عزیز التفاسیر

دقرآن کریم پښتو ترجمه او تفسیر

ابو حذیفه

مولوی سلطان عزیز عزیز عفی عنه

ناشر

دار الکنوز العلمیة

﴿ وَإِنَّهُۥ لَكِتَٰبٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ ﴾ [حم السجدة]

او بېشکه دا ذکر (قرآن) هرومرو کلک (قوي) کتاب دی

عزیز التفاسیر

د قرآن کریم پښتو ترجمه او تفسیر

د "النبأ" څخه تر "الناس" پورې ټول سورتونه،
موضوعي محتویات، د احادیثو او آثارو فهرست،
د شعرونو فهرست او د مصادرو او مراجعو فهرست

دیارلسم ټوک

مولوي سلطان عزیز (عزیز) أبو حذیفه عفا الله عنه
حسن خېل مومند، د نجم المدارس پخوانی استاذ

ناشر: دار الکنوز العلمیة

بسم الله الرحمن الرحيم

- د دې کتاب لیکنه د الله ﷻ په توفیق په دار الهجرة (پېښور - پاکستان) کې په ۱٤۱۱/۲/۳ هـ ق = ۱۳٦۹/٦/۲ هـ ش نیټه د جمعې د شپې په دوه بجو پیل، او په ۱٤۲٦/٤/۱۲ هـ ق = ۱۳۸٤/۱/۳۱ هـ ش نیټه پای ته ورسیده.
- په ۱٤۲۹/۱/۱ هـ ق= ۱۳۸٦/۱۰/۲۰ هـ ش نیټه یې بیا کتنه، تصحیح او ډیزاین ترسره شوه او د الله ﷻ په فضل چاپ ته چمتو شو.
- له شروع نه تر پایه وربانديې اوولس کاله، څلور میاشتې او اوولس ورځې تیرې شوې. البته په دې حساب کې هره میاشت د دېرشو ورځو په لحاظ نیولې شوې ده.
- کمپوز: مولوي تبیان الحق عزیز حقاني. تصحیح: قاضي اسامه عزیز، د (دکتور اظهار الحق عزیز، نبراس الحق عزیز او حذیفه عزیز) په همکاري. ډیزاین: نبراس الحق عزیز، د حذیفه عزیز په همکاري.

څلورم چاپ

۱٤۳۷ هـ ق / ۱۳۹٥ هـ ش

....

د اړیکو پتې:

۱) بریښنالیک: azizultafasir@gmail.com

۲) ګرځنده تلفون: (۰۰۹۲۳۰۰٥۸٤٤۳٥۱)، (۰۰۹۲۳۱٤٥۲۷۹۳۰۳)

د لاسته راوړلو پتې:

۱) رشیدیه کتب خانه، کابل، افغانستان.

ګرځنده تلفون: (۰۷۷۱۹٤۱۰۲۸)، (۰۷۹۰۹٤۲۸۰۷)

۲) رشیدیه کتب خانه، صدف پلازه، محله جنګي، د قصه خواني شاته، پېښور، پاکستان.

تلفون: (۰۹۱۲٥٦٥٥۳۸)

النبأ (۷۸)

سریزه

۱_ د دې سورت نوم (النّبأ) د همدې سورت په لومړي ایت کښې نازل شوی دی او دا سورت په همدې نامه سره د نورو سورتونو څخه جدا شوی دی.

۲_ دا سورت د مکي سورتونو څخه دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].

۳_ ټول ایتونه يې پوره څلوېښت (۴۰) ایتونه دي[۲].

۴_ د ټولو کلماتو شمېر يې یو سلو درې اویاوو (۱۷۳) کلمو ته رسېدلی دی[۳].

۵_ د حرفونو شمېر يې اوه سوه او اویاوو (۷۷۰) حرفونو ته پورته شوی دی[۴].

۶_ په دې سورت کښې د نورو مکي سورتونو غوندې عقیدوي مطالب نازل شوي دي لکه د بعث بعد الموت او جنت او دوزخ او داسې نورو بیان.

۷_ څرنګه چې دا سورت (النّبأ) او وړاندینی سورت (المُرْسَلات) دواړه مکي سورتونه دي نو په محتویاتو کښې سره ډېره تشابه او تناسب لري. د مثال په توګه: هلته د ﴿ لِيَوْمِ ٱلْفَصْلِ ﴾ کلمې په اجمال سره نزول موندلی وه او دلته پوره تفصیل ورکړی شوی دی او داسې نور.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ عَمَّ يَتَسَآءَلُونَ ۝١ عَنِ ٱلنَّبَإِ ٱلْعَظِيمِ ۝٢ ٱلَّذِى هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ۝٣ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ۝٤ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ۝٥ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] (ای پیغمبره!) مشرکان (له تا نه د ملنډو په توګه) د څه شي په هکله پوښتنه کوي؟

[۲] (دوی له تا نه) د یوه ډېر مهم (او) عظیم الشان خبر په هکله (پوښتنه کوي).

[۳] هغه عظیم الشان خبر په کوم کښې چې مشرکان اختلاف خپلوونکي دي (چې ځینې ترې بالکل انکاري دي او ځینې پکښې شک او شبه کوي).

[۴] دغسې نه ده (لکه چې مشرکان خیال کوي) ژر دی چې هغوی به پوه شي (او خپله غلطي به ورته څرګنده شي).

[۵] بیا (وایم چې) دغسې نه ده (لکه چې مشرکان خیال کوي) ژر دی چې هغوی به پوه شي.

---

(۱) تفسیر البغوي ج۴ ص۴۳۶
(۲) تفسیر الطبري ج۳۰ ص۱
(۳) تفسیر الخازن ج۶ ص۴۳۸
(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۹۰

ارتباط

۱ـ د وړاندېني سورت (الْمُرْسَلَات) په وروستنيو ايتونو کښې مشرکانو (کفارو) ته د هغوی د خط السير د کبله اخطار او تهديد ورکړی شوی وه، او په دې ايتونو کښې د هغوی د خط السير يوې کړې ته اشاره شوې ده چې په تعجب سره د قيامت د قيام څخه پوښتنې کوي.

توضيحات

۲ـ په دې مقام کښې بايد لاندې نکات په نظر کښې وساتل شي:

الف: د ﴿ عَمَّ ﴾ کلمه په اصل کښې "عَنْ مَا" وه چې د "مَا" توری د استفهام دپاره دی او "ا" يې د تخفيف د کبله لوېدلی دی او په "م" کښې يې د "ن" توری مدغم شوی دی، نو "عَمَّ" ترې جوړ شوی دی. خو د "ما" کلمه دلته مبهمه ده چې په دوهم ايت کښې تفسيره شوې ده.

ب: د ﴿ يَتَسَآءَلُونَ ﴾ په مستتر ضمير کښې علماوو کرامو متعدد احتمالات ليکلي دي[1]، مونږ ته پکښې غوره برېښي چې دا به مشرکانو ته راجع وي چې مقام ورباندې دلالت کوي.

ج: د ﴿ يَتَسَآءَلُونَ ﴾ کلمه د "تفاعل" د باب څخه ده چې يو تربله د پوښتنو کولو معنی ورکوي، خو په دې مقام کښې د مجردو خاصيت لري او په يو طرفه پوښتنه باندې دلالت کوي[2]. هغه دا چې: مشرکانو به د ملنډو او مسخرو په توګه د قيام په هکله د نبي کريم ﷺ په حضور کښې پوښتنه مطرحه کوله خو اصلي مطلب به يې تکذيب وه.

په همدې مضمون باندې په بل ايت کښې صراحت نازل شوی دی چې: ﴿ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلسَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَىٰهَا ﴾ [الأعراف:۱۸۷] او [النازعات ۴۲] يعنې ای پيغمبره! مشرکان ستا څخه د قيامت په هکله پوښتنه کوي چې قيام به يې څه وخت صورت ونيسي؟

د: په ﴿ عَنِ ٱلنَّبَإِ ٱلْعَظِيمِ ﴾ کښې د "عَنْ" توری په مقدرې "يَسْأَلُونَكَ" کلمې پورې تعلق نيسي[3]، او د "نَبَأ" کلمه د يوه عظيم الشان خبر دپاره وضعه شوې ده کوم چې يقيني وي او د دروغو احتمال پکښې شتون ونه لري[4]. خو په دې مقام کښې دغه د "نَبَأ" کلمه د قيامت د خبر څخه عبارت ده لکه چې راتلونکي ايتونه ورباندې دلالت کوي او تحقق يې يقيني دی.

نو په دې ايت کښې د اولني ايت پوښتنه جوابه شوې ده چې مشرکان د څه شي په هکله سوال کوي.

هـ: که څوک وايي چې: مشرکان خو د خپرې د قيامت د قيام څخه انکاري دي او په انکار کښې تول متفق دي (اختلاف پکښې نه لري) حال دا چې د ﴿ ٱلَّذِى هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ﴾ ايت څخه د هغوی اختلاف معلومېږي؟

---

(۱) المحرر الوجيز ج۱۴ ص۲۰
(۲) تفسير القاسمي ج۱۷ ص۲۷
(۳) روح المعاني ج۳۰ ص۴
(۴) مفردات الراغب ص۵۰

مونږ وایو چې: د ایت شریف معنی دا ده چې خینې مشرکان د قیامت د قیام څخه انکاري دي او خینو نورو پکښې شک (شبه) خپله کړې ده[۱]، نه دا چې خینې ترې انکاري دي او خینې ورباندې باور لري، ترڅو اعتراض وارد شي.

و: د "کَلَّا، کَلَّا" دواړه کلمې هره یوه د دې دپاره وضعه شوې ده چې مخاطب د وړاندیني قول او یا فعل څخه منعه کړي، نو ته به وایې چې "إِنْتَهِ لَا تَفْعَلْ" دپاره وضعه شوې ده، یعنې د دغه کار یا قول څخه منعه شه، دا مه کوه[۲]. په دې مقام کښې وړاندیني قول د مشرکانو هغه پوښتنه ده کومه به چې هغوی د قیامت د قیام په هکله د ملنډو او مسخرو په توګه مطرحه کوله، کومې ته چې په لومړي ایت کښې اشاره شوې ده.

ز: د ﴿ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴾ ایت د زیات تاکید دپاره دوه ځله نازل شوی دی. یعنې: دغسې نه ده چې قیامت به قائم نه شي (لکه چې مشرکان خیال کوي) ډېر ژر دی چې مشرکان به د خپل تکذیب په غلطۍ پوه شي، بیا هم وایم چې مشرکان به ډېر ژر پوه شي او په خپل تکذیب به پښېمانه شي.

﴿ أَلَمْ نَجْعَلِ ٱلْأَرْضَ مِهَٰدًا ۝٦ وَٱلْجِبَالَ أَوْتَادًا ۝٧ وَخَلَقْنَٰكُمْ أَزْوَٰجًا ۝٨ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ۝٩ وَجَعَلْنَا ٱلَّيْلَ لِبَاسًا ۝١٠ وَجَعَلْنَا ٱلنَّهَارَ مَعَاشًا ۝١١ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ۝١٢ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ۝١٣ وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلْمُعْصِرَٰتِ مَآءً ثَجَّاجًا ۝١٤ لِّنُخْرِجَ بِهِۦ حَبًّا وَنَبَاتًا ۝١٥ وَجَنَّٰتٍ أَلْفَافًا ۝١٦ ﴾

[۶] ایا مونږ (ستاسو دپاره) ځمکه زانګو (فرش) نه ده ګرځولې؟
[۷] او غرونه مو (پرې) موږې (میخونه نه دي ګرځولي)؟
[۸] او تاسو مو (د یوې نطفې څخه) جوړې جوړې (نارینه او ښځینه) پیدا کړي یاست.
[۹] او ستاسو خوب مو (ستاسو دپاره) ارام (او راحت) ګرځولی دی.
[۱۰] او شپه مو (درته) لباس (پټوونکی) ګرځولې ده.
[۱۱] او ورځ مو (درته د) معیشت (د موندلو وخت) جوړه کړې ده.
[۱۲] او ستاسو د پاسه مو اوه کلک (محکم اسمانونه) جوړ کړي دي.
[۱۳] او ډېره روښانه (پرقېدونکې) ډیوه مو (درته په اسمانونو کښې) پیدا کړې ده.
[۱۴] او د ورېځو څخه مو ډېرې بهېدونکې (ورېدونکې) اوبه نازلې کړې دي.
[۱۵] (البته) د دې دپاره چې په همدغو اوبو سره (د ځمکې څخه) دانې او وابښه راوباسو.
[۱۶] او (هم پرې) ګڼ باغونه (راوباسو).

---
(۱) تفسیر الکشاف ج۴ ص۶۸۴
(۲) لسان العرب ج۱۵ ص۲۳۱

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د څو نعمتونو ذکر نازل شوی دی چې د یو پلوه نعمتونه دي او د بله پلوه د الله ﷻ د کامل قدرت روښانه دلایل دي، چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای بندګانو! الله ﷻ کامل قدرت لري چې مړي بېرته راژوندي کړي او قیامت قائم کړي، نو تاسو د قناعت خپلولو دپاره لاندې مطالب په نظر کښې ونیسئ:

۱ـ ایا مونږ تاسو ته ځمکه د ارام اخستلو دپاره مساعده نه ده ګرځولې چې غرونه مو وربانديې د مېخونو په توګه نصب کړي دي او د اضطراري حرکت مخه یې ورته بنده کړې ده او تاسو وربانديې ارام ژوند تېروئ لکه څنګه چې ماشومان په زانګو کښې ارام پراته وي؟، که نه تاسو به وربانديې استوګنه نه وی کړې.

۲ـ مونږ د خپل کامل قدرت په بنیاد د یوې نطفې څخه تاسو جوړې جوړې (نارینه او ښځینه) پیدا کړي یاست، ترڅو یو تربله د خوشالۍ او محبت ژوند وکړئ.

۳ـ ستاسو دپاره مو خوب ارام بښونکی ګرځولی دی چې ستوماني مو پرې د منځه ځي او عقل مو پرې تېزېږي.

۴ـ ستاسو دپاره مو شپه لباس او پرده جوړه کړې ده چې مناسبو کارونو ته پکښې صورت ورکوئ، او ورځ مو درته روښانه ګرځولې ده چې کار او کسب پکښې وکړئ او خپلو خانونو ته پکښې د روزۍ موندلو او اړتیاوو پوره کولو بندوبس وکړئ.

۵ـ ای بنیادمانو! مونږ ستاسو دپاره قوي اسمانونه پیدا کړي او درولي دي چې د چترۍ په ډول ستاسو په سرونو باندې د پاسه بې ستنو ولاړ دی، چې نه پکښې چاود او درز موجودیت لري او نه یې د راپرېوتلو خطر شته.

۶ـ مونږ ستاسو دپاره لمر پیدا کړی دی چې د یوې عظیم الشانې ډیوې غوندې ستاسو دپاسه طلوع او غروب کوي.

۷ـ مونږ ستاسو دپاره د ورېځو څخه بهېدونکې اوبه نازلې کړې دي چې د څاڅکو په شکل دریاندې ورېږي.

البته دا د دې دپاره چې: مونږ په همدغو اوبو سره د ځمکې څخه ستاسو د خوراک دپاره ډول ډول حبوبات (دانې) او ستاسو د څارویو د خوراک دپاره ډول ډول نباتات (ګیاوې) او واښه راوباسو، او هم په همدغو اوبو سره تاسو ته د مېوجاتو رنګ په رنګ او ګڼ باغونه رازرغون کړو او ستاسو احتیاجات وربانديې پوره کړو.

۸ـ نو ای بنیادمانو! ایا مونږ د مړو په بیا راژوندي کولو او د قبرونو څخه یې په رااوچتولو باندې قدرت نه لرو؟ ایا ذکر شوي ټول انتظامات بې حکمته او عبث دي چې په پای کښې نه تصفیه لري او نه محاسبه؟

توضیحات

په دې مقام کښې د لاندې لغاتو معناوې ولولئ:

۱_ په ﴿ وَٱلۡجِبَالَ أَوۡتَادًا ﴾ کښې د "أَوۡتَاد" کلمه د "وَتَد" _لکه "شَرَف"_ جمعه ده او مونږ د الله ﷻ په توفیق د [ص:۱۲] ایت لاندې لیکلي دي چې "وَتَد" موږې (مېخ) ته ویل کېږي، نو څرنګه چې په غرونو سره د ځمکې اضطراري حرکت درولی شوی دی نو تشبیهًا د (أَوۡتَاد) مېخونو او موږیو په نامه یاد شوي دي.

۲_ په ﴿ نَوۡمَكُمۡ سُبَاتًا ﴾ کښې د "سُبَات" کلمه د [الفرقان:۴۷] ایت لاندې توضیح شوې ده _والحمد لله ﷻ_ چې د راحت او ارام نیولو دپاره وضعه شوې ده. خوب ته دغه لقب ځکه ورکړی شوی دی چې په خوب سره ستوماني د منځه ځي او سړی د راحت او ارام احساس کوي لکه چې عرب وايي: "اَلنَّوۡمُ رَاحَةُ الۡبَدَنِ وَزِيَادَةُ الۡعَقۡلِ" یعنې خوب چې دی د بدن راحت دی او د عقل زیادت دی.

۳_ په ﴿ سِرَاجًا وَهَّاجًا ﴾ کښې د "وَهَّاج" کلمه د "وَهَج" _لکه "شَرَف"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د رڼا او حرارت موندلو معنی ورکوي[1]. یعنې مونږ په اسمانونو کښې ستاسو دپاره د لمر سترګه داسې عظیم الشانه ډیوه ګرځولې ده چې د حرارت او رڼا دواړو درلودونکې ده او تاسو د دواړو څخه ګټې اوچتوئ.

۴_ په ﴿ مِنَ ٱلۡمُعۡصِرَٰتِ مَآءً ثَجَّاجًا ﴾ کښې د "مُعۡصِرَات" کلمه د هغو وریځو په معنی ده په کومو کښې چې باران شتون لري[2]. په همدغې معنی سره عبد الله بن عباس رضي الله عنهما هم تفسیره کړې ده[3].

او د "ثَجَّاج" کلمه د "ثَجّ" _لکه "مَدّ"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د بهېدلو او بهولو معنی ورکوي[4]، لکه چې د نبي کریم ﷺ څخه یو ځل پوښتنه وشوه چې د حج په مناسکو کښې کوم یو منسک بهتر دی؟ هغه ﷺ جواب ورکړ چې: «اَلۡعَجُّ وَالثَّجُّ»[5] یعنې په تلبیه ویلو سره اواز اوچتول، او د هدایاوو (قربانیو) وینې بهول (او بهېدل).

نو د ایت شریف مضمون داسې راځېږي چې: مونږ ستاسو دپاره د وریځو څخه ډېرې بهېدونکې اوبه نازلې کړې دي چې په شېبو شېبو دریاندې ورېږي.

۵_ په ﴿ وَجَنَّٰتٍ أَلۡفَافًا ﴾ کښې د "أَلۡفَاف" کلمه د "لِف" جمعه ده چې په اصل کښې "لِفف" _لکه "جِذۡع"_ وه، دغه کلمه د ګڼو او ډېرو ونو معنی ورکوي[6].

---

(۱) مفردات الراغب ص۵۷۲
(۲) لسان العرب ج۴ ص۵۷۷
(۳) الدر المنثور ج۸ ص۳۹۰؛ تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۶۲
(۴) النهایة في غریب الحدیث والاثر ج۱ ص۲۰۷
(۵) جامع الترمذي ج۱ ص۱۷۰
(۶) القاموس المحیط ج۴ ص۱۵۸

وَجَنَّٰتٍ أَلْفَافًا ﴿١٦﴾ إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا ﴿١٧﴾ يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا ﴿١٨﴾ وَفُتِحَتِ
السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ﴿١٩﴾ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿٢٠﴾ إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا
﴿٢١﴾ لِّلطَّاغِينَ مَآبًا ﴿٢٢﴾ لَّابِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا ﴿٢٣﴾ لَّا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ﴿٢٤﴾ إِلَّا
حَمِيمًا وَغَسَّاقًا ﴿٢٥﴾ جَزَاءً وِفَاقًا ﴿٢٦﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا ﴿٢٧﴾ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
كِذَّابًا ﴿٢٨﴾ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٢٩﴾ فَذُوقُوا فَلَن نَّزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴿٣٠﴾

[١٧] يقيناً د فيصلې (قيامت) ورځ چې ده د الله ﷻ په نزد يې وخت مقرر دی.

[١٨] هغه ورځ چې په شپېلۍ (صور) کې به پو کړای شي نو تاسو به ډلې ډلې (فوج فوج) راشئ.

[١٩] او آسمان به پرانيستل شي نو دروازې دروازې (دروازې دروازې) به وګرځي.

[٢٠] او غرونه به له خپلو ځايونو څخه روان کړای شي نو سراب (شګو ګل) به جوړ شي.

[٢١] يقيناً دوزخ چې دی د هغه (دوزخ) د پرېښتو څارونکی ځای دی (چې منکران پکښې څاري).

[٢٢] دوزخ چې دی د سرکښانو ټيکانه ده د هغوی د ګرځېدو ځای دی.

[٢٣] په داسې حال کې چې هلته به (زمانې) زمانې (تلپاتې همېشه) به په هغه کې (سرکښان) اوسېدونکي وي.

[٢٤] نه به په هغه کې سړه هوا څکي او نه د څښلو سوړ شی (سوړې اوبه).

[٢٥] مګر (هلته به) توده ايشېدونکي اوبه او د دوزخيانو زوې او وينې څښي او خوري.

[٢٦] دغه جزا به سرکښانو ته ورکړه شي، موافقه جزا.

[٢٧] يقيناً سرکښان چې دي د حساب څخه نه ترسېدل (او نه يې هيله کوله).

[٢٨] او زموږ آيتونو ته به د دروغو نسبت کوي ټکاټک دروغ يې بالکل بللې باور او عقيده نه ساتله.

[٢٩] او هر شی د ليک د حيثه (موږ شمېرلی دی) شمېرلی مو دی (ليکلي مو دي).

[٣٠] نو اې سرکښانو! د جزا مزه وڅکئ چې موږ به هيڅکله تاسو ته زيات نه کړو مګر عذاب (نو به په عذاب کې زياتوو).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې آيتونو کې د کامل قدرت د بيان څخه وروسته د قيامت د ورځې په څه کيفياتو باندې رڼا اچول شوې ده او هم پکښې د تکذيب کونکو څه حالونو ته اشاره شوې ده چې حاصل يې داسې راځي:
اې پيغمبره! په خپل امت باندې د قيامت په ارتباط لاندې مطالب قرائت کړه.

۱_ الله ﷻ دنیا بې حکمته نه ده پیدا کړې چې په پای کښې به تصفیه ونه لري، او نه یې قدرت کمزورې دی چې قیامت به قائم نه کړی شي. نو د قیامت قیام د دې کبله وروسته کړی شوی دی چې ټاکلی وخت یې نه دی رارسېدلی، دغه ټاکلی وخت یوازې الله ﷻ ته معلوم دی او بس.

۲_ کله چې د قیامت د قیام دپاره شپېلۍ ووهله شي، نو تاسو به _ای خلکو_ ډلې ډلې د محشر میدان ته راشئ؛ او د فیصلې په ډګر کښې به ودرېږئ.

په دغې ورځ کښې به اسمان وچوي او لارې لارې (دروازې دروازې) به وګرځي او پرښتې به ترې ښکته شي، تول به سورې سورې شي. په دغې ورځ کښې به غرونه د خپلو ځایونو څخه روان کړی شي او په هوا کښې به تیت پرک جوړ شي، چې په لومړي وخت کښې به د شګوګل غونډې په سترګو لیدلی کېږي او د غرونو شکل به ولري حال دا چې په حقیقت کښې به یې واقعیت د لاسه ورکړی وي او هیڅ موجودیت به نه لري.

۳_ ای پیغمبره! په دغې ورځ کښې به د کفارو او مشرکانو حالت ډېر بد او ناکاره وي. د مثال په توګه:

الف: په دغې ورځ کښې به د هغوی دپاره دوزخ د ترصد او څارنې ځای وګرځي چې پرښتې به یې ترصد کوي او د څارنې په بنیاد به یې پکښې ورتېل وهي. او دا ځکه چې:

ب: دوزخ د سرکښانو دپاره د بېرته ورتاوېدلو ځای دی چې یو کس به یې هم د دغه ځای څخه وراندې تېر نه شي او ټول به پکښې وروغورزولی شي.

ج: کفار به په دوزخ کښې په عمرونو عمرونو او زمانو سره اوسېدونکي او ایسارېدونکي وي چې هیڅکله به ترې رابهر نه کړی شي او نه به یې هلته تعذیب انتهاء ولري.

د: کفار به هلته نه سړه هوا موندلی شي او نه به هلته د یخو اوبو څکه کولی شي، مګر هلته به خوټېدونکې اوبه د څښلو دپاره ورکولی کېږي او د دوزخیانو د زوو او خیرو او هم د هغوی د زخمونو د نوونو خوراک به ورکولی کېږي.

۴_ ای پیغمبره! دغه جزا د کفارو دپاره د هغوی د کړو وړو سره موافقه او مناسبه جزا ده. ځکه:

الف: یقیناً په دنیا کښې کفار د حساب کتاب څخه نه ډارېږي بلکې نه ورسره د محاسبې د صورت نیولو خیال شته او نه وریاندې عقیده لري.

ب: نو زمونږ ایتونو ته د دروغو نسبت کوي او په ډېر سخت تکذیب سره یې تکذیبوي.

ج: حال دا چې مونږ هر شی برسېره په خپل ازلي علم باندې د لیک د حیثه هم شمېرلی دی او په اعمالنامو کښې مو لیکلی دی، ترڅو په دقت او انصاف سره محاسبه کړی شي.

۵_ ای پیغمبره! په دغې ورځ کښې به کفارو ته وویلی شي چې: ای کفارو! د خپلو کړو وړو سزا وڅکئ او مزه یې واخلئ؛ او هم پوه شئ چې دغه عذابونه دائمي دي چې مونږ به هیڅکله تاسو ته زیات نه کړو مګر عذاب.

توضيحات

۱ـ د ﴿ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا ﴾ جمله په لاندې دوه وو ډولونو سره تفسيره کېدلی شي:

الف: د قيامت په ورځ به هر امت د خپل-خپل پيغمبر سره د حساب کتاب دپاره حاضر شي.

همدې مضمون ته په بل ايت کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿ يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ ﴾ [الإسراء: ۷۱] يعني هغه ورځ ياده کړه چې موږ هره ډله خلک د خپل امام (پيغمبر) سره د محاسبې ميدان ته وبلو.

ب: په دغې ورځ کښې به مجرمان او هم متقيان په مختلفو ډلو سره وويشلی شي او هره يوه ډله به لمبر په لمبر دوزخ يا جنت ته سوقېږي.

همدې مضمون ته د "الزُّمَر" سورت په وروستنيو ايتونو کښې اشاره شوې ده.

"فتحة" څه معنی؟

۲ـ په ﴿ وَفُتِحَتِ ٱلسَّمَآءُ فَكَانَتْ أَبْوَٰبًا ﴾ کښې د "فُتِحَتْ" کلمه د "فَتْحَة" ـلکه "رَحْمَة"ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د درز او چاود معنی ورکوي[۱]. يعني اسمان به وچوي او درزونه (وتونه) به پکښې صورت ونيسي نو ټول به ورونه او سوري سوري شي.

دې مضمون ته په نورو ايتونو کښې هم اشاره شوې ده لکه چې فرمايي: ﴿ إِذَا ٱلسَّمَآءُ ٱنفَطَرَتْ ﴾ [الإنفطار: ۱] يعني کله چې اسمان وچوي او ټوټې ټوټې شي.

۳ـ دا د يو پلوه، او د بله پلوه په ﴿ فَكَانَتْ سَرَابًا ﴾ کښې د "سَرَاب" کلمه د الله ﷻ په توفيق د [النور: ۳۹] ايت لاندې تشريح شوې ده چې د اوبو هغه خيالي صورت ته وضعه شوې ده کوم چې ليدونکي ته په نظر ورځي خو واقعيت نه لري.

په دې مقام کښې په غرونو باندې د "سَرَاب" اطلاق د دې کبله شوی دی چې په دغه وخت کښې به ليدونکي ته غرونه منجمد (په خپلو حالانو باقي) برېښي حال دا چې هغه به د وريځې په شان په حرکت کښې وي او د خپلو ځايونو څخه به هوا ته اوچت شوي وي. همدې مضمون ته په [النحل: ۸۸] ايت کښې اشاره شوې ده.

د "مِرْصَاد" معنی

۴ـ په ﴿ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴾ کښې د "مِرْصَاد" کلمه د "رَصَد" ـلکه "شَرَف"ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د ترقب او څارنې معنی ورکوي[۲]، او دا کلمه د "مِفْعَال" په وزن ده چې دغه وزن په لاندې دريوو معناوو کښې استعمالېږي[۳]:

---

(۱) لسان العرب ج۲ ص۵۴۰
(۲) مفردات الراغب ص۲۰۱
(۳) روح المعاني ج۳۰ ص۱۴

الف: د آلې دپاره، لکه "مِنْصَار" يعني د نصرت آله.

ب: د مکان دپاره، لکه "مِضْمَار" يعني د آسونو د څغلولو ځای یا لکه "میقات" د احرام د ترلو ځای.

ج: د صفت مشبه د مبالغې دپاره، لکه "مِكْرَام" يعني د ډېر کرامت درلودونکی.

ذکره شوې کلمه په دې مقام کښې علماوو کرامو په وروستنیو دواړو معناوو سره تفسیره کړې ده[1]. هغه دا چې:

اول: دا کلمه د هغې لارې نوم دی کومه چې د دوزخ د پاسه پرته ده او جنت ته تېره شوې ده، کومې ته چې د صراط د پله لقب هم ورکړی شوی دی، کومې ته چې په [مریم: ۷۱] ایت کښې اشاره شوې ده. يعني يقينًا دوزخ چې دی د جنت لاره ده چې بله لاره نه لري، نو هيڅوک جنت ته نه شي داخلېدلی ترڅو چې په دغې لاره باندې تېر نه شي، حال دا چې په دغې لاره باندې د مؤمنانو څخه په غیر بل څوک نه شي تېرېدلی.

دوهم: دا کلمه دلته د مبالغې په توګه د دوزخ دپاره صفت مشبه ګرځولې شوې ده. يعني دوزخ د کفارو په ارتباط ډېر زيات څارونکی او ډېر انتظار ويستونکی دی چې خپل ځان ته يې ورکش کړي او په خپله ګېډه کښې يې معذب کړي، او هم دلته د دوزخ خازنان د کفارو او سرکښانو څارنه کوي او د ورتېږل وهلو انتظار يې کوي.

"أَحْقَاب" څه معنی؟

۵ـ که څوک وايي چې: په ﴿ لَّٰبِثِينَ فِيهَآ أَحْقَابًا ﴾ کښې د "أَحْقَاب" کلمه د "حُقْب" ـ لکه "شُغُل" ـ جمعه ده، او لکه څنګه چې د [الکهف: ۶۰] ايت لاندې ورته اشاره شوې ده، دغه کلمه علماوو کرامو د ځو کلونو په مجموعې باندې ترجمه کړې ده لکه اتيا کاله او يا داسې نور[2].

نو پوښتنه دا ده چې ايا د دغو معناوو څخه د دوزخ د عدم دوام وړمه نه اوچتېږي چې د څو أحقابو د تېرېدلو څخه وروسته به د کفارو تعذيب ختم شي او تر ابده پورې به ادامه ونه لري؟

مونږ وايو چې: ذکره شوې احتمالي وړمه به په هغه وخت کښې د څه اعتبار قابله وی چې د دوزخ په ابديت باندې صراحت نه وی نازل شوی، او پوره واضحه ده چې د صراحت په مقابل کښې احتمال هيڅ ارزښت نه لري. د مصرحاتو لاندې مثالونه ولولئ:

الف: د ذکرې شوې مجموعې د وروستني ايت مضمون دا دی چې: ای کفارو دوزخيانو! مونږ به تاسو ته هيڅکله زيات نه کړو مګر عذاب (چې نه به د عذاب تخفيف مونده کړئ او نه د عذاب څخه خلاصون او نه نجات).

---

(۱) تفسير القرطبي ج۱۹ ص۱۷۷؛ اللباب في علوم الكتاب ج۲۰ ص۱۰۳؛ القاموس المحيط ج۲ ص۳۴۳

(۲) تفسير ابن كثير ج۴ ص۴۶۳؛ القاموس المحيط ج۱ ص۲۷۷؛ تفسير القرطبي ج۱۹ ص۱۷۸

ب: الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَإِنَّ لَهُۥ نَارَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ﴾ [الجن: ۲۳] يعنې او هرڅوک چې د الله ﷻ او د ده ﷻ د پيغمبر ﷺ څخه (عقيدوي) عصيان وکړي نو يقيناً هغه لره د دوزخ اور دی چې دوی به پکښې همېشه وي همېشه.

همدا د اهل السنت والجماعت عقيده ده، که څوک په همدې موضوع کښې اوږد بحث غواړي نو ځينو اوږدو کتابونو ته[1] دې مراجعه وکړي.

"غَسَّاق" څه معنی؟

۶ـ په ﴿ إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا ﴾ کښې د "غَسَّاق" کلمه د الله ﷻ په توفيق د [ص: ۵۷] ايت لاندې توضيح شوې ده چې د دوزخيانو د زوو او خيرو معنی ورکوي، نو بيا توضيح کولو ته اړتيا نه ګورو.

﴿ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ۝٣١ حَدَآئِقَ وَأَعْنَٰبًا ۝٣٢ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ۝٣٣ وَكَأْسًا دِهَاقًا ۝٣٤ لَّا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّٰبًا ۝٣٥ جَزَآءً مِّن رَّبِّكَ عَطَآءً حِسَابًا ۝٣٦ رَّبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ٱلرَّحْمَٰنِ ۖ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا ۝٣٧ يَوْمَ يَقُومُ ٱلرُّوحُ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ صَفًّا ۖ لَّا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ ٱلرَّحْمَٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ۝٣٨ ذَٰلِكَ ٱلْيَوْمُ ٱلْحَقُّ ۖ فَمَن شَآءَ ٱتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ مَـَٔابًا ۝٣٩ إِنَّآ أَنذَرْنَٰكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنظُرُ ٱلْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ ٱلْكَافِرُ يَٰلَيْتَنِى كُنتُ تُرَٰبًۢا ۝٤٠ ﴾

[۳۱] يقيناً خاص د متقيانو (مؤمنانو) دپاره (د الله ﷻ په نزد) د برياليتوب ځای دی.

[۳۲] (يا په بل عبارت: دوی ته) د ميوجاتو باغچې او (ډول ډول) انګور دي.

[۳۳] او (هم ورته) انار تيونو والا همزولي (پېغلې) دي.

[۳۴] او (هم ورته) د شرابو ډک ګيلاسونه (او پيالې) دي.

[۳۵] نه به په جنت کښې چټې (بېکاره) خبرې اوري او نه دروغينې خبرې.

[۳۶] ستا د رب ﷻ د پلوه (به دغه نعمتونه متقيانو ته) د جزا په توګه (ورکړی شي) ښه کافي ورکړه (ښه غټه پوره جزا).

[۳۷] چې (ستا رب ﷻ) د اسمانونو او ځمکو او هغو (مخلوقاتو) رب دی کوم چې د اسمانونو او ځمکو ترمنځ (موجود) دي، (او) چې ډېر مهربان دی، (او) چې ستا د رب ﷻ د پلوه مخلوقات د خطاب مالکان نه دي (د خبرو کولو توان نه دی ورکړی شوی).

(۱) شرح العقيدة الطحاوية لأبي العز الدمشقي ص۶۲۴؛ حادي الأرواح إلى بلاد الأفراح لابن القيم الجوزية ص۲۵۴، ۲۷۴

[۳۸] (دوی) په هغې ورځ کښې (د خطاب توان نه لري) په کومه کښې چې جبرائیل ﷺ او نورې پرښتې صفونه صفونه ودرېږي، دوی به (د شفاعت دپاره) خبرې نه کوي مگر د هغه چا دپاره د کوم دپاره چې ورته د ډېر مهربان الله ﷻ اجازه ورکړي او (کوم) چې (په دنیا کښې) حقه خبره ویلې وي (د توحید په کلمه قائل وي).

[۳۹] (ای پیغمبره!) دغه (د قیامت ورځ) حقه ورځ ده (هیڅ شک پکښې نشته).

نو هرڅوک چې خپل رب ﷻ ته د بېرته ورگرځېدلو د ځای د نیولو اراده لري (نو هغه دې په همدغه قرآن کریم باندې لاره ونیسي).

[۴۰] (ای خلکو!) یقینًا مونږ تاسو د نژدې (أُخروي) عذاب څخه داروو، (البته) په هغې ورځ کښې چې هر سړی (کافر وي او که مؤمن) هغه کړه وړه وگوري کوم یې چې دوارو لاسونو وړاندې استولي وي، او (هم په هغې ورځ کښې چې) کافر انسان به ووایي چې: ای کاش چې زه خاورې وی (او یا خاورې گرځېدلی وی).

ارتباط او توضیحات

۱_ په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو مضمون تعقیب شوی دی چې د مؤمنانو د څه اخروي حالاتو په شمول د قیامت د ورځې په خینو کیفیاتو باندې رڼا اچولې شوې ده.

۲_ په دې مقام کښې باید د لاندې لغاتو معناوې په یاد وساتلی شي:

الف: په ﴿ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴾ کښې د "مَفَازَ" کلمه د اسم ظرف صیغه ده چې د "فَوْز" _لکه "قَوْل"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د کامیابۍ معنی ورکوي، او راتلونکي څو ایتونه د همدغې کلمې تفسیر واقع شوی دی.

ب: په ﴿ حَدَآئِقَ وَأَعْنَـٰبًا ﴾ کښې د "حَدَائِق" کلمه د "حَدِيقَة" جمعه ده، چې د الله ﷻ په توفیق د [النمل: ۶۰] ایت لاندې تشریح شوې ده چې د هغه باغ معنی ورکوي کوم چې په دېوال سره احاطه کړی شوی وي.

ج: په ﴿ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ﴾ کښې د "كَوَاعِب" کلمه د "كَاعِب" جمعه ده، "كَاعِب" د هغې پیغلې لقب دی د کومې تیونه چې د انارو غونډې راوتلي وي[1] او زوړند شوي نه وي.

د: په همدې عبارت کښې د "أتراب" کلمه د "تِرْب" _لکه "ذِهْن"_ جمعه ده او مونږ د الله ﷻ په توفیق د [صٓ: ۵۲] ایت لاندې ښه شرحه کړې ده چې دا کلمه د "همزولو ښځو" څخه عبارت ده.

هـ: په ﴿ وَكَأْسًا دِهَاقًا ﴾ کښې د "دِهَاق" کلمه د هغه لوښي دپاره وضعه شوې ده کوم چې تر څنډو پورې ډک وي[2]. یعنې الله ﷻ د متقیانو (مؤمنانو) دپاره د کامیابۍ ځای ټاکلی دی.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۴۵۰

(۲) لسان العرب ج ۱۰ ص ۱۰۶

یا په بل عبارت: الله ﷻ به متقیانو ته د مختلفو میوجاتو باغچې او د رنګارنګ انګورو باغونه ورکړي، او هم ورته الله ﷻ همزولې پیغلې حورې او د شرابو څخه ډکې پیالې تیارې کړې دي.

و په ﴿ عَطَآءً حِسَابًا ﴾ کښې د "حِساب" کلمه د کافي او بس کیدونکي معنی ورکوي[1]. یعنې ستا د رب ﷻ د پلوه به متقیانو ته داسې ورکړه جزا وګرځولی شي کومه چې بشپړه کافي او بس وي.

یو تفسیري تحلیل

۳ـ په ﴿ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا ﴾ کښې د ﴿ لَا يَمْلِكُونَ ﴾ مستتر ضمیر ټولو مخلوقاتو ته راجع دی په کومو باندې چې په عین ایت کښې د ﴿ رَّبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ﴾ کلمات دلالت کوي. او په ﴿ مِنْهُ ﴾ کښې د "مِن" توری په ﴿ لَا يَمْلِكُونَ ﴾ پورې تعلق نیسي او ضمیر یې په ﴿ رَّبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ ﴾ کښې ﴿ رَّبِّ ﴾ ته راجع دی[2]. یعنې په دغې ورځ کښې به د الله ﷻ د پلوه مخلوقاتو ته د خطاب (او خبرو کولو) قدرت ورنه کړی شي.

دې مضمون ته په بل ایت کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿ وَخَشَعَتِ ٱلْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ ﴾ [طه: ۱۰۸] یعنې په دغې ورځ کښې به ټول اوازونه د ډېر مهربان الله ﷻ د دار د کبله چپ (غلي) کړی شي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په یاد ولرئ چې د قیامت په ورځ د حالاتو او اشخاصو په تفاوت سره خبرې کول او نه کول دواړه صورت نیسي. د ښه وضاحت دپاره لاندې مثالونه ولولئ:

الف: دغه ایت ـ چې بحث پکښې روان دی ـ دلالت کوي چې هیڅوک به په دغې ورځ کښې د خبرو کولو توان او قدرت ونه لري.

ب. په یوه اوږده حدیث کښې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «وَلَا يَتَكَلَّمُ يَوْمَئِذٍ إِلَّا الرُّسُلُ»[3] یعنې په صراط باندې د تېرېدلو په وخت کښې به هیڅوک خبرې نه کوي مګر پیغمبران، چې سلامتي به غواړي چې: ای الله! خیر کړې.

ج. د کفارو د خولو څخه الله ﷻ حکایت کړی دی چې: ﴿ رَبَّنَآ أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَٱرْجِعْنَا نَعْمَلْ صَٰلِحًا ﴾ [السجدة: ۱۲] یعنې ای زمونږ ربه! مونږ ولیده او وامو وریده (د اسلام دین حق دی) نو مونږ بېرته (دنیا ته) ورتاو کړه چې صالح عمل وکړو (او د توحید عقیده خپله کړو).

د "رُوح" معنی

۴ـ په ﴿ يَوْمَ يَقُومُ ٱلرُّوحُ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ صَفًّا ﴾ کښې د "رُوح" کلمه علماوو کرامو په ګڼو معناوو سره تفسیره کړې ده چې تقریبًا اتو معناوو ته رسېږي[4]، خو بهتره دا ده چې دلته ترې جبرائیل ﷺ مراد

---

(۱) القاموس المحیط ج۱ ص۶۳۷

(۲) روح المعاني ج۳۰ ص۱۹

(۳) صحیح مسلم ج۱ ص۱۰۱

(۴) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۶۵؛ زاد المسیر ج۸ ص۱۶۷؛ اضواء البیان ج۹ ص۱۵؛ تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۱۸۶

شي، لکه چې په همدغه لقب باندې په لږ تفاوت سره په بل ایت کښې یاد شوی دی چې: ﴿ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ﴾ [الشعراء:۱۹۳] یعنې قرآن کریم امانتګرې پرښتې نازلې کړی دی.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په ذکر شوې عبارت کښې د "صَفّ" کلمه مصدر ده چې په جمعې باندې یې هم اطلاق کیږي او په دې مقام کښې همدغه جمعې معنی مراده ده[۱]، چې په بل ایت کښې وړباندې تقریبًا صراحت نازل شوی دی چې: ﴿ وَجَآءَ رَبُّكَ وَٱلْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴾ [الفجر: ۲۲] یعنې او د قیامت په ورځ به ستا رب ﷻ په بلا کیف شان سره راشي، او پرښتې به هم صفونه صفونه (راشي).

یو بل تفسیري تحلیل

۵ـ په ﴿ لَّا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ ٱلرَّحْمَٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴾ کښې چې مونږ ته کوم تحلیل غوره برېښي هغه په لاندې ټکو کښې راخلاصه کیږي:

الف: په ﴿ لَّا يَتَكَلَّمُونَ ﴾ کښې مستتر ضمیر هغې مرجع ته راجع دی کومې ته چې په وړاندې ایت کښې د ﴿ لَا يَمْلِكُونَ ﴾ مستتر ضمیر راجع وه. خو دومره تفاوت لري چې هلته مطلق خبرې مطرحې وې او دلته هغه خبرې مطرحې دي کومې چې د شفاعت کولو پورې ارتباط لري.

ب: د "إلا" په توري سره د مقدرې "لِلشَّفَاعَةِ" د کلمې څخه استثناء صورت نیولی دی.

ج: د ﴿ مَنْ أَذِنَ لَهُ ﴾ سره د "ل" توری مقدر دی او په "قَالَ" کښې همدغه "مَن" ته ضمیر راجع دی[۲]، نو ته به وایې چې داسې عبارت نازل شوی دی: "لَا يَتَكَلَّمُونَ لِلشَّفَاعَةِ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَانُ لِاَحَدٍ وَقَالَ صَوَابًا" یعنې د قیامت په ورځ به ټول مخلوقات د شفاعت کولو دپاره خبره نه کوي مګر د هغه کس د شفاعت دپاره به خبرې کولی شي د کوم دپاره چې ډېر مهربان الله ﷻ (چا ته) اجازه ورکړې او هم همدغه کس په دنیا کښې حقه خبره کړې وي (د توحید کلمه یې په رښتیا سره ویلې وي).

مونږ ذکر شوی تحلیل د دې کبله غوره کړ چې په همدې مضمون باندې په [طه:۱۰۹] ایت کښې لږ څه واضحه کلمات نازل شوي دي. نو هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

هېر مو نه شي

۶ـ په دې مقام کښې باید لاندې مطالب هېر نه کړی شي:

الف: په ﴿ إِنَّآ أَنذَرْنَٰكُمْ ﴾ کښې د "كُمْ" په کلمې سره آن د قیامت تر ورځې پورې ټول خلک مخاطب ګرځولی شوي دي[۳].

---

(۱) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۱۱۸
(۲) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۴ ص۶۱۰
(۳) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۲۱۶

ب: په ﴿ عَذَابًا قَرِيبًا ﴾ سره أخروي عذاب مطلب دی چې نژدې را روان دی بلکې هر یو راتلونکی کار نژدې وي[۱].

ج: په ﴿ يَوْمَ يَنظُرُ ٱلْمَرْءُ ﴾ کښې د ﴿ يَوْمَ ﴾ کلمه د ﴿ عَذَابًا قَرِيبًا ﴾ دپاره ظرف ده[۲].

د: د ﴿ يَـٰلَيْتَنِى كُنتُ تُرَٰبًا ﴾ جمله مفسرینو کرامو په لاندې دوه وو معناوو سره تفسیره کړې ده[۳].

اول: کله چې د انسان او پیري څخه په غیر د قیامت په ورځ د نورو ساکښانو ترمنځ یو تربله بدله واخستله شي او بیا د الله ﷻ په امر ټول خاورې وګرځي، نو په دغه وخت کښې به کافر انسان آرزو وکړي چې: ای کاش! چې زه هم خاورې ګرځېدلی وی.

دوهم: هر کافر انسان به د قیامت په ورځ آرزو وکړي چې ای کاش چې زه بالکل نه وی مبعوث شوی (په خاورو کښې میده میده پټ پاتې شوی وی) او یا بالکل د خاورو څخه نه وی خلق کړی شوی او په دنیا کښې مې هیڅ موجودیت نه وی درلودلی.

په همدې ځای د "النّبا" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق پای ته ورسېد.

اللّٰهُمَّ لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ وَ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ.

۱۴۲۵/۱۱/۱۶ هـ ق - ۱۳۸۳/۱۰/۸ هـ ش.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۱۸۸

(۲) روح المعاني ج ۳۰ ص۲۲

(۳) تفسیر البغوي ج۴ ص ۴۴۰: تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۶۶

النازعات (۷۹)

سریزه

۱_ د دې سورت نوم (النَّازِعَات) د همدې سورت په لومړي ایت کښې نازل شوی دی.
۲_ دا سورت مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].
۳_ د دې سورت ټول ایتونه شپږ څلوېښت (۴۶) دي[۲].
۴_ د کلماتو شمېر يې يو سلو اويا (۱۷۰) دی[۳].
۵_ د تورو شمېر يې اوه سوه او يو دېرش (۷۳۱) دی[۴].
۶_ د دې سورت محتويات هم د نورو مکي سورتونو غوندې او په تېره بيا د وړاندېني سورت (النّبَأ) په شان په عقيدوي احکامو مشتمل دي، لکه د بعث بعد الموت اثبات او داسې نور.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَٱلنَّٰزِعَٰتِ غَرۡقٗا ۝١ وَٱلنَّٰشِطَٰتِ نَشۡطٗا ۝٢ وَٱلسَّٰبِحَٰتِ سَبۡحٗا ۝٣ فَٱلسَّٰبِقَٰتِ
سَبۡقٗا ۝٤ فَٱلۡمُدَبِّرَٰتِ أَمۡرٗا ۝٥ يَوۡمَ تَرۡجُفُ ٱلرَّاجِفَةُ ۝٦ تَتۡبَعُهَا ٱلرَّادِفَةُ ۝٧ قُلُوبٞ
يَوۡمَئِذٖ وَاجِفَةٌ ۝٨ أَبۡصَٰرُهَا خَٰشِعَةٞ ۝٩ يَقُولُونَ أَءِنَّا لَمَرۡدُودُونَ فِي ٱلۡحَافِرَةِ ۝١٠ أَءِذَا
كُنَّا عِظَٰمٗا نَّخِرَةٗ ۝١١ قَالُواْ تِلۡكَ إِذٗا كَرَّةٌ خَاسِرَةٞ ۝١٢ فَإِنَّمَا هِيَ زَجۡرَةٞ وَٰحِدَةٞ ۝١٣ فَإِذَا
هُم بِٱلسَّاهِرَةِ ۝١٤ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر بارحمه الله ﷻ په نامه.
[۱] په شدت سره د (کفارو د ارواګانو) راکشوونکو پرښتو په ټولګيو سره سوګند دی، په شدت سره راکشول (راښکودل).
[۲] په نرمۍ سره د (مؤمنانو د ارواګانو) د راويستونکو پرښتو په ټولګيو سره سوګند دی، په نرمۍ سره راويستل.
[۳] (د اوامرو په اجراء کښې) د تيزي کوونکو پرښتو په ټولګيو سره سوګند دی، تېزي کول.
[۴] نو (د الله ﷻ اطاعت ته) د پرښتو په وړاندې کېدونکو ټولګيو سره سوګند دی (اطاعت ته) وړاندې کېدل.

(۱) المحرر الوجيز ج۱۶ ص۲۱۸
(۲) تفسير الطبري ج۳۰ ص۲۷
(۳) اللباب في علوم الكتاب ج۲۰ ص۱۲۱
(۴) تفسير الخازن ج۶ ص۴۴۶

[۵] نو په کارونو کښې د تدبیر کوونکو پرښتو په تولګیو سره سوګند دی. (په دغو ټولو ټولګیو سره سوګند دی چې هرومرو او ضرور به تاسو د مرګ څخه وروسته بیا ژوندي کړی شئ).

[۶] (البته) په هغې ورځ چې کله لړزېدونکی اواز ولړزېږي (اوله شپېلۍ ووهله شي).

[۷] (بیا) همدغه اواز په (بل) لړزونکي اواز سره تعقیب کړی شي (دوهمه شپېلۍ ووهلی شي).

[۸] په دغې ورځ کښې به زړونه (خلک) ډېر وارخطا (او مضطرب) وي.

[۹] (او) د زړونو (خلکو) سترګې به ذلیله (او ښکته) وي.

[۱۰] (ای پیغمبره!) مشرکان وایي چې: ایا یقینًا مونږ ضرور په اولنۍ لاره کښې ورګرځول شوي یاستو (بیا ژوندي کېدونکي یاستو)؟.

[۱۱] ایا کله چې مونږ وراسته هډوکي شو (هم دا کار کېدونکی دی)؟

[۱۲] مشرکان (د ملنډو په توګه) وایي چې په دغه وخت کښې دغه بعثت (ژوندي کېدل) زیانمند کرت (تاوېدل) دي.

[۱۳] نو یقینًا دا (د مرګ څخه وروسته راژوندي کېدل) فقط یوه کرېکه (د شپېلۍ دوهم ځل) یو اواز دی.

[۱۴] نو په دغه وخت کښې به ټول مړي د ځمکې پر مخ (ولاړ) وي (د ګېډې څخه به یې را بهر شوي وي).

ارتباط او توضیحات

۱ـ وراندېنی سورت (النّبأ) د قیامت د ورځې په دلایلو باندې مشتمل وه او په وروستنیو ایتونو کښې یې څه اخروي کیفیاتو ته اشاره شوې وه. دا سورت په هغو سوګندونو باندې پیل شوی دی په کومو باندې چې د همدغې ورځې اثبات صورت نیسي.

۲ـ په دې مقام کښې الله ﷻ د قیامت د اثبات دپاره پنځه سوګندونه په پنځو کلماتو (النّازِعَات، النّاشِطَات، السّابِحَات، السّابِقَات، الْمُدَبِّرَات) سره یاد کړي دي چې څه لنډه شرحه یې په لاندې کرښو کښې ولولئ:

الف: په اولنیو څلورو کلمو کښې علماء کرام اختلاف لري چې دا کلمات د پرښتو د ټولګیو څخه عبارت دي، یا د بادونو څخه یا د بېړیو او آسونو څخه او یا د نورو شیانو څخه؛ که څوک غواړي چې تفصیلوار یې ولولي نو اوږدو کتابونو[۱] ته دې مراجعه وکړي. مګر په پنځمه کلمه (الْمُدَبِّرَات) کښې ټول علماء کرام تقریبًا متفق دي چې دا د پرښتو د ټولګیو څخه عبارت ده[۲]، کوم چې په دنیا کښې د الله ﷻ په امر د کارونو په اجراء باندې بوخت دي، کومو ته چې په [السجدة:۵] ایت کښې اشاره شوې ده.

(۱) زاد المسیر ج۸ ص۱۶۹؛ روح المعاني ج۳۰ ص۲۳؛ تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۱۹۰؛ أضواء البیان ج۹ ص۲۲
(۲) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۲۸۶

ب: که څه هم د بدلیت په لحاظ د اولنیو څلورو وارو کلمو د هرې یوې څخه متعددې معناوې اراده کېدلی شي مګر بهتره دا ده چې د دغو څلورو وارو کلمو څخه هم د پرښتو ټولګي اراده کړی شي، ترڅو د پنځو وارو کلمو مفاهیم سره بڼه پوره تناسب ولري.

ج: د "الصّافات" سورت په لومړنیو ایتونو کښې یو سوال جواب تېر شوی دی ـوالحمد لله ـ چې په دې مقام کښې یې تطبیق بې ګټې نه دی، هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

د: په ﴿وَٱلنَّـٰزِعَـٰتِ غَرۡقࣰا﴾ کښې د "نازِعَات" کلمه د "نَزَعَ" ـلکه "ضَرَبَ" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د کشولو او راښکودلو معنی ورکوي[۱]، او د "غَرۡق" کلمه اسم مصدر ده چې د "اغۡرَاق" دپاره وضعه شوې ده[۲]. "اغۡرَاق" دې ته وايي چې د یوه عمل په اجراء کښې په انتهاء سره کوښښ وکړی شي[۳]. یعنې د پرښتو په داسې ټولګیو باندې سوګند دی چې د کفارو ارواګانې د مرګ په وخت کښې په شدت سره راکاږي او په راکشولو کښې یې ډېره زیاته مبالغه او سختي کوي.

هـ: په ﴿وَٱلنَّـٰشِطَـٰتِ نَشۡطࣰا﴾ کښې د "نَشۡط" کلمه په ارامۍ او سهولت سره د یوه شي راکشولو ته وضعه شوې ده[۴]، چې د "نَزۡع" په مقابله معنی باندې دلالت کوي. یعنې د پرښتو په داسې ټولګیو باندې سوګند دی کومې چې د مؤمنانو ارواګانې د مرګ په وخت کښې په ډېره ارامۍ او نرمۍ سره قبض کوي، په نرمۍ سره قبض کول.

و: په ﴿وَٱلسَّـٰبِحَـٰتِ سَبۡحࣰا﴾ کښې د "سَبۡح" کلمه په اوبو کښې د تېز مزل دپاره وضعه شوې ده[۵] خو دلته ترې په تېزۍ او تلوار سره د اوامرو سرته رسونه مطلب ده. نو دلته د پرښتو په داسې ټولګیو سره سوګند یاد شوی دی کوم چې د اوامرو په اجراء کښې دومره تیزي او تلوار خپلوي، ته به وایې چې په نرمو اوبو کښې تلل کوي.

ز: په ﴿فَٱلسَّـٰبِقَـٰتِ سَبۡقࣰا﴾ کښې هم د پرښتو داسې ټولګي مراد دي چې په اطاعت کښې سبقت درلودونکي دي[۶] حتی چې بالکل د عدم اطاعت او عصیان استعداد نه لري.

ح: د دغو پنځو وارو سوګندونو جواب مقدر دی چې مونږ ترې په "لَتُبۡعَثُنَّ یَوۡمَ الۡقِیَامَةِ" سره تعبیر کولی شو، او وروستني ایتونه یې په تقدیر باندې دلالت کوي.

ط: ذکر شوي پنځه واړه سوګندونه په حقیقت کښې د همدغه جواب دپاره دلایل دي. ځکه که بالفرض بعث بعد الموت واقع کېدونکی نه وی او دنیا بې حکمته (عبثه) پیدا شوې وی چې په پای کښې یې محاسبه او تصفیه نه درلودی، نو ذکرو شوو انتظاماتو به هم صورت نه وی نیولی.

---

(۱) مفردات الراغب ص۵۰۸
(۲) القاموس المحیط ج۳ ص ۲۰۰
(۳) لسان العرب ج۱۰ ص۲۸۶
(۴) مفردات الراغب ص۵۱۵
(۵) مفردات الراغب ص۲۲۶
(۶) البحر المحیط ج۱۰ ص۳۹۵

د "رَاجِفَة" او "رَادِفَة" معناوې

۳_ په ﴿ يَوْمَ تَرْجُفُ ٱلرَّاجِفَةُ ﴾ کښې د "رَاجِفَة" کلمه د ځړقوونکې او اضطراب ورکوونکې زلزلې دپاره وضعه شوې ده[۱]، خو په دې مقام کښې ترې لومړنۍ شپېلۍ مطلب ده[۲]، کومه چې د همدغې سختې زلزلې سبب جوړېږي چې ټول خلک به ورسره مړه شي.

نو په ﴿ تَتْبَعُهَا ٱلرَّادِفَةُ ﴾ کښې د "رَادِفَة" کلمه دلته د دوهمې شپېلۍ معنی ورکوي کومه چې د اولنۍ شپېلۍ په تعقیب صورت نیسي په کومې سره به چې ټول مړي بېرته راژوندي شي.

۴_ پاتې شوه دا خبره چې د ذکرو شوو دواړو شپېلیو ترمنځ به څومره وخت صورت ونیسي نو د دې په هکله نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «بَيْنَ النَّفْخَتَيْنِ أَرْبَعُونَ»[۳] یعنې د دواړو شپېلیو (رَاجِفَة، رَادِفَة) ترمنځ به څلوېښت جدایي صورت ونیسي. خو اضافه وضاحت یې نه دی ورکړی چې دغه څلوېښت به ورځې وي که میاشتې او که کلونه، والله ﷻ أعلم.

د "وَجِيف" معنی

۵_ په ﴿ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ﴾ کښې "وَاجِفَة" کلمه د "وَجِيف" _لکه "وَعِيْد"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د اضطراب او زیاتې وارخطایۍ معنی ورکوي[۴]. یعنې په دغې ورځ کښې چې مړي بېرته راژوندي ...ې نو زړونه (خلک) به ډېر زیات وارخطا وي او د ډېر زیات اضطراب څخه به یې سترګې ذلیله ګرځېدلې وي.

د "حَافِرَة" معنی

۶_ په ﴿ يَقُولُونَ أَءِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي ٱلْحَافِرَةِ ﴾ کښې د "حَافِرَة" کلمه د هغې لارې دپاره وضعه شوې ده په کومه باندې چې څوک راغلي وي[۵] چې په دې مقام کښې ترې ژوند مطلب دی[۶]. یعنې کفار د استهزاء او تعجب په توګه وايي چې: ایا مونږ هرومرو هغې لارې ته بېرته ستانه کړی شوي یاستو په کومه چې یو ځل تېر شوي یاستو؟ ایا مونږ به د قیامت په ورځ بیا ژوندي کړی شو لکه څنګه چې نن ورځ ژوندي یاستو؟.

د مشرکانو قوي استدلال او د هغه رد

۷_ په ﴿ أَءِذَا كُنَّا عِظَٰمًا نَّخِرَةً ﴾ کښې د "نَخِرَة" کلمه د هغو هډوکو لقب دی کوم چې وراسته شوي

(۱) مفردات الراغب ص۱۹۴
(۲) تفسیر البغوي ج۴ ص۴۴۲
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۷۱۱
(۴) القاموس المحیط ج۴ ص۵۷۸
(۵) لسان العرب ج۴ ص۲۰۵
(۶) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۲۲۰

او زاره شوي وي[1]، نو دلته هغه استدلال راحکایت شوی دی کوم چې مشرکانو ته د خپلې کفري عقیدې د اثبات دپاره ډېر زیات قوي برېښېده. یعنې مشرکان وايي چې: ایا کله چې مونږ وراسته او میده میده هډوکي وګرځو نو بیا به هم مونږ راژوندي کړی شو؟!

په همدې ارتباط په یوه حدیث کښې نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې: «يَأْكُلُ التُّرَابُ كُلَّ شَيْءٍ مِنَ الْإِنْسَانِ إِلَّا عَجْبَ ذَنَبِهِ»[2] یعنې د انسان (مړي) څخه هر شی خاورې خوري او محوه کوي یې مګر هغه هډوکی نه خوري او نه یې محوه کوي کوم چې "عَجْبُ الذَنَب" نومېږي، کوم چې د هر انسان په لکلمي کښې د اوري د دانې په اندازه کوچنی دی، د کوم پورې به چې د بیا ژوندي کېدلو په وخت کښې د بنیادم نور هډوکي او نورې برخې نښلي او په نتیجه کښې به ترې انسان جوړېږي.

مشرکانو به د استهزاء (ملنډو) په توګه دا هم ویلې چې: که دغه کار رښتیا وی نو دا خو به ډېر زیانمند او تاواني کرت (وار) وي چې مونږ به ورسره مخامخ شو.

۸ـ د مشرکانو د استدلال رد ته دلته داسې اشاره شوې ده چې:

الف: د ﴿ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴾ غوندې یوه جمله وراندې په [الصافات:۱۹] ایت کښې نازله شوې ده، او هلته د الله ﷻ په توفیق شرحه شوې ده چې د "هِيَ" ضمیر پکښې "بعثة" ته راجع دی په کوم باندې چې مقام دلالت کوي، او د ﴿ زَجْرَة ﴾ کلمه د کرېکې (اواز) معنی ورکوي.

ب: په ﴿ فَإِذَا هُم بِالسَّاهِرَةِ ﴾ کښې د "سَاهِرَة" کلمه د ځمکې د مخ دپاره وضعه شوې ده[3].

یعنې ای مشرکانو! تاسو بیا راژوندي کول بعید او نه کېدونکي مه ګڼئ، دغه کار الله ﷻ ته ډېر اسان دی، دا کار بل شی نه دی مګر په شپېلۍ کښې فقط یوه کرېکه او یو اواز دی، نو د دغې کرېکې او اواز سره سم به ټول مړي د ځمکې د ګېډې څخه را اوچت شي او د ځمکې په مخ به ودرېږي.

﴿ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ﴿١٥﴾ إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾ اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَل لَّكَ إِلَىٰ أَن تَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَأَهْدِيَكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ ﴿١٩﴾ فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَىٰ ﴿٢٠﴾ فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ ﴿٢١﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَىٰ ﴿٢٢﴾ فَحَشَرَ فَنَادَىٰ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ ﴿٢٤﴾ فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ ﴿٢٦﴾ ﴾

---

(۱) مفردات الراغب ص۵۰۶
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۵۸
(۳) لسان العرب ج۴ ص۳۸۳

[۱۵] (ای پیغمبره!) ایا تاته د موسی ﷺ خبره (قیصه) درغلې ده؟ (هو! درته درغلې ده).

[۱۶] (هغه وخت یاد کړه) کله چې موسی ﷺ ته خپل رب ﷻ (په بلا کیفه توګه) په مقدس میدان (وادي) کښې اواز وکړ، کومه چې "طُوًى" نومېږي. (هغه دا چې):

[۱۷] (ای موسی!) فرعون ته (د یو پیغمبر په حیث) لاړ شه (او سمې لارې ته یې دعوت کړه) یقینًا نوموړی سرکشي کوي (او د شرعي چوکاټ څخه وړاندې تېرېږي).

[۱۸] نو (په نرمۍ سره ورته) ووایه چې: ایا ته میل (او رغبت) لرې چې (خپل ځان د شرکیاتو څخه) پاک کړې؟

[۱۹] او (ایا دېته تیار یې) چې تاته زه د خپل رب ﷻ په لور لارښوونه وکړم، چې ته (د خپل رب ﷻ څخه) وډار شې (او سمه لاره خپله کړې)؟.

[۲۰] (موسی ﷺ فرعون ته ورغی) نو (د نورو معجزاتو په شمول) لویه معجزه (د همسا اژدها) یې هم ورښودله (او خپل نبوت یې ورته اثبات کړه).

[۲۱] نو هغه موسی ﷺ تکذیب کړ (چې ته جادوګر یې) او عصیان یې خپل کړ (ایمان یې وړاندې رانه ووړ).

[۲۲] بیا یې (ورته) شا کړه کوښښ یې وکړ (چې د نبوت مخه یې بنده کړي).

[۲۳] نو (جادوګران او نور خلک) یې راغونډ کړل نو په لوړ اواز سره یې غږ وکړ.

[۲۴] نو ویې ویلې چې: زه ستاسو ډېر لوی پالونکی یم (تاسو بل معبود نه لرئ).

[۲۵] نو الله ﷻ فرعون (او فرعونیان) د آخرت په عذاب سره ونیو او هم د دنیا (په عذاب سره. په دواړو کښې یې په غضب اخته کړ).

[۲۶] یقینًا په دغې (نیونه) کښې د هغه چا دپاره هرومرو د عبرت لوی درس دی کوم چې (د الله ﷻ څخه) ډارېږي (غواړي چې ترې وډار شي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د قیامت د دلایلو څخه وروسته د موسی ﷺ او د فرعون قیصې ته اشاره شوې ده چې د یو پلوه پکښې د نبي کریم ﷺ تسلي نغښتې ده او د بل پلوه پکښې عنادي کفار تهدید شوي دي نو حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! ایا تاته د موسی ﷺ د قیصې څه خبر درغلی دی ترڅو ترې د خپل ځان دپاره د تسلۍ ارشاد ترلاسه کړئ؟ چې په اجمالي توګه داسې پیل شوه:

۱ـ هغه وخت چې موسی ﷺ ته خپل رب ﷻ د طور د غره ترڅنګ په مقدس ځای کښې ـچې طوی نومېږي ـ بلا کیف اواز سره وحي وکړه.

۲ـ په دغه مقام کښې الله ﷻ موسی ﷺ ته د نبوت تاج وریه سر کړ او امر یې ورته وکړ چې:

الف: ته فرعون ته لاړ شه او حق دین ته یې دعوت کړه، نوموړی بنه پوره سرکشه او عنادي کافر دی، دعوت ورته ضرور دی.

ب: فرعون ته په نرمۍ سره دعوت پیل کړه او ورته ووایه چې: ای فرعونه! ایا ته دې خبرې ته رغبت لرې چې د کفریاتو څخه پاک او تزکیه شې چې دنیا او آخرت دې دواړه سم شي؟ ایا ته مینه لرې او دېته تیار یې چې زه تاته سمه لاره وښیم ترڅو ورباندې خپل رب ﷻ ته ورسېږې او د شیطان د اندېوالۍ څخه خپل ځان خلاص کړې؟.

۳ـ موسی ﷺ د ذکر شوي ارشاد په بنیاد فرعون ته ورغی او د هغه په دعوت یې پیل وکړ، چې د خپل نبوت د اثبات دپاره یې ورته د نورو معجزاتو په شمول د ډېره لویه معجزه هم وروښودله چې د خپلې همسا څخه یې ورته په خارق العاده توګه اژدها جوړ کړ. موسی ﷺ د نوموړي څخه وغوښتل چې: ما د یوه پیغمبر په حیث وپېژنه او توحید خپل کړه او بني اسرائیل زما سره پرېږده چې زه یې خپل وطن (شام) ته ستانه کړم.

۴ـ خو فرعون د موسی ﷺ یوه خبره هم ونه منله، چې د جادوګر په نامه یې وباله او د بني اسرائیلو خوشې کولو ته چمتو نه شو او عصیان یې خپل کړ.

۵ـ نو د همدې کبله یې د موسی ﷺ دعوت ته شا وروګرځوله او کوښښ یې وکړ ترڅو یې په جادوګرانو سره مقابله وکړي. نو:

الف: د خپل ټول قلمرو څخه یې جادوګران راغونډ کړل او د مقابلې دپاره یې ورته د جشن ورځ وټاکله ترڅو ټول خلک د مقابلې ننداره وکړي.

ب: نو جادوګران او عام وګړي یې په لوړ اواز سره ټول مخاطب وګرځول چې: ای خلکو! تاسو ټول خبر شئ چې زه ستاسو لوی رب او لوی پالونکی یم، نو پام کوئ چې موسی ﷺ تاسو بې لارې نه کړي او د دین دغه لوړه طریقه مو د منځه یونسي په کومه باندې چې تاسو روان یاست.

ج: نو کله چې د فرعون عصیان او تکبر اوج ته ورسېد نو الله ﷻ په اخروي عذاب باندې علاوه په دنیاوي عذاب سره هم ونیوه او د قلزم په بحیره کښې یې د خپلو لښکرو سره غرق کړ.

۶ـ اې پیغمبره! بې شکه په دغې قیصه او دغه خبر کښې برسېره پر دې چې ستا دپاره پکښې د تسلی او اطمنان ټکی موجودیت لري، د قیامت تر ورځې پورې پکښې د هغه چا دپاره هم هرومرو د عبرت درس نغښتی دی کوم چې د خپل رب ﷻ څخه ډارېږي او غواړي چې سمه لاره مونده کړي (په عناد باندې کلک پاتې نه شي).

توضیحات

۱ـ د موسی ﷺ او د فرعون قیصه په نورو سورتونو کښې ښه تفصیلواره نازله شوې ده لکه "طه" سورت او نور، نو هیله ده چې د زیات بیان غوښتونکي هملته مراجعه وکړي.

یو نحوي تحلیل

۲ـ په ﴿هَل لَّكَ إِلَىٰٓ أَن تَزَكَّىٰ﴾ کښې د "إلی" توری په مقدرې کلمې پورې تعلق نیسي چې مونږ

ترې په "مَيلْ" سره تعبير كولی شو، دغه مقدره كلمه مبتدا ده او د "لَكَ" كلمات د خپل متعلق په ملحوظ يې خبر دی[۱]. يعنې ای فرعونه! ايا تاته د خپل ځان د تزكيه كولو او د كفرياتو څخه د پاكولو څه ميل او رغبت ثابت دی؟

دوه ډوله تفسير

۳ـ په ﴿ فَأَخَذَهُ ٱللَّهُ نَكَالَ ٱلۡأٓخِرَةِ وَٱلۡأُولَىٰٓ ﴾ كښې د "الآخِرَة" او "الأولَى" دواړه كلمې مفسرينو كرامو په لاندې دوه وو ډولونو سره تفسيرې كړې دي او څه لرې نه ده چې د بدليت په لحاظ دواړه اراده كړی شي چې څه منافات سره نه لري:

الف: اكثره علماء كرام وايي[۲] چې: د ﴿ وَٱلۡأُولَىٰٓ ﴾ څخه د فرعون هغه خبره مطلب ده كومه چې الله ﷻ د هغه د خولې څخه راحكايته كړې ده چې: ﴿ مَا عَلِمۡتُ لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرِي ﴾ [القصص: ۳۸] يعنې زه ستاسو دپاره د خپل ځان څخه په غير په بل معبود باندې علم نه لرم. او د ﴿ ٱلۡأٓخِرَةِ ﴾ څخه يې همدغه خبره ﴿ أَنَا۠ رَبُّكُمُ ٱلۡأَعۡلَىٰ ﴾ مراده ده، په كومه كښې چې بحث روان دی.

دوی وايي چې: د فرعون د ذكرو شوو دواړو خبرو ترمنځ څلوېښت (۴۰) كاله فاصله وه[۳]. يعنې الله ﷻ فرعون د وروستنۍ خبرې او ړومبنۍ خبرې (د دواړو) په عذاب سره ونيو او هلاک يې كړ.

ب: ځينې علماء كرام وايي چې: د ﴿ ٱلۡأٓخِرَةِ ﴾ څخه اخروي عذاب او د ﴿ وَٱلۡأُولَىٰٓ ﴾ څخه دنياوي عذاب مراد دی[۴]. يعنې الله ﷻ نوموړی فرعون په دنيا كښې د قلزم په بحيره كښې غرق كړ او په آخرت كښې يې ورته ګرم دوزخ تيار كړی دی، نو په دواړو عذابونو باندې يې اخته كړ.

﴿ ءَأَنتُمۡ أَشَدُّ خَلۡقًا أَمِ ٱلسَّمَآءُۚ بَنَىٰهَا ۝٢٧ رَفَعَ سَمۡكَهَا فَسَوَّىٰهَا ۝٢٨ وَأَغۡطَشَ لَيۡلَهَا وَأَخۡرَجَ ضُحَىٰهَا ۝٢٩ وَٱلۡأَرۡضَ بَعۡدَ ذَٰلِكَ دَحَىٰهَآ ۝٣٠ أَخۡرَجَ مِنۡهَا مَآءَهَا وَمَرۡعَىٰهَا ۝٣١ وَٱلۡجِبَالَ أَرۡسَىٰهَا ۝٣٢ مَتَٰعًا لَّكُمۡ وَلِأَنۡعَٰمِكُمۡ ۝٣٣ ﴾

[۲۷] (ای مشركانو!) ايا تاسو د پيدايښت د حيثه ډېر سخت ياست يا اسمان (ډېر سخت دی)؟ الله ﷻ اسمان جوړ كړی دی (داسې چې):

[۲۸] د اسمان چت يې اوچت (پيدا) كړی دی، نو برابر كړی يې دی (هيڅ نقص پكښې نشته).

[۲۹] او د اسمان شپه يې تياره ګرځولې ده، او د اسمان ځانت (ورځ) يې ويستلې ده (رڼا كړې ده).

---

(۱) روح المعاني ج۳۰ ص۲۹
(۲) تفسير القرطبي ج۱۹ ص۲۰۲؛ اضواء البيان ج۹ ص۳۰؛ تفسير الطبري ج۳۰ ص۴۱
(۳) الدر المنثور ج۸ ص۴۱۰
(۴) تفسير ابن كثير ج۴ ص۴۶۸

کړی ده.
[۳۰] او ځمکه (یې خوره کړې ده) د دغه (اسمان د پیدایښت) څخه وروسته یې خوره کړې ده.
[۳۱] چې د ځمکې څخه یې د دې اوبه راویستلي دي (پکښې یې بهولې دي) او د دې څرځای یې هم (ترې راویستلی دی او پکښې تیار کړی یې دی).
[۳۲] او غرونه (یې په ځمکه باندې نصب کړي دي) نصب کړي یې دي.
[۳۳] (الله ﷻ ذکرو شوو تولو کارونو ته) ستاسو د گټې دپاره او هم ستاسو د څارویو (د گټې دپاره صورت ورکړی دی).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د دې زمانې فراعنه د پخوانیو فراعنه وو په عاقبت سره تهدید شوي وه، او په دې ایتونو کښې د څو نعمتونو ذکر نازل شوی دی چې په عین حال کښې د کامل قدرت مثالونه هم دي ترڅو هغوی ته پوښتنې متوجه شي. نو حاصل یې داسې راځېږي چې:

ای مشرکانو! کله چې تاسو د بعث بعد الموت څخه انکاري یاست نو تاسو د لاندې پوښتنو دپاره څنگه جوابونه درلودلی شئ:

۱ـ ایا تاسو د پیدایښت د حیثه کلک (سخت) یاست او که اسمان کلک او سخت دی؟ چې څه کیفیات یې دا دي:

الف: الله ﷻ اسمان بې ستنو پیدا کړی دی، ایا دا کار د کامل قدرت نښه نه ده؟

ب: الله ﷻ اسمان پوره هسک او لوړ پیدا کړی دی چې په هیچا کښې یې د ورختلو توان نشته، نو ډېر اوچت چت یې گرځولی دی.

ج: الله ﷻ اسمان په ډېر ښه کیفیت سره پیدا کړی او برابر کړی دی او هم یې د لمر او سپوږمۍ په شمول په ډېرو ستورو باندې ښایسته کړی دی، نه یې په رنگ کښې د گوتې د ایښودلو ځای شته او نه په جوړښت کښې.

د: الله ﷻ په اسمان کښې ډېره لویه ډیوه پیدا کړې ده چې په څلیرشتو ساتونو کښې یو ځل طلوع او غروب کوي، نو په طلوع سره یې ورځ پیدا کیږي او په غروب سره یې شپه، حال دا چې دغه (د شپې او ورځې بدلون رابدلون) د قیامت تر ورځې پورې ادامه لري او هیڅوک یې د مخنیوي توان نه لري.

۲ـ ای مشرکانو! ایا تاسو د پیدایښت د حیثه سخت او گران یاست او که ځمکه سخته او گرانه ده، چې الله ﷻ د اسمان د پیدا کولو څخه وروسته هواره او خوره وره کړه، او په دغو کیفیاتو باندې یې مشتمله هم وگرځوله:

الف: په ځمکه کښې یې د همدې ځمکې څخه اوبه جاري کړې چې پکښې بهېږي، نو سیندونه او چینې یې پکښې روانې کړې او دریابونه یې پکښې پیدا کړه.

ب: په ځمکه کښې یې توخمونه وشیندل او ډول-ډول نباتات یې پکښې زرغون کړل، او هم یې

د ښه پرېمانه څرخايونو درلودونکې وګرځوله.

ج: په ځمکه باندې يې غرونه نصب کړل چې د هغې اضطراري حرکت يې ودراوه او د سکونت دپاره يې قابله وګرځوله.

۳ـ نو ای خلکو! ای مشرکانو! ايا الله ﷻ ذکر شوي کارونه ستاسو د استفادې او معيشت دپاره نه دي ترسره کړي؟

يقيناً الله ﷻ اسمان او ځمکه په ذکرو شوو کيفياتو سره د دې دپاره مشتمل ګرځولي دي ترڅو ترې تاسو د خپل معيشت او هم د خپلو څارويو د معيشت دپاره ګټه اوچته کړئ.

۴ـ نو ای مشرکانو! ايا هغه اقدس ذات ﷻ چې په ذکرو شوو تکويناتو باندې کامل قدرت لري، په بعث بعد الموت باندې قدرت نه لري؟ ايا دغو ټولو انتظاماتو ته يې بې حکمته او په عبثه توګه صورت ورکړی دی چې په ترڅ کښې به هيڅ تصفيه ونه لري؟

توضيحات

۱ـ په ﴿ رَفَعَ سَمْكَهَا ﴾ کښې د "سَمْك" کلمه دلته د "سَقف" معنی ورکوي[۱]، چې په بل ايت کښې ورباندې صراحت نازل شوی دی چې: ﴿ وَٱلسَّقْفِ ٱلْمَرْفُوعِ ﴾ [الطور:۵] يعني په اوچت کړی شوي چت باندې سوګند دی (چې د اسمان څخه عبارت دی).

نو د ذکرې شوې کلمې اضافت "ها" ته بياني دی. يعنې الله ﷻ هغه چت کوم چې د اسمان څخه عبارت دی، اوچت پيدا کړی دی.

۲ـ پاتې شوه دا خبره چې اسمان د ځمکې څخه څومره اوچت دی، نو د دې دپاره د نبي کريم ﷺ د يوه حديث دغه ټوټه ولولئ چې: «بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهَا خَمْسِ مِائَةِ سَنَةٍ»[۲] يعنې ستاسو ترمنځ (ای انسانانو!) او د اسمان ترمنځ د پنځه سوو (۵۰۰) کالو د مزل فاصله ده، همدارنګه د يو اسمان څخه تر بل اسمانه پورې فاصله همدومره ده آن تر اوم اسمانه پورې.

د "اِغْطَاش" معنی

۳ـ په ﴿ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا ﴾ کښې د "أَغْطَشَ" کلمه د "اِغْطَاش" ـ لکه "اِکْرَام" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "اِغْطَاش" دېته وايي چې يو شی تياره وګرځولی شي[۳]. يعنې الله ﷻ د اسمان شپه تياره ګرځولې ده.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه په ﴿ لَيْلَهَا ﴾ او ﴿ ضُحَىٰهَا ﴾ کښې د شپې او څاښت (ورځې) اضافتونو خکه اسمان ته صورت نيولی دی چې د شپې او ورځې دپاره د لمر پرېوتل او د لمر ختل سبب ګرځي حال دا چې د لمر سترګه په اسمان کښې موقعيت لري.

---

(۱) القاموس المحيط ج۲ ص۶۱۶

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۵

(۳) لسان العرب ج۶ ص۳۲۴

د "دَحْو" معنی

۴_ په ﴿ وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَاهَا ﴾ کښې د "دَحیٰ" کلمه د "دَحْو" _لکه "ضَرْب"_ څخه اشتقاق شوې ده، "دَحْو" د یوه شي د خورولو او غوړولو معنی ورکوي[۱]، یعني الله ﷻ د ځمکې (شیانو) څخه ورووسته ځمکه خوره کړه. نو د دغه ایت دپاره وروستني دواړه ایتونه ﴿ أَخْرَجَ ﴾، ﴿ وَالْجِبَالَ ﴾ تفسیر واقع شوي دي.

یادونه

۵_ د الله ﷻ په توفیق د [حم السجدة:۹_۱۱] ایتونو لاندې ښه تحقیقي بحث تېر شوی دی چې د اسمان پیدا کول مخکښې دي او که د ځمکې، نو هیله ده چې علاقمندان هملته مراجعه وکړي.

﴿ فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَىٰ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ مَا سَعَىٰ ﴿٣٥﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَن يَرَىٰ ﴿٣٦﴾ فَأَمَّا مَن طَغَىٰ ﴿٣٧﴾ وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٣٩﴾ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٤٠﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٤١﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا ﴿٤٢﴾ فِيمَ أَنتَ مِن ذِكْرَاهَا ﴿٤٣﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنتَهَاهَا ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرُ مَن يَخْشَاهَا ﴿٤٥﴾ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا ﴿٤٦﴾ ﴾

[۳۴] نو کله چې ډېره لویه غمیزه (قیامت) راشي.

[۳۵] په داسې ورځ کښې چې هر انسان خپل هغه کړه وړه یاد کړي کوم یې چې (په دنیا کښې) کوښښ کړی وي (او عملي کړي یې وي).

[۳۶] او چې دوزخ هغه چا ته ښکاره شي کوم چې لیدل کوي (نو خلک به په دوه وو ګروپونو ووېشلی شي).

[۳۷] نو هر چې هغه څوک دی کوم چې سرکشي کړې وي (او کفر یې غوره کړی وي).

[۳۸] او نږدې (او حقیر) ژوند یې (په اخروي ژوند باندې) غوره کړی وي.

[۳۹] نو یقیناً دوزخ چې دی همدا دوزخ (د دغو کسانو دپاره) استوګنځای دی.

[۴۰] او هر چې هغه څوک دی کوم چې د خپل رب ﷻ (په حضور کښې) د دریدلو څخه ډارېږي او (هم) خپل نفس د (غیر مشروعو) خواهشاتو څخه منعه کوي.

[۴۱] نو یقیناً جنت چې دی همدا جنت (د دغو کسانو دپاره) استوګنځای دی.

---

(۱) لسان العرب ج۱۴ ص۲۵۱

[۴۲] (ای پیغمبره!) مشرکان ستا څخه د قیامت په هکله پوښتنه کوي چې قیام (او وقوع) به یې څه وخت وي؟

[۴۳] د قیامت د یادولو څخه ته په څه کښې یې؟ (تاته څه معلومات دي؟ ته څه خبر یې؟).

[۴۴] (فقط) ستا رب ﷻ ته د قیامت (علم او خبر) منتهي دی (بل څوک پرې علم او خبر نه لري).

[۴۵] یقیناً ته چې یې د هغه چا ډاروونکی یې کوم چې د قیامت (د مشکلاتو) څخه ډارېږي (او غواړي چې تیاري ورته ونیسي).

[۴۶] په کومه ورځ چې مشرکان (د بعث بعد الموت منکران) قیامت وګوري نو (خپل خانونه به ورته داسې ښکاره شي) لکه چې یقیناً دوی (په دنیا کښې) خنډ نه وي کړی مګر یو ماښام یا د همدې ماښام یو سبا.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د دلایلو څخه وروسته هغه کسان تهدید شوي دي کوم چې د قیامت د ورځې څخه منکر دي او په دلایلو سره قناعت نه کوي. نو حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! په خپل اُمت باندې د تهدید دپاره د قیامت څه حالات قرائت کړه هغه دا:

۱ـ چې کله قیامت قائم شي او لاندې پېښې رامنځته شي:

الف: دوهمه شپېلۍ ووهله شي او ډېر لوی آفت او لوی غم راشي حتی چې هرڅوک د حالاتو په تفاوت سره په اندېښنو کښې ډوب شي.

ب: چې هغه ورځ صورت ونیسي په کومه کښې چې هر بنیادم هغه څه وریه یاد کړي کوم یې چې په دنیا کښې اجراء کړی وي، برابره خبره ده چې ښه وي او که بد.

ج: چې دوزخ هر لېدونکي ته څرګند شي او د هر چا علم وریاندې د علم الغیب د مرتبې څخه د علم المشاهدې درجې ته ورسېږي.

نو ټول خلک به دوه ډلې شي، یوه به یې اهل النّار وي او بله به یې اهل الجنّة.

۲ـ د ذکرو شوو دواړو ډلو هرې یوې څه حالات دا دي چې:

الف: هر چا چې په دنیا کښې سرکشي خپله کړې وي او د پیغمبر ﷺ د ارشاداتو څخه انکاري ګرځېدلي وي، بلکې نژدې او حقیر ژوند ته یې په راتلونکي او عزیز ژوند باندې ترجیح ورکړې وي، چې دنیاوي ژوند یې غوره کړی وي او اخروي ژوند ته یې شا اړولې وي، نو د دغسې کسانو دپاره د استوګنې ځای دوزخ دی چې تل به پکښې پاتې وي.

ب: او هر هغه څوک چې د خپل رب ﷻ په حضور کښې د درېدلو څخه ډارېږي او خپل نفس د خواهشاتو او شیطاني غوښتنو څخه منعه کړي (په دنیا باندې آخرت ته ترجیح ورکړي)، نو د دغو کسانو دپاره استوګنځای جنت دی چې همېشه به پکښې اوسېږي.

۳ـ ای پیغمبره! مشرکان ستا څخه د قیامت په هکله د استهزاء په توګه پوښتنه کوي چې دا به کله قائم شي او څومره وخت ورته پاتې دی؟ حال دا چې:

الف: تاته د قیامت د قیام وخت څه معلوم دی چې کله به قائم شي؟. تاته په دې هکله هیڅ وحې او ذکر نه دی درنازل شوی او نه تا د دغه ډول معلوماتو حاصلولو هڅه کړې ده، بلکې دغه علم فقط ستا په رب ﷻ پورې منتهی کېږي او خاص همده ﷻ پورې اختصاص لري. نو په دې هکله تاته پوښتنه راجع کول عبث کار دی.

ب: یقیناً ته د پیغمبرانو د جملې څخه یو پیغمبر یې، نو ته د هغه چا دپاره ډاروونکی یې کوم چې د قیامت د مشکلاتو څخه ډارېږي او غواړي چې تیاري ورته ونیسي.

۴ـ ای پیغمبره! نن ورخ مشرکانو ته قیامت لرې برېښي او تاته پوښتنې راجع کوي چې کله به قائم شي، خو چې کله قائم شي او دوی یې په خپلو غړولو سترګو وګوري نو خپل خانونه به ورته داسې وبرېښېږي لکه چې په دنیا کښې یې ډېر لږ وخت تېر کړی وي لکه یو ماښام وخت یا یو سبا وخت (فقط نیمه ورځ).

توضیحات

۱ـ په ﴿فَإِذَا جَآءَتِ ٱلطَّآمَّةُ ٱلْكُبْرَىٰ﴾ کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

الف: د "إذا" په جواب کښې خو علماوو کرامو متعدد احتمالات لیکلي دي[1]، خو په ټولو کښې مونږ ته دا غوره برېښي چې جواب یې مقدر دی چې په "إِنْقَسَمَ النَّاسُ إِلَى قِسْمَيْنِ" سره ترې تعبیر کېدلی شي. په همدې تقدیر باندې وروستني ایتونه دلالت کوي.

ب: د ﴿ٱلطَّآمَّةُ﴾ کلمه د "طُمُوم" ـ لکه "قُتُول" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "طُمُوم" دېته وايي چې یو شی دومره ډېر او زیات شي چې په بل شي باندې د پاسه شي او د خپل اثر لاندې یې واقع کړي[2].

ج: په دې مقام کښې د ﴿ٱلطَّآمَّةُ﴾ کلمه د قیامت د ورځې څخه عبارت ده[3]، شاید دغه لقب به دغې ورځې ته د دې کبله ورکړی شوی وي چې دا ډېره غم لرلې ورځ ده، حتی چې په دغې ورځ کښې به ټول خلک د غمونو او اندېښنو لاندې واقع شي.

نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «فَيَبْلُغَ النَّاسُ مِنَ الْغَمِّ وَالْكَرْبِ مَا لَا يُطِيقُونَ وَلَا يَحْتَمِلُونَ»[4] یعنې نو د قیامت په ورځ به خلکو ته د غم او اندېښنو څخه دومره اندازه ورسېږي چې دوی به یې طاقت نه لري او تحمل به یې نه شي کولی، نو د لوی شفاعت په موندلو پسې به هڅې پیل کړي.

د ذکرو شوو ټکو په ملحوظ د ایت شریف مضمون هغسې راڅرګنږي کوم ته چې وړاندې د مطلب په خلاصه کښې اشاره شوې ده.

---

(۱) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۱۴۶؛ البحر المحیط ج۱۰ ص۴۰۱
(۲) لسان العرب ج۱۲ ص۳۷۰
(۳) الدر المنثور ج۸ ص۴۱۲
(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۶۹

د "عَشِيَّةً" او "ضُحَىٰ" معناوې

۲ـ په ﴿إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا﴾ کښې د ﴿عَشِيَّةً﴾ د کلمې څخه په دې مقام کښې د ورځې هغه برخه مطلب ده کومه چې د زوال څخه پيل کيږي او د لمر په غروب پايته رسيږي، چې موږ ترې په "ماسپښين" سره تعبير کولی شو. او د "ضُحَىٰ" څخه دلته د ورځې هغه برخه مراد ده کومه چې د لمر په راختلو سره پيل کيږي او په زوال سره اختتام مومي، څه لږې نه ده چې موږ ترې په "څاښت" سره تعبير وکړو.

دا د يو پلوه، او د بل پلوه په ﴿ضُحَاهَا﴾ کښې د "هَا" ضمير د ﴿عَشِيَّةً﴾ کلمې ته راجع دی. يعنې کفارو ته به د قيامت په ورځ خپل ټول دنياوي عمر د ماسپښين په اندازه او يا د همدغې ورځې د وړاندېنۍ برخې سبا (څاښت) په اندازه څرګند شي.

څرګندونه شي

۳ـ په همدې ارتباط (چې د قيامت په ورځ به کفارو ته خپل ټول دنياوي عمرونه ډېر لږ ښکاره شي) د [يونس:۴۵] ايت لاندې ـ د الله ﷻ په توفيق ـ بحث تېر شوی دی، نو هيله ده چې هملته يو ځل مراجعه وکړی شي.

د الله ﷻ په توفيق د "النَّازِعَات" سورت ترجمه او تفسير پای ته ورسېد.

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِيْنَ خَافُوا مَقَامَ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ.

۱۴۲۵/۱۱/۲۲ هـ ق - ۱۳۸۳/۱۰/۱۴ هـ ش.

عبس (۸۰)

سریزه

۱_ د دې سورت لومړنی کلمه ﴿ عَبَسَ ﴾ د همدې سورت نوم ګرځولې شوې ده.

۲_ دا سورت هم مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].

۳_ د دې سورت ټول ایتونه دوه څلوېښت (۴۲) دي[۲].

۴_ د کلماتو شمېر یې دېرشو (۳۰) ته رسېدلی دی[۳].

۵_ د حرفونو ټول شمېر یې پنځه سوه څلوېښتو (۵۴۰) حرفونو ته اوچت شوی دی[۴].

۶_ دا سورت ﴿ عَبَس ﴾ هم د نورو مکي سورتونو غوندې د عقیدوي احکامو سره زیات تړاو لري او د توحید دلایلو او د قیامت حالاتو ته پکښې اشاره شوې ده.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ عَبَسَ وَتَوَلَّىٰٓ ۝١ أَن جَآءَهُ ٱلۡأَعۡمَىٰ ۝٢ وَمَا يُدۡرِيكَ لَعَلَّهُۥ يَزَّكَّىٰٓ ۝٣ أَوۡ يَذَّكَّرُ فَتَنفَعَهُ ٱلذِّكۡرَىٰٓ ۝٤ أَمَّا مَنِ ٱسۡتَغۡنَىٰ ۝٥ فَأَنتَ لَهُۥ تَصَدَّىٰ ۝٦ وَمَا عَلَيۡكَ أَلَّا يَزَّكَّىٰ ۝٧ وَأَمَّا مَن جَآءَكَ يَسۡعَىٰ ۝٨ وَهُوَ يَخۡشَىٰ ۝٩ فَأَنتَ عَنۡهُ تَلَهَّىٰ ۝١٠ كَلَّآ إِنَّهَا تَذۡكِرَةٞ ۝١١ فَمَن شَآءَ ذَكَرَهُۥ ۝١٢ فِي صُحُفٖ مُّكَرَّمَةٖ ۝١٣ مَّرۡفُوعَةٖ مُّطَهَّرَةِۭ ۝١٤ بِأَيۡدِي سَفَرَةٖ ۝١٥ كِرَامِۭ بَرَرَةٖ ۝١٦ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] پیغمبر ﷺ تنده تروه کړه او مخ یې تاو کړ.

[۲] (البته) د دې کبله چې یو ړوند (صحابي ﷺ) ورته ورغی (او خبرې یې ورپرې کړې).

[۳] (ای پیغمبره!) ته څه شي پوه کړې؟ شاید دا (ړوند صحابي ﷺ) بنه پاک شي (خپل ځان تزکیه کړي).

[۴] یا (ستا د ارشاداتو څخه) پند واخلي نو همدا پند ورته ګټه ورسوي.

[۵] هر چې هغه څوک دی کوم چې (ستا د ارشاداتو څخه) استغناء خپله کړې ده.

[۶] نو ته هغه ته غوږ ږدې (خبرې یې اورې او مخ ور اړوې).

[۷] حال دا چې په تا باندې (د دې خبرې هیڅ پړه) نشته چې همدا کس پاک نه شي (او خپل ځان تزکیه نه کړي).

---

(۱) المحرر الوجيز ج۱۶ ص۲۲۸

(۲) تفسير الطبري ج۳۰ ص۵۰؛ تفسير البغوي ج۴ ص۴۴۶

(۳) تفسير الخازن ج۶ ص۴۵۵

(۴) اللباب في علوم الكتاب ج۲۰ ص۱۵۳

[۸] او هر چې هغه څوک دی کوم چې تاته په داسې حال درځي چې تلوار کوي (او درځغلي).
[۹] حال دا چې هغه (د خپل رب ﷻ څخه) ډارېږي.
[۱۰] نو ته د هغه څخه مشغولتیا غوره کوې (او د خبرو څخه يې مخ اړوې).
[۱۱] دغسې کار (بیا) مه کوه! يقيناً دا قرآن کريم سوچه پند دی.
[۱۲] نو د هر چا چې خوښه شي هغه به ترې ګټه اوچته کړي.
[۱۳] (دا قرآن کريم) په داسې معززو صحيفو کښې (ثبت) دی.
[۱۴] چې عالي شان ورکړی شوې دي (او د ناپاکه لاسونو څخه) پاکې ساتلې شوې دي.
[۱۵] (د لوح محفوظ څخه) د داسې ليکونکو پرښتو په لاسونو سره (ليکلی شوی دی).
[۱۶] چې عزتمندې (او) صادقې (اطاعت کوونکې) دي.

ارتباط او شان نزول

په دې ايتونو کښې د وړاندېنې سورت (النَّازِعَات) تقريباً د وروستني ايت ﴿ إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرُ مَن يَخۡشَىٰهَا ﴾ دپاره يو مثال نازل شوی دی کوم چې د شان نزول په قيصه کښې ښه پوره واضحه شوی دی هغه دا چې:

د عائشې (اُم المؤمنين) رضی الله عنها د روايت په بنياد[۱]، يو په سترګو معذور صحابي (عبد الله بن ام مکتوم ؓ) نبي کريم ﷺ ته ورغلی وه او عرض يې کړی وه چې: ای د الله رسوله! ماته څه اسلامي ارشادات رازده کړه. په دغه وخت کښې نبي کريم ﷺ د مشرکانو يوه مشر ته په دعوت مشغول وه او تمه يې درلوده چې که دغه مشر اسلام قبول کړي نو ډېر خلک به په اسلام مشرف وګرځي، نو د همدې کبله يې د ذکر شوي صحابي څخه مخ واړاوه او مبارک تندی يې لږ څه تريو کړ او خپلو دعوتي خبرو ته يې ادامه ورکړه. کله چې ذکر شوي صورت حال ختم شو او نبي کريم ﷺ د کور په لور روان شو نو ذکر شوي ايتونه نازل شوه[۲].

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې پيغمبر ﷺ د دې کبله تنده تروه کړه او مخ يې بل طرف ته واړاوه چې هغه ړانده صحابي ؓ ترې د اسلامي ارشاداتو په هکله پوښتنه وکړه کوم چې قيامت ته تياری نيسي او خپل ځان اسلامي ارشاداتو ته اړ ګڼي.

۲ـ ای پيغمبره! ته د دغه ړانده صحابي ؓ په حالت باندې څه شی پوه کړې، تاته څه معلومات وه، شايد چې همدغه صحابي ؓ ستا په ارشاداتو خپل ځان تزکيه کړي او يا يې زده کړي او په راتلونکي کښې ترې ګټه اوچته کړي او عمل پرې وکړي.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۰
(۲) المحرر الوجيز ج۱۶ ص۲۳۱؛ سيرت ابن هشام ج۱ ص۳۸۸

۳ـ ای پیغمبره! ستا دغه کار څکه خلاف الأولی او نه بهتر دی چې:

الف: څوک چې ستا د ارشاداتو څخه خپل ځان بې پروا ګڼي نو ته هغه ته زیاته توجه کوې او ورته په تمه یې چې خپل ځان به تزکیه کړي او ایمان به راوړي، حال دا چې د نوموړي د کفریاتو پړه په تاباندې نه پرېوځي.

ب: بالمقابل څوک چې ستا ارشاداتو ته په محبت او تلوار سره درځغلي چې زده یې کړي، تا هغه ته تنده تروه کړه او خپله توجه دې ترې بل چا ته واړوله.

۴ـ ای پیغمبره! دغه ډول کړنلاره ګټوره نه ده، د بل ځل ارتکاب څخه یې ډډه وکړه. او دا څکه چې:

الف: دغه ایتونه بلکې د قرآن کریم ټول ایتونه پند او عبرت دی، چې تاته یې فقط د ابلاغ مسئولیت درپه غاړه دی او بس. نو هرڅوک چې ترې ګټه اوچتول غواړي هغه دې ترې ګټه اوچته کړي که نه نو پخپله به ترې محروم پاتې شي.

ب: دا ایتونه بلکې د قرآن کریم ټول ایتونه په معززو صحیفو کښې ثبت او درج دی، کومې چې د الله ﷻ په نزد د عالي شان درلودونکې دي او د شیطانانو او جوګیانو د لاس وهنې څخه پاکې ساتلې شوې دي.

ج: دا سورت بلکې د قرآن کریم ټول سورتونه د معززو او اطاعت کوونکو او لیکونکو پرښتو په لاسونو سره د لوح محفوظ څخه رالیکلي شوي دي او په تاباندې درنازل کړی شوي دي.

لنډه دا چې: د قرآن کریم عزت او کرامت د خلکو د ایمان راوړلو پورې څه توقف نه لري، او د دوی په عدم ایمان سره نه توهینېږي.

توضیحات

۱ـ د ټولو مفسرینو کرامو په اجماع سره د ﴿ عَبَسَ وَتَوَلَّىٰٓ ﴾ دواړه مستتر ضمیرونه نبي کریم ﷺ ته راجع دي او په ﴿ ٱلۡأَعۡمَىٰ ﴾ سره عبد الله بن أم مکتوم رضي الله عنه مراد دی[1]. یا په بل عبارت: د تندې تریوونکی نبي کریم ﷺ وه او پوښتنه کوونکی دغه صحابي رضي الله عنه وه، چې تفصیل یې وړاندې په شان نزول کښې تېر شو.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: د څه حکمت په بنیاد الله ﷻ په دغو ټولو ایتونو کښې خپل پیغمبر ﷺ یوازې په اولني ایت کښې مخاطب ونه ګرځاوه او د ﴿ عَبَسَ وَتَوَلَّىٰٓ ﴾ په عوض یې "عَبَسْتَ وَتَوَلَّيْتَ" نازل نه کړ؟

مونږ وایو ـ والله ﷻ اعلم ـ چې: په دغو دواړو کلمو کښې لږ څه عتاب مرموز وه او خطاب پرې

(۱) تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۵۲

د هر ستغ او د هر تریخ تمامیده، نو الله ﷻ وربانديې خپل معزز پيغمبر ﷺ مخاطب ونه ګرځاوه، ترڅو ونه زوريږي. خو څرنګه چې د عدم خطاب څخه هم د څه تريخوالي ودمه پورته کيده نو په نورو ايتونو کښې الله ﷻ د دغه لږ تريخوالي مخه هم ونيوه او په خطاب سره يې نازل کړ.

"صدی" څه معنی؟

۳_ په ﴿ فَأَنتَ لَهُۥ تَصَدَّىٰ ﴾ کښې د "تَصَدّی" کلمه اصلاً د "صَدی" _لکه "غَصی"_ څخه اشتقاق شوې ده، او مونږ د [الأنفال:۳۵] ايت لاندې ليکلي دي چې د "صَدی" کلمه د خپل اواز انعکاس ته وضعه شوې ده چې په پښتو کښې ورته انګې وايي.

خو په دې مقام کښې مفسرينو کرامو په مخ وراړولو او غوږ ايښودلو سره معنی کړې ده[1]، يعني ته د هغه چا خبرې ته غوږ ږدې کوم چې نه خپل ځان تزکيه کوي او نه ورته اميد شته چې ستا د ارشاداتو څخه ګټه اوچته کړي.

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې: ظاهره دا ده چې په ﴿ كَلَّآ إِنَّهَا ﴾ کښې د "هَا" ضمير قرآن کريم ته راجع دی، نو د څه حکمت په بنياد "إنّه" نازل نه شو ترڅو يې په ﴿ ذَكَرَهُۥ ﴾ کښې د مذکر ضمير سره ښه تناسب صورت نيولی وی؟

مونږ وايو چې: که څه هم ځينو علماوو کرامو د دغې پوښتنې دپاره څه نور جوابونه کړي دي[2]، خو مونږ ته بهتره برېښي چې دغه ضمير ﴿ إِنَّهَا ﴾ د خبر ﴿ تَذْكِرَةٌ ﴾ د مطابقت په ملحوظ موئث نازل شوی دی[3].

صحيفې يعنې څه؟

۵_ په ﴿ فِى صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ ﴾ کښې د ﴿ صُحُفٍ ﴾ کلمه علماوو کرامو په متعددو معناوو سره تفسيره کړې ده، لکه لوح محفوظ، د پخوانيو پيغمبرانو صحيفې او داسې نور[4].

خو بهتره دا ده چې دلته به هغه صحيفې مرادې وې کومې به چې د لوح محفوظ څخه پرښتو راليکلې او په نبي کريم ﷺ باندې به يې قرائت کولې او نازلولې. په همدې معنی باندې د ﴿ بِأَيْدِى سَفَرَةٍ ۝ كِرَامٍۭ بَرَرَةٍ ﴾ ايتونه دلالت کوي.

نو همدغه صحيفې د هغو صفاتو درلودونکې هم دي د کومو چې لوح محفوظ درلودونکی دی کومو ته چې په [الواقعة:۷۷_ ۸۰] ايتونو کښې اشاره شوې ده.

---

(۱) تفسير البغوي ج۴ ص۴۴۷
(۲) البحر المحيط ج۱۰ ص۴۰۸؛ تفسير الکشاف ج۴ ص۷۰۲
(۳) روح المعاني ج۳۰ ص۴۱
(۴) زاد المسير ج۸ ص۱۸۲؛ تفسير القرطبي ج۱۹ ص۲۱۶

د "سَفَرَة" او "بَرَرَة" معناوې

۶ـ په ﴿ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ ﴾ کښې د ﴿ سَفَرَةٍ ﴾ کلمه د "سَافِر" جمعه ده چې د لیکونکي په معنی ده[۱]، او په ﴿ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ﴾ کښې د ﴿ بَرَرَةٍ ﴾ کلمه د "بَار" جمعه ده چې د صادق او مطیع معنی ورکوي[۲]. یعنې دغه قرآن کریم د لوح محفوظ څخه د داسې پرښتو په لاسونو سره لیکلی شوی دی کومې چې معززې او صادقې او هم د الله ﷻ اطاعت کوونکې دی.

﴿ قُتِلَ ٱلْإِنسَٰنُ مَآ أَكْفَرَهُۥ ﴿١٧﴾ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُۥ ﴿١٨﴾ مِن نُّطْفَةٍ خَلَقَهُۥ فَقَدَّرَهُۥ ﴿١٩﴾
ثُمَّ ٱلسَّبِيلَ يَسَّرَهُۥ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ أَمَاتَهُۥ فَأَقْبَرَهُۥ ﴿٢١﴾ ثُمَّ إِذَا شَآءَ أَنشَرَهُۥ ﴿٢٢﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَآ
أَمَرَهُۥ ﴿٢٣﴾ فَلْيَنظُرِ ٱلْإِنسَٰنُ إِلَىٰ طَعَامِهِۦٓ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبْنَا ٱلْمَآءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا
ٱلْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَآئِقَ
غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَٰكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَّتَٰعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَٰمِكُمْ ﴿٣٢﴾ ﴾

[۱۷] کافر انسان (په معنوي هلاک سره) هلاک کړی شوی (ملعون کړی شوی) دی (چې تدبر نه کوي چې): څه شي کافر ګرځولی دی (په کافر کېدلو کښې وریاندې څه باعث دی)؟

[۱۸] الله ﷻ انسان د څه شي څخه پیدا کړی دی؟.

[۱۹] (الله ﷻ نوموړی) د نطفې څخه (پیدا کړی دی) پیدا کړی یې دی، نو هغه یې (د هغه ټول کړه وړه یې) په اندازه کړي دي.

[۲۰] بیا یې ورته (د خیر او شر) لاره اسانه کړې ده (او ورته ښودلې یې ده).

[۲۱] بیا الله ﷻ د انسان روح قبض کوي نو (په ځمکه کښې) یې د دفن کولو ارشاد فرمایي.

[۲۲] بیا چې کله یې اراده وشي نو (بېرته) یې راژوندی کوي.

[۲۳] (په دلایلو کښې د عدم تدبر خبره) مردوده ده چې کافر انسان هغه حکم اداء نه کړ په کوم سره چې ورته الله ﷻ امر کړی وه (چې د تدبر څخه کار واخلي).

[۲۴] نو انسان دې خپل خوراک ته وګوري (چې):

[۲۵] یقیناً مونږ (د دوی د سرونو) د پاسه په عجیبو تویولو سره اوبه تویوو (باران وروو).

[۲۶] بیا (په همدغه باران سره) ځمکه ځیرې کوو ځیرې کول.

[۲۷] نو په ځمکه کښې (وریاندې) دانې رازرغونوو.

[۲۸] او انګور او سبزیجات هم.

---

(۱) لسان العرب ج۴ ص ۳۷۰

(۲) القاموس المحیط ج۱ ص۲۴۶؛ تفسیر البغوي ج۴ ص۴۴۸

[۲۹] او زیتون او د کجورو ونې هم.

[۳۰] او ګڼې (لوړې) باغچې هم.

[۳۱] او میوجات او (د څارویو) شنه واښه هم.

[۳۲] (ذکر شوي ټول شیان مو) ستاسو او ستاسو د څارویو د استفادې دپاره (رازرغون کړه).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې دې نه هم اشاره شوې وه چې مشرکانو د اسلامي ارشاداتو څخه استغناء، خپله کړې ده او په شرکي دریغ باندې کلک ولاړ دي په دې ایتونو کښې په هغوی باندې پره اچولې شوې ده چې د خپلې عقیدې د تصحیح دپاره د توحید د دلایلو څخه استفاده نه کوي او خپل خانونه یې ورباندې ړانده او کاڼه اچولي دي. نو حاصل یې داسې راځېږي:

۱ـ کافر انسان دې ووژلی شي او د الله ﷻ د رحمت څخه دې لرې وګرځولی شي چې په کفر باندې خومره کلک دی او څه شي ورباندې دومره کلک کړی دی؟

۲ـ ایا کافر انسان خپل ځان ته نه ګوري چې الله ﷻ د څه شي څخه پیدا کړي دي؟ الله ﷻ د حقیرې نطفې څخه پیدا کړی دی، نو که نوموړی خپل اصلیت ته په خبر سره وګوري نو په کفر باندې به دومره کلک پاتې نه شي لکه څومره چې یې کلک دی. او د تکبر څخه به لاس واخلي.

۳ـ په دې باندې علاوه د انسان ټول حالات د استدلال قابل دي. د مثال په توګه:

الف. الله ﷻ انسان د نشت څخه پیدا کړ او موجودیت یې ورپېرزو کړ.

ب. د نوموړي اندامونه یې په بوه مېچ پیدا کړه چې دواړه لاسونه، دواړه پښې، دواړه سترګې او دواړه غوږونه یې ورته په بوه اندازه جوړ کړل او هم یې د نوموړي روزي او نور کړه وړه ورته لا په هغه وخت کښې په اندازه کړل په کوم وخت کښې یې چې د مور په ګېډه کښې موجودیت درلود.

ج. بیا ورته الله ﷻ لاره هواره کړه او د مور د ګېډې څخه یې دنیا ته رابهر کړ. او هم یې ورته په دنیا کښې د ښې لارې او بدې لارې پېژندل اسان کړل چې عقل یې ورکړ او پیغمبران او کتابونه یې ورولېږل.

د. بیا تر ټاکلې نېټې وروسته الله ﷻ د نوموړي روح قبض کوي او د ځمکې په ګېډه کښې یې داخلوي او ارشاد کوي چې په قبر کښې دې دفن کړی شي. نه دا چې کالبوت یې د نورو ساکښانو غوندې د ځمکې په مخ وغورځولی شي او دفن نه کړی شي.

۴ـ کله چې قیامت قائم شي نو الله ﷻ به نوموړی د ځمکې د ګېډې څخه په ناڅاپي توګه را اوچت کړي او د دوهم ځل دپاره به یې ژوندی کړي.

۵ـ لنډه دا چې هغه نګلاره سمه نه ده او د رد قابله ده کومه چې کافر انسان خپله کړې ده، چې د انفسي دلایلو څخه هم د خپلې عقیدې د تصحیح دپاره کار نه اخلي او هغه ارشادات نه اداء کوي او نه یې اداء کړي دي په کومو سره چې ورته الله ﷻ امر کړی دی چې د عقل څخه کار واخلي او خپل رب ﷻ په وحدانیت سره وپېژني

۶_ په انفسي دلایلو باندې علاوه د عقیدې د تصحیح دپاره ښه پرېمانه افاقي دلایل هم شته نو د هر څه څخه وړاندې باید انسان خپل خوراک ته وګوري چې الله ﷻ ورته په څومره کامل قدرت سره او په څومره کامل تدبیر سره تیار کړی دی. چې:

الف: مونږ د بل طرفه نه بلکې د اسمان د طرفه اوبه نازلوو او داسې پرېمانه ورښت وروو، نه به وايې چې اوبه راورېږي نه بلکې راتوییږي.

ب: بیا مونږ په همدغو باراني اوبو سره ځمکه چوو او په عجیب کیفیت سره ترې نباتات او شنیلي راټوکوو لکه خوراکي دانې، انګور، زیتون، د کجورو ونې، لوړ او ګڼ باغونه او باغچې او بالآخره میوجات او واښه.

دا ټول د دې دپاره د ځمکې څخه راوباسو چې تاسو ترې د خپلو ځانونو دپاره استفاده وکړئ او هم وریاندې د خپلو څارویو روزنه وکړئ.

توضیحات

۱_ په ﴿ قُتِلَ ٱلۡإِنسَٰنُ ﴾ کښې د ﴿ قُتِلَ ﴾ کلمه عبد الله بن عباس رضی الله عنهما په "لعن" سره تفسیره کړې ده[۱]. یعنې په کافر انسان باندې دې د الله ﷻ لعنت وي او په معنوي هلاک سره دې هلاک وي چې په دلایلو کښې تفکر نه کوي او یا کافر انسان دې په معنوي هلاک سره هلاک (ملعون) کړی شي.

د "تقدیر" د کلمې تفسیر

۲_ په ﴿ فَقَدَّرَهُۥ ﴾ کښې د "قدّر" کلمه د "تقدیر" څخه اشتقاقه شوې ده چې د اندازه کولو معنی ورکوي، خو دلته مفسرینو کرامو په لاندې دوه وو ډولونو سره تفسیره کړې ده:

الف: الله ﷻ د انسان اندامونه متناسب او په اندازه پیدا کړي دي[۲].

ب: الله ﷻ د انسان ټول کړه وړه په ازل کښې او بیا په هغه وخت کښې اندازه کړي او لیکلي دي کله چې نوموړی د مور په ګېډه کښې جنین وه[۳].

۳_ که څه هم ذکر شوي دواړه تفسیرونه سره څه منافات نه لري او د بدلیت په لحاظ دواړه اراده کېدلی شي خو مقام ته په کتلو سره دوهم تفسیر غوره برېښي چې بحث په انسان کښې راروان دی او د اندامونو تناسب او اندازه په انسان پورې اختصاص نه لري، ټول مخلوقات پکښې شریک دي.

دوه ډوله تفسیر

۴_ د ﴿ ثُمَّ ٱلسَّبِيلَ يَسَّرَهُۥ ﴾ ایت شریف علماوو کرامو په لاندې دوه ډوله تفسیر کړی دی:

---

(۱) تفسیر البغوي ج۴ ص۴۴۸
(۲) تفسیر ابي السعود ج۹ ص۱۱۰
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۷۲

الف: دلته د لارې څخه د تولد لاره مطلب ده[۱]. يعني بيا الله ﷻ انسان ته د مور د ګېډې څخه د بهر راوتلو لاره اسانه کړه.

ب: دلته د لارې څخه د ښو او بدو د پېژاندلو لاره مراده ده[۲]. يعني بيا الله ﷻ انسان ته د ښو او بدو د لارې پېژاندل هم اسان وګرځول چې عقل يې ورکړ او شريعت يې ورنازل کړ.

که څه هم دغه دواړه تفسيرونه سره په خپل منځکښې څه منافات نه لري او د بدليت په اعتبار سره د دواړو اراده کول هم ښه کار دی، مګر د مقام په لحاظ دوهم تفسير غوره برېښي. او دا ځکه چې د يو پلوه خبره په انسان کښې را روانه ده او د تولد د لارې اسانول په ده پورې اختصاص نه لري او د خير او د شر د لارې پېژاندل ورپورې اختصاص لري، او د بله پلوه په همدې مضمون باندې په بل ايت کښې صراحت نازل شوی دی چې د ﴿ وَهَدَيْنَٰهُ ٱلنَّجْدَيْنِ ﴾ [البلد: ۱۰] يعني او مونږ انسان ته دوه لارې وښودلې.

"اقبار" څه معنی؟

۵ـ په ﴿ فَأَقْبَرَهُۥ ﴾ کښې د "أَقْبَرَ" کلمه د "اِقْبَار" ـلکه "اِکْرَام"ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د دفنځای د ټاکلو معنی ورکوي[۳]. يعني الله ﷻ د انسان دپاره ځمکه د ښخولو ځای وګرځوله، که نه نو د ځمکې په مخ به يې په کالبوت باندې مچانو او مرغانو مېلې جوړولی، نو ته به وايې چې ځمکه د انسان دوهمه مور ده چې د قيامت په ورځ به يې د ګېډې څخه د دوهم ځل دپاره رااوچتېږي.

هېر مو نه شي

۶ـ هېر مو نه شي چې په ﴿ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَآ أَمَرَهُۥ ﴾ کښې په "كَلَّا" سره هغه خبره رده شوې ده په کومه باندې چې مقام دلالت کوي هغه دا چې: کافر انسان د انفسي دلايلو څخه هم ګټه نه اوچتوي. دا د يو پلوه، او د بله پلوه همدغه متصله جمله ورته تفسير واقع شوې ده چې د "مَا" کلمه پکښې د همدغې ردې شوې خبرې څخه عبارت ده.

يعني دغه خبره په ځای نه ده چې کافر انسان د خپلې عقيدې د سمولو دپاره اقلاً د انفسي دلايلو څخه هم کار نه دی اخستی، نو د همدې کبله يې هغه مکلفيت نه دی اداء کړی په کوم سره چې الله ﷻ مامور ګرځولی وه چې د عقل څخه کار واخلي او په دلايلو کښې تدبر وکړي.

د څو لغاتو معناوې

۷ـ په دې مقام کښې بايد د لاندې څو لغاتو معناوې په ذهن کښې وساتلې شي:

---

(۱) المحرر الوجيز ج۱۶ ص۲۳۳

(۲) اضواء البيان ج۹ ص۵۵

(۳) لسان العرب ج۵ ص۶۹

الف: په ﴿ أَنَّا صَبَبْنَا ٱلْمَآءَ صَبًّا ﴾ کښې د "صَبَّ" کلمه د پاسه د اوبو توپولو دپاره وضعه شوې ده[۱]. يعني مونږ د انسانانو د سرونو د پاسه په عجيب کيفيت سره ښې پرېمانه اوبه راتويه وو، چې د ځاځکو په شکل دي، نه د ناوې په شکل چې دوی ته په ضرر تمامې شي.

ب: په ﴿ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴾ کښې د "قَضْبَ" کلمه د هغه نبات (شنبلي) نوم دی کوم چې اومه (خام) خوړل کېږي[۲]، لکه پياز، گندنه، کشنيز، کاوو او داسې نور.

ج: په ﴿ وَحَدَآئِقَ غُلْبًا ﴾ کښې د "غُلْبَ" کلمه د "غَلْبَاء" ـلکه "شُرَفَاء"ـ جمعه ده، "غَلْبَاء" د هغې باغچې دپاره لقب دی کومه چې گڼې او لوړې ونې ولري[۳].

د: په ﴿ وَفَٰكِهَةً وَأَبًّا ﴾ کښې د "أَبّ" کلمه د هغو وښو او شنيليو نوم دی کوم چې د ځاروېو خوراک دی[۴].

﴿ فَإِذَا جَآءَتِ ٱلصَّآخَّةُ ﴿٣٣﴾ يَوْمَ يَفِرُّ ٱلْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٤﴾ وَأُمِّهِۦ وَأَبِيهِ ﴿٣٥﴾ وَصَٰحِبَتِهِۦ وَبَنِيهِ ﴿٣٦﴾ لِكُلِّ ٱمْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَفَرَةُ ٱلْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾ ﴾

[۳۳] نو کله چې غوږونه کڼوونکی اواز راشي! (او قيامت قائم شي، نو هرڅوک به فقط په خپل خان باندې مشغول وگرځي).

[۳۴] (البته) په داسې ورځ کښې چې سړی به د خپل ورور څخه تېښتي (مخ به ترې اړوي).

[۳۵] او د خپلې مور او د خپل پلار څخه هم.

[۳۶] او د خپلې مېرمنې او خپلو ځامنو څخه هم.

[۳۷] (او دا ځکه چې) په دغې ورځ کښې به د خلکو څخه هر سړي ته داسې حالت ورپېښ وي چې (د نورو د حالاتو څخه) به يې بې پروا کړی وي.

[۳۸] په دغې ورځ کښې به ځينې مخونه (د ايمان په رڼا) روښانه وي.

[۳۹] خندېدونکي (او) خوشاله به وي.

[۴۰] او ځينې مخونه به په دغې ورځ کښې داسې وي چې گردونه به ورباندې (پراته) وي.

[۴۱] (او) توروالي به احاطه کړي (پټ کړي) وي.

(۱) مفردات الراغب ص ۲۸۰
(۲) مفردات الراغب ص۴۲۱؛ تفسير الطبري ج۳۰ ص۵۷
(۳) القاموس المحيط ج۳ ص۴۰۸؛ تفسير ابن کثير ج۴ ص۴۷۲
(۴) لسان العرب ج۱ ص۲۰۴؛ الدر المنثور ج۸ ص۴۲۱

[۴۲] دغه (تور مخي کسان) چې دي همدوی کفار (او) فاجران دي.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د سمې عقیدې ضرورت او د همدغې عقیدې مرتبو اثراتو ته اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې راځي:

۱ـ ای پیغمبره! کله چې په شپېلۍ کښې کیوونکی اواز وکړی شي نو هرڅوک به په خپل ځان مشغول شي او د خپل ځان د نجات موندلو په غم کښې به ډوب شي، ته به وایې چې د دغه غم په وجه د نورو ټولو خبرو څخه کوڼ دی او بل هیڅ خبره نه اوري.

۲ـ نو په دغې ورځ کښې به په همدغه بنیاد هر سړی د خپلو نژدې اقاربو څخه تښتي او هیڅ پروا به ورباندې نه لري، یا په بل عبارت: هر سړی به د خپل ورور، خپلې مور، خپل پلار، خپلې مېرمنې او هم د خپلو ځامنو او لورګانو څخه ځان په ځنګوي، ځکه چې په دغې ورځ کښې به هرڅوک او هر سړی د داسې حالت سره مخامخ وي چې د خپلوانو د حالاتو څخه به یې بې غمه کړی وي او یوازې د خپل ځان په غم به یې اخته کړي وي.

۳ـ ای پیغمبره! په دغې ورځ کښې به خلک په دوه وو ګروپونو باندې ووېشلی شي چې: د ځینو کسانو مخونه به ځلېدونکي او خندېدونکي او خوشاله وي چې د دوزخ څخه به یې نجات موندلی وي، او بالمقابل ځینې نور کسان او نور مخونه به په دغې ورځ کښې خړ پړ او په ګردونو باندې پټ وي چې توروالي به احاطه کړي وي او د غمونو نښې به پکښې د ورایه ځرګندې وي، نو دغه دوهم ګروپ کسان به بل څوک نه وي بلکې دوی به د قیامت څخه انکار کوونکي کفار او د حد څخه تجاوز کوونکي فاجران وي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ فَإِذَا جَآءَتِ ٱلصَّآخَّةُ ﴾ کښې د "إِذَا" کلمه شرطیه ده او جواب یې مقدر دی چې مونږ ترې په "اِشْتَغَلَ كُلُّ إِنْسَانٍ بِنَفْسِهِ" سره تعبیر کولی شو[۱]، په همدغه مقدر جواب باندې متصل ایتونه دلالت کوي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په همدغه ایت کښې د "صَاخَّة" کلمه د شدید (تېز) اواز دپاره وضعه شوې ده کوم چې د ډېر شدت او تېزوالي د کبله د اورېدونکو غوږونه کڼوي[۲]، خو په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه د قیامت د ورځې څخه کنایي ده[۳]. شاید چې دغې ورځې ته به ذکر شوی لقب د دې کبله ورکړی شوی وي چې په دغې ورځ کښې به هرڅوک په غم کښې ډوب وي، ته به وایې چې د بلې هرې یوې خبرې څخه کوڼ دی او هیڅ یې نه اوري.

---

(۱) البحر المحیط ج۱۰ ص ۴۱۰

(۲) لسان العرب ج۳ ص۳۳؛ القاموس المحیط ج۲ ص۸۰۲

(۳) روح المعاني ج۳۰ ص۴۸؛ المحرر الوجیز ج۱۶ ۲۳۵

یعني کله چې دوهمه شپېلۍ ووهلی شي او قیامت قائم شي نو هر انسان به په خپل خان مشغول وګرځي.

هېر مو نه شي

۲_ په ﴿ يَوْمَ يَفِرُّ ٱلْمَرْءُ ﴾ کښې د ﴿ يَفِرُّ ﴾ کلمه د "فرار" څخه اخستلې شوې ده چې د تېښتېدلو معنی ورکوي. که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د دغه فرار دپاره متعددې غیر متبادرې وجې لیکلې دي[۱] خو هېر مو نه شي چې مونږ ته بهتره برېښي چې په دې مقام کښې "فرار" د اعراض او عدم التفات څخه کنایي دی[۲]. د ښه وضاحت دپاره لاندې ټکي ولولئ:

الف: د قیامت په ورخ داسې حالت هم راتلونکی دی چې آدم ﷺ او نوح ﷺ به هم د «نَفْسِي نَفْسِي» کلمات تکراروي[۳] یعنې زه فقط د خپل خان د نجات غوښتونکی یم.

ب: یوه ورخ نبي کریم ﷺ د قیامت د حالاتو په بیان کښې وفرمایل چې: په دغې ورخ کښې به ټول خلک پښې لوڅې، بربنډ او ناسنته حشر کړی شي.

نو یوې ښځې پوښتنه وکړه چې: ایا په دغې ورخ کښې به زمونږ ځینې کسان د نورو عورتونه ګوري؟ نبي کریم ﷺ د ذکر شوي ایت په قرائت سره جواب ورکړ[۴] چې: ای فلانکی! په دغې ورخ کښې به د خلکو د جملې څخه هر سړي ته داسې حال وي چې (د کتلو څخه) به یې بې پروا کړی وي.

یادونه

۳_ په دې ایتونو کښې چې کوم مضمون ته اشاره شوې ده، هغه ته ورته مضمون د [المعارج: ۱۱_۱۴] ایتونو کښې هم نازل شوی دی چې یو خل کتل یې ګټور دي.

په همدې خای د "عَبَسَ" سورت پښتو ترجمه او تفسیر ختم شو والحمد الله ﷻ.

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِينَ وُجُوهُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُسْفِرَةٌ ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ.

۱۴۲۵/۱۱/۲۸ هـ ق = ۱۳۸۳/۱۰/۲۰ هـ ش.

---

۱. تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۲۲۴

۲. تفسیر البغوي ج۴ ص۴۴۹، تفسیر ابي السعود ج۹ ص۱۱۳

۳. صحیح البخاري ج۱ ص۴۷۰

۴. جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۱

التکویر (۸۱)

سریزه

۱ـ د دې سورت (التکویر) په نامه باندې د همدې سورت په لومړني ایت کښې د ﴿ كُوِّرَتْ ﴾ کلمه مشتمله ده چې په همدې نامه سره دا سورت د نورو سورتونو څخه جدا شوی دی.

۲ـ دا سورت د مفسرینو کرامو په اجماع سره مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱]

۳ـ د دې سورت ټول ایتونه فقط نهه ویشت (۲۹) دي[۲].

۴ـ او ټولې کلمې یې یو سلو څلورو (۱۰۴) کلمو ته رسېږي[۳].

۵ـ بالآخره د حرفونو شمېره یې څلور سوه او څلور دېرشو (۴۳۴) ته پورته شوې ده[۴].

۶ـ د دې سورت محتویات د نورو مکي سورتونو غوندې په عقیدوي احکامو باندې څرخېږي خو د قیامت د حالاتو په بیان او د قرآن کریم د حقانیت په اثبات باندې پکښې زیات ټینګار شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ إِذَا ٱلشَّمۡسُ كُوِّرَتۡ ۝١ وَإِذَا ٱلنُّجُومُ ٱنكَدَرَتۡ ۝٢ وَإِذَا ٱلۡجِبَالُ سُيِّرَتۡ ۝٣ وَإِذَا
ٱلۡعِشَارُ عُطِّلَتۡ ۝٤ وَإِذَا ٱلۡوُحُوشُ حُشِرَتۡ ۝٥ وَإِذَا ٱلۡبِحَارُ سُجِّرَتۡ ۝٦ وَإِذَا ٱلنُّفُوسُ
زُوِّجَتۡ ۝٧ وَإِذَا ٱلۡمَوۡءُۥدَةُ سُئِلَتۡ ۝٨ بِأَيِّ ذَنۢبٖ قُتِلَتۡ ۝٩ وَإِذَا ٱلصُّحُفُ نُشِرَتۡ ۝١٠
وَإِذَا ٱلسَّمَآءُ كُشِطَتۡ ۝١١ وَإِذَا ٱلۡجَحِيمُ سُعِّرَتۡ ۝١٢ وَإِذَا ٱلۡجَنَّةُ أُزۡلِفَتۡ ۝١٣ عَلِمَتۡ نَفۡسٞ
مَّآ أَحۡضَرَتۡ ۝١٤ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] کله چې لمر بې نوره کړی شي.

[۲] او کله چې ستوري خړ پړ وګرځولې شي.

[۳] او کله چې غرونه (د خپلو ځایونو څخه) روان کړی شي.

[۴] او کله چې د لسو میاشتو حملدارې (ورلې) اوښې وتالولی شي (خوشې کړی شي).

[۵] او کله چې وحشي ځناوران (د انسانانو سره) غونډ کړی شي.

---

(۱) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۲۳۷
(۲) تفسیر البغوي ج۴ ص۴۵۰
(۳) تفسیر الخازن ج۶ ص۴۶۱
(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۲۷۴

[۶] او کله چې دریابونه وسوزولی شي (یا ګډوډ کړی شي).
[۷] او کله چې ارواګاني (د خپلو کالبوتونو سره) جوړه کړی شي.
[۸] او کله چې ژوندۍ ښخه کړی شوې انجلۍ وپوښتله شي.
[۹] چې د کومې ګناه په سبب وژلې شوې ده؟.
[۱۰] او کله چې اعمالنامې وغوړلی شي (او حساب کتاب پیل شي).
[۱۱] او کله چې اسمان د پوست کړی شوې ګډې غوندې تک سور وګرځولی شي.
[۱۲] او کله چې دوزخ سوزوونکی (لمبې) وګرځولی شي.
[۱۳] او کله چې (مؤمنانو ته) جنت نژدې کړی شي.
[۱۴] (کله چې ذکر شوي ټول کارونه وکړی شي) نو هر نفس (هر کس) به په هغو کړو وړو (ښه وي او که بد وي) پوه شي کوم یې چې (د محشر میدان ته) حاضر کړي وي (وړاندې یې رالېږلي وي).

ارتباط او توضیحات

۱ـ د وړاندېنۍ سورت (عَبَس) وروستني ایتونه د قیامت د حالاتو په بیان باندې مشتمل وه، او د دې سورت (التَّکوِیْر) په اولنیو ایتونو کښې همدغه موضوع تعقیبه شوې ده او په څه علاماتو او څه کیفیاتو یې رڼا اچولې شوې ده.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كَأَنَّهُ رَأْيُ عَيْنٍ فَلْيَقْرَأْ إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ وَإِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ وَإِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ»[۱] یعنې هر چا ته چې دا خبره خوشالي وربښي چې د قیامت ورځې ته داسې وګوري لکه چې یقیناً په سترګو سره یې لیدلې وي نو هغه دې د التکویر، الانفطار او الانشقاق سورتونه قرائت کړي (چې ښه پوره پکښې شرحه شوې ده).

۲ـ په دې مقام کښې د "إِذَا" دولسو کلمو نزول موندلی دی، چې د هرې یوې کلمې سره هغه فعل مقدر دی په کوم باندې چې وروسته د تفسیر په توګه صراحت نازل شوی دی[۲]. د مثال په توګه: ته به وایې چې ﴿ إِذَا ٱلشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴾ داسې نازل شوی دی چې: "إِذَا كُوِّرَتِ الشَّمْسُ كُوِّرَتْ". نو دلته په حقیقت کښې دولس شرطیه جملې نازلې شوې دي چې د دولسو واړو دپاره [۱۴] ایت ﴿ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّآ أَحْضَرَتْ ﴾ جواب واقع شوی دی[۳].

یعنې کله چې ذکر شوي دولس کارونه تحقق ومومي نو هرڅوک به په خپلو هغو کړو وړو پوه شي کوم یې چې په دنیا کښې عملي کړي وي او د محشر میدان ته یې حاضر کړي وي (نو هر چا ته به خپل وزن ښه معلوم شي).

هو! په کومه زمانه کښې چې ذکر شوي دولس شیان تحقق ومومي هغه اوږد وخت دی چې د اولنی

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۱
(۲) روح المعاني ج۳۰ ص۵۰
(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۱۸۵

شپېلۍ. څخه لرې وراندې پیل کېږي او په هغه وخت باندې ختمېږي په کوم کښې چې حسابات تصفیه شي او هر څا ته د دوزخ یا جنت لاره وښودله شي.

"تَكوِير" څه معنی؟

۳_ په ذکر شوي عبارت کښې د ﴿ كُوِّرَتْ ﴾ کلمه د "تَكْوِيْر" _لکه "تَكْرِيْم"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "تَكْوِيْر" دې ته وایي چې یو شی غونډ کړی شي او د پګړۍ د ولونو غونډې ونغاړل شي[1]، خو په دې مقام کښې علماوو کرامو په متعددو معناوو سره تفسیر کړی دی[2] لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: کله چې لمر بې نوره کړی شي او رڼا يې محوه کړی شي[3].

ب: کله چې لمر د خپله ځایه راوغورزولی شي او کار ته يې خاتمه ورکړی شي[4].

ج: کله چې لمر بېرته تاو کړی شي او د مغرب څخه وربانديې طلوع وکړی شي[5].

تبصره

۴_ که څه هم مونږ ته داسې برېښي چې د ﴿ كُوِّرَتْ ﴾ ذکرې شوې معناوې سره څه منافات نه لري نو څه لرې نه ده چې د بدلیت په لحاظ ټولې اراده کړی شي والله ﷻ أعلم بحقیقة المراد؛ مګر ځینو علماوو کرامو لیکلي دي چې په دغو ایتونو کښې اولنی شپږ نښې به په دنیا کښې صورت ونیسي او خلک به يې په غرولو سترګو سره وګوري او پاتې شپږ نښې به د قیامت په ورځ تحقق ومومي[6]. نو نظر دغه قول ته د ﴿ كُوِّرَتْ ﴾ د کلمې دریم تفسیر غوره برېښي چې د مغرب څخه د لمر طلوع خو د خلکو د نظر لاندې صورت نیسي او بس (اولنی او دوهم تفسیر د خلکو د مرګ څخه وروسته تحقق مومي).

"كُدُورَة" څه معنی؟

۵_ په ﴿ وَإِذَا ٱلنُّجُومُ ٱنكَدَرَتْ ﴾ کښې د "انكِدَار" کلمه اصلاً د "كُدُورَة" _لکه "رُطُوبَة"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "كُدُورَة" د خړوالي معنی ورکوي[7]. یعنې کله چې ستوري خړ شي او رڼا يې د خپله زوره ولوېږي او تغیر ومومي.

خو ځینو علماوو کرامو ذکره شوې کلمه په ﴿ وَإِذَا ٱلْكَوَاكِبُ ٱنتَثَرَتْ ﴾ [الإنفطار:۲] کښې د ﴿ ٱنتَثَرَتْ ﴾ سره مرادفه ګڼلې ده[8]، یعنې او کله چې ستوري راودرېږي او راتوی شي.

---

(۱) لسان العرب ج۵ ص۱۵۵؛ مفردات الراغب ص۴۶۰

(۲) زاد المسیر ج۸ ص۱۸۸

(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۴۵۴

(۴) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۷۵

(۵) اضواء البیان ج۹ ص۶۲

(۶) الدر المنثور ج۸ ص۴۲۷؛ تفسیر البغوي ج۴ ص۴۵۲

(۷) مفردات الراغب ص۴۴۴

(۸) تفسیر الطبري ج۳۰ ص۶۵

د "عِشَار" معنی

۶_ په ﴿وَإِذَا ٱلْعِشَارُ عُطِّلَتْ﴾ کښې د "عِشَار" کلمه د "عُشَرَاء" _لکه "نُفَسَاء"_ جمعه ده، دا د هغې باردارې اوښې نوم دی د کومې په حمل (بَار) باندې چې لس میاشتې تېرې شوې وې او نژدې وې چې جونګی وزېږوي او خپلو مالکانو ته شوده ورکړي[1].

په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو ذکره شوې کلمه په متعددو غیر متبادرو معناوو سره تفسیره کړې ده[2] که څوک یې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي، خو کومه معنی چې د سلفو صالحینو څخه نقل شوې ده[3] او د مقام سره هم توافق لري هغه دا ده چې ذکره شوې کلمه په خپله لغوي معنی سره تفسیره کړی شي. یعنې کله چې د قیامت ابتدایي حالت ښرګند شي او فتنې او ستونزې زیاتې شي حتی چې ذکرې شوې معززې اوښې هم د خپلو خاوندانو د حفاظت او څارنې لاندې نه وي او معطلې پاتې وي، همدارنګه به په دغه وخت کښې خلک خپلو نورو معززو مالونو ته هم توجه نه کوي.

په همدغه تفسیر باندې د نبي کریم ﷺ یو حدیث هم د اشارې په توګه دلالت کوي چې فرمایلي یې دي چې: یو خل د یوې رمې څخه لېوه (شرمخ) ګډه وتښتوله، کله چې ترې د رمې شپونکي وڅورله نو لېوه شپونکي ته مخ ورواړاوه او ورته یې وویلې چې: «مَنْ لَهَا يَوْمَ السَّبُعِ يَوْمَ لَيْسَ لَهَا رَاعٍ غَيْرِي»[4] یعنې ای شپونکیه! د دغو ګډو شپونکی به د لېوانو په ورځ څوک وي په کومه ورځ چې زما څخه پرته بل شپونکی ونه لري؟ (په کومه ورځ چې خلک په فتنو اخته وي او ګډې یې لېوانو ته پرېښې وي).

سوال جواب

۷_ که څوک وایي چې: ایا د ذکر شوي ایت شریف دپاره نني زمانه مصداق نه شي جوړېدلی چې اوښان او نور بارګیر معطل پاتې دي او ځای یې تخنیکي وسائلو نیولی دی؟

مونږ وایو چې: د دغه ډول مفهوم اخستل د مقام سره هیڅ تناسب نه لري ځکه چې:

د مقام مفهوم دا دی چې خلک به د قیامت په قرب کښې د داسې غمونو او مشکلاتو سره مخامخ شي چې معزز مالونه (لکه اورلي اوښې) به یې د نظره غورزېدلې وي. لکه چې یو پښتون شاعر وایي[5]:

دا دستور دی چې لوی غم په سرې ورشي :: نور غمونه یې هغه شي تر پښو لاندې

---

(۱) لسان العرب ج۴ ص۵۷۲

(۲) تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۲۲۸

(۳) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۷۶

(۴) صحیح البخاري ج۱ ص۵۱۷؛ صحیح مسلم ج۲ ص۲۷۴

(۵) د عبد الرحمن مومند دیوان ص۲۰۰

حال دا چې نن ورخ اوښان او نور بارګیر څاروي معطل پاتې دي خو تعطیل یې د مشکلاتو د کبله صورت نه دی نیولی بلکې د دې کبله چې چندان ډېره اړتیا ورته نشته.

دا به هم مشکل وخت وي

۸_ په ﴿ وَإِذَا ٱلْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴾ کښې هغه مشکل وخت ته اشاره شوې ده په کوم کښې به چې وحشي (ساراني) څاروي د انسانانو څخه نفرت نه خپلوي.

یا په بل عبارت: زمریان او لېوان (شرمخان) او انسانان به سره مشکلات یو ځای کړي او د دوارو جانبو څخه به نفرت بالکل هېر شي.

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «أَوَّلُ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ نَارٌ تَحْشُرُ النَّاسَ مِنَ الْمَشْرِقِ إِلَى الْمَغْرِبِ»[۱] یعنې د قیامت اولنۍ نښه یو اور دی چې خلک به د مشرق څخه مغرب ته ورغونډ کړي.

نو شاید چې دغه اور به وحشي ساکښان هم د انسانانو سره یو ځای د مشرق څخه مغرب طرف ته سوق کړي او ورسره به یې غونډ کړي، والله ﷻ اعلم.

د "سجر" معنی

۹_ په ﴿ وَإِذَا ٱلْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴾ کښې د ﴿ سُجِّرَتْ ﴾ کلمه په اصل کښې د "سَجْرٌ" _لکه "ضَرْبٌ"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې علماوو کرامو په لاندې دوه وو معناوو سره تفسیره کړې ده:

الف: "سَجْرٌ" د اور بلولو ته وایي لکه چې څوک په تنور کښې اور بل کړي[۲]. یعنې او کله چې په دریابونو باندې اور بل کړی شي.

همدې مضمون ته په بل ایت کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿ وَٱلْبَحْرِ ٱلْمَسْجُورِ ﴾ [الطور:۶] یعنې او په اور بل کړی شوي دریاب باندې سوګند دی.

ب: "سجر" د اوبو تویولو معنی ورکوي[۳]. یعنې او کله چې دریابونه یو په بل کښې ورتوی شي او یو دریاب ترې جوړ شي.

همدا مضمون په راتلونکي سورت کښې راروان دی چې: ﴿ وَإِذَا ٱلْبِحَارُ فُجِّرَتْ ﴾ [الإنفطار:۳] یعنې او کله چې دریابونه سوري او وچولی شي چې خوږې اوبه او تروې اوبه سره ګډې وډې شي.

"نُفُوس" څه معنی؟

۱۰_ په ﴿ وَإِذَا ٱلنُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴾ کښې د "نُفُوس" کلمه په دې مقام کښې مفسرینو کرامو په

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۱۰۵۴
(۲) لسان العرب ج۴ ص۳۴۶
(۳) القاموس المحيط ج۲ ص۵۲۲

لاندې معناوو سره تفسیره کړې ده[۱].

الف: "نُفُوس" دلته د ارواګانو (ارواحو) معنی ورکوي. یعنې او کله چې ارواګانې د خپلو بدنونو سره ضمیمه کړی شي او مخلوقات راژوندي کړی شي.

ب: دلته "نُفُوس" د اشخاصو څخه عبارت دی. یعنې او کله چې اشخاص د خپلو خپلو سیالانو سره جمعه کړی شي او د نېکانو او بدانو بېلې بېلې ډلې تشکیلې کړی شي.

همدغه مضمون ته په [الواقعة:۷_ ۱۰] ایتونو کښې اشاره شوې ده.

سوال جواب

۱۱_ که څوک وایي چې: د ﴿وَإِذَا ٱلْمَوْءُۥدَةُ سُئِلَتْ﴾ مضمون دا دی چې د قیامت په ورځ به ژوندۍ خښې کړی شوې انجلۍ ته پوښتنه راجع کړی شي چې په څه ګناه وژلې شوې وه؟، نو په دغې پوښتنه کښې څه حکمت دی؟

مونږ وایو چې: دا پوښتنه په حقیقت کښې قاتلینو ته راجع ده خو د توبیخ او تخجیل دپاره به ورباندې مقتوله انجلۍ مخاطبه کړی شي.

د دغې پوښتنې یوه نظیر ته په بل ایت کښې هم اشاره شوې ده چې: ﴿يَوْمَ يَجْمَعُ ٱللَّهُ ٱلرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَآ أُجِبْتُمْ﴾ [المائدة:۱۰۹] یعنې هغه ورځ یاده کړه چې الله ﷻ پیغمبران راغونډ کړي نو ورته ووایي چې هغه کوم شی دی چې تاسو ورباندې (په دنیا کښې د خپلو قومونو دپلوه) جواب کړی شوي یاست؟ (ایا ستاسو دعوت یې قبول کړ او که رد یې کړ؟).

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د همدې ایت پورې اړوند ښه خوندور مطالب د [النحل:۵۶_ ۶۰] ایتونو لاندې تېر شوي دي _والحمد لله ﷻ، نو هلته یو ځل مراجعه کول ښه کار دی.

د "کشط" معنی

۱۲_ په ﴿وَإِذَا ٱلسَّمَآءُ كُشِطَتْ﴾ کښې د ﴿كُشِطَتْ﴾ کلمه د "کَشْط" _لکه "ضَرْب"_ څخه اشتقاقه شوې ده، د "کَشْط" کلمه د ګډې د پوستکي ویستلو دپاره وضعه شوې ده[۲]. یعنې او کله چې اسمان تک سور رنګی وګرځولی شي لکه چې ګډه د پوسته کړی شوې وي.

همدغه مضمون ته په بل ایت کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿فَإِذَا ٱنشَقَّتِ ٱلسَّمَآءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَٱلدِّهَانِ﴾ [الرحمن:۳۷] یعنې نو کله چې اسمان وچوي نو د سرې څرمنې غوندې تک سور (ګلابي رنګی) جوړ شي.

﴿فَلَآ أُقْسِمُ بِٱلْخُنَّسِ ۝ ٱلْجَوَارِ ٱلْكُنَّسِ ۝ وَٱلَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ۝ وَٱلصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۷۶؛ تفسیر الطبري ج۳۰ ص۶۹

(۲) مفردات الراغب ص۴۴۹؛ تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۷۲

إِنَّهُۥ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٩﴾ ذِى قُوَّةٍ عِندَ ذِى ٱلْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾ مُّطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ
﴿٢١﴾ وَمَا صَاحِبُكُم بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَءَاهُ بِٱلْأُفُقِ ٱلْمُبِينِ ﴿٢٣﴾ وَمَا هُوَ عَلَى ٱلْغَيْبِ
بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَٰنٍ رَّجِيمٍ ﴿٢٥﴾ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴿٢٦﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ
﴿٢٧﴾ لِمَن شَآءَ مِنكُمْ أَن يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾ وَمَا تَشَآءُونَ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٩﴾

[۱۵] نو د غسي نه ده (لکه چې مشرکان خیال کوي) زه (د ورځې) په داسې پټېدونکو ستورو باندې سوګند یادوم.

[۱۶] چې تېز تلونکي (او د شپې) په خپلو ځایونو کښې قرار نیوونکي دي (چې په سترګو ښکارېږي).

[۱۷] او په شپه باندې هم کله چې نرۍ تیاره (مابنام) شي.

[۱۸] او په سبا باندې هم کله چې سا واخلي (او په اُفق کښې خور وور شي).

[۱۹] چې یقیناً دا (قرآن کریم) هرومرو د کرامت والا لېږلي شوي پرښتې قول دی.

[۲۰] داسې پرښته چې د عرش العظیم د خاوند (الله ﷻ) په نزد عزت (او مرتبه) درلودونکې ده.

[۲۱] چې (په اسمانونو کښې) اطاعت کړی شوې (او هم) پوره امانتګره ده (البته چې دغه پرښته د جبرائیل ؑ ښځه عبارت ده).

[۲۲] او (هم سوګند دی) چې (ای مشرکانو!) ستاسو اندیوال (محمد ﷺ) لیونی نه دی (لکه چې تاسو وریاندې تور لګوي).

[۲۳] او یقیناً محمد ﷺ په ښکارند اُفق کښې جبرائیل ؑ لیدلی هم دی.

[۲۴] او محمد ﷺ په غیبو باندې بخیل (شوم) هم نه دی (چې ستاسو ښځه وریاندې شکرانه وغواړي).

[۲۵] او دا (قرآن کریم) د رټلي شوي شیطان قول هم نه دی (لکه چې تاسو وریاندې اتهام لګوئ).

[۲۶] نو (ای مشرکانو!) تاسو کومې خوا ته روان یاست؟ (ایا تاسو د عقل ښځه کار نه اخلئ؟).

[۲۷] دا (قرآن کریم) نه دی مګر (تر قیامته پورې) د ټولو عالمونو دپاره پند (او نصیحت) دی.

[۲۸] (البته) د هغه چا دپاره کوم چې ستاسو د جملې ښځه خوښوي چې په سمه لاره باندې لاړ شي (همدوی ترې ګټه اوچتوي).

[۲۹] او تاسو په سمه لاره باندې تلل نه خوښوئ مګر هله چې الله ﷻ اراده وکړي (او توفیق درکړي) چې د ټولو عالمونو رب دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د قیامت د ورځې د ځه حالاتو بیان نازل شوی وه، او په دې ایتونو

کښي د قرآن کریم حقانیت ته اشاره شوې ده کوم چې د ذکرې شوې ورځې دپاره لازښود دی. نو حاصل یې داسې راځېږي:

۱_ نو کله چې قیامت ضرور قائمېدونکی دی او حساب کتاب راتلونکی دی نو په قرآن کریم باندې د مشرکانو تورونه بالکل دروغ دي. او دا څکه چې:

الف: زه په ستورو باندې سوګند یادوم کوم چې د ورځې په رڼا کښې پټېدونکي دي، کوم چې په عین حال کښې په تېزۍ سره روان دي او د شپې د پلوه په خپلو- خپلو ځایونو کښې قرار نیوونکي او ځرګندېدونکي دي.

ب: او همدارنګه په شپه باندې سوګند یادوم چې کله د نرۍ تیارې درلودونکې وګرځي (چې یا شروع شي او یا پای ته ورنژدې شي).

ج: او همدارنګه په سبا باندې سوګند یادوم چې کله سا واخلي او ښه رڼا شي.

یا په بل عبارت: زه په ذکرو شوو شیانو باندې سوګند یادوم چې: دا قرآن کریم د جوګي کلام نه دی لکه چې مشرکان ورباندې تهمت لګوي، بلکې دا د یوې پرښتې (جبرائیل ﷵ) کلام دی.

البته د دې حیثه نه چې دا یوه پرښته ده بلکې د دې حیثه چې دا د الله ﷻ د پلوه یوه معززه رالېږلې شوې پرښته ده چې د الله ﷻ کلام څمکې ته رانښکته کړي، چې څه نور صفات یې دا دي:

اول: دا پرښته (جبرائیل ﷵ) د ډېر زیات جسماني او روحاني قوت درلودونکی ده چې هیڅوک په هغه امانت کښې د مداخلې توان نه لري کوم چې دغه پرښته ﷵ د خپله ځانه سره ښکته کوي.

دوهم: جبرائیل ﷵ د عرش العظیم د خاوند (الله ﷻ) په نزد د لوړې رتبې درلودونکی دی. یا په بل عبارت: الله ﷻ د خپل لوړ کتاب (قرآن کریم) د نازلولو دپاره لوړ رتبه پرښته غوره کړې ده.

درېم: دغه جبرائیل ﷵ په اسمانونو کښې او د پرښتو په مقامونو کښې اطاعت کړی شوی دی او په ټولو پرښتو باندې آمر دی.

څلورم: په دې باندې علاوه، جبرائیل ﷵ (قرآن کریم نازلوونکی) ډېر زیات امانتګر دی چې په امانت کښې د یوې ذرې په اندازه خیانت هم نه خپلوي.

۲_ ای مشرکانو! همدارنګه زه په ذکرو شوو درېوو شیانو باندې سوګند یادوم چې هغه کس (محمد ﷺ) نه لیونی دی او نه جوګی دی، چا چې په تاسو کښې ډېر عمر تېر کړی دی او تاسو یې ښه پوره پېژنئ، په چا باندې چې دا قرآن کریم جبرائیل ﷵ نازل کړی دی.

۳_ ای مشرکانو! دا قرآن کریم څه د خوب لیدل هم نه دي، بلکې محمد ﷺ هغه پرښته (جبرائیل ﷵ) په خپلو غړولو سترګو په خپله اصلي څېره لیدلې هم ده کومې چې الله ﷻ د پلوه ورباندې قران کریم نازل کړی دی. دغو لیدلو د اسمان په شرقي ځرګند اُفق کښې یو ځل صورت نیولی دی او محمد ﷺ ښه پوره پېژندلی هم ده چې دا د الله ﷻ د پلوه رالېږلې شوې ده.

۴_ ای مشرکانو! محمد ﷺ په همدغې غیبي وحي (قرآن کریم) باندې بخیل او شوم هم نه دی چې ستاسو څخه ورباندې د جوګیانو غوندې څه ګټه وته غواړي او په تاسو باندې یې ورکول درانده

تماميږي. تاسو کوم طرف ته روان یاست؟ ایا تاسو جوګیان نه دي لیدلي؟ ایا جوګیان چا ته پرته د څه ګټې وټې د څه شي څرګندونه کوي؟.

۵_ لنډه دا چې دا قرآن کریم نه د جوګیانو کلام دی او نه د رټل شوي شیطان کلام دی بلکې د داسې ارشاداتو مجموعه ده چې د قیامت تر ورځې پورې د ټولو عالمونو دپاره پند او لارښود دی.

البته هغه خلک ترې استفاده کوي کوم چې د سمې لارې د موندلو هڅه کوي او په همدې پسې زیار وباسي، کوم چې تعصب نه وي نیولی او انصاف یې د لاسه نه وي ورکړی.

۶_ ای مشرکانو! او ای بنیادمانو! تاسو واورئ چې: تاسو ترهغه نه شئ کولی چې د قرآن کریم څخه استفاده وکړئ او په سمه لاره باندې روان شئ ترڅو چې الله ﷻ (چې د ټولو عالمونو رب دی) ستاسو د هدایت اراده وکړي او تاسو ته توفیق درکړي.

توضیحات

۱_ په دې مقام کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

الف: د ﴿ فَلَآ أُقۡسِمُ ﴾ غوندې یوه جمله په [الواقعة:۷۵] ایت کښې نازله شوې ده چې مونږ پکښې د الله ﷻ په توفیق همalته مناسب تحقیق کړی دی، بیا تحقیقولو ته یې څه اړتیا نه وینو.

ب: په ﴿ بِٱلۡخُنَّسِ ۝ ٱلۡجَوَارِ ٱلۡكُنَّسِ ﴾ کښې د "خُنَّس" کلمه د "خَانِس" جمعه ده چې د "خُنُوس" _لکه "قُتُول"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "خُنُوس" پټېدلو او بېرته په شا تللو ته ویل کېږي[1]. د همدغه مصدر څخه په [الناس:۴] ایت کښې د ﴿ ٱلۡخَنَّاسِ ﴾ کلمه هم اشتقاقه شوې ده او د شیطان دپاره لقب ګرځولی شوی ده چې نوموړی د الله ﷻ د نامه په اورېدلو سره مخ بېرته په شا تښتي.

ج: په همدغه عبارت کښې د "جَوَار" کلمه د "جَارِيَة" جمعه ده او د "جَرْيٌ" _لکه "رَمْيٌ"_ څخه یې اشتقاق موندلی دی، "جَرْيٌ" چټک او تېز حرکت ته ویل کېږي[2].

د: په همدغه عبارت کښې د "كُنَّس" کلمه د "كَانِس" _لکه "ضَارِب"_ جمعه ده او د "كَنْس" _لکه ضَرْب"_ څخه مشتقه شوې ده، "كَنْس" دې ته ویل کېږي چې هوسۍ یا ګوره خر په خپل پنډغالي کښې قرار ونیسي[3].

ه: مفسرینو کرامو په دې موضوع کښې ډېر اوږد بحث کړی دی چې په دغو درېوو کلمو ﴿ بِٱلۡخُنَّسِ ۝ ٱلۡجَوَارِ ٱلۡكُنَّسِ ﴾ سره کوم شیان مطلب دي[4]، یا په بل عبارت: دلته الله ﷻ په کومو شیانو باندې سوګند یاد کړی دی چې د ذکرو شوو درېوو صفاتو درلودونکي دي؟.

که څوک یې په تفصیل سره د لوستلو شوق لري نو همalته دې مراجعه وکړي.

---

(۱) لسان العرب ج۶ ص۷۱
(۲) معردات الراغب ص۹۰
(۳) القاموس المحیط ج۴ ص۸۷
(۴) التفسیر الکبیر ج۳۱ ص۷۱

مګر مونږ ته ظاهره برېښي چې دلته به ستوري مطلب وي[1]، کوم چې د ورځې د ليدونکو څخه پټېږي او په عين حال کښې په تېزۍ سره حرکت کوونکي دي او بالآخره په شپه کښې د ليدونکو په نظر کښې په خپلو خپلو ټاکلو شوو ځايونو کښې قرار لري.

و: مونږ څکه دغه ډول تفسير خوښ کړ چې د دغو ايتونو مضمون د "النَّجم" د سورت اولنيو ايتونو ته ورته دی او هلته په ستورو سره په سوګند ياندې صراحت نازل شوی دی نو غالبه دا ده چې دلته به هم همدغه ډول سوګند مراد وي.

ز: که څوک وايي چې: د څه حکمت په بنياد په دې ايتونو کښې د جبرائيل ﷺ يو ځل ليدلو ته اشاره شوې ده چې ﴿ وَلَقَدْ رَءَاهُ بِٱلْأُفُقِ ٱلْمُبِينِ ﴾، حال دا چې هلته يې دوه ځله ليدلو ته اشاره شوې ده؟

مونږ وايو چې: دا سورت د معراج څخه پخوا نازل شوی دی[2]، حال دا چې د جبرائيل ﷺ دوهم ځل ليدلو د معراج په شپه په "سِدْرَةُ الْمُنْتَهَىٰ" کښې صورت نيولی دی.

ح: په ﴿ وَٱلَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ﴾ کښې د ﴿ عَسْعَسَ ﴾ کلمه د "عَسْعَسَة" لکه "دَحْرَجَة" ـ څخه اشتقاق شوې ده، چې د کمزورې تيارې معنی ورکوي، او پوره واضحه ده چې د شپې تياره يا په شروع (ماښام) کښې او يا په اختتام (سهار) کښې کمزورې وي[3].

نو که څه هم د همدې کېله ذکره شوې کلمه علماوو کرامو د اضدادو څخه ګڼلې ده او د شپې په شروع او هم د شپې په اختتام دواړو سره يې تفسيره کړې ده[4] خو مونږ ته د اولنۍ معنی اراده کول غوره برېښي او دا څکه چې دوهمه معنی په راتلونکي ايت کښې پرته ده.

ط: په ﴿ وَٱلصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴾ کښې د "صُبْح" کلمه د سبا يا د ورځې د اول وخت معنی ورکوي چې په عربي محاوره کښې په لاندې دوه وو ډولونو سره ويشلی کېږي:

اول: يو "صُبح کاذب" يا "دروغژن سبا" دی چې په اُفق کښې اول ځل نهغه نرۍ رڼا ښکاره شي او لا خوره شوې نه وي.

دوهم: بل "صُبح صادق" يا "رښتينی سبا" دی چې په اُفق کښې همدغه نهغه نرۍ رڼا خوره شي او د سهار د لمانځه وخت پيل شي.

ي: په دې مقام کښې د "الصُّبح" څخه همدغه صادق سبا مطلب دی[5] چې د شپې تياره پکښې کمزورې ګرځي او د سهار رڼا لږ څه سا اخلي او په خورېدلو پيل کوي.

يا. د پورتنيو ټکو په ملحوظ د ايتونو مضمون هغسې راځېږي لکه څنګه چې ورته د مطلب په خلاصه کښې اشاره شوې ده.

---

(۱) اضواء البيان ج۹ ص۰۷۱، المحرر الوجيز ج۱۴ ص۲۴۲
(۲) تفسير ابن کثير ج۴ ص۴۸۰
(۳) مفردات الراغب ص۳۳۴، لسان العرب ج۶ ص۱۳۹
(۴) تفسير ابي السعود ج۹ ص۱۱۸
(۵) روح المعاني ج۳۰ ص۵۹

یب: بالآخره، که بالفرض المحال قرآن کریم حقاني کتاب نه وی او محمد ﷺ په حقه پیغمبر نه وی لکه څنګه چې مشرکان خیال کوي او اتهام لګوي، نو ټوله دنیا به عبثه پیدا شوې وی او اسماني انتظاماتو به هیڅ صورت نه وی نیولی.

په دغو سوګندونو کښې څه شي ته اشاره ده؟

۲ـ په دې باندې علاوه څه لرې نه ده چې په ذکرو شوو سوګندونو کښې لاندې مطالبو ته هم اشاره وي:

الف: چې په ﴿ بِٱلۡخُنَّسِ ۝ ٱلۡجَوَارِ ٱلۡكُنَّسِ ﴾ کښې دې ته اشاره وي چې: ای مشرکانو! د قرآن کریم حالت د ستورو غوندې دی چې د شپې څرګندېږي او د ورځې د نظره پټېږي، ته به وایې چې بالکل محوه شوه او د منځه لاړه یا متوقف شوه او ځای په ځای ودرېده، خو په عین وخت کښې په پټه سره د ډېرې تېزۍ په حال کښې روان وي، نه محوه شوي وي او نه متوقف دي.

قرآن کریم هم مخ په ترقۍ روان دی چې حرکت یې ستاسو د نظر لاندې نه واقع کېږي، لږ وروسته به ستاسو تر نظر لاندې راشي چې اوج ته ورسېږي.

ب: په ﴿ وَٱلَّيۡلِ إِذَا عَسۡعَسَ ﴾ کښې د کفارو موقت قوت او موقت زور ته اشاره ده چې مخ په زوال روان دی، لکه څنګه چې په ماښام کښې په کراره-کراره شپه پخېږي او تیاره زیاتېږي همدارنګه به د هغوی زور هم د خاورو سره خاورې شي.

ج: په ﴿ وَٱلصُّبۡحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴾ کښې د نبي کریم ﷺ حالت ته اشاره ده چې د نبوت رڼا یې مخ په خورېدلو روانه ده، لکه چې د سهار رڼا ساعت په ساعت زیاتېږي او خورېږي، لږ وخت وروسته به وربانده ټوله دنیا رڼا شي.

"ضِنَّة" څه معنی؟

۲ـ په ﴿ وَمَا هُوَ عَلَى ٱلۡغَيۡبِ بِضَنِينٍ ﴾ کښې د "ضَنِين" کلمه د "ضِنَّة" ـ لکه "عِزَّة" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د شومتیا او بخل معنی ورکوي[1]. یعنې محمد ﷺ د وحې په ابلاغ باندې بخل (شومتیا) خپلوونکی نه دی چې د جوګیانو غوندې وربانده شکرانه وغواړي او خپله ګټه وته په نظر کښې ونیسي.

د "التَّکْوِیْر" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِيْنَ وَفَّقْتَهُمْ إِلَى مَا تُحِبُّ وَتَرْضَى.

۱۴۲۵/۱۲/۵ هـ ق = ۱۳۸۳/۱۰/۲۶ هـ ش.

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۰۸: لسان العرب ج۱۳ ص۲۶۱

الانفطار (۸۲)

سريزه

۱_ د دې سورت نوم هغه مصدر (انفطار) ګرخولی شوی دی د کوم څخه چې د همدې سورت په لومړني ايت کښې د ﴿ انفطرت ﴾ کلمه اشتقاقه شوې ده.

۲_ دا سورت هم ټول مکي دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].

۳_ د دې سورت ټول ايتونه نولسو (۱۹) ته رسېږي[۲].

۴_ د کلماتو شمېر يې اتيا (۸۰) کلمې دي[۳].

۵_ د تورو شمېر يې درې سوه اوه ويشت (۳۲۷) توري دي[۴].

۶_ دا سورت (الانفطار) د نورو مکي سورتونو او په تېره بيا د وړاندېنې سورت (التكوير) په څېر عقيدوي احکام ډېر بيانوي او د قيامت د ورځې حالاتو او علاماتو ته پکښې اشاره شوې ده.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ إِذَا ٱلسَّمَآءُ ٱنفَطَرَتْ ۝١ وَإِذَا ٱلْكَوَاكِبُ ٱنتَثَرَتْ ۝٢ وَإِذَا ٱلْبِحَارُ فُجِّرَتْ ۝٣ وَإِذَا ٱلْقُبُورُ
بُعْثِرَتْ ۝٤ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ ۝٥ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْإِنسَٰنُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ ٱلْكَرِيمِ
۝٦ ٱلَّذِى خَلَقَكَ فَسَوَّىٰكَ فَعَدَلَكَ ۝٧ فِىٓ أَىِّ صُورَةٍ مَّا شَآءَ رَكَّبَكَ ۝٨ كَلَّا بَلْ
تُكَذِّبُونَ بِٱلدِّينِ ۝٩ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَٰفِظِينَ ۝١٠ كِرَامًا كَٰتِبِينَ ۝١١ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ۝١٢ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] کله چې اسمان وچوي (درې ورې شي).

[۲] او کله چې ستوري راودوړېږي (او تيت پرک شي).

[۳] او کله چې دريابونه (يو بل ته) وروشکولی شي (او خوږې اوبه او تروې اوبه سره ګډې وډې شي).

[۴] او کله چې قبرونه په بل مخ واړولی شي (او مړي ترې ژوندي را اوچت کړی شي).

[۵] نو (په دغه وخت کښې به) هر نفس (هرڅوک) په هغه شي باندې پوه شي (او خبر به شي) کوم يې چې وړاندې لېږلی وي او (يا) يې وروسته پرېښې وي (برابره خبره ده چې ښه وي او که بد وي).

(۱) المحرر الوجيز ج۱۶ ص۲۴۵
(۲) تفسير البغوي ج۴ ص۴۵۵
(۳) تفسير الخازن ج۱۶ ص۴۶۷
(۴) اللباب في علوم الكتاب ج۲۰ ص۱۹۴

[۶] ای (کافره!) انسانه! ته په خپل کریم رب ﷻ سره څه شي تېر ويستلې (چې کفر دې په دانمې توگه غوره کړ)؟.

[۷] (البته) په خپل هغه رب ﷻ سره چې ته يې (د نطفې څخه) پيدا کړې نو اندامونه يې درجوړ کړه نو انډول يې دربرابر کړ.

[۸] (په خپل هغه رب ﷻ سره) چې په ډېرو ښېرو (او بڼو) کښې يې په هغې ښېره (او بڼه) تاته پيوند درکړ کومې ته يې چې اراده وشوه (په خپله خوښه يې په انساني شکل جوړ کړې).

[۹] (اې انسانه!) دا غولېدنه مناسب کار نه دی، بلکې تاسو (په دغې غولېدنې باندې علاوه) د جزا تکذيب کوئ (د قيامت د قيام څخه منکر ياست).

[۱۰] حال دا چه يقينا په تاسو باندې (دخپل رب ﷻ د پلوه) ساتونکې پرښتې (ټاکلې شوې) دي.

[۱۱] (داسې پرښتې) چې دکرامت والا (او) ليکونکې دي (ظلم او تيرى نه کوي).

[۱۲] چې په هغو ټولو کړو وړو پوهيږي کوم چې تاسو يې کوئ (برابره خبره ده چه عقيدوي وي او که عملي).

د مطلب خلاصه

د دې سورت (الانفِطَار) په ذکرو شوو ايتونو کښې د وړاندېنې سورت (التَّكْوِيْر) مضامين تعقيب شوي دي او د قيامت د ورځې د څه علاماتو او څه کيفياتو بيان پکښې نزول موندلی دی چې حاصل يې داسې راځېږي:

۱ـ کله چې لاندې کارونه صورت ونيسي:

الف: چې اسمان وچوي او قوي نظام يې دړې وړې شي.

ب: چې ستورې راودورېږي او تيت پرک راتوی شي او خواره واره شي.

ج: چې دريابونه سره خلط ملط شي او خوږې اوبه يې د ترخو اوبو سره گډې وډې شي او کومه غير محسوسه (قدرتي) پرده يې چې ترمنځ حائله ده هغه محوه شي.

د: چې قبرونه سرچپه او په بل مخ کړی شي او ټول دفن کړی شوي مړي بېرته ژوندي رااوچت شي.

نو په دغه وخت کښې به هرڅوک په خپلو هغو کړو وړو پوه شي او ورباندې خبر به کړی شي کوم يې چې د خپله مرگه وړاندې لېږلي وي او کوم يې چې د خپل مرگ څخه وروسته پرېښي وي، چې د نېکو يا بدو بنياد يې ايښی وي.

۲ـ اې بنيادمه! کله چې ته ډېره سخته ورځ (قيامت) په مخکښې لرې نو په تاباندې څه باعث دی چې دغې ورځې ته تياری نه نيسې او بالکل ترې غافل يې، چې په خپل کريم رب ﷻ باندې دی کفر غوره کړی دی؟! حال دا چې:

الف: ته خپل رب ﷻ د نطفې څخه پيدا کړې او د موجوداتو په قطار کښې يې ودرولی: ايا تا خپل خان پخپله پيدا کړی دی؟!

ب: تاته خپل رب ﷻ روغ رمټ اندامونه دروبښل او ستا د بدن ټولې پرزې یې په کار واچولې، او ستا د موجودیت (ژوند) په خدمت کښې یې لګیا کړې.

ج: ستا د اندامونو ترمنځ یې انډول مراعات کړ چې مثلاً دواړه پښې، دواړه لاسونه، دواړه سترګې او دواړه غوږونه یې په یوې اندازې سره درجوړ کړه.

د: تاته خپل رب ﷻ ښه ښایسته څېره او ښه درکړه او ښه ډولي قامت یې دروبانښه، او په دوه وو پښو یې روان کړې.

لنډه دا چې د زښتو ډېرو څېرو څخه ستا رب ﷻ تاته په هغې څېره او ښه کښې پیوند درکړ کومې ته یې چې اراده شوې وه، نو تا خپل ځان ته په خپله څېره او ښه نه ده خوښه کړې. که ستا د رب ﷻ اراده شوې وی نو د خره یا خنزیر څېره به یې درکړې وی.

هـ: ای انسانه! د دغو نعمتونو غوښتنه دا ده چې ته خپل رب ﷻ په ټولو عالي نومونو سره وپېژنې لکه رحیم او کریم، یا لکه قهار او جبار. باید ته د خپل رب ﷻ په رحمیت او کریمیت باندې ونه غولېږې.

خو تاسو دغه مناسب کار نه کوئ بلکې د جزا ورځې ته د دروغو نسبت کوئ او د خپل رب ﷻ قهاریت او جباریت مو هېر کړې دی، حال دا چې ستاسو د رب ﷻ د پلوه په تاسو باندې ستاسو د ټولو کړو وړو ساتونکې او ثبت کوونکې او د کرامت والا لیکونکې پرښتې مقررې کړی شوې دي چې ستاسو هر قول او فعل لیکي او په هغه شي باندې پوهېږي کوم چې تاسو یې کوئ.

و: نو که بالفرض دنیاوي ژوند په پای کښې تصفیه نه درلودی او د قیامت د ورځې راتګ دروغ وی لکه چې تاسو ګومان کوئ نو ستاسو رب ﷻ به په تاسو باندې لیکونکې پرښتې نه وی مقررې کړې لکه په څارویو او ځناورو باندې یې چې نه دي مقررې کړې.

توضیحات

۱ـ په ﴿ وَإِذَا ٱلْبِحَارُ فُجِّرَتْ ﴾ کښې د ﴿ فُجِّرَتْ ﴾ کلمه په اصل کښې د "فَجْرٌ" ـ لکه "ضَرْبٌ" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د یوه شي د پراخه څیرولو او شکولو معنی ورکوي[۱]. یعنې او کله چې دریابونه څیرې کړی شي او هغه قدرتي پرده د منځه یوړله شي کومه چې د خواړه دریاب او تروه دریاب ترمنځ پرته ده، نو دواړه دریابونه به سره ګډ او یو ځای کړی شي.

۲ـ په ﴿ وَإِذَا ٱلْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ﴾ کښې د ﴿ بُعْثِرَتْ ﴾ کلمې د "بَعْثَرَةٌ" ـ لکه "دَحْرَجَةٌ" ـ څخه اشتقاق موندلی دی، "بَعْثَرَةٌ" دې ته وضعه شوی دی چې د ځمکې د ګېډې څخه سره زر او سپین زر راوویستلی شي او مړي ترې ژوندي را اوچت کړی شي[۲].

---

(۱) مفردات الراغب ص ۳۸۷
(۲) لسان العرب ج ۴ ص ۷۲

همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ په یوه حدیث کښې اشاره کړې ده چې: «تَقِيءُ الْأَرْضُ أَفْلَاذَ كَبِدِهَا أَمْثَالَ الْأُسْطُوَانِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ»[1] يعنې د قيامت په نږدې وخت کښې به ځمکه د خپل ځګر ټوټې چې د سرو زرو او سپینو زرو څخه عبارت دي د ستنو غوندې را قی کړي (رابهر کړي).

۳- د ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡإِنسَٰنُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ ٱلۡكَرِيمِ﴾ ایت مضمون ته په بل ایت کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلۡغَرُورُ﴾ [لقمان:۳۳] يعنې او (ای انسانانو!) هرومرو ضرور دې تاسو په الله ﷻ سره غولوونکی (شیطان) ونه غولوي (چې الله ﷻ غفور او رحیم دی تکړه شئ؛ د جنایاتو مرتکب شئ).

یادونه

۴- د ﴿وَإِنَّ عَلَيۡكُمۡ لَحَٰفِظِينَ﴾ په اړه د الله ﷻ په توفیق د [الرعد:۱۱] او [ق:۱۷، ۱۸] ایتونو لاندې څه مطالب تېر شوي دي او د لیکونکو پرښتو په حالاتو باندې څه رڼا اچولې شوې ده، چې په بیا لیکلو سره یې کتاب نه شو اوږدولی.

دا د یو پلوه، او بله پلوه که څه هم خینو علماوو کرامو لیکلي دي چې لیکونکې پرښتې په عقیدوي نېکیو او عقیدوي بدیو باندې په ترتیب سره په ښه بوی او بد بوی سره پوهېږي[2] خو مونږ ته بهتره برېښي چې دغه پوهه بلاکیفه ده او یوازې الله ﷻ ته معلومه ده چې پرښتې ورباندې په څه ډول سره پوه کوي.

﴿إِنَّ ٱلۡأَبۡرَارَ لَفِي نَعِيمٖ ۝١٣ وَإِنَّ ٱلۡفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٖ ۝١٤ يَصۡلَوۡنَهَا يَوۡمَ ٱلدِّينِ ۝١٥ وَمَا هُمۡ عَنۡهَا بِغَآئِبِينَ ۝١٦ وَمَآ أَدۡرَىٰكَ مَا يَوۡمُ ٱلدِّينِ ۝١٧ ثُمَّ مَآ أَدۡرَىٰكَ مَا يَوۡمُ ٱلدِّينِ ۝١٨ يَوۡمَ لَا تَمۡلِكُ نَفۡسٞ لِّنَفۡسٖ شَيۡـٔٗاۖ وَٱلۡأَمۡرُ يَوۡمَئِذٖ لِّلَّهِ ۝١٩﴾

[۱۳] یقینًا نیکان به (په دغې ورځ) هرومرو په لوی نعمت (دائمي جنت) کښې وي.
[۱۴] او یقینًا فاجران (کفار) به هرومرو په دوزخ کښې وي.
[۱۵] فاجران به دوزخ ته د جزا په ورځورداخلېږي (چې دوی ترې انکاري وه).
[۱۶] او فاجران (کفار) به د دوزخ څخه (هیڅ وخت) غائبېدونکي نه وي (تل به پکښې سوزي).
[۱۷] او (ای پیغمبره!) ته څه شي پوه کړې چې د جزا ورځ کومه (او څنګه ورځ) ده؟.
[۱۸] بیا (وایم چې) ته څه شي پوه کړې چې د جزا ورځ کومه (او څنګه ورځ) ده؟.
[۱۹] (هغه داسې ورځ ده چې:) هیڅ کس به بل کس ته د هیڅ شي واک نه لري، او په دغې ورځ کښې به (ظاهري او باطني) فرمان الله ﷻ پورې مختص وي (او بس).

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۴۴
(۲) تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۲۴۸

توضیحات

۱_ د ﴿يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْـًٔا﴾ د جملې مضمون ته په یوه اوږده حدیث کښې اشاره شوې ده چې: یوه ورځ نبي کریم ﷺ د قریشو ټولې کورنۍ وروبللې او د صفا په غونډۍ یې خطابه ورکړه چې: تاسو (د سمې عقیدې او عمل په خپلولو سره) خپل ځانونه د دوزخ څخه وژغورئ ځکه چې: «فَإِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللهِ شَيْئًا»[1] یعنې یقینًا زه ستاسو دپاره د الله ﷻ د پلوه د هیڅ شي واکداري نه شم کولی (زما هیڅ شی په اختیار کښې نشته، زه د هیچا ذموار نه یم).

۲_ که څوک وایي چې: ایا دغه ایت او دغه حدیث شفاعت نه نفي کوي؟

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې بدون د اجازې شفاعت نفي کړی شوی دی، نه مطلق شفاعت. او همدغه مضمون ته په [غافر:۱۶] ایت کښې هم اشاره شوې ده.

په همدې ځای د "الإِنفِطَار" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق پای ته ورسېد.

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الْمَشْفُوعِيْنَ لَهُمْ.

۱۴۲۵/۱۲/۸ هـ ق - ۱۳۸۳/۱۰/۲۹ هـ ش.

---

(۱) صحیح مسلم ج۱ ص۱۱۴

المطففين(۸۳)

سریزه

۱_ د دې سورت (المُطَفِّفِينْ) لومړنی ایت په خپل نامه باندې مشتمل دی او په همدې نامه سره د نورو سورتونو څخه جدا شوی دی.

۲_ په دې سورت کښې علماء کرام اختلاف لري[1] چې د ځینو په نزد دا سورت مکی دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی، ځینې وایي چې دا مدني دی او د هجرت څخه وروسته نازل شوی دی، او بالآخره ځینې وایي چې دا سورت نه مکي دی او نه مدني دی بلکې د هجرت په سفر کښې نازل شوی دی چې نبي کریم ﷺ د مکې څخه وتلی وه او مدینې منورې ته لا نه وه رسېدلی چې ذکر شوی سورت ورباندې نازل کړی شو.

خو ظاهره دا ده چې دا سورت د مکي سورتونو د جملې څخه دی[2] لکه څنګه چې د همدې سورت څخه وړاندې بېرته سورتونه د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی او مکي سورتونه دي.

۳_ که څوک وایي چې: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د دې سورت د شان نزول په هکله فرمایلي دي چې: «لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ الْمَدِينَةَ كَانُوا مِنْ أَخْبَثِ النَّاسِ كَيْلًا فَأَنْزَلَ اللهُ سُبْحَانَهُ ﴿ وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ ﴾ فَأَحْسَنُوا الْكَيْلَ بَعْدَ ذَلِكَ»[3] یعني کله چې نبي کریم ﷺ مدینې منورې ته لاړ نو په دغه وخت کښې د مدینې منورې خلک د کیل (پیمانې) د حیثه د ټولو خلکو ناپاک خلک وه نو الله ﷻ د ﴿ وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ﴾ سورت نازل کړ نو هغوی د دې څخه وروسته پیمانه ښه کړه او د خباثت څخه یې لاس واخست.

نو پوښتنه دا ده چې ایا د همدغه حدیث څخه د دې سورت مدنیتوب په اثبات نه رسېږي؟

مونږ وایو چې: د سلفو صالحینو عادت وه چې په مصداق باندې به یې هم د شان نزول اطلاق کاوه[4] او قرائت ته به یې هم کله کله د نزول لقب ورکاوه. نو څه لرې نه ده چې د حدیث معنی دا وي چې د هجرت په وخت کښې د مدینې منورې خلک د دې سورت د ډېرو ښو مصداقاتو څخه وه خو چې کله ورباندې نبي کریم ﷺ ذکر شوي پخوا نازل شوی سورت قرائت کړ نو هغوی د دغه بد عمل څخه ډډه وکړه.

۴_ د دې سورت د ایتونو شمېر شپږ دېرش (۳٦) دی[5].

۵_ د کلماتو شمېر یې یو سلو نهه شپېتو (۱٦۹) کلمو ته رسېږي[6].

٦_ د حرفونو شمېر یې اوه سوه او اتیا (۷۸۰) حرفونو ته پورته شوی دی[7].

---

(۱) زاد المسیر ج۸ ص۱۹۹؛ روح المعاني ج۳۰ ص٦۷؛ المحرر الوجیز ج۱٦ ص۲۴۹
(۲) تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۸۷
(۳) سنن ابن ماجه ص۱٦۰
(۴) تفسیر القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسیر المنار ج۹ ص ٦۴۲
(۵) تفسیر البغوي ج۴ ص۴۵۷
(٦) تفسیر الخازن ج٦ ص۴۷۰
(۷) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۲۰۵

۷_ د دې سورت محتویات د نورو مکي سورتونو محتویاتو ته ورته دي او د عقیدوي احکامو په محور څرخېږي. شاید چې دلته به د کیل او وزن په ذکر کښې هم دېته اشاره وي چې کله په مالي حق کښې بې عدالتي د قیامت په ورځ د شرمندګۍ سبب دی نو عقیدوي بې عدالتي خو به په هغې ورځ کښې د ډېر لوی شرم او خجالت سبب جوړ شي، چې څوک د الله ﷻ سره په شریک یا په شریکانو درلودلو سره عقیده خپله کړي.

۸_ په دې سورت (الْمُطَفِّفِين) کښې د وړاندېني سورت (الإِنْفِطَار) د ځینو مطالبو څه تفصیل نازل شوی دی چې د نېکانو او بدانو حالات پکښې تشریح شوي دي او د هغه کتاب ساتنځای ته پکښې اشاره شوې ده د کوم په لیکنه باندې چې روزمره پرښتې (كِرَامُ كَاتِبِين) کار کوي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَو وَّزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾ أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُم مَّبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر بارحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] کم ورکوونکو ته معنوي هلاک (او حسرت) دی.

[۲] (البته) هغو کسانو ته کوم چې کله د خلکو څخه (خپل حق) پیمانه کوي (او یا یې ترې تلي) نو پوره (یې) اخلي.

[۳] او چې کله خلکو ته (حق) ورپیمانه کوي او یا (یې) ورتلي نو کمول کوي (پوره یې نه ورکوي).

[۴] ایا دغه ډله کسان ګومان نه کوي (او نه پوهېږي) چې یقیناً دوی (د ځمکې څخه) راپورته کړی شوي دي (او د خپل رب ﷻ په حضور کښې درېدونکي دي)؟.

[۵] (البته) په ډېره لویه ورځ کښې (چې د قیامت ورځ ده).

[۶] (دوی به هرومرو) په داسې ورځ کښې (مبعوث کړی شي) چې ټول خلک د رب العالمین ﷻ دپاره (د حساباتو د تصفیه کولو په ارتباط) ودرېږي.

ارتباط او توضیحات

۱_ په دې ایتونو کښې د وړاندېني سورت (الإِنْفِطَار) د وروستني ایت مضمون تعقیب شوی دی او د قیامت د ورځې مشکلاتو ته پکښې اشاره شوې ده چې وړه بې انصافي (عملي جنایات) او لویه بې انصافي (عقیدوي جنایات او کفریات) به دواړه هلته تر محاسبې لاندې ونیولی شي.

څو نکات

۲_ په دې مقام کښې باید لاندې نکات په نظر کښې وساتل شي:

الف: په ﴿ وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ﴾ کښې د "مُطَفِّفِينَ" کلمه د "تَطْفِيْف" څخه اشتقاقه شوې ده، "تَطْفِيْف" د يوه طفيف او حقير شي راټيولو ته ويل کېږي[1]. خو په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه په متصلو دوه وو ايتونو کښې تفسيره شوې ده.

ب: په ﴿ عَلَى ٱلنَّاسِ ﴾ کښې د "عَلَى" توری د "عَنْ" د توري معنى ورکوي[2] چې جر ورکوونکي توري يو د بل په ځاى کارول کيږي.

ج: د همدغه عبارت سره د "أَوْ اتَّزَنُوا عَنْهُمْ" جمله مقدره ده په کومې باندې چې په ﴿ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَو وَّزَنُوهُمْ ﴾ کښې د ﴿ أَو وَّزَنُوهُمْ ﴾ جمله دلالت کوي.

يعنې: د ناچيزه او حقير شي اخستونکو کسانو ته معنوي هلاک او د لويې ورځې حسرت او افسوس دی، کوم چې خپل حق په کيل او وزن کښې پوره اخلي او خلکو ته يې پوره نه ورکوي بلکې ورته کموي يې.

سوال جواب

د: که څوک وايي چې: د دغو دوارو ايتونو د تلاوت په وخت کښې د سړي په ذهن کښې دا پوښتنه راپيدا کېږي چې د خپل حق پوره اخستل هم جنايت دی او د ﴿ وَيْل ﴾ په وعيد کښې دخل لري؟

مونږ وايو چې: د ايتونو مضمون دا دی چې د خپل حق پوره اخستل د هغه چا دپاره جنايت دی چې دغه کار ته په خپل ځان پورې اختصاص ورکوي حال دا چې د بل چا د حق په تنقيص باندې اخته وي.

همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ داسې اشاره کړې ده چې: «لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ»[3] يعنې ستاسو يو کس به ترهغه کامل مؤمن جوړ نه شي ترڅو چې د خپل ورور دپاره هغه شی خوښ کړي کوم چې د خپل ځان دپاره يې خوښوي.

هـ: نبي کريم ﷺ د ﴿ يَوْمَ يَقُومُ ٱلنَّاسُ لِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾ ايت په تفسير کښې فرمايلي دي چې: «حَتَّى يَغِيبَ أَحَدُهُمْ فِي رَشْحِهِ إِلَى أَنْصَافِ أُذُنَيْهِ»[4] يعنې د قيامت ورځ ډېره سخته ورځ ده آن تردې چې د خلکو يو کس به د خپلو دوارو غوږونو تر نيمايي برخو پورې په خپلو خولو کښې ډوب وي.

و: که څوک وايي چې: پوره واضحه ده چې په پيمانه او تله کښې په تګی سره لږ مال سپمولی

---

(۱) لسان العرب ج۹ ص۲۲۳
(۲) التفسير الكبير ج۳۱ ص۸۸؛ زاد المسير ج۸ ص۲۰۰؛ القاموس المحيط ج۳ ص۲۰۶
(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۶
(۴) صحيح البخاري ج۲ ص۷۳۶

کېږي، نو د څه حکمت په بنياد الله ﷻ د لږ حرام مال په اخستلو سره سخت وعيد نازل کړ؟

موږ وايو چې: د دغه سخت وعيد په نزول کښې دې ته اشاره ده چې د لږ او حقير مال رانيوونکي کسان هيڅکله د ډېرو حرامو مالونو په خوړلو باندې دريغ نه کوي که لاس يې ورباندې بر شي.

دغه مضمون ته د يهودانو په ارتباط په [آل عمران:٧٥] ايت کښې اشاره شوې ده.

او يوه فارسي ژبې شاعر په خپلو اشعارو کښې څومره ښه خاى په خاى کړې دي چې:

گربه مسکين اگر پر داشتي :: تخم گنجشک از جهان برداشتي

هيچ کس را گرد خود نه گذاشتي :: اين دو شاخ گاو اگر خر داشتي

يعني پيشو غريبې که وزرې درلودی نو د چړچنو توخم به يې د تولې دنيا څخه ويستلی وی، او که بالفرض د غوايه دوه ښکرونه خره درلودی نو هيڅوک به يې د خپل خان شاوخوا نه وی پرېښې.

په دې باندې علاوه که ذکر شوی عمل د دوه وو متجانسو شيانو ترمنځ صورت ونيسي ـ لکه چې په دوارو پيمانو کښې غنم وي او يا د تلې په دوارو پلو کښې جوار وي ـ نو برسېره په بې عدالتۍ باندې سود هم تحقق مومي، حال دا چې د سودخور په هکله د [البقرة:۲۷٦] ايت کښې ډېر سخت وعيد نازل شوی دی، او نبي کريم ﷺ هم پکښې سخت وعيد ته اشاره کړې ده لاندې دوه مثالونه يې ولولئ:

الف: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «الرِّبَا سَبْعُونَ حُوبًا أَيْسَرُهَا أَنْ يَنْكِحَ الرَّجُلُ أُمَّهُ»[۱] يعني سود چې دی د گناه د حيثه اويا (۷۰) ډوله دی، اسان سود دا دی چې يو سړی د خپلې مور سره جنسي ارتباط ونيسي.

ب: نبي کريم ﷺ د معراج په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «قَالَ هَؤُلَاءِ أَكَلَةُ الرِّبَا»[۲] يعني زه هلته په داسې قوم باندې ورغلم چې گېډې يې د کوټو غوندې وې او داسې ماران (منگوران) پکښې وه چې د بهرون څخه ليدل کېده. ما پوښتنه وکړه چې اى جبرائيله! دغه کسان څوک دي؟ هغه ؑ په جواب کښې وويلې چې دغه کسان سود خواره دي.

ز: که څه هم موږ د هغو تګيو نومونه نه شو اخستلی او نه راته پکښې معلومات شته د کومو عملي کول چې په پيمانه او تله کښې صورت نيولی شي او ماهر تګان پرې پوهېږي، خو دومره ليکو چې: اينونه هر ډول تګيو ته شموليت لري او هر ډول تګي پکښې حرامه ښودلې شوې ده. همدا راز د همدغو ايتونو په استناد د حکميت په وخت کښې بې عدالتي او زده کوونکو ته د نمراتو په ورکولو کښې بې انصافي او يا داسې نورې نا انډولې د همدغه ايت په استناد ټولې حرامې دي.

ح: بالآخره په دې ايتونو کښې مشرکان په غوږ باندې وهلی شوي دي چې: اى مشرکانو! کله چې هغو کسانو ته د قيامت په سخته ورځ کښې د ﴿وَيْلٌ﴾ وعيد ټاکلی شوی دی کوم چې په پيمانه او تله کښې بې عدالتي خپلوي، نو تاسو به څنگه د دغه وعيد څخه بچ پاتې شئ: چې عقيدوې بې

(۱) سنن ابن ماجه ص۱٦٤
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۲۷۰

انصافي او بي عدالتي مو خپله کړې ده او د خپل رب ﷻ سره مو مخلوقات په عبادت کښې شریکان درولي دي؟!

﴿كَلَّآ إِنَّ كِتَـٰبَ ٱلْفُجَّارِ لَفِى سِجِّينٍ ۝٧ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا سِجِّينٌ ۝٨ كِتَـٰبٌ مَّرْقُومٌ ۝٩ وَيْلٌ
يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ۝١٠ ٱلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ ۝١١ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِۦٓ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ
أَثِيمٍ ۝١٢ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ءَايَـٰتُنَا قَالَ أَسَـٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ۝١٣ كَلَّا ۖ بَلْ ۜ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا
كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ۝١٤ كَلَّآ إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ ۝١٥ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا۟ ٱلْجَحِيمِ
۝١٦ ثُمَّ يُقَالُ هَـٰذَا ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ۝١٧ كَلَّآ إِنَّ كِتَـٰبَ ٱلْأَبْرَارِ لَفِى عِلِّيِّينَ ۝١٨
وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا عِلِّيُّونَ ۝١٩ كِتَـٰبٌ مَّرْقُومٌ ۝٢٠ يَشْهَدُهُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ۝٢١﴾

[۷] دغسې نه ده (چې حسابات به تصفیه نه شي)، یقینًا د فاجرانو (کفارو) کتاب (اعمالنامې) هرومرو په سجین کښې (ساتلې شوي) دي.

[۸] او (ای پیغمبره!) ته څه شي پوه کړې چې سجین څه شی دی؟

[۹] (سجین) مهر کړی شوی کتاب دی (چې هیڅوک پکښې ګوتې نه شي وهلی).

[۱۰] په دغې ورځ (قیامت) کښې د تکذیب کوونکو کسانو دپاره معنوي هلاک (او ډېر لوی حسرت) دی.

[۱۱] (البته) هغه تکذیب کوونکي کوم چې د جزا ورځې ته د دروغو نسبت کوي.

[۱۲] او د جزا په ورځې سره تکذیب نه خپلوي مګر هر تجاوز کوونکی ډېر ګنهګار (کافر).

[۱۳] چې کله وربانديې زمونږ ایتونه تلاوت کړی شي نو وايي چې (دا) د پخوانيو (عبثې) قيصې دي (د الله ﷻ د پلوه نه دي نازلې شوې).

[۱۴] دغسې نه ده (لکه چې نوموړی خیال کوي) بلکې د دغو (منکرانو) په زړو باندې هغو (کفرياتو) زنګ اچولی دی کوم چې همدوی دي چې (په دوامداره توګه) يې کسب کوي.

[۱۵] (بیا وایم) دغسې نه ده، یقینًا دوی (منکران) په دغې ورځ کښې د خپل رب ﷻ (د دیدار) څخه ضرور په پرده کښې پټ کړی شوي دي (د دیدار څخه محروم کړی شوي دي).

[۱۶] بیا یقینًا همدوی دوزخ ته هرومرو داخلېدونکي دي.

[۱۷] بیا به (د تخجیل دپاره ورته) وویلی شي چې: دا هغه (عذاب) دی کوم چې تاسو به يې (په دنیا کښې) تکذیب کاوه (او عقیده به مو وربانديې نه خپلوله).

[۱۸] دغسې نه ده (چې د جنایاتو تصفیه به صورت ونه نیسي) یقینًا د نېکانو کتاب (اعمالنامې) هرومرو په علیین کښې (ساتلې شوې) دي.

[۱۹] او ته څه شي پوه کړې چې عليين څه شی دی؟

[۲۰] (عليين) مهر کړی شوی کتاب دی (چې هيڅوک پکښې گوتې نه شي وهلی).

[۲۱] چې (الله ﷻ ته) مقربې پرښتې ورته حاضرېږي (او بس).

د مطلب خلاصه

په دې ايتونو کښې د وړاندېنيو ايتونو مضمون تعقيب شوی دی چې حاصل يې داسې راځي:

۱ـ ای مشرکانو! دغسې نه ده چې تاسو به د حساب کتاب دپاره مبعوث نه کړی شئ او د تطفيف جزا به ونه گورئ: او دا ځکه چې ستاسو په شمول د ټولو فاجرانو د اعمالو د ثبت کتابونه هرومرو په يوه ځای کښې ساتلې شوي دي کوم چې سجين نومېږي. نو د همدغه ځايه به د قيامت په ورځ د حساباتو د تصفيه کولو دپاره حاضر کړی شي.

ای پيغمبره! ته څه پوه کړې چې سجين څه شی دی په کوم کښې چې د فاجرانو اعمالنامې ساتلې کېږي او د قيامت تر ورځې پورې هلته قرار ورکولی کېږي؟.

سِجّين د يوه داسې کتاب نوم دی په کوم باندې چې مهر وهلی شوی دی او هيڅوک پکښې بدلون رابدلون نه شي راوستلی.

۲ـ نو ای پيغمبره! تکذيب کوونکو ته د قيامت په ورځ معنوي هلاک او ډېر حسرت او هم افسوس دی چې د ذکر شوي کتاب په مطابق به ورسره چال چلند وکړی شي. او دا ځکه چې:

الف: تکذيب کوونکي (کفار) د جزا د ورځې تکذيب کوي او انکار ترې خپلوي، په کومه ورځ کښې چې مړي راژوندي کېږي او د رب العالمين په حضور کښې د محاسبې دپاره درولی کېږي.

ب: په دغې ورځې باندې تکذيب نه خپلوي مگر هغه کسان کوم چې د شريعت له پولو وتونکي او ډېر غټ گنهگاران وي او په همدې حالت باندې کلک ولاړ وي.

ج: کوم چې کله ورباندې زمونږ ايتونه قرائت کړی شي نو سمدستي ترې انکار کوي او د عناد په توگه وايي چې: دا ايتونه د الله ﷻ د پلوه نه دي نازل کړی شوي بلکې دا د پخوانيو عبثو او دروغينې قيصې دي چې د خپلو خانه جوړې کړی شوې دي.

۳ـ ای پيغمبره! دغسې نه ده لکه چې مشرکان خيال کوي او زمونږ په ايتونو د عبثو قيصو نوم ږدي، بلکې د مشرکانو په زړونو باندې هغو کړو وړو زنگ او خيری اچولی دی کوم چې دوی يې کسب کوي او روزمره ورباندې لگيا دي. نو ځکه ذکر شوی اتهام لگوي.

۴ـ دغسې نه ده چې دغه کفري او شرکي عقيده به کفارو ته گټه ورسوي، بلکې دغه به ورته په ډېر زيات ضرر باندې تمامه شي. نو:

الف: په دغې ورځ کښې به کفار د خپل رب ﷻ د ديدار څخه په پرده او حجاب کښې وساتلی شي او بالمقابل مؤمنانو ته به د خپل رب ﷻ ديدار ورعنايت کړی شي او په غرولو سترگو به ورباندې مشرف وگرځولي شي.

ب: په دې باندې علاوه د ذکرې شوې عقيدې درلودونکي به په دغې ورځ کښې هرومرو دوزخ ته داخلېدونکي وي چې هيڅکله به ترې نجات او خلاصون مونده نه کړي.

ج: بيا به د دوزخ په داخل کښې د روحي تعذيب دپاره هغوی ته وويلی شي چې: دا هغه حقيقت دی په کوم باندې چې تاسو په دنيا کښې په دوامداره توګه تکذيب خپل کړی وه او باور مو ورباندې نه کاوه.

۵ـ دغسې نه ده چې حساب کتاب به صورت ونه نيسي او قيامت به قائم نه کړی شي. خکه يقينًا د نېکانو (مؤمنانو) د اعمالو کتابونه د دوی د مرګ څخه وروسته په يوه ځای کښې ساتل کېږي کوم چې عليين نومېږي، نو د همدغه ځايه به د قيامت په ورځ د محاسبې دپاره د حشر ميدان ته يوووړل شي ترڅو تصفيه صورت ونيسي.

ای پيغمبره! ته څه شي پوه کړې چې عليين څه شی دی؟ ايا ته عليين پېژنې؟ "عِلِّيِّين" د داسې کتاب نوم دی کوم چې مهر کړی شوی دی او د مقربو پرښتو څخه په غير نور هيڅ مخلوق هلته نه شي حاضرېدلی او نه پکښې هلته څوک د ګوتو د وهلو توان لري.

توضيحات

۱ـ په دې مقام کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

الف: په ﴿ إِنَّ كِتَـٰبَ ٱلْفُجَّارِ ﴾ کښې د ﴿ كِتَـٰب ﴾ کلمه لاندې دوه احتماله درلودلی شي:

اول: چې د دغه کتاب څخه د فاجرانو (کافرانو) هغه اعمالنامې مطلب کړی شي کومې چې روزمره مکرمې پرښتې ليکي، کومو ته چې وړاندې په [الإنفِطَار: ۱۰] ايت کښې اشاره شوې ده[1]. يعنې د فاجرانو (کافرانو) اعمالنامې د هغوی د مرګ څخه وروسته د قيامت تر ورځې پورې په "سِجِّين" کښې ثبتېږي او ساتلی کېږي.

دوهم: چې د دغه کتاب څخه د فاجرانو (کافرانو) د نومونو او عملونو کتاب مراد کړی شي کوم چې د همدغه مطلب دپاره خاص ګرځولی شوی دی[2]. يعنې د هغوی نومونه او عملونه په بل کتاب کښې هم ثبت او ليکلی شوي دي کوم چې "سِجِّين" نومېږي، نو دغه ليکل به د اعمالنامو په ليکنه باندې علاوه وي.

ب: څه لرې نه ده چې ذکر شوې دواړه دوله کتابونه واقعيت ولري، الله ﷻ په هر شي باندې قادر دی، او هم څه لرې نه ده چې په ايت شريف کښې دواړه د بدليت په لحاظ سره مراد وي.

ج: په ايتونو کښې د ﴿ سِجِّينٍ ﴾، ﴿ سِجِّينٌ ﴾ دواړه کلمې د "سَاجِن" دپاره د مبالغې صيغې دي چې د "سَجَن" ـ لکه "ضَرَب" ـ څخه اشتقاقې شوې دي[3] نو هره يوه کلمه د "ډېر بندوونکي" معنی ورکوي.

---

(۱) تفسير الطبري ج۳۰ ص۹۲؛ الدر المنثور ج۸ ص۴۴۴؛ تفسير الخازن ج۶ ص۴۷۲

(۲) تفسير تيسير الرحمن ج۲ ص۳۹۳

(۳) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۴ ص۶۳۴

د دغه ډول کلمو څخه د "فِسّيق" کلمه هم ده چې د "فَاسِق" دپاره د مبالغې صيغه ده او د "فِسْق" ـلکه "عِلْم" ـ څخه يې اشتقاق موندلی دی او په "ډېر فاسق" سره معنی کېږي.

خو د ذکرو شوو ايتونو څخه څرګندېږي چې د "سِجِّين" کلمه په شريعت کښې د هغه کتاب دپاره نوم ګرځولی شوي ده کوم ته چې د همدې توضيح د "الف" په بند کښې اشاره شوې ده، کوم چې د اوو ځمکو لاندې موقعيت لري[۱].

د: په ﴿ كِتَٰبٌ مَّرْقُومٌ ﴾ کښې د ﴿ مَّرْقُومٌ ﴾ کلمه د "رَقْم" ـلکه "شَرَف" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د مهر او خَتَم معنی هم ورکوي[۲] او په دې مقام کښې همدغه معنی مراده ده. يعنې "سِجِّين" داسې کتاب دی چې مهر کړی شوی دی او هيڅوک پکښې ګوتې نه شي وهلی.

ه: مونږ ته داسې برېښي ـوالله ﷻ اعلم ـ چې په شريعت کښې په هغه ځای باندې هم د "سِجِّين" اطلاق کېږي کوم چې ـد عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د روايت په مطابق ـ د اوو ځمکو لاندې موقعيت لري او د قيامت تر ورځې پورې پکښې د کفارو ارواګانې بندې ساتلې کېږي[۳]. البته چې د خپلو کالبوتونو سره به څه ناڅه تعلقات او ارتباط لري، چې الله ﷻ په هر شي باندې د کامل قدرت درلودونکی دی.

و: خو ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې په "سِجِّين" کښې لکه څنګه چې د کفارو اعمالنامې ساتلی کېږي همدارنګه پکښې د مرګ څخه وروسته د دوی ارواګانې هم بندې ساتلې کېږي[۴]، والله ﷻ أعلم بحقيقة الحال وإليه المرجع والمآل.

"رَيْن" څه معنی؟

۲ـ په ﴿ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم ﴾ کښې د ﴿ رَانَ ﴾ کلمه د "رَيْن" ـلکه "بَيْع" ـ څخه اشتقاقه شوې ده. په کلک زنګ او خيرې سره د يوه شي پټېدل د "رَيْن" په نوم يادېږي[۵]. يعنې دغسې نه ده چې زمونږ ايتونه دروغينې قيصې دي بلکې د کفارو او مشرکانو په زړونو باندې د خپلو کفرياتو او جناياتو زنګ او خيرې غلبه کړې ده او داسې يې ورته پټ کړي دي چې د ايمان راوړلو استعداد يې پکښې د منځه وړی دی.

دغه مضمون ته نبي کريم ﷺ داسې اشاره کړې ده چې: «إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا أَذْنَبَ كَانَتْ نُكْتَةٌ سَوْدَاءُ فِي قَلْبِهِ فَإِنْ تَابَ وَنَزَعَ وَاسْتَغْفَرَ صُقِلَ قَلْبُهُ فَإِنْ زَادَ زَادَتْ فَذَلِكَ الرَّانُ الَّذِي ذَكَرَهُ اللهُ فِي كِتَابِهِ»[۶] يعنې

---

(۱) تفسير ابن کثير ج۴ ص۴۸۵
(۲) لسان العرب ج۱۲ ص۲۴۹
(۳) الدر المنثور ج۸ ص۴۴۳
(۴) تفسير المظهري ج۱۰ ص۲۲۱
(۵) لسان العرب ج۱۳ ص۱۹۲؛ تفسير القاسمي ج۱۷ ص۹۲
(۶) سنن ابن ماجه ص۳۱۳

یقیناً کله چې مؤمن بنیادم گناه وکړي يوه گناه، نو دغه ورته په زړه کښې تک تور ټکی (داغ) وگرځي، نو که توبه يې وويستله او د گناه څخه يې لاس واخست او مغفرت يې وغوښت نو زړه يې سوان شي (او ذکر شوی تور ټکی محوه شي) او که په گناه کښې يې زيادت وکړ نو تور ټکی هم نور اضافه شي (د گناه په تکرار سره زياتيږي آن تردې چې ټول زړه يې احاطه کړي) نو دغه کيفيت هغه "ران" دی کوم چې الله ﷻ په خپل کتاب (قرآن کريم) کښې ذکر کړی دی.

په همدې اړه د الله ﷻ په توفيق د [البقرة:۷] ايت لاندې بنه مفصل بحث تېر شوی دی، چې يو خل کتل به يې د دې مقام د وضاحت دپاره په گټه تمام شي.

د الله ﷻ ديدار حق دی

۳ـ د ﴿ إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ ﴾ څخه د اشارې په توگه څرگندېږي چې الله ﷻ به جنتيانو ته خپل ديدار ورعنايت کړي ـ اللهم اجعلنا منهمـ او دا څکه چې په دغې ورځ کښې به د کفارو محجوبيت د روحي تعذيب او سزا په توگه صورت ونيسي حال دا چې هلته به مؤمنان د روحي تعذيب او سزا څخه هم بچ وي نو ضرور به د دوی د سترگو څخه پرده لرې کړی شي که نه نو د کفارو سره به يو برابر وگرځي.

خو په همدغې اشارې باندې د [القيامة:۲۳] ايت کښې صراحت نازل شوی دی او مونږ د الله ﷻ په توفيق په همدې موضوع باندې د [الأنعام:۱۰۳] او [يونس:۲۶] ايتونو لاندې څه رڼا اچولې ده. نو هيله ده چې د څه نور تفصيل دپاره هملته مراجعه وکړی شي.

څو نکات

۴ـ په دغو وروستنيو ايتونو کښې لاندې نکات په ذهن کښې ساتل په کار دي:

الف: لکه څنگه چې وړاندې ﴿ كِتَٰبَ ٱلْفُجَّارِ ﴾ د دوه وو معناوو احتمال درلود همدارنگه ﴿ كِتَٰبَ ٱلْأَبْرَارِ ﴾ هم د دوه وو معناوو احتمال لري، چې يا ترې اعمالنامې مرادې کړی شي او يا بل کوم خاص کتاب. او څه لرې نه ده چې دواړه واقعيت ولري.

ب: د ﴿ عِلِّيِّينَ ﴾ کلمه د "عِلّي" جمعه ده چې د ادغام څخه وړاندې "عِلِّيْو" ـ لکه "سِجِّين" يا لکه "بِطِّيخ" ـ وه[1]. دا د مبالغې صيغه ده او د "عُلُوّ" ـ لکه "ضَرْب" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، چې د لوړوالي معنی ورکوي.

ج: د "عِلِّيِّين" کلمه د نحويت په لحاظ په رفعي حالت کښې "عِلِّيُّون" لوستله کېږي او په نصبي او جري دواړو حالتونو کښې "عِلِّيِّين" قرائت کېږي. دغه کلمه په شريعت کښې په خپله اصلي معنی باندې پاتې نه ده بلکې د "كِتَابُ الأَبْرَار" دپاره نوم گرځولی شوې ده[2].

---

[1] روح المعاني ج ۳۰ ص ۷۴
[2] لسان العرب ج ۱۵ ص ۹۴

د: په شريعت كښې د دغې كلمې په هغه مقام باندې هم اطلاق كېږي په كوم كښې چې د مؤمنانو ارواګانې قرار لري[۱] البته چې د همدې مقام څخه به په عين حال كښې خپلو قبرونو ته ار هم د شنو مرغانو په جوجورو كښې جنتونو ته خي راځي.

ه: نبي كريم ﷺ په يوه اوږده حديث كښې فرمايلي دي چې: «...فَيُشَيِّعُهُ مِنْ كُلِّ سَمَاءٍ مُقَرَّبُوهَا إِلَى السَّمَاءِ الَّتِي تَلِيهَا حَتَّى يُنْتَهَى بِهِ إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ»[۲] يعنې د مؤمن د روح سره د هر اسمان څخه مقربې پرښتې تر هغه اسمانه پورې مشايعت (ملګرتيا) كوي كوم چې ورته نژدې وي آن تردې چې د مؤمن روح أووم اسمان ته ورسېږي (البته چرته چې عليين موقعيت لري).

نو د همدې حديث په استناد په ﴿ يَشْهَدُهُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴾ كښې د ﴿ ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴾ د كلمې څخه د هر اسمان مقربې پرښتې مطلب دي.

﴿ إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ لَفِى نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ يَنظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِى وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ ٱلنَّعِيمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ مِن رَّحِيقٍ مَّخْتُومٍ ﴿٢٥﴾ خِتَٰمُهُۥ مِسْكٌ ۚ وَفِى ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ ٱلْمُتَنَٰفِسُونَ ﴿٢٦﴾ وَمِزَاجُهُۥ مِن تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ أَجْرَمُوا۟ كَانُوا۟ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَإِذَا مَرُّوا۟ بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا ٱنقَلَبُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَهْلِهِمُ ٱنقَلَبُوا۟ فَكِهِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوٓا۟ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ لَضَآلُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَآ أُرْسِلُوا۟ عَلَيْهِمْ حَٰفِظِينَ ﴿٣٣﴾ فَٱلْيَوْمَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مِنَ ٱلْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾ عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ يَنظُرُونَ ﴿٣٥﴾ هَلْ ثُوِّبَ ٱلْكُفَّارُ مَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ ﴾

[۲۲] يقينًا ابرار (نېكان) به (د قيامت په ورځ) په ډېر لوی نعمت كښې وي.

[۲۳] چې په پاچايي تختونو باندې به په داسې حال كښې (ناست) وي چې (جنتي نعمتونو ته) به ګوري (او هم به د خپل رب ﷻ ديدار كوي).

[۲۴] (ای كتونكيه!) ته به يې په مخونو كښې د لوی نعمت تازګي پېژني (او د ورايه به درته پكښې ښكارېږي).

[۲۵] نېكان به (هلته) د مهر كړی شوو شرابو څخه (په ورڅښلو) خړوبولې كېږي.

[۲۶] چې ختم (پای) به يې (خيری نه بلكې) مشک وي، او په دغو (نعمتونو) كښې دې نو رغبت كوونكي رغبت وكړي (د خپل خان دپاره دې وګټې).

---

(۱) القاموس المحيط ج۳ ص۳۰۵

(۲) مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۴۱۳

[۲۷] او د دې (شرابو) سره ګډ کړی شوي (شراب) به د تسنیم (د چینې) څخه وي.

[۲۸] په (تسنیم سره مونږ) د شرابو داسې چینه (اراده کوو) چې مقرب بندګان به د هغې څخه (پرته د ګډونې سوچه شراب) څښي.

[۲۹] یقیناً هغه کسان کومو چې جرم (کفر) غوره کړی دی د هغو کسانو څخه (نن ورځ) خاندي (او مسخرې وربانديې کوي)، کومو چې ایمان راوړی دی (او پاخه ایمانداران دي).

[۳۰] او کله چې هغوی په دوی باندې تېرېږي نو یو تربله سترګکونه وهي (د ملنډو دپاره اشارې کوي).

[۳۱] او کله چې هغوی (کفار) خپلو کورونو ته ورګرځي نو په داسې حال کښې ورګرځي (چې په ذکر شوي کار باندې) خوشالېدونکي وي (او پرې پښېمان نه وي).

[۳۲] او کله چې هغوی (کفار) مؤمنان وګوري نو (ګوته ورته نیسي او) وایي چې یقیناً دغه ډله خلک ګمراهان دي.

[۳۳] حال دا چې په مؤمنانو باندې کفار د ساتونکو په حیث نه دي لېږلي شوي (چې د لارې د سوالي او کوږوالي پوښتنه به یې دوی ته راجع کړی شي).

[۳۴] نو نن ورځ (په قیامت کښې) به هغه کسان د کفارو څخه خانديې (ملنډې به وربانديې وهي) کومو چې ایمان راوړی دی (او په ایمان باندې مړه شوي دي).

[۳۵] (البته) په داسې حال کښې (به ورپورې خاندي) چې په پاچایي تختونو باندې به ناست وي (او خپلو نعمتونو او د هغوی عذابونو ته) به ګوري.

[۳۶] (بیا به مؤمنانو ته وویلی شي چې) ایا کفارو ته د هغو کارونو جزا ورکړی شوه (او انتقام ترې واخستل شو) کوم چې دوی (په دنیا کښې) وه چې کول به یې؟

د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د قیامت څه حالاتو ته اشاره شوې وه چې د هر چا حسابات به پکښې تصفیه کړی شي، او په دې ایتونو کښې د تصفیې د نتیجې بیان ته اشاره کېږي. نو حاصل یې داسې راځي:

۱ ـ ای پیغمبره! په دغه ورځ کښې به ابرار (نېکان) هرومرو په ډېر لوی عظیم الشان نعمت کښې استوګنه ولري. د مثال په توګه:

الف: نېکان به په ښایسته پاچایي تختونو باندې ناست وي او په عین حال کښې به د یو پلوه د خپل رب ﷻ په دیدار باندې سرلوړي کړی شوي وي او د بله پلوه به په خپلو خدمتګارانو او جنتي مانیو کښې کتل راکتل کوي.

ب: د هغوی مخونه به د نعمتونو په تازګۍ کښې د ورایه پېژاندل کېږي، ته به د هغوی په مخونو کښې خوشالي ګوري او پوښتنې ته به څه ارتیا نه لیده کېږي.

ج: هغوی ته به د غلمانو د پلوه د "رَحیق" په نوم شراب هم ورځښول کېږي چې تر ځښلو وروسته به په شرابي لوښي (جام) کښې د دنیاوي شرابو غوندې خیرې نه پاتې کېږي بلکې د دغو شرابو پاتې او آخر به جنتي مشک وي.

نو ای پیغمبره! رغبت کوونکي دې د دغو نعمتونو په ګټلو کښې رغبت وکړي او یو دې د بل څخه وړاندې شي، نه د دنیاوي مال په ګټلو کښې.

د: د ذکرو شوو د "رَحیق" په نوم شرابو سره به د "تَسْنِیم" د شرابو څخه هم څه اندازه ورګډ کړی شوي وي. البته مونږ په "تَسْنِیم" سره د شرابو هغه چینه اراده کوو دکومې څخه به چې مقرب بندګان سوچه شراب څښي چې د بل ډول شرابو سره به نه وي ګډ کړی شوي.

۲_ ای پیغمبره! د ذکرو شوو نعمتونو خاوندان مؤمنان دي، او هغه مجرمان (کفار) نه دي د کومو څه حالات چې په دنیا کښې په لاندې ډول سره وه:

الف: دوی به په مؤمنانو پورې خندا کوله او حقیر او سپک به ورته برېښېدل.

ب: کله به چې همدغه مجرمان په مؤمنانو باندې تېرېدل او د دوی حالت به یې کتل نو یو تر بله به یې د دوی په هکله سترګکونه وهل او په سترګو او وروځو به یې ورته اشارې کولې.

ج: بیا به چې کله همدغه مجرمان خپلو کورونو ته ستانه شول نو د ډېرې خوښۍ په حال کښې به ستنېدل او پر خپلې تحقیري او توهیني کړنلارې به نه پښېمانه کېدل.

د: کله به یې چې مؤمنان ولیدل نو برسېره په توهیني اشارو باندې به یې په خپلو منځو کښې مؤمنانو ته ګوته نیوله او ویلې به یې چې: دغه ډله بې لارې ډله ده چې سمه لاره یې پرېښې ده په کومې باندې چې مونږ روان یاستو.

۳_ ای پیغمبره! مجرمان او کفار په تحقیر آمیزه توګه مؤمنانو ته د ګمراهانو لقب ورکوي چې سمه لار یې غلطه کړې ده، حال دا چې د دوی د لارې سموالی او ناسموالی په هغوی پورې څه اړه نه لري، او نه ورباندې هغوی مقرر کړی شوي دي چې هلې ځلې: تاسو دغه کسان په سمه لاره برابر کړئ. هغوی باید د خپلو خانونو د لارې په سموالي کښې هڅې وکړي.

یا په بل عبارت: دا د پیغمبرانو کار دی چې د چا تګلاره سمه وګڼي او د چا تګلارې ته د غلطې تګلارې لقب ورکړي او بس.

۴_ ای پیغمبره! د قیامت په ورځ به حالات بالعکس وي، چې مؤمنان به په هغو کسانو پورې خاندي کومو چې کفر غوره کړی دی او ورته به وایي چې:

ای کفارو! تاسو ډېر بې عقله خلک یاست چې باقي نعمتونه مو په فاني نعمتونو باندې خرڅ کړه او خپله ګټه او تاوان مو ونه شو سنجولی.

البته چې مؤمنان به په کفارو باندې په داسې حال کښې خاندي او مسخرې به ورباندې کوي چې په پاچایي تختونو باندې به ناست وي او په خپلو نعمتونو او باغونو کښې به ښکته پورته ګوري.

راګوري، او هم به یې د کفارو ډول- ډول عذابونه په نظر کښې نیولي وي چې دا هغه کسان دي کوم به چې په مونږ باندې په دنیا کښې خندل او مسخرې به یې راباندې کولې.

۵ـ په دغه وخت کښې به مؤمنان مخاطب کړی شي چې: ای مؤمنانو! ایا کفارو ته د هغه جنایت جزا ورکړی شوه د کوم چې دوی په دنیا کښې مرتکب شوي وه چې په تاسو پورې به یې خندنې کولې؟ ایا تاسو ترې د خندا انتقام واخست؟ ایا دا خندا د هغې خندا جزا ده؟.

توضيحات

۱ـ د ﴿ عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ يَنظُرُونَ ﴾ ایت په دوه وو ډولونو سره تفسیر کړی شوی دی[۱]، چې د بدلیت په لحاظ د دواړو اراده کول هم څه باک نه لري. هغه دا:

الف: یعنې نېکان (مؤمنان) به د کفارو په شان د خپل رَب ﷻ د دیدار څخه محجوب (په پرده کښې) نه وي بلکې په پاچایي تختونو باندې به ناست وي او د خپل رب ﷻ په دیدار به سرلوړي وګرځولی شي.

په دې تفسیر سره دغه ایت د وړاندېني [المطففين:۱۵] ایت سره تړلی ګرځي.

ب: یعنې مؤمنان (نېکان) به په داسې حال په پاچایي تختونو باندې ناست وي چې خپلو خدمتګارانو او خپلو ورکړی شوو نعمتونو ته به ګوري.

په همدې مضمون باندې د [الدهر:۱۹] ایت لاندې د احادیثو په رڼا کښې بنه پوره رڼا اچولې شوې ده، والْحَمد لله ﷻ.

د "رَحِيق" د کلمې معنی

۲ـ په ﴿ رَّحِيقٍ مَّخۡتُومٍ ۝ خِتَٰمُهُۥ مِسۡكٌ ﴾ کښې د ﴿ رَّحِيقٍ ﴾ کلمه د صافو شرابو دپاره وضعه شوې ده چې نور مشتقات نه لري[۲]، او د ﴿ مَّخۡتُومٍ ﴾ کلمه پکښې د "خِتَام" څخه اشتقاقه شوې ده چې د هر مشروب آخر د "خِتَام" په نامه يادېږي[۳]. یعنې جنتیان به په داسې شرابو سره خړوبولی کېږي چې په یوه شي سره به ختمېږي او آخر ته به رسېږي چې هغه شی د مشکو څخه عبارت دی، نو د دنیاوي شرابو غوندې به یې په آخر کښې خیرې نه پاتې کېږي.

همدغه شراب نبي کريم ﷺ په یوه حدیث کښې ذکر کړی دی چې: «وَأَيُّمَا مُسْلِمٍ سَقَى مُسْلِمًا عَلَى ظَمَإٍ سَقَاهُ اللهُ ﷻ مِنَ الرَّحِيقِ الْمَخْتُومِ»[۴] یعنې او هر مسلمان چې بل مسلمان ته د تندې په حال کښې (اوبه) وروڅښوي نو الله ﷻ به هغه ته د "رَحِيق مَخْتُوم" څخه شراب وروڅښوي.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۸۶

(۲) مفردات الراغب ص۱۹۶

(۳) لسان العرب ج۱۲ ص۱۶۴؛ الدر المنثور ج۸ ص۴۵۱؛ تفسیر الطبري ج۲۰۴ ص۱۰۷

(۴) سنن ابي داود ج۱ ص۲۳۶

د جنتي شرابو چينه (تسنيم)

۳_ په ﴿ وَمِزَاجُهُۥ مِن تَسۡنِيمٍ ۝ عَيۡنٗا يَشۡرَبُ بِهَا ٱلۡمُقَرَّبُونَ ﴾ کښې د ﴿ تَسۡنِيمٍ ﴾ کلمه د "سنام" _لکه "سراب"_ څخه اشتقاقه شوې ده کوم چې د اوښ د بوګان معنی ورکوي[1] او لوړوالي ورسره لازم دی، خو په دې مقام کښې د خاصو جنتي شرابو د چينې نوم دی[2] کومه چې په متصل ايت کښې تفسيره شوې ده.

يعنې د رحيق مختوم سره به د يوې خاصې عالي چينې څه شراب خلط او ګډ کړی شوي وي. البته مونږ داسې چينه اراده کوو د کومې څخه به چې مقرب بندګان بدون د خلطه سوچه شراب څښې.

د ايتونو مصداق

۴_ په هره زمانه کښې چې لاندې کارونه رامنځته شي نو د [المطففين:۲۹_ ۳۳] ايتونو مصداق تحقق پيدا کوي:

الف: چې بدعتونه زيات شي او شريعت تر پښو لاندې کړی شي.

ب: چې دلې تپلې ډېرې شي او هرڅوک په خپله خوښه کړې لاره باندې روان شي.

ج: چې د حق ملګري لږ يا ورک شي او د باطل ملګري ډېر شي.

د: چې خلک دنياوي شهواتو پسې ځغلي او آخرت هېر کړي.

هـ: چې د دين څخه د اور سکروټه جوړه شي، ديندارانو ته د هره پلوه ګوابښ متوجه وي او بې دينه خلک بې خطره ژوند کوي.

و: چې خلک دنياوي مالونه خپل اصلي هدف وګرځوي او ټول فکر يې په خوراک او څښاک کښې انحصار ولري.

ز: چې عالم ته د جاهل لقب ورکړی شي او په متقيانو پورې خندنې وشي، بالمقابل جاهلان د علماوو په نامه ياد شي او د هوښيارانو لقب ورکړی شي.

ح: چې د مبازي زياته شي او مينه وال يې ډېر شي.

ط: چې نارينه او زنانه په محفلونو او تعليمي ځايونو کښې يوځای شي او حيا د منځه لاړه شي.

ي: چې هرڅوک خپل لوړوالی د بل په تنقيص کښې ګوري.

يا: بالآخره چې د جهاد مينه د زړونو څخه ووځي او خلک د کفارو په دوستۍ او انډيوالۍ باندې وياړي، او داسې نور.

پورتني کارونه په افغانستان کښې د څه وخت څخه راپه دېخوا پيل شوي دي، نو الله ﷻ دې فضل وکړي چې آخر به يې لا په څه شي تمامېږي؟!.

اللهم ايد المسلمين والمجاهدين في جميع اقطار العالم، آمين يا رب العالمين.

---

(۱) القاموس المحيط ج۲ ص۶۳۱

(۲) تفسير ابن کثير ج۴ ص۴۸۷

هېر مو نه شي

۵ـ هېر مو نه شي چې که څه هم د ﴿ عَلَى ٱلۡأَرَآئِكِ يَنظُرُونَ ﴾ ایت ګونډې بل ایت هم په همدې مجموعه کښې وړاندې تېر شوی دی چې په لومړۍ توضیح کښې یې مونږ ـ د الله ﷻ په توفیق ـ دوه دوله تفسیر ذکر کړی دی.

خو په دې مقام کښې د هغو دواړو تفسیرونو څخه فقط دوهم تفسیر مراد دی ـ والله ﷻ اعلم ـ، ځکه چې دلته ورسره وړاندېنی متصل ایت په نظر کښې نیولی کېږي. یعنې مؤمنان به په پاچایي تختونو باندې په داسې حال ناست وي چې خپلو نعمتونو او د کفارو عذابونو (دواړو) ته به ګوري او د انتقام په توګه به ورپورې خاندي.

پـه همدې ځای باندې د "الْمُطَفِّفِين" سورت ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِينَ يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ.

۱۴۲۵/۱۲/۱۷ هـ ق - ۱۳۸۳/۱۰/۹ هـ ش.

الانشقاق(۸٤)

سریزه

۱_ د کوم مصدر (الانشِقَاق) څخه چې د دې سورت په لومړي ایت کښې د ﴿ ٱنشَقَّتۡ ﴾ کلمه اشتقاقه شوې ده همغه مصدر د همدې سورت دپاره نوم ګرځولی شوی دی.

۲_ دا سورت د علماوو په اتفاق سره مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].

۳_ د دې سورت ټول ایتونه پنځه ویشت (۲۵) دي[۲].

۴_ د کلماتو شمېر یې یو سل او اُوه (۱۰۷) دی[۳].

۵_ د حرفونو شمېر یې څلورو سوو او دېرشو (۴۳۰) حرفونو ته رسېږي[۴].

۶_ په وړاندېنې سورت (المُطَفِّفِین) کښې د اعمالنامو د مقر ذکر نازل شوی وه چې یا به "سِجِّین" وي او یا به "عِلِّیّین" وي، او په دې سورت کښې د همدغو اعمالنامو ذکر ته اشاره شوې ده چې د قیامت په ورځ به د خپل مقر څخه د محاسبې دپاره د محاسبي مقام ته وړاندې کړی شي.

۷_ دا سورت د نورو مکي سورتونو غوندې په عقیدوي ارشاداتو پورې زیات تماس نیسي خو د بعث بعد الموت بیان ته پکښې ډېر تفصیل ورکړی شوی دی.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ إِذَا ٱلسَّمَآءُ ٱنشَقَّتۡ ۝١ وَأَذِنَتۡ لِرَبِّهَا وَحُقَّتۡ ۝٢ وَإِذَا ٱلۡأَرۡضُ مُدَّتۡ ۝٣ وَأَلۡقَتۡ مَا
فِيهَا وَتَخَلَّتۡ ۝٤ وَأَذِنَتۡ لِرَبِّهَا وَحُقَّتۡ ۝٥ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡإِنسَٰنُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدۡحٗا
فَمُلَٰقِيهِ ۝٦ فَأَمَّا مَنۡ أُوتِيَ كِتَٰبَهُۥ بِيَمِينِهِۦ ۝٧ فَسَوۡفَ يُحَاسَبُ حِسَابٗا يَسِيرٗا ۝٨
وَيَنقَلِبُ إِلَىٰٓ أَهۡلِهِۦ مَسۡرُورٗا ۝٩ وَأَمَّا مَنۡ أُوتِيَ كِتَٰبَهُۥ وَرَآءَ ظَهۡرِهِۦ ۝١٠ فَسَوۡفَ يَدۡعُواْ
ثُبُورٗا ۝١١ وَيَصۡلَىٰ سَعِيرًا ۝١٢ إِنَّهُۥ كَانَ فِيٓ أَهۡلِهِۦ مَسۡرُورًا ۝١٣ إِنَّهُۥ ظَنَّ أَن لَّن يَحُورَ ۝١٤
بَلَىٰٓ إِنَّ رَبَّهُۥ كَانَ بِهِۦ بَصِيرٗا ۝١٥ ﴾

د ډېر مهربان (او) د ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] کله چې اسمان وچوي.

[۲] او د خپل رب ﷻ (تکویني امر) ته غوږ ونیسي (په چاودېدلو کښې یې اطاعت وکړي) حال

---

(۱) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۲۶۰

(۲) تفسیر البغوي ج۴ ص۴۶۳

(۳) تفسیر الخازن ج۶ ص۴۷۸

(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۲۲۶

دا چې (د خپل رب ﷻ اطاعت ته) لايق ګرځولى شوى دى.

[۳] او كله چې ځمكه خوره كړى شي (او لوړې ژورې يې هوارې كړى شي).

[۴] او (هم) هغه شيان بهر راوغورزوي كوم چې پكښې (پټ) دي، او (د ټولو څخه) خالي شي.

[۵] او (هم چې كله ځمكه په خالي كېدلو كښې) د خپل رب ﷻ (تكويني امر) ته غوږ كېږدي (اطاعت يې وكړي) حال دا چې (د خپل رب ﷻ اطاعت ته) لايقه ګرځولې شوې ده. (نو په دغه وخت كښې به هر څوك په خپلو وړاندېنيو او وروستنيو كړو وړو باندې پوه شي).

[۶] اى بنيادمه! يقينًا ته خپل رب ﷻ ته (تر ملاقاته او مرګه پورې) ډېر زيار ويستونكى يې زيار ويستل، نو (بيا د همدغه) خپل زيار سره ملاقي كېدونكى يې. (هغه دا چې):

[۷] نو هر هغه څوك چې عملنامه يې ورته په خپل ښي لاس وركړى شي.

[۸] نو ژر ده چې محاسبه به ورسره وكړى شي اسانه محاسبه (چې مغفرت به ورسره ملګرى وي).

[۹] او خپل كور كهول ته به (همدغه كس په جنت كښې) خوشاله كړى شوى وروګرځي.

[۱۰] او هر هغه څوك چې عملنامه يې ورته (په كيڼ لاس) د خپلې شا د پلوه وركړى شي.

[۱۱] نو ژر ده چې (د خپل ځان دپاره) به هلاك (مرګ) وغواړي.

[۱۲] او (هم ژر ده چې) سوزوونكي دوزخ ته به داخل شي.

[۱۳] يقينًا همدغه كس په خپل (دنياوي) كور كهول كښې خوشاله ګرځولى شوى وه (نو په آخرت كښې د خوشالۍ برخه نه لري).

[۱۴] يقينًا همدغه كس (په دنيا كښې) ګومان كاوه چې هيڅكله به بېرته ونه ګرځي (او بيا به راژوندي نه كړى شي).

[۱۵] هو! (نوموړى به بېرته وګرځي) يقينًا د ده رب ﷻ وروباندې بينا دى (ټول تيت پرك پرزجات يې ګوري).

توضيحات او د مطلب خلاصه

۱ـ په دې مقام كښې د شرط دپاره د "إذَا" څلور كلمې نازلې شوې دي چې د څلورو واړو جواب يو دى خو علماوو كرامو يې په تعين كښې متعدد اقوال كړي دي[۱]، چې مونږ ته يې بهتره دا برېښي چې دلته د جواب دپاره د "عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ" جمله مقدره وګڼله شي، چې په همدې جمله باندې د "الانفِطَار" په سورت كښې صراحت نازل شوى دى او هم پرې د راتلونكو متصلو ايتونو مضامين دلالت كوي چې هر چا ته به خپله خپله عملنامه وركړى شي ښه وي او كه بده.

د څو لغاتو معناوې

۲ـ په دې مقام كښې د لاندې لغاتو معناوې ولولې:

---

(۱) تفسير القرطبي ج۱۹ ص۲۷۰؛ زاد المسير ج۸ ص۲۰۹

الف: د "أَذِنَتْ" کلمه د "استَمَعَتْ" معنی ورکوي[1]، او د "حُقَّتْ" کلمه د هغه مصدر (حق) څخه اشتقاقه شوې ده د کوم څخه چې د "حَقِيق" کلمې اشتقاق موندلی دی[2]. یعني کله چې اسمان وچوي او د خپل رب ﷻ امر ته په چاودېدلو سره غوږ کېږدي او اطاعت یې وکړي، حال دا چې اسمان د دې دپاره لایق ګرځولی شوی دی چې د خپل رب ﷻ تکویني امر ته لبیک ووایي او عملي یې کړي، چې د ده ﷻ د امر څخه نه بغاوت کوي او نه یې ترې بغاوت کول په توان کښې شته.

ب: په ﴿ مُدَّت ﴾ کښې د ځمکې غزولو او هوارولو ته اشاره ده[3]. یعني کله چې د ځمکې څخه غرونه والوزول شي او لوړې ژورې یې د منځه لاړې شي. همدې مضمون ته په [طه:۱۰۵_۱۰۷] ایتونو کښې اشاره شوې ده.

ج: په ﴿ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا ﴾ کښې د "مَا" کلمه د ځمکې د خزانو او مړو څخه کنایه ده کوم چې د ځمکې په ګېډه کښې قرار لري[4]، چې وړاندې په [الإنفطار:۴] ایت کښې ورته اشاره شوې ده.

یعني: کله چې ځمکه په خپله ګېډه کښې پټې کړې خزانې او پټ کړي مړي بهر راوغورزوي او ګېډه یې ترې بالکل خالي شي، او هم چې کله ځمکه د دغو کارونو په عملي کولو سره د خپل رب ﷻ تکویني امر ته غوږ کېږدي او اطاعت یې وکړي، حال دا چې ځمکه د دې دپاره لایقه ګرځولې شوې ده چې د خپل رب ﷻ تکویني امر "طَوْعًا أَوْ كَرْهًا" په عمل سره ومني.

نو کله چې ذکر شوي ټول کارونه صورت ونیسي، نو هر چا ته به په محاسبې سره آینه په لاس کښې ورکړی شي چې خپل مخ پکښې وګوري چې جنتي دی او که دوزخي.

د: په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْإِنسَٰنُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَٰقِيهِ ﴾ کښې د ﴿ كَادِح ﴾ کلمه د "كَدْح" څخه اشتقاقه شوې ده چې د کوښښ کولو او زیار ویستلو معنی ورکوي[5].

په همدې عبارت کښې د ﴿ إِلَىٰ رَبِّكَ ﴾ کلمات د "مرګ" څخه کنایي دی او د "لِقَاء" کلمه ورسره مقدره ده، چې مونږ ترې په "إِلَى لِقَاءِ رَبِّكَ" سره تعبیر کولی شو[6].

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د ﴿ فَمُلَٰقِيهِ ﴾ کلمې د ضمیر په مرجع کښې دوه احتماله شتون لري چې دواړه په اصلي مطلب کښې متحد: دي هغه دا چې: ځینې علماء کرام وایي چې دغه ضمیر په ﴿ رَبِّكَ ﴾ کښې د "رَبّ" مبارکې کلمې ته راجع دی[7]، او ځینې نور وایي چې د ﴿ كَدْحًا ﴾ کلمې ته راجع دی کومه چې ورسره ډېره نژدې ده[8].

---

(۱) القاموس المحیط ج۱ ص۱۲۷
(۲) لسان العرب ج ۱۰ ص۵۱
(۳) تفسیر ابي السعود ج۹ ص۱۳۱
(۴) تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۲۷۰: تفسیر الخازن ج۶ ص۴۷۸
(۵) مفردات الراغب ص۴۴۳
(۶) تفسیر الکشاف ج۴ ص۷۲۶
(۷) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۲۶۲
(۸) تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۱۰۴

يعني اى بنيادمه! ته د خپل رب ﷻ تر ملاقاته (مرگه) پورې زيار ويستونکى او عمل کوونکى يې، خو ته تر مرگه وروسته ضرور د خپل رب ﷻ سره او يا د خپل عمل او خپلو کړو وړو سره د محاسبې په ډگر کښې پيوسته کېدونکى يې، نور نو ستا خوښه چې نېک کارونه کوې او که بد.

محاسبه په دوه ډوله ده

۳ـ په ﴿ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ﴾ کښې دې ته اشاره ده چې د قيامت د ورځې محاسبه په لاندې دوه وو ډولونو سره صورت نيسي:

الف: يوه اسانه محاسبه ده چې په ايت کښې ورباندې صراحت شوى دى. دا ډول محاسبه د هغه چا سره ترسره کيږي کوم ته چې په ښي لاس عملنامه ورکړى شي، دا ډول محاسبه په ډېرو احاديثو کښې ښه پوره واضحه شوې ده. د مثال په توگه:

اول: يو ځل عائشې رضي الله عنها د نبي کريم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې اسانه محاسبه کومه يوه ده؟ نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې: «أَنْ يَنْظُرَ فِي كِتَابِهِ فَيَتَجَاوَزَ عَنْهُ»[۱] يعني اسانه محاسبه دا ده چې الله ﷻ د بنده عملنامه فقط وگوري او څه (جنايات) چې پکښې شتون ولري د هغو څخه ورتېر شي.

دوهم: نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې: «...فَإِنِّي قَدْ سَتَرْتُهَا عَلَيْكَ فِي الدُّنْيَا وَإِنِّي أَغْفِرُهَا لَكَ الْيَوْمَ فَيُعْطَى صَحِيفَةَ حَسَنَاتِهِ»[۲]. تفصيل يې دا دى چې: د قيامت په ورځ به يو بنده خپل رب ﷻ ته په بلا کيفه توگه نژدې کړى شي، نو الله ﷻ به يې وپوښتي چې ايا دغه (جنايات) پېژنې؟ (کوم يې چې په عملنامه کښې ليکلي شوي وي). بنده به په خپلو جناياتو باندې اقرار وکړي چې: هو، اى زما ربه! (ما دغه جنايات کړي دي). نو الله ﷻ به ورته ووايي چې ما په دنيا کښې دغه (جنايات) په تاباندې پټ کړي وه او نن ورځ يې درته ښښنه کوم.

نو د نومړي بنده د نېکيو اعمالنامه به (په ښي لاس) ورکړى شي.

ب: بله سخته محاسبه ده چې تکي په تکي پکښې بدله او سزا صورت ونيسي او عفوه (مغفرت) او تېرېدنه پکښې تحقق ونه لري، دا ډول محاسبه د هغه چا محاسبه ده کوم ته چې اعمالنامه په چپ لاس سره ورکړى شي، چې نبي کريم ﷺ ورته په يوه حديث کښې داسې اشاره کړې ده چې: «وَمَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ هَلَكَ»[۳] يعني او د هر چا سره چې په محاسبه کښې مناقشه (سختي) وکړى شي نو هغه (په معنوي هلاک سره) هلاک شو.

دلته د "أهل" د کلمې تفسير

۴ـ علماوو کرامو په ﴿ وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴾ کښې د "أهل" کلمه په دنياوي مېرمنو[۴] يا

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۳۰۳
(۲) صحيح مسلم ج۲ ص۳۶۰
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۷۳۶؛ جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۱
(۴) تفسير القرطبي ج۱۹ ص۲۷۲

په جنتي مېرمنو سره⁽¹⁾ تفسيره کړې ده، برابره خبره ده چې حورې وي او که بنيادمانې وي.

که څه هم دغه دواړه تفسيرونه سره څه منافات نه لري او د بدليت په لحاظ دواړه هم اراده کېدلی شي خو بهتره داده چې ذکره شوې کلمه په دې مقام کښې په جنتي مېرمنو سره تفسيره کړی شي، ځکه په دې تفسير سره دغه ايت شريف د راتلونکي ايت شريف ﴿ إِنَّهُۥ كَانَ فِىٓ أَهۡلِهِۦ مَسۡرُورًا ﴾ سره په ځرګنده توګه مقابل واقع کېږي، هغه دا چې: اصحاب الشمالو په دنياوي کورونو او کهولونو کښې خوشالي تېره کړې ده او اصحاب اليمين به په اُخروي کورونو او کهولونو کښې د خوشالۍ خاوندان وګرځي.

همدې مضمون ته په بل ايت کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿ أَذۡهَبۡتُمۡ طَيِّبَٰتِكُمۡ فِى حَيَاتِكُمُ ٱلدُّنۡيَا ﴾ [الأحقاف: ۲۰] يعنې د قيامت په ورځ به کفارو ته وويلی شي چې تاسو خپل لذتونه (او د ښو اعمالو ثمرات) په خپل نژدې (او حقير) ژوند کښې بېولي (تېر کړي) دي (نو دلته تاسو برخه نه لرئ).

په ياد ولرئ

۵- په ياد ولرئ چې کافر ته به د قيامت په ورځ عملنامه په چپ (کيڼ) لاس کښې ورکړه شي لکه چې په [الحاقة:۲۵] کښې ورباندې صراحت نازل شوی دی، او په عين حال کښې به دغه ورکړه د شا د پلوه صورت ونيسي لکه چې په دې مقام کښې ورباندې د ﴿ وَرَآءَ ظَهۡرِهِۦ ﴾ کلمات دلالت کوي، چې علماوو کرامو په لاندې دوه‌لونو سره تفسير کړې دي⁽²⁾:

الف: د کافر دواړه لاسونه به شاته تړلي وي⁽³⁾.

ب: د کافر ښی لاس به په غاړه کښې غوراب ګرځولی شوی وي، او چپ (کيڼ) لاس به يې شا پلو ته اړولی شوی وي.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه په ﴿ فَسَوۡفَ يَدۡعُواْ ثُبُورًا ﴾ کښې د "ثُبور" کلمه د الله ﷻ په توفيق د [الفرقان:۱۳] ايت لاندې معنی شوې ده چې د هلاک او حسرت دپاره وضعه شوې ده.

يعنې چا ته چې عملنامه په کيڼ لاس د شا د پلوه ورکړه شي نو نوموړی به ډېر ژر د خپل ځان دپاره هلاک او مرګ وغواړي او د حسرت چيغه به اوچته کړي او سوزوونکي اور ته به داخل شي.

"حور" څه معنی؟

۶- په ﴿ إِنَّهُۥ ظَنَّ أَن لَّن يَحُورَ ﴾ کښې د ﴿ يَحُورَ ﴾ کلمه د "حور" -لکه "قول"- څخه اشتقاقه شوې ده چې د بېرته ګرځېدلو معنی ورکوي⁽⁴⁾. يعنې د چپ لاس د عملنامې خاوند په دنيا کښې ګومان

---

(۱) تفسير البغوي ج۴ ص۴۶۴؛ الدر المنثور ج۸ ص۴۵۷
(۲) المحرر الوجيز ج۱۶ ص۲۶۳
(۳) تفسير الطبري ج۳۰ ص۱۱۷؛ روح المعاني ج۳۰ ص۸۰
(۴) صحيح البخاري ج۲ ص۷۳۶؛ مفردات الراغب ص۱۳۴

کاوه چې هیڅکله به تر مړه کېدلو او تیت پرک کېدلو وروسته بېرته ونه کرځي او د دوهم خل دپاره به ژوندي نه کړی شي. دغسې نه ده، بلکې یقیناً بېرته به نوي ژوند ته وروګرځي څکه چې د رب ﷻ یې په ټولو شیندلو شوو اجزاوو باندې ښه بینا دی چې یو جزء یې هم ترې نه شي پټېدلی، نو هرومرو ټول اجزاء به یې یو خل بیا راغونډ کړي او یو خل بیا به ترې بنیادم جوړ کړي.

﴿ فَلَآ أُقْسِمُ بِٱلشَّفَقِ ﴿١٦﴾ وَٱلَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾ وَٱلْقَمَرِ إِذَا ٱتَّسَقَ ﴿١٨﴾ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن
طَبَقٍ ﴿١٩﴾ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ ٱلْقُرْءَانُ لَا يَسْجُدُونَ ۩ ﴿٢١﴾ بَلِ
ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يُكَذِّبُونَ ﴿٢٢﴾ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٤﴾
إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍۭ ﴿٢٥﴾ ﴾

[۱۶] نو نه (دغسې نه ده چې تصفیه به ونه شي) زه په شفق باندې سوګند یادوم.

[۱۷] او په شپه او په هغو شیانو باندې هم کوم چې شپه یې (په خپله تیاره کښې) راغونډوي.

[۱۸] او په سپوږمۍ باندې هم (سوګند یادوم البته) کله چې غونډه (پوره) شي.

[۱۹] چې هرومرو ضرور به تاسو د یوه حالت څخه وروسته په بل حالت باندې سواره شئ (او وار په وار به ورسره پیوسته شئ).

[۲۰] نو کفارو (او مشرکانو) ته څه دلیل دی (څه وجه لري) چې ایمان نه راوړي؟

[۲۱] او چې کله ورباندې قرآن کریم تلاوت کړی شي (الله ﷻ ته په إخلاص) سجده نه کوي (او د عبادت څخه یې څنګ کوي).

[۲۲] (وجه نه لري) بلکې هغه کسان (عناداً) تکذیب کوي کومو چې کفر غوره کړی دی.

[۲۳] او الله ﷻ په هغو شیانو باندې (هم) ډېر ښه پوهېږي کوم چې تکذیب کوونکي یې (په زړونو کښې) ساتي (نو مطابقه سزا به پرې ورکړي).

[۲۴] نو ته تکذیب کوونکو ته په دردناک عذاب سره زیری ورکړه.

[۲۵] مګر هغه کسان کومو چې ایمان راوړی دی او نېک عملونه یې کړي دي دوی لره (د الله ﷻ په نزد) نه پرې کېدونکی اجر (ټاکلی شوی) دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې څه اُخروي حالاتو ته اشاره شوې وه او په دې ایتونو کښې په هغو شیانو باندې سوګندونه یاد شوي دي کوم چې د همدغو حالاتو تحقق او واقع کېدل په اثبات رسوي. نو حاصل یې داسې راځېږي:

۱ ـ نو ای انسانانو! دغسې نه ده چې تاسو به د ذکرو شوو اُخروي حالاتو سره مخامخ نه شئ؛ زه په دغو شیانو باندې سوګند یادوم:

الف: زما دې په شفق باندې سوګند وي کوم چې د ماښام په وخت کښې موجود وي او بیا د هر ژر د زوال سره مخامخ کېږي.
ب: زه په شپه سوګند یادوم، هغه چې د ورځې رڼا د منځه وړي او د تورې تیارې حالت په دنیا باندې خوروي، او تر څه وخته وروسته د منځه ځي.
ج: زه په هغو شیانو باندې سوګند یادوم کوم چې د ورځې په ځمکه کښې خواره واره ګرځي او په شپه کښې بېرته راغونډېږي، ته به وایې چې د لوی تجیر لاندې قرار نیسي، او همدا حالت ورباندې په دوامداره توګه ورځي.
د: زه په سپوږمۍ باندې سوګند یادوم چې کله د نریوالي څخه غټه شي او په ورو ورو کمال ته ورسېږي.
په دغو ټولو شیانو باندې سوګند دی چې: ای انسانانو! تاسو هم ضرور د دغو شیانو غوندې تغیر موندونکي یاست او په یوه حالت باندې پاتې کېدونکي نه یاست. نو تاسو به د ځینو حالاتو څخه ښکته کېږئ او په ځینو نورو حالاتو باندې به سورېږئ، چې د دغو دنیاوي ټولو حالاتو د تېرېدلو په تعقیب به د اُخروي حالاتو سره مخامخ شئ، دغه حالات هم ستاسو څخه لرې نه دي.
۲_ ای پیغمبره! کله چې انسانان د قیامت د مشکلاتو سره ضرور مخامخ کېدونکي دي نو دوی ته څه وجه ده چې د خپلو ځانونو دپاره د نجات لاره نه لټوي چې ایمان راوړي او د توحید عقیده خپله کړي؟ په دوی باندې څه باعث دی چې کله ورباندې قرآن کریم قرائت کړی شي او د الله ﷻ د عبادت دعوت ورکړی شي نو دوی اجابت نه خپلوي چې سجده ورته وکړي او نه ورته (د شرکیاتو څخه خالي) عبادت کوي؟
۳_ د کفارو سره په کفر باندې د کلکو درېدلو دپاره هیڅ معقول دلیل نشته بلکې دوی پرته له دلیله د قرآن کریم تکذیب کوي او شرکي (کفري) عقیدې ته ادامه ورکوي. حال دا چې الله ﷻ په هغو ټولو شیانو باندې د هر ښه پوهېږي کوم چې دوی یې په زړونو کښې پټ ساتي، هغه دا چې دوی محض عناد نیولي دي او باطله تګلاره یې کلکه کړې ده.
۴_ نو ای پیغمبره! ته دغو عنادیانو ته په دردناک عذاب سره زیری او خبر ورکړه، چې هرومرو به ورباندې نازل کړی شي او د تېښتې لاره به ترې مونده نه کړي.
۵_ مګر هغو کسانو دپاره د الله ﷻ په نزد نه پرې کېدونکي او بې انتهاء اجرونه او ثوابونه ټاکلي شوي دي کومو چې ایمان راوړی دی او نېک اعمال یې ورسره ضمیمه کړي دي.

توضیحات

۱_ په ﴿ فَلَآ أُقۡسِمُ بِٱلشَّفَقِ﴾ کښې د ﴿ فَلَآ أُقۡسِمُ ﴾ کلمات وړاندې د [الواقعة:۷۵] ایت کښې هم نازل شوي دي چې هملته پکښې د الله ﷻ په توفیق څه مناسبه شرحه تېره شوې ده، چې بیا شرحه کولو ته یې څه اړتیا نه ګورو.

څو مطالب

۲_ په دې مقام کښې باید لاندې مطالب په ذهن کښې وساتل شي:

الف: په ﴿ بِٱلشَّفَقِ ﴾ کښې د "شفق" کلمه هغه سوروالي ته ویل کېږي کوم چې د لمر د لوېدلو څخه وروسته په غربي افق کښې تر څه وخته پورې موجود وي او بیا له منځه ځي[1].

ب: په ﴿ وَٱلَّيۡلِ وَمَا وَسَقَ ﴾ کښې د ﴿ وَسَقَ ﴾ کلمه د "وَسْق" _لکه "ضَرْب"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د غونډولو معنی ورکوي.

او د "مَا" کلمه پکښې عامه ده چې هغو ټولو مخلوقاتو ته شامله ده کومو ته چې شپه شمولیت لري او په خپله تیاره کښې یې راغونډوي[2].

د همدغه مطلب څخه په بل ایت کښې داسې تعبیر نازل شوی دی چې: ﴿ فَلَآ أُقۡسِمُ بِمَا تُبۡصِرُونَ ۝ وَمَا لَا تُبۡصِرُونَ ﴾ [الحاقة: ۳۸، ۳۹] یعنې نو دغسې نه ده، زه په هغو شیانو سوګند یادوم کوم چې تاسو یې ګورئ او په هغو شیانو باندې هم کوم چې تاسو یې نه ګورئ.

ج: په ﴿ وَٱلۡقَمَرِ إِذَا ٱتَّسَقَ ﴾ کښې د ﴿ ٱتَّسَقَ ﴾ کلمه د "اتِّساق" څخه اشتقاق شوې ده چې په اصل کښې "اِوْتِساق" _لکه "اِکْتِساب"_ وه او د غونډېدلو او پوره کېدلو معنی ورکوي[3].

د: په ﴿ لَتَرۡكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ ﴾ کښې د ﴿ لَتَرۡكَبُنَّ ﴾ کلمې د "رُکُوب" _لکه "قُتُول"_ څخه اشتقاق موندلی دی چې د سوربدلو دپاره وضعه شوې ده خو دلته ترې پیوستون مراد دی.

ه: په همدې عبارت کښې د ﴿ طَبَقًا ﴾ کلمه په ﴿ لَتَرۡكَبُنَّ ﴾ سره منصوبه ګرځېدلې ده او د "عَنْ" توری پکښې د "بَعْدَ" معنی ورکوي[4]، او هم د "طَبَق، طَبَق" دواړه کلمې هره یوه د حالت څخه عبارت ده[5].

و: یعنې ای بنیادمانو! لکه څنګه چې ذکر شوي څلور شیان (په کومو باندې چې سوګندونه یاد شوي دي) په یوه حالت باندې پاتې کېدونکي نه دي، همدارنګه به تاسو هم د مرګ څخه وروسته په یوه حالت باندې پاتې نه شئ او وار په وار به د مختلفو حالاتو سره مخامخ وګرځئ: لکه د نکیر منکر سوال جواب، بیا ژوندي کېدل، د حساباتو تصفیه او نور.

ز: که څه هم په ایتونو کښې په قصدي توګه د اُخروي حالاتو بدلون رابدلون مطلب دی چې خبره په همدې حالاتو کښې راروانه ده، مګر د اشارې په توګه ترې د دنیاوي حالاتو اختلاف هم معلومېږي چې انسان د نطفې د حالت څخه تر بوډاتوب او مرګه پورې د زښتو ډېرو حالاتو سره

(۱) لسان العرب ج۱۰ ص۱۸۰
(۲) تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۱۰۶
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۸۹
(۴) روح المعاني ج۳۰ ص۸۲
(۵) لسان العرب ج۱۰ ص۲۱۱

مخامخ کېږي چې د یوه حالت څخه کوزېږي او په بل حالت باندې سورېږي لکه غم، خوشالي، روغتیا، بیماري، غنا، فقر، خندا، ژړا او داسې نور.

د تلاوت دیارلسمه سجده

۳ـ په ﴿وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ ٱلْقُرْءَانُ لَا يَسْجُدُونَ ۩﴾ کښې د قرآن کریم د تلاوت دیارلسمه (۱۳) سجده ده د کومې په اړه چې ابو هریره ﷺ په خپل یوه حدیث کښې ویلي دي چې: «سَجَدْتُ بِهَا خَلْفَ أَبِي الْقَاسِمِ ﷺ فَلَا أَزَالُ أَسْجُدُ فِيهَا حَتَّى أَلْقَاهُ»[۱] یعنې ما په دغې سجدې سره (په لمانځه کښې) د ابو القاسم ﷺ پسې سجده کړې ده نو زه به همېشه یم چې په دې سورت (الإنْشِقَاق) کښې به د تلاوت سجده کوم ترڅو چې د پیغمبر ﷺ سره (د مرګ په سبب) ملاقي (پیوسته) شم.

د تلاوت د سجدې پورې اړونده وضاحتونه د الله ﷻ په توفیق د [الأعراف:۲۰۶] ایت لاندې تېر شوي دي.

"إِيْعَاء" څه معنی؟

۴ـ په ﴿بِمَا يُوعُونَ﴾ کښې د ﴿يُوعُونَ﴾ کلمه په اصل کښې "يُوعِيُون" ـ لکه "يُكْرِمُون" ـ وه او د "إِيْعَاء" ـ لکه "إِكْرَام" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "إِيْعَاء" دې ته وایي چې څوک یو شی د ساتنې دپاره په لوښي (وعاء) کښې واچوي[۲].

خو په دې مقام کښې ترې هغه قلبي کیفیات مراد دي چې کفار او مشرکان یې د مؤمنانو په هکله په کفري عقیدې باندې علاوه پټ ساتي لکه کینه، عداوت، عناد، چلونه او داسې نور.

یو نحوي تحلیل

۵ـ په ﴿إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾ کښې د "إِلَّا" توری د منقطعي استثناء دپاره دی چې مستثنی منه یې په ﴿فَبَشِّرْهُم﴾ کښې د "هُمْ" کلمه ده کومه چې کفارو او مشرکانو ته راجع ده[۳]. یعنې هغوی ته په دردناک عذاب سره خبر ورکړه مګر هغو کسانو چې ایمان راوړی دی او نېک اعمال یې ورسره ملګري کړي دي نو د دوی دپاره د الله ﷻ په نزد نه پرې کېدونکی او نه ناقص کېدونکی اجر ټاکلی شوی دی.

په همدې ځای باندې د الله ﷻ په توفیق د "الإنْشِقَاق" سورت پښتو ترجمه او تفسیر ختم شو.

اللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِينَ يَنْقَلِبُونَ إِلَى أَهْلِيْهِمْ مَسْرُورِيْنَ.

۱۴۲۵/۱۲/۲۰ هـ ق - ۱۳۸۳/۱۱/۱۱ هـ ش.

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۱۴۷
(۲) مفردات الراغب ص۵۶۵
(۳) تفسير الكشاف ج۴ ص۷۲۸

البروج (۸۵)

سریزه

۱_ د دې سورت په نامه (البروج) باندې د همدې سورت اولنی ایت مشتمل دی، او په همدې نامه سره د نورو سورتونو څخه جدا شوی دی.

۲_ دا سورت مکی سورت دی[1] او د هجرت څخه وړاندې په هغه وخت کښې نازل شوی دی کله چې مشرکانو په مؤمنانو باندې ډېر زیات ظلم او تېري ته لاس اچولی وه.

۳_ د دې سورت د ایتونو شمېر دوه ویشت (۲۲) دی[2].

۴_ د کلماتو شمېر یې یو سلو نهو (۱۰۹) کلمو ته رسېدلی دی[3].

۵_ د حروفو تعداد یې څلور سوه او اته پنځوسو (۴۵۸) ته پورته شوی دی[4].

۶_ په دې سورت کښې د نورو مکي سورتونو غوندې د عقیدې په تصحیح او ساتنې باندې ټینګار شوی دی او په همدې اړه مؤمنانو ته حوصله ورکړه شوې ده.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ﴿١﴾ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ﴿٢﴾ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ﴿٣﴾ قُتِلَ أَصْحَابُ
الْأُخْدُودِ ﴿٤﴾ النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ ﴿٥﴾ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ﴿٦﴾ وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ
بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ﴿٧﴾ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَن يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿٨﴾ الَّذِي لَهُ
مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٩﴾ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] په اسمان باندې سوګند دی چې د ستورو خاوند (درلودونکی) دی.

[۲] او په وعده کړی شوې ورځې (قیامت) باندې (هم سوګند دی).

[۳] او د جمعې ورځې او د عرفې په ورځې باندې (هم سوګند دی، چې یقیناً د مؤمنانو سره به نصرت وکړی شي).

[۴] د خندق ملګري وژلی شوي (لعنت کړی شوي) دي.

[۵] (یا په بل عبارت:) د داسې اور (ملګري) چې د ډېرو خاشاکو خاوند وه.

[۶] (البته) چې کله د خندق ملګري په اور باندې (د خندق شاوخوا) ناست وه.

---

(۱) تفسیر الطبري ج ۳۰ ص ۱۲۷

(۲) تفسیر البغوي ج ۴ ص ۴۶۶

(۳) تفسیر الخازن ج ۶ ص ۴۸۲

(۴) اللباب في علوم الکتاب ج ۲۰ ص ۲۴۴

[۷] حال دا چې دوی په هغو عذابونو باندې حاضر وه کوم چې دوی په مؤمنانو باندې ترسره کول (د دوی تر نظر لاندې وه خو رحم یې ورباندې نه کاوه).

[۸] د خندق ملګرو د مؤمنانو څخه د عیب په نظر نه کتل مګر دېته چې دوی په الله ﷻ سره ایمان راوړی وه چې د کلکې ارادې خاوند (او) د ستاینو څښتن دی.

[۹] هغه الله ﷻ چې همده ﷻ ته د اسمانونو او ځمکو پاچایي (واکداري) ده. او الله ﷻ په هر شي باندې د حضور درلودونکی دی (چې هیڅ شی ترې غائب نه شي ګرځېدلی).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېني سورت د وروستنیو ایتونو په مضامینو کښې دا مضمون هم شامل وه چې کفار په خپلو زړونو کښې ـ علاوه په کفر باندې ـ د مؤمنانو په ارتباط کینه، عداوت، حسد، بې رحمي او نور بد خاصیتونه هم پټ ساتي.

په دې ایتونو کښې د پخوانیو اُمتونو یوې قیصې ته اشاره شوې ده، په کومه کښې چې د کفارو بد خاصیتونه ښه پوره پټه ډاګه شوي دي چې حاصل یې داسې راځېږي:

۱ ـ په لاندې څلورو شیانو باندې سوګند دی چې هرومرو او ضرور به الله ﷻ مؤمنانو ته په کفارو باندې غلبه ورکړي او په دنیا او آخرت کښې به ورته په هغوی باندې نصرت وربه برخه کړي:

الف: په اسمان باندې سوګند دی کوم چې د بې شماره او زېښتو ډېرو ستورو درلودونکی دی په کومو کښې چې د الله ﷻ څخه پرته هیڅوک تصرف نه شي کولی، او کوم چې هر یو په خپل محور باندې روان دی او هیڅکله د ټکر سره نه مخامخ کېږي.

ب: په موعوده ورځ (قیامت) باندې سوګند دی چې هر څوک به پکښې د خپلو کړو وړو د سزا یا جزا سره مخامخ شي.

ج: د جمعې په ورځ سوګند دی کومه چې د مؤمنانو په قوت باندې شهادت ورکوي، په کومه کښې چې مؤمنان د خپل رب ﷻ په عبادت باندې راغونډېږي.

د: د عرفې په ورځ باندې سوګند دی په کومه کښې چې مؤمنان ډېره لویه عظیم الشانه عبادتي اجتماع تشکیلوي.

۲ ـ ای پیغمبره! ستا دښمنان (کفار او مشرکان) به داسې مقهور او ملعون وګرځي لکه څنګه چې د خندقونو خاوندان ملعون او مقهور ګرځېدلي دي چې څه تفصیل یې دا دی:

الف: دغو خلکو د اور داسې خندقونه تیار کړي وه چې د ډېر اور درلودونکي وه او ډېرې غټې لمبې ترې ارچتېدلې او زېښت ډېر خاشاک یې درلوده.

ب: دغه کسان د اور په شاوخوا کښې په بې خطره ځایونو کښې د تنداري دپاره ناست وه او په دغو خندقونو کښې یې د مؤمنانو ورغورزول په خپلو سترګو سره لیده او مزه یې ترې اخستله.

یا په بل عبارت هغوی په مؤمنانو باندې هیڅ زړه سوی نه درلود او نه یې پرې ترحم کاوه، چې د دوی د نظر لاندې سوزېدل او کباب کېدل.

ج: مؤمنانو نور هیڅ ګناه نه درلوده چې د دغه تعذیب سره یې مخامخ کړي وه پرته د دې چې په الله ﷻ باندې یې ایمان راوړی وه داسې الله ﷻ چې د ټولو ستاینو درلودونکی دی او هم د کلکې ارادې خاوند دی چې د همده ﷻ څخه په غیر نه بل څوک د ستاینې وړ دی او نه د ده ﷻ د ارادې په وړاندې څوک خنډ واقع کېدلی شي.

د: بلکې په همدې الله ﷻ پورې د اسمانو او ځمکو واکداري اختصاص لري او د همده ﷻ څخه په غیر پکښې هیڅوک د تصرف توان نه لري.

او په دې باندې علاوه الله ﷻ په هر شي باندې د حضور درلودونکی دی چې هیڅ شی ترې غائب نه شي جوړېدلی.

توضیحات

۱_ د دې سورت د لومړنیو دریوو ایتونو په ارتباط لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

الف: په ﴿ وَٱلسَّمَآءِ ذَاتِ ٱلۡبُرُوجِ ﴾ کښې د "بُرُوج" کلمه د الله ﷻ په توفیق د [الحجر:۱۶] ایت لاندې پوره څېړل شوې ده چې د ستورو معنی ورکوي.

ب: ټول مفسرین کرام سره متفق دي چې په ﴿ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡمَوۡعُودِ ﴾ کښې د وعده کړی شوې ورځې څخه د قیامت ورځ مطلب ده په کومه کښې به چې هرڅوک د خپلو کړو وړو سزا یا جزا وګوري.

ج: د ﴿ وَشَاهِدٖ وَمَشۡهُودٖ ﴾ په تفسیر کښې مفسرینو کرامو ګڼ شمېر اقوال کړي دي چې تقریباً ځلوېښتو (۲۴) قولونو ته رسېږي[1]، خو ډېر غوره تفسیر هغه دی کوم چې ماثور دی او د نبي کریم ﷺ څخه روایت شوی دی چې فرمایلي یې دي: «الْيَوْمُ الْمَوْعُودُ يَوْمُ الْقِيَامَةِ وَالْيَوْمُ الْمَشْهُودُ يَوْمُ عَرَفَةَ وَالشَّاهِدُ يَوْمُ الْجُمُعَةِ»[2] یعنې موعوده ورځ د قیامت ورځ ده او مشهوده ورځ د عرفې ورځ ده او (بالآخره) شاهده ورځ د جمعې ورځ ده.

د: شاید چې د عرفې ورځې ته به د "مَشۡهُود" لقب د دې کبله ورکړی شوی وي چې دغې ورځې ته د حج په موسم د عرفات د غونډۍ ترڅنګ د مؤمنانو ډېره غټه اجتماع ورحاضرېږي.

او د جمعې ورځ به ځکه د "شَاهِد" په نوم یاده شوې وي چې د دغې ورځې خاص لمونځ د مؤمنانو په مستقل حکومت باندې شهادت ورکوي. د همدې کبله دغه خاص لمونځ په اول ځل په مدینه منوره کښې اداء کړی شو چرته چې د دغه حکومت اولنی بنیاد ایښودلی شوی دی چې پوره تفصیل بې د [الجمعة:۹] ایت لاندې تېر شوی دی، والحمد الله ﷻ.

ه: که څه هم د ایتونو د نزول په وخت کښې مؤمنانو نه د عرفات د غونډۍ ترڅنګ شرعي مستقله اجتماع کولی شوه او نه یې په مکه معظمه کښې د جمعې لمونځ اداء کړی وه، مګر الله ﷻ

---

(۱) زاد المسیر ج۸ ص۲۱۶؛ تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۹۲

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۱

ورته په همدغه کمزوري حالت کښې بشارت ورکړ او څه موده وروسته يې د معجزې په توګه دغه بشارت ته تحقق ورکړ چې مؤمنان يې د استقلال خاوندان وګرځول چې د جمعې لمونځ يې پرته له کوم ګواښ څخه په مدينه منوره کښې اداء کړ، او هم يې په حجة الوداع کښې د عرفات ترځنګ د شريعت په مطابق لويه اجتماع جوړه کړې شوه.

و: د ذکرو شوو څلورو واړو سوګندونو جواب مقدر دی[1]، په کوم باندې چې د سوګندونو کلمات دلالت کوي د کوم څخه چې مونږ په "لَيَنصُرَنَّ اللهُ الْمُؤْمِنِينَ وَيُثَبِّتُ أَقْدَامَهُمْ" سره تعبير کولی شو. يعنې په ذکرو شوو شيانو باندې سوګند دی چې هرومرو ضرور به الله ﷻ د مؤمنانو سره په کفارو باندې نصرت وکړي او د هغوی د اذيتونو په مقابل کښې به يې قدمونه محکم او ټينګ وګرځوي چې په همدې مضمون باندې په [محمد: ۷] ايت کښې صراحت شوی دی.

"أُخْدُود" څه معنی؟

۲ـ په ﴿ قُتِلَ أَصْحَـٰبُ ٱلْأُخْدُودِ ﴾ کښې د "أُخْدُود" کلمه مفرده ده چې جمعه يې "أَخَادِيد" ده. دا د هغې ژورې کندې (خندق) نوم دی کوم چې په ځمکه کښې په مستطيل شکل سره وکنودل شي[2].

او په ﴿ ذَاتِ ٱلْوَقُودِ ﴾ کښې د "وَقُود" کلمه (د "و" په زور سره) د هغو خاشاکو دپاره وضعه شوې ده په کومو باندې چې اور بلېږي[3] او د "و" په پېښ سره (وُقُود) د اور بلولو معنی ورکوي[4].

يعنې د دې زمانې عنادي کفار به هم په دنيا او آخرت کښې ملعون او مغلوب وګرځولی شي لکه څنګه چې په پخوانيو زمانو کښې د خندق ملګري ملعونان او مغلوبان ګرځولي شوي وه.

د اصحاب الاخدود قيصه

۳ـ د دغې قيصې په ارتباط څينو مفسرينو کرامو ډېر اوږده بحثونه ليکلي دي[5]، مونږ د لنډون په غرض دلته د هغو ټکو په ذکر باندې اکتفاء کوو کوم مو چې د نبي کريم ﷺ د احاديثو[6] څخه راغونډ کړي دي هغه دا چې:

الف: يوه هلک د يوه راهب په لارښوونه د وخت کفري او شرکي عقيده پرېښودله او د عيسی ؑ دين يې قبول کړ چې تر دغه وخت پورې لا محمد ﷺ نه وه مبعوث شوی او ذکر شوی دين منسوخ نه وه ګرځېدلی.

ب: دغه تازه مؤمن هلک يوازې په ايمان راوړلو باندې اکتفاء ونه کړه بلکې خپل حق دين ته يې د دعوت په چلونه باندې هم پيل وکړ چې: ای خلکو! کفري او شرکي عقيده پرېږدئ او هغه

---

(۱) تفسير الکشاف ج۴ ص۷۲۹
(۲) لسان العرب ج۳ ص۱۶۰
(۳) مفردات الراغب ص۵۶۶
(۴) تفسير القاسمي ج۱۷ ص۱۱۰
(۵) روح المعاني ج۳۰ ص۸۸؛ تفسير القرطبي ج۱۹ ص۲۸۷ـ ۲۹۳؛ تفسير ابن کثير ج۴ ص۴۹۵؛ المحرر الوجيز ج۱۶ ص۲۶۹
(۶) صحيح مسلم ج۲ ص۴۱۵، جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۱، مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۲۴۳

سمه عقیده خپله کړئ کومه چې ما خپله کړې ده، د دغې عقیدې د سموالي او حقانیت یوه نښه دا ده چې هر مریض چې زما عقیده خپله کړي نو زما په دعاء به ترې الله ﷻ مرض پورته کړي او روغ رمټ به شي.

ج: ډېرو مریضانو ذکر شوی شرط قبول کړ او د مرضونو څخه یې شفاوې وموندلې. او د دعوت اثر لا زیات شو او پیروان یې مخ په ډېرېدلو وه.

د: د وخت کافر پاچا په خپله پاچاهۍ باندې وېرار شو او د نوموړي تازه مؤمن هلک په وژلو باندې یې امر وکړ چې په ډېرهٔ بې رحمه طریقه دې ووژل شي ترڅو خلک ترې عبرت واخلي.

ه: نو په همدې بنیاد د پاچا د عسکرو یوې ډلې یوه غره ته وخېژاوه ترڅو یې د یوه لوی کمره څخه ښکته راورغړوي او شهید یې کړي. خو د غره د سره دغه ډله عسکر ټول پخپله راورغښتل او هلک روغ رمټ بېرته راستون شو.

بیا بلې ډلې د غرقولو دپاره نوموړی هلک دریاب ته بوته خو دا ځل هم نتیجه بالعکس شوه چې ټول پخپله غرق شوه او هلک روغ رمټ پاتې شو.

و: بیا دغه مؤمن داعي هلک پاچا مخاطب کړ چې: ای پاچا! که ته غواړې چې ما شهید کړې نو ما په داسې غشي ووله چې زما د رب ﷻ نوم ورباندې یاد کړې او د غشي راخوشې کولو په وخت کښې ووایه چې: «بِسْمِ اللهِ رَبِّ هٰذَا الْغُلَامِ» یعني د الله ﷻ په نامه چې د همدغه هلک رب دی.

ای پاچا! ته دغه کار په یوه غټه اجتماع کښې ترسره کړه چې ټول خلک د دغې صحنې ننداره وکړي.

ز: پاچا همدغسې وکړل او هلک یې شهید کړ.

لنډه دا چې هلک خلکو ته وښودله او په خپل مرګ سره یې ورته څرګنده کړه چې زمونږ رب فقط الله ﷻ دی او بس چې زه یې په نامه سره قرباني شوم. ته به وایې چې نوموړي هلک خپل ځان پخپله شهید کړی وي او استشهادي حمله یې کړې وي.

ح: نو همدغه استشهادي دعوت په عوامو باندې ډېر اثر وغورزاوه نو اکثریت یې د کفري او شرکي عقیدې څخه تېر شوه او توحیدي عقیده یې خپله کړه.

ط: نو پاچا د دې دپاره چې د خلکو د ایمان راوړلو مخه ونیسي یو خندق وکنود او د اوره یې ډک کړ او امر یې وکړ چې که هرڅوک د نوموړي هلک عقیده حقه ګڼي او په عیسی ؑ باندې ایمان راوړي هغه دې په دغه اور کښې کباب کړی شي او سر په څړې دې پکښې وروغورزولی شي.

د همدغه کفري فرمان په سبب ډېر خلک اور ته په داسې حال ورواچولی شوه چې کفارو یې ننداره کوله او زړه یې ورباندې هیڅ نه سوزېده.

د ایتونو ارشادات

۴- په دې مقام کښې د ذکرو شوو ایتونو څخه لاندې ارشادات جوتېږي:

الف: د قیامت تر ورځې پورې ټولو مؤمنانو ته عموماً او د ایتونو د نزول د وخت مؤمنانو ته خصوصاً تسلي او ډاډ ورکړی شوی دی چې د تاریخ په اوږدو کښې مؤمنانو ډېر تکالیف او د کفارو د لاسه ډېر ربړې ګاللي دي او د خپل دین څخه نه دي تېر شوي. نو تاسو هم باید په اذیتونو او تکلیفونو باندې صبر وکړئ ځکه چې جنت ته وړیا نه شئ داخلېدلی.

په همدې مضمون باندې په [البقرة:۲۱۴] ایت کښې صراحت نازل شوی دی.

ب: د دې زمانې کفار په غوږ باندې وهلی شوي دي چې:

ای کفارو! د مؤمنانو د زوررولو څخه لاس واخلئ او توحیدي عقیده خپله کړئ، که نه نو نه به په دنیا کښې ښه ورځ وګورئ او نه به په آخرت کښې د خوشالۍ خاوندان جوړ شئ. بلکې په دنیا او آخرت دواړو کښې به د الله ﷻ د رحمت څخه لرې وغورزولې شئ.

په همدې بنیاد ځینو علماوو کرامو لیکلي دي چې په پای کښې د خندق څخه اور اوچت شو او نندارچیان یې وسوزول[1].

ج: څرنګه چې ذکر شوي مؤمن هلک ظالم او کافر پاچا ته د خپل ځان د شهادت طریقه وروښودله، ته به ووایې چې خپل ځان یې پخپله د دین د پیاوړتیا او د خپل رب ﷻ د رضامندۍ د لاسته راوړلو دپاره شهید کړ؛ نو د دغه کار په حکایت کښې مؤمنانو ته دا ارشاد نغښتی دی چې صرف د همدغه غرض دپاره په کفارو باندې استشهادي حملې وکړئ. لکه څنګه چې نن ورځ د فلسطین مسلمانان په یهودانو باندې همدغسې حملې جاري ساتي.

په دغه مطلب باندې د الله ﷻ په توفیق د [البقرة:۱۹۵] ایت لاندې څه زیاته رڼا اچولې شوې ده چې یو ځل کتل یې بهتر دي.

د: که څه هم د اور خندق ته د وراچولو په وخت کښې مؤمنانو ته جائزه وه چې په کفري کلمه باندې یې د نجات دپاره تلفظ کړی وی مګر هغوی ـ علیهم الرحمة والرضوان ـ په عزیمت باندې عمل وکړ او بهتره لاره یې غوره کړه.

په همدې ارتباط د [آل عمران:۲۸] او د [النحل:۱۰۶] ایتونو لاندې ښه پوره خبرې تېره شوې ده والحمد لله ﷻ، خو دلته ورباندې وراضافه کوو چې:

نبي کریم ﷺ په خپل یوه حدیث کښې ابو الدرداء رضی الله عنه مخاطب کړی دی چې: «لَا تُشْرِكْ بِاللهِ شَيْئًا وَإِنْ قُطِّعْتَ وَحُرِّقْتَ»[2] یعنې ای أبو الدرداء! ته د الله ﷻ سره (په عبادت کښې) څه شی شریک مه جوړوه اګر که ته پرې کړی شې او (یا) وسوزلی شې.

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ فَتَنُوا۟ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا۟ فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۲۹۴

(۲) سنن ابن ماجه ص۲۹۲

عَذَابُ ٱلْحَرِيقِ ﴿١٠﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ جَنَّٰتٌ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا
ٱلْأَنْهَٰرُ ۚ ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْكَبِيرُ ﴿١١﴾ إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ﴿١٢﴾ إِنَّهُۥ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ ﴿١٣﴾
وَهُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلْوَدُودُ ﴿١٤﴾ ذُو ٱلْعَرْشِ ٱلْمَجِيدُ ﴿١٥﴾ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾ هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ
ٱلْجُنُودِ ﴿١٧﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴿١٨﴾ بَلِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فِى تَكْذِيبٍ ﴿١٩﴾ وَٱللَّهُ مِن وَرَآئِهِم مُّحِيطٌۢ
﴿٢٠﴾ بَلْ هُوَ قُرْءَانٌ مَّجِيدٌ ﴿٢١﴾ فِى لَوْحٍ مَّحْفُوظٍۭ ﴿٢٢﴾

[۱۰] یقینًا هغه کسان کوم چې نارینه مؤمنان او زنانه مؤمنانې په فتنه کښې اچوي (او تعذیب ورکوي) بیا یې (د دغه کار څخه) توبه هم نه وي ویستلې (چې ورباندې پښېمانه شي)، نو دوی لره د دوزخ عذاب دی او دوی لره د سوزېدلو عذاب دی.

[۱۱] یقینًا هغه کسان کومو چې ایمان راوړی وي او نېک عملونه یې کړې وي (نو) دوی ته (د الله ﷻ په وړاندې) داسې جنتونه دي چې لاندې ترې (څلور) لښتې (ویالې) بهېږي، چې دغه ډېره لویه کامیابي ده.

[۱۲] (ای پیغمبره!) یقینًا ستا د رب ﷻ په قوت سره کلک نیول ډېر سخت دي.

[۱۳] یقینًا ستا رب ﷻ همدی ﷻ اول خل پیدا کول کوي او د (ژوندون) بېرته راګرځول هم کوي.

[۱۴] او همدی ﷻ ډېر بښونکی او ډېر دوستي کوونکی دی.

[۱۵] (ستا رب ﷻ) د لوی عرش څښتن دی.

[۱۶] (ستا رب ﷻ) د هغو (ډېرو) کارونو کوونکی دی د کومو کولو ته یې چې اراده وشي.

[۱۷] (ای پیغمبره!) ایا تاته د لښکرو (د هلاک) خبره درغلې ده؟

[۱۸] (البته) د فرعون د لښکرو او د ثمودیانو د لښکرو (خبره).

[۱۹] بلکې هغه کسان (بدون د دلیله) په تکذیب کښې (پراته) دي کومو چې کفر غوره کړی دی (او عنادًا ورباندې کلک دي).

[۲۰] حال دا چې الله ﷻ د دوی څخه (په علم او قدرت سره) احاطه کړې ده (چې د تښېدلو هیڅ لاره نه شي درلودلی).

[۲۱] بلکې دا (کتاب) لوستل شوی لوی (عظیم الشان) کتاب دی.

[۲۲] دا (په لوست سره نازل شوی کتاب) په لوح محفوظ کښې (ثبت) دی.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو په مضامینو باندې زیاته رڼا اچولې شوې ده چې حاصل یې داسې راخېژي:

۱ـ د اصحاب الأخدود په شمول د قیامت تر ورځې پورې هغو کسانو ته د دوزخ عذاب او همدارنګه سوزوونکی عذاب ټاکلی شوی دی کوم چې مؤمنان نارینه او زنانه د ایمان راوړلو د کبله تعذیبوي ترڅو یې کفر ته بېرته ورستانه کړي او مرتدان ترې جوړ کړي.

البته ذکر شوي دواړه عذابونه په آخرت کښې د هغو فتنو اچوونکو دپاره ټاکلی شوي دي کوم چې د دغه کار د کولو څخه وروسته توبه تائب نه شي او د عدم توبې په حال کښې مړه شي (همدغه کفري عقیده د خان سره قبر ته یوسي).

۲ـ بالمقابل هغه کسان کوم چې ایمان راوړی وي او نېک اعمال یې ورسره یوځای کړي وي برابره خبره ده چې د ایمان د کبله په فتنه کښې اچولي شوي وي او که ترې بچ پاتې شوي وي، د دې دپاره د الله ﷻ په وړاندې په آخرت کښې داسې باغونه تیار کړی شوي دي چې لاندې ترې څلور ډوله لښتې او ویالې بهېږي.

۳ـ ای پیغمبره! فتنه اچوونکو ته برسېره په أخروي عذاب باندې دنیاوي عذاب هم شته البته چې کله ورته ستا د رب ﷻ اراده وشي. او دا ځکه چې:

الف: یقیناً ستا د رب ﷻ نیونه ډېره سخته ده چې هیڅوک او هیڅ شی یې په وړاندې خنډ نه شي جوړېدلی او نه یې څوک مخه بلې خوا ته اړولی شي.

ب: یقیناً ستا رب ﷻ هغه اقدس ذات دی چې د نشت څخه پیدا کول کوي او بیا د مرګ څخه وروسته بل خل ژوندن بېرته اعاده کوي او مړي د قبرونو څخه ژوندي را اوچتوي.

ج: خو د دې سره-سره ستا رب ﷻ مغفرت کوونکی هم دی چې که څوک د کفریاتو او د فتنو اچولو څخه وروسته توبه تائب جوړ شي نو ښښنه ورته کوي.

د: نو په همدې بنیاد ستا رب ﷻ دوستي کوونکی هم دی چې د توبې څخه وروسته د خپلو دښمنانو سره دښمنۍ ته ادامه نه ورکوي.

هـ: ستا رب ﷻ د ډېر لوی عرش خاوند دی نو د توبې قبول او د دښمنۍ ختمول یې د کمزورۍ څخه نمایندګي نه کوي بلکې دا یې په زیاتې مهربانۍ او لطف باندې دلالت کوي.

و: په دې باندې علاوه ستا رب ﷻ د هغه کار کوونکی دی کوم ته چې اراده وکړي نو: ایا تاته د هلاکو کړی شوو لښکرو خبره در رسېدلې ده؟ یا په بل عبارت:

اول: ایا ته خبر یې چې ستا رب ﷻ فرعونیان څنګه هلاک کړه؟ ایا د دوی مشر (فرعون) د ربوبیت دعوه نه وه کړې او د مؤمنانو په تعذیب کښې مخکښ نه وه؟

دوهم: ایا ته خبر یې چې ستا رب ﷻ د ثمودیانو بنیاد څنګه وویست؟ ایا دوی په خپل صنعتي مهارت سره خپلو خانونو ته نجات ورکړی شو؟.

۴ـ ای پیغمبره! ستا د زماني د کفارو سره نه په خپلو کفریاتو باندې څه دلیل شته او نه د خپل نجات دپاره څه وسائل او توان لري. بلکې پرته له کوم دلیله د قرآن کریم په تکذیب اخته دي. حال

دا چې: الله ﷻ د دوی په ټولو اطرافو باندې په علم او قدرت سره احاطه کړې ده نو هرومرو به یې په ناڅاپي وخت کښې په عذاب مبتلا کړي.

۵ـ لنډه دا چې: قرآن کریم دروغین کتاب نه دی او نه ورسره دغه لقب تناسب لري بلکې دا په لوړ شان سره نازل شوی عالي شان کتاب دی او په داسې عالي شانه تخته کښې ایښودل شوی دی کومه چې د شیطانانو او جوګیانو د مسه کولو څخه خوندي او محفوظه ده.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې: په ﴿ فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴾ کښې د دوزخ عذاب او سوزوونکي عذاب ترمنځ څه توپیر دی؟

مونږ وایو چې: ځینو مفسرینو کرامو ذکر شوي دواړه عذابونه په تاکید باندې حمل کړي دي[1].

او ځینو د جهنمي عذاب څخه اُخروي عذاب مراد کړی دی او د عذاب الحریق کلمه یې په دنیاوي عذاب سره تفسیره کړې ده[2].

همدارنګه ځینو د اول عذاب څخه زَمْهَرِیر (سوړ دوزخ) اراده کړی دی او دوهم عذاب یې په ګرم دوزخ سره معنی کړې ده[3].

او بالآخره ځینې علماء کرام وایي چې: ﴿ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴾ د ګرم دوزخ په داخل کښې ډېر زیات ګرم اور دی[4]، والله ﷻ اعلم بمراد کتابه العزیز.

څو مطالب

۲ـ په دې مقام کښې باید لاندې مطالب هېر نه کړی شي:

الف: په ﴿ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴾ کښې الله ﷻ د خپل کامل قدرت په مثالونو کښې د "فرعون" هلاک ته اشاره کړې ده چې نوموړی د یو پلوه د ربوبیت دعوه ګیر وه لکه چې په [النازعات:۲۴] ایت کښې وریاندې صراحت نازل شوی دی لکه څنګه چې د اصحاب الأُخدود مشر د ربوبیت مدعي وه[5] او د بله پلوه نوموړی د مؤمنانو په تعذیب کښې هم د أصحاب الأُخدود څخه کم نه وه چې په [ص:۱۲] ایت کښې د ذو الأَوتاد (د موږیو خاوند) په لقب یاد شوی دی.

ب: په همدغه ایت کښې الله ﷻ د ثمودیانو هلاک ته هم اشاره کړې ده چې دوی د اصحاب الأُخدود غوندې په دنیاوي ثروتونو باندې ډېر غره وه او په صنعتونو کښې یې زیات مهارت درلود لکه چې په [الشعراء:۱۴۹] ایت کښې ورته اشاره شوې ده.

---

(۱) تفسیر المظهري ج۱۰ ص۲۳۸
(۲) تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۲۹۵
(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۲۵۳
(۴) تفسیر ابي السعود ج۹ ص۱۳۷
(۵) صحیح مسلم ج۲ ص۴۱۵

خو د دې سره-سره نه فرعونیانو د الله ﷻ د عذاب څخه نجات مونده کړ او نه ثمودیان د نجات خاوندان وګرځېده. نو ایا د دې زمانې کفار به په نجات بریالي شي؟.

ج: په ﴿ فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ ﴾ کښې د "لَوْحٍ مَحْفُوظٌ" په ارتباط د الله ﷻ په توفیق د [الرعد:۳۹] ایت لاندې بنه پوره څېړنه تېره شوې ده چې بیا څېړلو ته یې څه ارتیا نه ګورو او د [الواقعة:۷۸] ایت لاندې هم پکښې څه بیان تېر شوی دی.

په همدې ځای د الله ﷻ په توفیق د "الْبُرُوجِ" سورت پښتو ترجمه او تفسیر پای ته ورسېد.

اللّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِيْنَ لَهُمُ الْفَوْزُ الْكَبِير

۱۴۲۵/۱۲/۲۵ هـ ق - ۱۳۸۳/۱۱/۱۶ هـ ش.

الطارق(۸٦)

سریزه

۱ـ د دې سورت نوم (الطَّارِق) د همدې سورت په لومړني ایت کښې نازل شوی دی.
۲ـ دا سورت د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی او مکي سورت دی[۱].
۳ـ د دې سورت د ایتونو شمېر اولسو (۱۷) ته رسېږي[۲].
۴ـ د کلماتو شمېر یې دوه اویا (۷۲) کلمو ته رسېدلی دی[۳].
۵ـ د حرفونو شمېر یې دوه سوه او نهه دېرش (۲۳۹) حرفونو ته اوچت شوی دی[۴].
۶ـ دا سورت د نورو مکي سورتونو غوندې د عقیدوي ارشاداتو څخه بحث کوي خو د قیامت په قیام او د قرآن کریم په حقانیت باندې پکښې زیات ټینګار شوی دی.
۷ـ د دې سورت (الطَّارِق) او د وړاندېني سورت (الْبُرُوج) تناسب ډېر واضحه دی چې دواړه مکي سورتونه دي او دواړه په ﴿وَٱلسَّمَآءِ﴾ سره پیل شوي دي.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿وَٱلسَّمَآءِ وَٱلطَّارِقِ ۝١ وَمَآ أَدۡرَىٰكَ مَا ٱلطَّارِقُ ۝٢ ٱلنَّجۡمُ ٱلثَّاقِبُ ۝٣ إِن كُلُّ نَفۡسٖ
لَّمَّا عَلَيۡهَا حَافِظٞ ۝٤ فَلۡيَنظُرِ ٱلۡإِنسَٰنُ مِمَّ خُلِقَ ۝٥ خُلِقَ مِن مَّآءٖ دَافِقٖ ۝٦ يَخۡرُجُ مِنۢ
بَيۡنِ ٱلصُّلۡبِ وَٱلتَّرَآئِبِ ۝٧ إِنَّهُۥ عَلَىٰ رَجۡعِهِۦ لَقَادِرٞ ۝٨ يَوۡمَ تُبۡلَى ٱلسَّرَآئِرُ ۝٩ فَمَا لَهُۥ
مِن قُوَّةٖ وَلَا نَاصِرٖ ۝١٠﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر بارحمه الله ﷻ په نامه.
[۱] په اسمان او په طارق باندې سوګند دی.
[۲] او (ای پیغمبره!) ته څه شي پوه کړې چې طارق څه شی دی؟ (زما ترې څه شی مراد دی؟).
[۳] (طارق چې دی) داسې ستوری دی چې (د تیارې) څیروونکی (او سوری کوونکی) دی.
[۴] (سوګند دی چې) هیڅ نفس (هیڅوک) نه دی مګر (د الله ﷻ د پلوه) ورباندې ساتونکې (پرښته) شته (چې ټول کړه وړه یې لیکي).
[۵] نو انسان دې وګوري (فکر دې وکړي) چې د څه شي څخه پیدا کړی شوی دی؟

---

(۱) المحرر الوجیز ج۱٦ ص۲۷۴
(۲) تفسیر البغوي ج۴ ص۴۷۲
(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۲۵۹
(۴) تفسیر الخازن ج٦ ص۴۸۹

[۶] انسان د داسې اوبو (نطفې) څخه پیدا کړی شوی دی چې په زغرده (په رحم) کښې تویېدونکې دی.

[۷] داسې اوبه چې د ملا د تیر او د سینې د هډوکو د منځ څخه بهر راوځي.

[۸] یقینًا الله ﷻ د انسان په راګرځولو (بیا ژوندي کولو) باندې هرومرو قدرت درلودونکی دی.

[۹] په هغې ورځ کښې (به انسان بیا ژوندی کړی شي) په کومه کښې چې ټول عملونه (ښه وي او که بد) ښکاره ګرځولی کېږي.

[۱۰] نو (په دغه ورځ کښې) انسان ته نه خپل قوت شته او نه ورته کومک کوونکی (شته چې نجات مونده کړي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

وړاندېنۍ سورت (البُرُوج) په ﴿ فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ ﴾ باندې ختم شوی وه او دا سورت (الطَّارِق) چې په کومو ایتونو سره پیل شوی دی په هغو کښې د ﴿ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ﴾ کلمات هم نازل شوي دي. یعنې برسېره په دې چې د قرآن کریم په شمول هر شی په لوح محفوظ کښې ساتلی شوی دی د انسان ټول کړه وړه هم د "کرام الکاتبین" د پلوه روزمره په اعمالنامو کښې لیکلی کېږي او ساتل کېږي، چې د قیامت په ورځ به د محاسبې دپاره د حشر میدان ته حاضر کړی شي. نو حاصل یې داسې راځېږي:

۱ـ په اسمان باندې سوګند دی او په طارق باندې سوګند دی.

ای پیغمبره! ته څه شي پوه کړې چې دغه (طارق) چې سوګند ورباندې یاد شوی دی څه شی دی؟

دغه (طارق) د داسې ستوري څخه عبارت دی کوم چې د ورځې د پلوه د نظره پټ دی او د شپې د مخې په خپلې رڼا سره تیاره سوری، کوي او خپل ځان کتونکو ته ورڅرګندوي.

په دغو دواړو باندې سوګند دی چې هیڅوک او هیڅ نفس نه دی مګر په هغه باندې داسې ساتونکی مقرر دی کوم چې روزمره یې ټول کړه وړه لیکي او د عملنامې په کتاب کښې یې ثبتوي.

۲ـ نو دغه د عملنامې کتاب به هرومرو د قیامت په ورځ د محاسبې دپاره راڅرګند شي او تصفیه به صورت ونیسي. نو هر انسان ته په کار دي چې د بعث بعد الموت څخه انکار ونه کړي، او په خپل ګرېوان کښې سر ښکته کړي او تفکر وکړي چې د الله ﷻ د پلوه نوموړی د څه شي څخه پیدا کړی شوی دی. نو د تفکر په نتیجه کښې به پوه شي چې:

الف: د الله ﷻ د پلوه هر انسان په زغرده د توي کړی شوو اوبو (نطفې) څخه پیدا کړی شوی دی چې په زغرده او تېزۍ سره د ملا او د سینې د هډوکو د منځ څخه جدا کېږي او په رحم کښې قرار نیسي.

ب: که انسان عناد نه وي نیولی په دې باندې به هم پوه شي چې د ذکرو شوو اوبو څخه د انسان پیدا کوونکی هرومرو د قدرت درلودونکی دی چې د مرګه وروسته یې د دوهم خل دپاره راژوندی کړي او د قبر څخه یې را اوچت کړي.

۳_ ای پیغمبره! دغه پیدا کول او بیا ژوندي کول به ضرور په داسې ورځ کښې صورت ونیسي چې په هغې ورځ کښې به ټول پټ کارونه او ټولې پټې خبرې رالوڅې کړی شي او پرده به ترې پورته کړی شي، او همدارنګه به هر چا ته خپله اعمالنامه په ښي لاس یا چپ لاس سره ورکړی شي.

نو په دغې ورځ کښې به هیڅوک نه قوت ولري چې په خپل زور سره نجات حاصل کړي او نه به ناصر او مرستندوی ولري چې د هغه په زور سره نجات ترلاسه کړی شي.

توضیحات

۱_ په دې مقام کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

الف: دلته د "طَارِق، طَارِقْ" دواړه کلمې د "طَرْقٌ" _لکه "ضَرْبٌ"_ څخه اشتقاقي دي، چې د ټکولو معنی ورکوي[۱]. د همدې مصدر څخه د "طَرِيْقَةٌ" کلمې هم اشتقاق موندلی دی چې د لارې په معنی ده چې د تلونکو کسانو په پښو سره ټکوله کېږي او "مَطْرُوقَةٌ" (ټکولې شوې) ګرځي[۲].

ب: د شپې راتلونکي کس ته هم "طَارِقْ" ویل کېږي چې غالبًا دغه کس دېته اړ کېږي چې دروازه وټکوي ځکه چې د شپې دروازې او ورونه بندوي[۳].

دغه کلمه په همدې معنی سره په یوه اوږده حدیث کښې هم استعماله شوې ده چې: «وَمِنْ شَرِّ كُلِّ طَارِقٍ إِلَّا طَارِقًا يَطْرُقُ بِخَيْرٍ يَا رَحْمَنُ»[۴] یعني یو ځل نبي کریم ﷺ د جبرائیل ؑ د پلوه مخاطب وګرځولی شو چې: ای محمده! ته وایه چې: ای ډېره مهربانه الله! زه په تا سره د هر شپې راتلونکي کس د شر څخه پنا غواړم مګر د هغه شپې راتلونکي کس څخه نه، کوم چې په خیر سره د شپې راتلل کوي (او د خیر او خوشالۍ خبر راوړي).

ج: خو دلته ذکره شوې کلمه په ﴿ٱلنَّجْمُ ٱلثَّاقِبُ﴾ سره تفسیره شوې ده چې: د "ثَاقِبٌ" کلمې پکښې د "ثَقْبٌ" _لکه "ضَرْبٌ"_ څخه اشتقاق موندلی دی چې د سوري کولو معنی ورکوي[۵]، شاید چې ستوري ته به دغه لقب د دې کبله ورکړی شوی وي چې په خپلې رڼا سره د شپې تیاره سوری کوي او خپل ځان ځرګندوي (چې سپین ځلېږي).

د: ځینو علماوو کرامو د ﴿ٱلنَّجْمُ ٱلثَّاقِبُ﴾ څخه خاص خاص ستوري اراده کړي دي[۶]، مګر بهتره دا ده چې مطلق ستوری ترې اراده کړی شي ترڅو په استغراق سره ټولو ستورو ته شمولیت ولري چې هر یو ستوری د شپې رڼا ځېروي او په اسمان کښې روڼ ځلېږي.

---

(۱) لسان العرب ج۱۰ ص۲۱۵

(۲) تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۱۱۷

(۳) البحر المحیط ج۱۰ ص۴۴۸

(۴) مسند احمد بن حنبل ج۵ ص۲۶۸

(۵) القاموس المحیط ج۱ ص۴۱۱؛ لسان العرب ج۱ ص۲۳۶

(۶) تفسیر الخازن ج۶ ص۴۹۰؛ اضواء البیان ج۹ ص۱۵۶

هـ: د ﴿إِن كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ﴾ ایت د ذکرو شوو دوارو سوګندونو جواب دی[۱]، چې د "لمّا" توری پکښې د "إلاّ" د توري معنی ورکوي[۲]، او په دې معنی سره په [یس:۳۲] ایت کښې هم نازل شوی دی.

و: په همدغه ایت کښې ﴿حَافِظٌ﴾ کلمه عبد الله بن عباس رضی الله عنهما په "ساتونکي پرښتې" سره تفسیره کړې ده[۳]، نو شاید چې دا به ټولو ساتونکو او لیکونکو پرښتو ته شامله وي.

نو د معنی حاصل به یې داسې راوخېژي چې: په اسمان او هم په اسمان کښې په هغو ځلېدونکي ستورو باندې سوګند دی کوم چې د ورځې هلته پټېدونکی دی او د شپې څرګندېدونکی دی چې: هیڅوک نه دی مګر د الله ﷻ د پلوه ورباندې ساتونکې پرښتې مقررې دي چې ټول کړه وړه یې په لیکنې سره په دنیا کښې پټ ساتي خو دغه لیکنه به په آخرت کښې د ستورو غوندې راڅرګنده شي او هیڅوک به ترې انکار خپل نه کړی شي.

درې لغات

۲ـ په ﴿مِن مَّآءٍ دَافِقٍ﴾ کښې د ﴿دَافِقٍ﴾ کلمه د "دَفْق" ـلکه "ضَرْب"ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "دَفْق" په زغرده د اوبو تویولو ته ویل کېږي، نو د ﴿دَافِقٍ﴾ کلمه د "مَدْفُوق" معنی ورکوي[۴]. یعنې هغه اوبه چې په زغرده په رحم کښې توی کړی شوي دي.

او په ﴿بَيْنِ ٱلصُّلْبِ وَٱلتَّرَآئِبِ﴾ کښې د "صُلْب" کلمې په اصل کښې د "صَلابَة" ـلکه "شَرَافَة"ـ څخه اشتقاق موندلی دی چې کلکوالي او سختوالي ته ویل کېږي.

خو دغه کلمه هغه هډوکي ته هم وضعه شوې ده کوم چې د انسان د ولو د منځ څخه پیل کېږي او تر کوناټیو پورې اوږدېږي[۵]، په کوم پورې چې پوښتې نښتې دي چې په پښتو کښې ورته د ملا تیر ویل کېږي.

او په همدغه عبارت کښې د "تَرَائِب" کلمه د "تَرِيبَة" ـلکه "شَرِيفَة"ـ جمعه ده، "تَرِيبَة" د سینې هغو هډوکو ته وضعه شوې ده کوم چې قوسي شکل لري او دواړه سرونه یې د ملا د تیر پورې پیوسته دي[۶].

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په دې مقام کښې علماء کرام په لاندې ډول اختلاف لري:

الف: ځینې وایي چې: د نارینه د نطفې دپاره اصلي مرکز د ملا تیر دی او د زنانه وو د نطفې

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۴ ص۷۳۴
(۲) القاموس المحیط ج۴ ص۱۷۲
(۳) تفسیر الطبري ج۳۰ ص۱۴۳
(۴) القاموس المحیط ج۴ ص۱۹۴؛ تفسیر القرطبي ج۲۰ ص۴
(۵) لسان العرب ج۱ ص۵۲۶
(۶) مفردات الراغب ص۷۰

مرکز د سینې هغه هډوکي دي په کومو باندې چې غاړکۍ زنګوي[۱].

یعنې د آدم علیه السلام او د حواء رضي الله عنها څخه په غیر نور ټول انسانان هر یو د هغو په زغرده توی کړی شوو اوبو څخه پیدا کړی شوي دي کومې چې د نارینه وو د ملا د تیر څخه او د زنانه وو د سینو د هډوکو څخه راوځي او په رحم کښې د جنین دپاره تومنه ګرځي.

ب: ځینې نور وایي چې د نارینه وو او زنانه وو دواړو د نطفو اصلي مرکز د ملا تیر او د سینې هډوکي دي، چې د دواړو نطفې د دغو دواړو څخه راوځي او په رحم کښې سره ګډېږي[۲]، والله ﷻ أعلم بحقیقة الحال وإلیه المرجع والمآل.

"سَرِيْرَة" څه معنی؟

۳ـ په ﴿يَوْمَ تُبْلَى ٱلسَّرَآئِرُ﴾ کښې د "سَرَائِرُ" کلمه د "سَرِيْرَةٌ" ـ لکه "شَرِيْفَةٌ" ـ جمعه ده. "سَرِيْرَة" هر هغه عمل ته وضعه شوې ده کوم چې په دنیا کښې د خلکو څخه په پټه صورت ونیسي، برابره خبره ده چې دغه عمل نېک وي او که بد وي[۳]. یعنې د قیامت په ورځ به ټول پټ اعمال (آن قلبي اعمال هم) راڅرګند کړی شي.

د همدې مضمون دپاره نبي کریم ﷺ په خپل یوه اورده حدیث کښې د هر بنه مثال بنودلی دی چې: «لِكُلِّ غَادِرٍ لِوَاءٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ اسْتِهِ عَلَى قَدْرِ غَدْرَتِهِ»[۴] یعنې د قیامت په ورځ به د هر ټګمار د کوناتې په سر د هغه د غدر (ټګۍ) په اندازه بېرغ ولاړ وي. (چې د هر لوړ بېرغ به د ټګ مشر په کوناتې باندې رپېږي).

﴿وَٱلسَّمَآءِ ذَاتِ ٱلرَّجْعِ ۝١١ وَٱلْأَرْضِ ذَاتِ ٱلصَّدْعِ ۝١٢ إِنَّهُۥ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ۝١٣ وَمَا هُوَ بِٱلْهَزْلِ ۝١٤ إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ۝١٥ وَأَكِيدُ كَيْدًا ۝١٦ فَمَهِّلِ ٱلْكَٰفِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًۢا ۝١٧﴾

[۱۱] په اسمان باندې سوګند دی چې د باران خاوند دی.

[۱۲] او په ځمکه باندې (سوګند دی) چې په نباتاتو سره د چاودېدلو خاونده ده.

[۱۳] چې یقیناً دا (قرآن کریم د حق او باطل) بېلوونکی قول دی.

[۱۴] او چې دا قرآن کریم) ټوقې (او عبث) خبرې نه دی.

[۱۵] یقیناً کفار (د قرآن کریم د محوه کولو دپاره) پټ تدبیر کوي پټ تدبیر کول.

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۹ ص۱۴۱؛ الدر المنثور ج۸ ص۴۷۵؛ تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۹۸

(۲) البحر المحیط ج۱۰ ص۴۵۱

(۳) لسان العرب ج۴ ص۳۵۷

(۴) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۳۰۷

[١٦] او زه (هم د کفارو د محوه کولو دپاره) پټ تدبیر کوم پټ تدبیر کول

[١٧] نو (ای پیغمبره!) ته کفارو ته مهلت ورکړه. دوی ته مهلت ورکړه د یو لږ وخت (مهلتګی ورکړه).

د مطلب خلاصه او توضیحات

١ـ مونږ د الله ﷻ په توفیق د دې سورت په سریزه کښې لیکلي دي چې په دې سورت کښې د قیامت په قیام او د قرآن کریم په حقانیت د پر ټینګار شوی دی. څرنګه چې په وړاندې ایتونو کښې اولنی مطلب ختم شو نو په دې ایتونو کښې د دوهم مطلب په بیان باندې پیل وشو.

٢ـ په ﴿وَٱلسَّمَآءِ ذَاتِ ٱلرَّجۡعِ﴾ کښې د "رَجۡع" کلمه مفسرینو کرامو دلته په باران سره تفسیره کړې ده[١]، شاید چې دا لقب به ورته د دې کبله ورکړی شوی وي چې د باران وریښت بیا-بیا صورت نیسي.

٣ـ په ﴿وَٱلۡأَرۡضِ ذَاتِ ٱلصَّدۡعِ﴾ کښې د "صَدۡع" کلمه مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الحجر ٩٤] ایت لاندې معنی کړې ده چې دغه کلمه په کلک جسم کښې د درز کولو څخه عبارت ده.

خو په دې مقام کښې ترې هغه درز (چاود) مطلب دی کوم چې په ځمکه کښې د نباتاتو په زرغونېدلو سره صورت نیسي چې تبغ ترې بهر راوځي[٢].

٤ـ د ﴿إِنَّهُۥ لَقَوۡلٞ فَصۡلٞ ۝ وَمَا هُوَ بِٱلۡهَزۡلِ﴾ دواړه جملې د ذکرو شوو دواړو سوګندونو جواب دی. یعني په اسمان او ځمکې باندې په ذکرو شوو لحاظونو سره سوګند دی چې:

یقیناً دا قرآن کریم د حق او باطل ترمنځ جدا کوونکی قول او کتاب دی. دا کتاب توقي نه دي او نه د عبثیاتو مجموعه ده، لکه څنګه چې ورباندې د کفارو او مشرکانو د پلوه دغه تهمت تپل کېږي.

همدې مطلب ته نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې اشاره کړې ده چې: «هُوَ الْفَصْلُ لَيْسَ بِالْهَزْلِ»[٣] یعني قرآن کریم د باطل څخه د حق جدا کوونکی دی توقي (عبث خبرې) نه دي.

٥ـ شاید چې په ذکرو شوو سوګندونو او په ذکر شوي جواب کښې به دېته اشاره وي چې:

الف: لکه څنګه چې د باران په وربښت او د نباتاتو په زرغونېدلو کښې شک نشته همدارنګه د قرآن کریم په حقانیت کښې هم شک او شبه نشته.

ب: لکه څنګه چې الله ﷻ د اسمان څخه د باران په نازلولو سره د ځمکې د اوسېدونکو مادي ارتیاوې پوره کړې دي همدارنګه یې د قرآن کریم په نزول سره د دوی معنوي او روحي احتیاجات هم کامل ګرځولي دي چې د قیامت تر ورځې پورې د ټولو بندګانو دپاره لارښود دی.

(١) تفسیر القاسمي ج١٧ ص١٢٢؛ الدر المنثور ج٨ ص٤٧٦
(٢) روح المعاني ج٣٠ ص١٠٠
(٣) جامع الترمذي ج٢ ص١١٨

"رُوَيْد" څه معنی؟

٦_ په ﴿ فَمَهِّلِ ٱلْكَٰفِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًۢا ﴾ کښې د "مَهِّلْ" او "أَمْهِلْ" دواړه کلمې اصلا د "مُهْلَة" څخه اشتقاقي دي چې لومړنی کلمه په دوهمې کلمې سره تاکیده شوې ده[۱].

او د "رُوَيْد" کلمه پکښې د تصغیر صیغه ده چې مکبر اسم یې "رَوْد" _لکه "ضَرْب"_ دی چې مصدر دی او د مهلت معنی ورکوي[۲]، خو په دې مقام کښې د ﴿ رُوَيْدًۢا ﴾ کلمه مفسرینو کرامو په "قَلِيلًا" سره تفسیره کړې ده[۳].

یعنې ای پیغمبره! د قرآن کریم د محوه کولو دپاره د کفارو د پلوه د هر پټ تدبیرونه په کار اچولی شوي دي او مونږ د دوی د محوه کولو دپاره پټ تدبیرونه په کار اچوو. نو ته هغوی ته مهلتګی (د یو لږ وخت) ورکړه او منتظر اوسه چې ترڅو تاته د جهاد امر درنازل کړی شي نو ته به هلته وګورې چې د کفارو پټ تدابیر او چلونه به یې هیڅ په درد دوا نه شي.

په همدې ځای باندې د الله ﷻ په توفیق د "الطّارِق" سورت پښتو ترجمه او تفسیر ختم شو.

اللّٰهُمَّ اجْعَلِ الْقُرْآنَ لَنَا نُورًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ.

۱۴۲۵/۱۲/۲۸ هـ ق – ۱۳۸۳/۱۱/۱۹ هـ ش.

---

(۱) البحر المحیط ج۱۰ ص۴۵۳
(۲) لسان العرب ج۳ ص۱۸۹
(۳) تفسیر البغوي ج۴ ص۴۷۴؛ تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۹۸

الأعلى (۸۷)

سريزه

۱ـ د دې سورت نوم (الْأَعْلَى) د همدې سورت په لومړي ايت کښې نازل شوی دی.

۲ـ د دې سورت په مکيتوب کښې اختلاف شته خو د البراء بن عازب ﷺ د يوه حديث[۱] څخه معلومېږي چې دا سورت مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی.

۳ـ د علي ﷺ څخه روايت دی چې فرمايلي يې دي: «كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُحِبُّ هَذِهِ السُّورَةَ»[۲] يعني د الله ﷻ پيغمبر ﷺ چې وه دغه سورت يې ډېر خوښاوه.

د همدې کبله خينو مفسرينو کرامو د احاديثو په رڼا کښې ليکلي دي چې نبي کريم ﷺ به دغه سورت (غالبًا) د وترو، جمعې او همدارنګه د اخترونو په لمونخونو کښې قرائت کاوه[۳].

۴ـ د دې سورت د ايتونو شمېر نولس (۱۹) دی[۴].

۵ـ د کلماتو شمېر يې دوه اويا (۷۲) دی[۵].

۶ـ او د حرفونو شمېر يې دوه سوه او څلور اتيا (۲۸۴) دی[۶].

۷ـ په دې سورت کښې د نورو مکي سورتونو غوندې عقيدوي احکام مطرح شوي دي په تېره بيا په توحيد، د آخرت په حقانيت او نبي کريم ﷺ ته پکښې په ارشاداتو باندې ډېر ټينګار شوی دی.

۸ـ په وړاندېني سورت (الطَّارِق) کښې د انسان پيدايښت او د نباتاتو زرغونېدلو ته اشاره شوې وه، په دې سورت (الْأَعْلَى) کښې هم همدغه دوه مطلبه څرګند تشريح شوي دي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى ۝١ ٱلَّذِى خَلَقَ فَسَوَّىٰ ۝٢ وَٱلَّذِى قَدَّرَ فَهَدَىٰ ۝٣ وَٱلَّذِىٓ
أَخْرَجَ ٱلْمَرْعَىٰ ۝٤ فَجَعَلَهُۥ غُثَآءً أَحْوَىٰ ۝٥ سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنسَىٰٓ ۝٦ إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ
إِنَّهُۥ يَعْلَمُ ٱلْجَهْرَ وَمَا يَخْفَىٰ ۝٧ وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَىٰ ۝٨ فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ ٱلذِّكْرَىٰ ۝٩
سَيَذَّكَّرُ مَن يَخْشَىٰ ۝١٠ وَيَتَجَنَّبُهَا ٱلْأَشْقَى ۝١١ ٱلَّذِى يَصْلَى ٱلنَّارَ ٱلْكُبْرَىٰ ۝١٢ ثُمَّ لَا
يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ۝١٣ قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ۝١٤ وَذَكَرَ ٱسْمَ رَبِّهِۦ فَصَلَّىٰ ۝١٥ بَلْ تُؤْثِرُونَ

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۷۳۶
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۲۰۶
(۳) تفسير ابن كثير ج۴ ص۴۹۹
(۴) تفسير البغوي ج۴ ص۴۷۵
(۵) تفسير الخازن ج۶ ص۴۹۳
(۶) اللباب في علوم الكتاب ج۲۰ ص۲۷۲

ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَٱلْأَخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰٓ ﴿١٧﴾ إِنَّ هَٰذَا لَفِى ٱلصُّحُفِ ٱلْأُولَىٰ ﴿١٨﴾
صُحُفِ إِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ ﴿١٩﴾ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] (ای پیغمبره!) د خپل عالي شان رب ﷻ نامه ته (په دوامداره توګه) د پاکۍ نسبت کوه.

[۲] هغه رب ﷻ چې هر شی یې پیدا کړی دی نو (اندامونه او ضروریات یې) وربرابر کړي دي.

[۳] او هغه رب ﷻ چې هر شی یې په اندازه کړی دی نو لارښودانه یې ورته کړې ده.

[۴] او هغه رب ﷻ چې څرځای یې (د ځمکې څخه) راویستلی دی (نباتات یې رازرغون کړي دي).

[۵] نو (څه وخت وروسته) یې همدا (څرځای) د سیلاب خځګ تور ته مایل سور رنګی ګرخولی دی.

[۶] (ای پیغمبره!) ژر دی چې مونږ به په تا باندې (د قرآن کریم د تکمیله پورې خپل ایتونه) قرائت کړو چې ته به یې نه هېروې.

[۷] مګر هغه ایتونه چې د الله ﷻ اراده وشي (چې موقت یا غیر موقت یې هېر کړې).

یقیناً الله ﷻ په ښکاره شي او په هغه شي باندې پوهېږي کوم چې پټېږي (په ټولو شیانو باندې پوه دی).

[۸] او مونږ تا د اسان شریعت د (اشاعت) دپاره اسانوو (توفیق درکوو).

[۹] نو پند ورکوه (پند ورکولو ته ادامه ورکړه) یقیناً شان دا دی چې ستا پند ورکول ګټه رسوي.

[۱۰] ژر دی چې هغه څوک به ترې پند واخلي کوم (چې د الله ﷻ څخه ډارېږي).

[۱۱] او ستا د پند څخه به بدبخته (عنادي کافر) ځنګ وکړي (قبول به یې نه کړي).

[۱۲] هغه (عنادي کافر) چې لوی اور (دوزخ) ته داخلېږي.

[۱۳] بیا به په همدې لوی اور (دوزخ) کښې نه مړ کېږي او نه به (پکښې) ژوندی کېږي.

[۱۴] یقیناً هغه چا بری مونده کړ (کامیاب شو) چې تزکیه (د جنایاتو څخه خلاصون) یې خپل کړ.

[۱۵] او چا چې د خپل رب ﷻ نوم یاد کړ نو (پنځه وخته) لمونځ یې اداء کړ.

[۱۶] بلکې (ای کفارو!) تاسو نژدې (او حقیر) ژوند (په اُخروي ژوند باندې) غوره کوئ.

[۱۷] حال دا چې آخرت (اُخروي ژوند) ډېر بهتر او ډېر دوامدار (باقي) دی.

[۱۸] یقیناً دغه (وړاندې مضمون) ضرور په پخوانیو صحیفو کښې (ثبت) دی.

[۱۹] (البته) د ابراهیم ﷺ او د موسی ﷺ په صحیفو کښې.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنې سورت مضامین په دې تمام شوې وه چې مشرکان غواړي چې په خپلو چلونو او پټو تدبیرونو سره د الله ﷻ د ارادې مخه ونیسي او د قرآن کریم د ترقی په وړاندې خنډ واقع شي، خو

دوی به په دې موخه کښې بریالي نه شي او چلونه به یې په خپل ضرر تمام شي او معکوسه نتیجه به ورکړي. په دې ایتونو کښې همدغه مضمون تعقیب شوی دی چې حاصل یې داسې راځېږي:

۱ــ ای پیغمبره! هیڅکله به کفار ستا د رب ﷻ د ارادې مخه بنده نه کړی شي نو ته هغوی ته مهلت ورکړه او تر څه وخته پورې یې هلاک ته منتظر اوسه، خو په عین حال کښې د خپل رب ﷻ تسبیحات وایه چې ستا رب ﷻ د عالي او لوړو صفاتو درلودونکی دی، لکه:

الف: ستا رب ﷻ هغه اقدس ذات دی چې هر شی یې پیدا کړی دی او هر شی یې برابر کړی دی او هم یې هر ساکښ ته ضروریات او اندامونه ورتیار کړي دي.

ب: ستا رب ﷻ هر شی په اندازه کړی دی او هر ساکښ ته یې په یو مېچ اندامونه ورکړي دي چې یوه پښه یې ورته د بلې په اندازه ورکړې ده او یو لاس یې ورته هم د بل لاس څخه اوږد نه دی پیدا کړی او نه یې د سترګو او غوږونو او نورو اندامونو ترمنځ څه تفاوت لیده کېږي.

ج: ستا رب ﷻ هر ساکښ ته لاره او طریقه هم ښودلې ده چې د خپلو اندامونو څخه په څه ډول سره استفاده وکړي؟، او په ساکښانو کښې یې بنیادم ته د معنوي او روحي لارې د ښودانې مهرباني هم کړې ده چې عقل یې ورکړی دی او شریعت یې ورنازل کړی دی.

د: ستا رب ﷻ هغه اقدس ذات دی چې د څارویو دپاره یې په ځمکه کښې نباتات رازرغون کړي دي او څړ خایونه یې پکښې جوړ کړي دي.

هـ: خو همدغه تازه او تکه شنه ورشو او څړځای څه وخت وروسته د اوبو د ځګ په شان بې بنیاده ګرځوي چې نبات یې پکښې دَ خزان سره مخامخ کوي او د ځمکې څخه یې راجدا کوي او شین رنګ یې هم په تور او زیړ رنګ سره بدلوي.

۲ــ ای پیغمبره! لکه څنګه چې ستا رب ﷻ د انسانانو مادي او بدني ضروریات ورپوره کړي دي همدارنګه یې د دوی د معنوي او روحي ضروریات هم د پامه نه دي غورزولي بلکې د همدې مطلب دپاره یې په تاباندې قرآن کریم درنازل کړی دی او لا درنازلوي یې.

۳ــ دا قرآن کریم اثباتوي چې دا حقاني کتاب دی او زمونږ د پلوه تاته درنازل شوی دی، نو په همدې بنیاد یې مونږ په تاباندې قرائت کوو چې ته یې نه هېروې.

یا په بل عبارت: دا قرآن کریم ستا په ذهن کښې مونږ ساتو چې ستا څخه نه هېرېږي مګر هغه چې د الله ﷻ اراده وشي چې منسوخ یې وګرځوي.

یقیناً الله ﷻ په څرګندو شیانو او په هغو شیانو باندې پوهېږي کوم چې د خلکو د نظره پټ دي، نو د قرآن کریم د حفظ کولو دپاره ورته ستا ظاهري هلې ځلې او قلبي زیار ټول معلوم دي او هیڅ شی ترې پټ نه دی.

۴ــ ای پیغمبره! ژر دی چې مونږ به تا د همدغې دیني لارې د اشاعت دپاره اسان وګرځوو نو توفیق به درکړو چې د یو پلوه به درته قرآن کریم حفظ کړو او د بله پلوه به د ابلاغ او دعوت حوصله درپېرزو کړو.

۵_ نو په همدې بنیاد ته په دعوت او ابلاغ کښې هیڅ قصور مه کوه او خلکو ته پند ورسوه، او دا څکه چې ستا د پند او وعظ څخه که عنادي کفار ګټه پورته نه کړي نو مؤمنانو ته خو ضرور ګټه رسوي، نو په همدې بنیاد ستا د دعوت په نتیجه کښې خلک لاندې دوه لارې خپلوي:

الف: ژر دی چې هغه کسان به ستا د پند څخه استفاده وکړي کوم چې د الله ﷻ څخه ډارېږي او یا عناد نه وي نیولي او غواړي چې حقه لاره مونده کړي.

ب: بالمقابل ستا د پند او نصیحت څخه هغه څوک ډډه کوي او غوږ ورته نه ږدي کوم چې بدبخته وي او په ازل کښې ورته لیکلی شوي وي چې ډېر لوی اور ته به داخلېږي.

البته چې د دوزخ اور داسې اور دی چې عنادي کفار (دوزخیان) به پکښې نه ژوندي کېږي چې استراحت وکړي او نه به پکښې مړه کېږي چې د عذابه خلاص شي.

۶_ ای پیغمبره! یقیناً هغه چا فلاح او کامیابي مونده کړه کوم چې په همدې قرآن سره او ستا په پند سره د خپل ځان تزکیه وکړي، او په دې باندې علاوه په دوامداره توګه د خپل رب ﷻ نوم یادوي او خپلو لمونځونو ته ادامه ورکوي.

۷_ ای بنیادمانو! په دې کښې هیڅ شک او شبه نشته چې قرآن کریم د نجات لاره ده خو تاسو عناد نیولی یاست چې د خپلو ځانونو دپاره یې دستور العمل نه ګرځوئ بلکې تاسو حقیر او نژدې ژوند غوره کوئ او د آخرت دائمي ژوند د پښو لاندې کوئ. حال دا چې آخرت او د آخرت ژوند ډېر بهتر دي چې همېشه پاتې کېږي او د زوال سره نه مخامخ کېږي.

۸_ ای پیغمبره! دا خبره (چې د خپلو ځانونو تزکیه کوونکي کسان فلاح موندونکي دي) یوازې ستا د امت دپاره اختصاص نه لري بلکې دا خبره پخوانیو ټولو امتونو ته هم شامله ده، نو:

د همدې کبله دغه مطلب په پخوانیو کتابونو کښې هم موجودیت درلود او په پخوانیو صحیفو کښې هم ثبت وه چې هغه د ابراهیم ﷺ او د موسی ﷺ د صحیفو څخه عبارت دي.

توضیحات

۱_ په ﴿ سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ﴾ کښې نبي کریم ﷺ مخاطب کړی شوی دی خو ټول امت ته پکښې تلقین پروت دی چې د الله ﷻ نومونه په پاکۍ سره یاد کړی شي که نه نو الحاد به صورت ونیسي. په همدې ارتباط د الله ﷻ په توفیق د [الأعراف: ۱۸۰] ایت لاندې به مفصل بحث تېر شوی دی.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الواقعة: ۹۶] ایت لاندې د یوه حدیث په رڼا کښې لیکلي دي چې: کله ذکر شوی ایت شریف نازل شو نو نبي کریم ﷺ امر وکړ چې دغه ایت په سجده کښې وګرځوئ نو د هماغه وخته راپه دېخوا مونږ د سجدې په حالت کښې د خپل رب ﷻ نامه ته د پاکۍ نسبت کوو او وایو چې: "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَىٰ".

"حُوَّة" څه معنی؟"

۲_ په ﴿ فَجَعَلَهُۥ غُثَآءً أَحْوَىٰ ﴾ کښې د ﴿ غُثَآءً ﴾ کلمه د الله ﷻ په توفیق د [المؤمنون: ۴۱] ایت

لاندې معنی شوې ده چې د سیلاب د هغه خګ ځخه عبارت ده کوم چې د اوبو په سر باندې روان وي او د ورستو پاڼو او خیرو ځخه یې جوړښت موندلی وي.

او په همدغه ایت کښې د ﴿ أَحْوَىٰ ﴾ کلمه صفت مشبه ده او د "حُوَّة" ـلکه "قُوَّة"ـ ځخه اشتقاق شوې ده. په عربي ژبه کښې د "حُوَّة" لفظ په لاندې دوه وو معناوو سره استعمالېږي[۱]:

الف: هغه تور رنګ چې شنه رنګ ته مایل وي.

ب: هغه سور رنګ کوم چې تور رنګ ته میلان ولري.

په دې مقام کښې دوهمه معنی په زړه پورې ده. او دا ځکه چې خزان شوي نباتات په همدغه رنګ ځرګندېږي. یعنې الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې په ځمکه کښې د شنو نباتاتو په زرغونولو سره د ځارویو دپاره ځړ خایونه او ورشوګاني تشکیلوي، او په همدغو نباتاتو باندې خزان ورنازلوي چې د سیلاړ د خګ په شان یې د بېخه وباسي او توروالي ته مایل په سره رنګ سره یې اړوي.

نسیان په دوه ډوله دی

۳ـ په ﴿ فَلَا تَنسَىٰٓ ۝ إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ ﴾ کښې د "تنسی" کلمه د "نِسْیَان" ـلکه "غِشْیَان"ـ ځخه اشتقاقه شوې ده، چې په دې مقام کښې یې په لاندې دوه وو صورتونو سره تفسیر کېدلی شي:

الف: یو دائمي نسیان (هېرول) دي چې د نَسخې معنی ورکوي. یعنې ای پیغمبره! ژر ده چې مونږ په تاباندې خپل ایتونه د قرآن کریم د تکمیل پورې قرائت کړو نو زمونږ ذمواري ده چې ته به قرائت کړی شوي ایتونه نه هېروې (ستا د ذهن ځخه به نه اوځي) مګر هغه ایتونه کومو ته چې الله ﷻ د نَسخې اراده وکړي او ستا د ذهن ځخه یې وباسي.

دې ډول نسیان ته په ﴿ مَا نَنسَخْ مِنْ ءَايَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ أَوْ مِثْلِهَآ ﴾ [البقرة:۱۰۶] ایت کښې په ﴿ أَوْ نُنسِهَا ﴾ سره اشاره شوې ده. یعنې مونږ چې د کوم ایت (حکم) نسخه کړو او یا هغه (د یاد درلودونکو ځخه) هېر کړو نو په عوض یې د هغه ځخه بهتر او یا (اقلا) د هغه مثل حکم نازلوو.

ب: بل موقت نسیان دی چې لږ وخت دوام کوي. یعنې زمونږ ذمواري ده چې ته به قرائت کړی شوي ایتونه نه هیروې مګر هغه ایتونه کومو ته چې الله ﷻ اراده کړې وي چې په موقته توګه یې ستا د ذهن ځخه وباسي او لږ وخت وروسته یې بېرته درپه زړه کړي.

دې ډول نسیان ته نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې داسې اشاره کړې ده چې یو خل یې د یوه سړي ځخه قرائت واورېد نو ویې فرمایل چې: «رَحِمَهُ اللهُ لَقَدْ أَذْكَرَنِي آيَةً كُنْتُ أُنْسِيتُهَا»[۲]، یعنې په دغه سړي باندې دې الله ﷻ مهرباني وکړي چې یقینًا ماته یې داسې یو ایت را په یاد کړ چې ما هېر کړی وه.

همدغه مضمون په نورو احادیثو کښې هم روایت شوی دی[۳].

---

(۱) لسان العرب ج۱۴ ص۲۰۶

(۲) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۳۲۸

(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۳۶۲ او ج۲ ص۷۵۳

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې: د ﴿ فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ ٱلذِّكْرَىٰ ﴾ ایت څخه څرګندېږي چې نبي کریم ﷺ په ابلاغ او تذکیر باندې مطلقًا مکلف نه وه بلکې د مخاطب د استفادې په شرط سره مکلف وه، حال دا چې په بل ایت کښې دغه شرط ته اشاره نه ده شوې چې: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ ﴾ [المائدة:۶۷] یعنې اې پیغمبره! ته هغه ارشادات ابلاغ کړه کوم چې تاته د خپل رب ﷻ د پلوه درنازل کړی شوي دي؟

مونږ وایو چې: مفسرینو کرامو د دغه سوال دپاره ډېر جوابونه کړي دي[۱]، خو بهتره دا ده چې په ذکر شوي ایت شریف کښې د "إنْ" توری د شرط دپاره نه دی ترڅو ذکرشوی اعتراض وارد شي بلکې دغه (إنْ) د مثقل (إنّ) څخه مخفف دی او د "هٔ" ضمیر شان ورسره مقدر دی چې مونږ ترې په "فَذَكِّرْ إِنَّهُ" سره تعبیر کولی شو. یعنې: اې پیغمبره! ژر ده چې مونږ به تاته توفیق درکړو چې اسان شریعت خلکو ته ابلاغ کړې نو ته خپل ابلاغ او تذکیر ته ادامه ورکړه چې یقینًا شان دا دی چې دغه کار خلکو ته ګټه رسوي چې مؤمنان ترې استفاده کوي، او غیر عنادي کفار د تاثیر لاندې واقع کېږي، او په عنادي کفارو باندې د الله ﷻ حجت اتمام ته رسېږي.

دغه جواب څخه بهتر دی چې د یو پلوه وړباندې وروستني ایتونه دلالت کوي چې خلک پکښې په دوه ډلو (نېکبختانو او بدبختانو) باندې وېشلی شوي دي، او د بله پلوه په همدغه مطلب باندې په بل ایت کښې صراحت نازل شوی دی چې: ﴿ وَذَكِّرْ فَإِنَّ ٱلذِّكْرَىٰ تَنفَعُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾ [الذاريات:۵۵] یعنې اې پیغمبره! او ته په دې قرآن کریم سره خپل پند ورکولو ته ادامه ورکړه چې یقینًا پند ورکول مؤمنانو ته ګټه رسوي.

اور په دوه ډوله دی

۵_ په ﴿ ٱلَّذِى يَصْلَى ٱلنَّارَ ٱلْكُبْرَىٰ ﴾ کښې دې ته اشاره ده چې اور په دوه ډوله دی. خو ځینو مفسرینو کرامو دواړه ډوله اورونه په دوزخ کښې ګڼلي دي چې هلته د ډېرې طبقې موجودیت لري چې ځینې د ځینو نورو څخه د تفاوت درلودونکې دي[۲]، الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿ إِنَّ ٱلْمُنَـٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ ﴾ [النساء:۱۴۵] یعنې یقینًا منافقان د اور په ټیټه پایه کښې دي.

مګر مونږ ته بهتره برېښي چې لوی اور به د دوزخ اور وي او وړوکی اور به د دنیاوي اور څخه عبارت وي. لکه چې نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «نَارُكُمْ هَذِهِ الَّتِي تُوقِدُونَ جُزْءٌ وَاحِدٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءًا مِنْ حَرِّ جَهَنَّمَ»[۳] یعنې ستاسو دغه اور چې تاسو یې بلوئ (او استفاده

---

(۱) اللباب في علوم الكتاب ج ۲۰ ص ۲۸۲؛ حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج ۴ ص ۶۵۰
(۲) روح المعاني ج ۳۰ ص ۱۰۸
(۳) جامع الترمذي ج ۲ ص ۸۶

ترې کوئ) د دوزخ د ګرموالي د اویا (۷۰) برخو څخه یوه برخه ده. (هغه اور د دې اور څخه اویا (۷۰) چنده ګرم دی.

نه مرګ او نه ژوند

۶ـ په ﴿ ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴾ ایت کښې د کفارو حالت ته اشاره شوې ده چې هلته به همېشه وي، اما د مؤمنانو عاصیانو حالت ته نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې داسې اشاره کوي چې: «وَلَكِنْ نَاسٌ أَصَابَتْهُمُ النَّارُ بِذُنُوبِهِمْ أَوْ بِخَطَايَاهُمْ فَأَمَاتَهُمْ إِمَاتَةً حَتَّى إِذَا كَانُوا فَحْمًا أُذِنَ فِي الشَّفَاعَةِ فَجِيءَ بِهِمْ ضَبَائِرَ ضَبَائِرَ»[۱] یعنې مګر څه خلک به وي چې د خپلو ګناهونو په سبب او یا د خپلو خطاګانو په سبب به ورته اور ورسېږي نو د (مطابقې سزا وروسته) به یې مړه کړي آن تردې چې کله په دوزخ کښې سکاره وګرځي نو الله ﷻ به (شفاعت کوونکو ته) په شفاعت کولو کښې اجازه وکړي نو (د دوزخ څخه به) ډلې-ډلې راوستلی شي.

سوال جواب

۷ـ که څوک وایي چې: تاسو د یوه حدیث په رڼا کښې د [مریم:۳۹] ایت لاندې لیکلي دي چې مرګ به د یو حیوان په څېره کښې د دوزخ او د جنت ترمنځ ذبحه کړی شي، نو پوښتنه دا ده چې د مرګ د مړه کېدلو څخه وروسته به عاصیان مؤمنان په دوزخ کښې څنګه مړه کړی شي حال دا چې په دغه وخت کښې به مرګ پخپله مړ شوی او د منځه تللی وي؟

مونږ وایو چې: څه لرې نه ده چې مرګ به هغه وخت د منځه یوړل شي چې کله یو عاصي مؤمن هم په دوزخ کښې پاتې نه وي او سوچه کفار پکښې پراته وي، والله ﷻ أعلم بحقيقة الحال.

دوه حدیثونه

۸ـ د ﴿ بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴾ په ارتباط لاندې دوه حدیثونه د مثال په توګه ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ أَحَبَّ دُنْيَاهُ أَضَرَّ بِآخِرَتِهِ وَمَنْ أَحَبَّ آخِرَتَهُ أَضَرَّ بِدُنْيَاهُ فَآثِرُوا مَا يَبْقَى عَلَى مَا يَفْنَى»[۲] یعنې څوک چې خپله دنیا خوښه کړي نو خپل آخرت ته یې ضرر ورساوه، او څوک چې خپل آخرت خوښ کړي نو خپلې دنیا ته یې ضرر ورساوه، نو تاسو په هغه شي باندې کوم چې فنا کېږي هغه شی غوره کړئ کوم چې بقاء لري (په دنیا باندې آخرت غوره کړئ).

ب: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «الدُّنْيَا دَارُ مَنْ لَا دَارَ لَهُ وَمَالُ مَنْ لَا مَالَ لَهُ وَلَهَا يَجْمَعُ مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ»[۳] یعنې دنیا د هغه چا کور دی چې (په آخرت کښې) کور نه لري او د هغه چا مال دی چې په آخرت کښې مال نه لري او دنیا ته هغه څوک راغونډول کوي کوم چې (کامل) عقل نه لري.

---

(۱) سنن ابن ماجه ص۳۱۹: صحیح مسلم ج۱ ص۱۰۴: مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۱۲
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۷ ص۱۶۵
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۳۴۴

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۹_ که څوک وايي چې: په ﴿ إِنَّ هَـٰذَا لَفِى ٱلصُّحُفِ ٱلْأُولَىٰ ﴾ کښې د "هَذَا" په کلمې سره څه شي ته اشاره ده؟

مونږ وايو چې: ځینو علماوو کرامو بهتره ګڼلې ده چې په دغې (هَذَا) سره به د وړاندېنیو څلورو [الأعلی:۱۴_ ۱۷] ایتونو مضمون ته اشاره وي[۱]، یعنې د ابراهیم ﷺ او د موسی ﷺ په صحیفو کښې هم د ذکرو شوو ایتونو مطالبو نزول موندلی وه نو دا مضمون په ټولو شریعتونو کښې اتفاقي دی.

همدې ایتونو ته ورته ایتونه وړاندې په [النجم:۳۸_ ۵۵] کښې هم نازل شوی دی.

ټولې اسماني صحیفې څو دي؟

۱۰_ ځینو علماوو کرامو د ځینو احادیثو په رڼا کښې لیکلي دي چې ټولې اسماني صحیفې پوره سل (۱۰۰) دي چې په لاندې پیغمبرانو علیهم‌السلام باندې نازلې شوې دي[۲]:

الف: په شیث ﷺ باندې پنځوس (۵۰) صحیفې نازلې شوې وې.

ب: په ادریس ﷺ باندې دېرش (۳۰) صحیفو نزول موندلی وه.

ج: په ابراهیم ﷺ باندې لس (۱۰) صحیفې نازلې شوې وې.

د: بالآخره، په موسی ﷺ باندې د تورات د نزول څخه مخکښې لسو (۱۰) صحیفو نزول موندلی وه. چې ټولې سل (۱۰۰) صحیفې کېږي، والله ﷻ اعلم.

په همدې ځای باندې د "الْأَعْلَی" سورت پښتو ترجمه او تفسیر ختم شو والحمد لله ﷻ.

اللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِيْنَ آثَرُوا الْآخِرَةَ عَلَى الدُّنْيَا.

۱۴۲۶/۱/۱ هـ ق - ۱۳۸۳/۱۱/۲۱ هـ ش.

(۱) تفسیر الطبري ج۳۰ ص۱۵۸؛ تفسیر القرطبي ج۲۰ ص۲۵؛ روح المعاني ج۳۰ ص۱۱۱؛ تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۰۲

(۲) الدر المنثور ج۸ ص۴۸۹؛ تفسیر ابي السعود ج۹ ص[illegible]

الغاشية(۸۸)

سريزه

۱_ د دې سورت په نامه (الْغَاشِيَة) باندې د همدې سورت لومړنی ايت مشتمل دی.
۲_ دا سورت مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].
۳_ د دې سورت ټول ايتونه شپږ ويشت (۲۶) دي[۲].
۴_ د کلماتو شمېر يې دوه نوي (۹۲) کلمې دی[۳].
۵_ د دې سورت د حرفونو تعداد درې سوه او يو اتيا (۳۸۱) حرفونو ته پورته شوی دی[۴].
۶_ دا سورت هم د نورو مکي سورتونو غوندې په عقيدوي احکامو پورې ډېر ارتباط نيسي په تېره بيا د قيامت د ورځې حالات او د الله ﷻ د توحيد دلايل پکښې نازل شوي دي.
۷_ په وړاندېني سورت (الْأَعْلَى) کښې د دوزخيانو او جنتيانو څه اُخروي کيفياتو ته اشاره شوې وه او په دې سورت کښې همدغه کيفياتو ته څه تفصيل ورکړی شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ٱلْغَٰشِيَةِ ۝١ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَٰشِعَةٌ ۝٢ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ۝٣ تَصْلَىٰ نَارًا حَامِيَةً ۝٤ تُسْقَىٰ مِنْ عَيْنٍ ءَانِيَةٍ ۝٥ لَّيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِن ضَرِيعٍ ۝٦ لَّا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِى مِن جُوعٍ ۝٧ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ ۝٨ لِّسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ۝٩ فِى جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۝١٠ لَّا تَسْمَعُ فِيهَا لَٰغِيَةً ۝١١ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ۝١٢ فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ ۝١٣ وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ ۝١٤ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ۝١٥ وَزَرَابِىُّ مَبْثُوثَةٌ ۝١٦ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.
[۱] (ای پيغمبره!) ايا تاته د پټوونکي ورځې خبره درغلې ده؟ (هغه دا چې:)
[۲] ځيني مخونه (ځيني کسان) به په دغې ورځ کښې ذليل وي.
[۳] زيار ويستونکي به وي (او) ستومانه کېدونکي به وي.
[۴] ګرم اور ته به داخلېږي.
[۵] د ډېرې ګرمې چينې څخه به څړوبول کېږي.

---

(۱) المحرر الوجيز ج۱۶ ص۲۸۶
(۲) تفسير البغوي ج۴ ص۴۷۸
(۳) تفسير الخازن ج۶ ص۴۹۷
(۴) اللباب في علوم الكتاب ج۲۰ ص۲۸۹

[۶] دوی لره به (هلته) خوراک نه وي مگر ضریع (بدبویه تریخ بوټی).
[۷] چې نه به څربول کوي او نه به د لوږې څخه مخنیوی کوي.
[۸] ځینې مخونه (ځینې کسان) به په دغې ورځ کښې نعمتونه درلودونکي وي.
[۹] چې د خپل کوښښ (نېک عمل) د کبله به خوشاله وي.
[۱۰] په اوچت (لوړ رتبه) جنت کښې به (اوسېدونکي) وي.
[۱۱] چې چتي خبرې به پکښې نه اوري.
[۱۲] په دې جنت کښې به بهېدونکې چینه (بلکې چینې) وي.
[۱۳] په دې جنت کښې به پاچايي اوچت تختونه وي.
[۱۴] (په دې جنت کښې به) د شرابو بې لاستي ایښودلي شوي (تیار) جامونه (گیلاسونه) وي.
[۱۵] او (هم به پکښې) قطار قطار بالښتونه وي.
[۱۶] او (هم به پکښې) غوړولي شوي توشکونه (فرشونه) وي.

ارتباط او توضیحات

۱ـ د وړاندېنې سورت (الْأَعْلَى) د وروستنیو ایتونو په مطالبو کښې دا مطلب هم شامل وه چې دنیا حقیره او فاني ده او آخرت بهتر او باقي دی. په دې ایتونو کښې د همدغه مطلب څه تفصیل نازل شوی دی.

۲ـ په ﴿هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ٱلْغَـٰشِيَةِ﴾ کښې د "غَاشِيَة" کلمه د "غِشَاوَة" ـلکه "كِرَامَة"ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "غِشَاوَة" هغې پردې ته ویل کېږي چې یو شی پټوي[۱]، خو په دې مقام کښې د قیامت ورځ په همدې لقب سره یاده شوې ده[۲].

شاید چې دغه لقب به ورته د دې کبله ورکړی شوی وي چې په دغې ورځ کښې کفار په مشکلاتو سره پټېږي او په مؤمنانو باندې نعمتونه او خوشالۍ احاطه کوي چې په دې سورت کښې دغو دواړو حالاتو ته اشاره شوې ده.

یعنې ای پیغمبره! ایا تاته د قیامت د ورځې څه حالات درغلي دي چې کفار به په مشکلاتو باندې پټوي او مؤمنان به په نعمتونو او خوشالیو سره پټوي؟ (هو، درغلي دي) چې هغه وروسته بیان شوي دي.

۳ـ مفسرینو کرامو د ﴿عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ﴾ دواړه کلمې په دوه ډوله تفسیرې کړې دي چې:

الف: ځینې وايي چې دلته د کفارو دنیاوي عمل او دنیاوي ستوماني مطلب ده[۳]. یعنې په دغې ورځ کښې به ډېر مخونه (کفار) خوار ذلیل وي حال دا چې همدوی په دنیا کښې ډېر عبادت

(۱) مفردات الراغب ص۳۷۳
(۲) اضواء البيان ج۹ ص۱۹۸؛ تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۰۲
(۳) تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۱۲۴؛ زاد المسیر ج۸ ص۲۳۳

کوونکي او په عبادتونو کښې ډېر ستوماني ګالونکي وه. چې په آخرت کښې به یې دغه ستوماني هیڅ په درد باندې دوا نه شي. لکه عسوي راهبان او هندي شیخان (پاپان).

ب: ځینې نور وايي چې: دلته اُخروي زيار ويستل او ستوماني ګالل مراد دي[1]. يعنې په دغې ورځ کښې به ځینې مخونه (کفار) خوار او ذليل وي او هم به د ستونزمنو کارونو ترسره کوونکي وي چې په خپلو غاړو کښې به د دوزخ زنځیرونه او غورابونه راکاږي او د زقوم د ونې ځخه به خوراک کوي او همدارنګه به په دوزخي غرونو باندې ښکته کېږي او پورته کېږي او داسې نور، چې دغه ټول کارونه د ډېرې سختې ستوماني موجبات دي.

تبصره

۴ـ مونږ ته د ایتونو د تفسیر په حیث دوهم تفسیر غوره برېښي، او دا ځکه چې:

الف: د دغو دواړو کلمو ﴿ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ﴾ ځخه وړاندې کلمه ﴿ خَٰشِعَةٌ ﴾ او وروسته جمله ﴿ تَصْلَىٰ نَارًا حَامِيَةً ﴾ دواړه د ﴿ وُجُوهٌ ﴾ دپاره خبرونه دي نو په کار دي چې ذکرې شوې دواړه منځنۍ کلمې هم د همدغې مبتدأ (وُجُوهٌ) دپاره خبرونه وګڼلی شي.

ب: په دې مقام کښې د ټولو کفارو ځخه په ﴿ وُجُوهٌ ﴾ سره تعبير نازل شوی دی حال دا چې ټول کفار خو نه عيسوي راهبان دي او نه هندي شيخان دي بلکې ټول عمر په لهو او لعب کښې مشغوليت او مصروفيت لري.

"آنِيَةٍ" ځه معنی؟

۵ـ په ﴿ تُسْقَىٰ مِنْ عَيْنٍ ءَانِيَةٍ ﴾ کښې د ﴿ ءَانِيَةٍ ﴾ کلمه د الله ﷻ په توفيق د [الرحمن: ۴۴] ايت لاندې تحليله شوې ده چې د "أَنَى" ـ لکه "رَمَى" ـ ځخه اشتقاقه شوې ده او د هغو اوبو دپاره وضعه شوې ده کومې چې په حرارت کښې انتهاء ته رسېدلې وي. يعنې کفار به د دوزخ ډېر ګرم اور ته داخل شي او هلته به د ډېرو زياتو ګرمو خوټېدلو اوبو ځخه ورځښولی کېږي.

"ضَرِيع" ځه شي ته وايي؟

۶ـ په ﴿ لَّيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِن ضَرِيعٍ ﴾ کښې د ﴿ ضَرِيعٍ ﴾ کلمه د يوه بدبويه سور رنګي بوټي نوم دی[2]، چې په دې مقام کښې علماوو کرامو په ډېرو معناوو سره تفسيره کړې ده[3]، مګر عبدالله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې: "شَجَرٌ فِي النَّارِ"[4] يعنې دلته ضَريع په اور (دوزخ) کښې د يوې ونې نوم دی،

(۱) اضواء البيان ج۹ ص۱۹۰: تفسير ابو السعود ج۹ ص۱۴۸
(۲) مفردات الراغب ص۳۰۴
(۳) زاد المسير ج۸ ص۲۳۴
(۴) تفسير ابن کثير ج۴ ص۵۰۲

لکه څنګه چې قراني "زَقُّوم" په دوزخ کښې د يوې ونې نوم دی.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه په همدغه ايت کښې د "إِلَّا" توری د حقيقي حصر دپاره نه دی نو څ اعتراض وارد شي چې د دوزخيانو خوراک خو د [الدخان:۴۴] ايت کښې "زَقُّوم" ښودلی شوی دی. بلکې دغه توری دلته د اضافي حصر دپاره دی. نو څه لرې نه ده چې د دوزخيانو خوراک به د طبقاتو يا زمانو او يا د اشخاصو په اعتبار سره بدلون مومي[1] والله ﷻ اعلم.

په همدې ارتباط د [الحاقة:۳۶] ايت لاندې هم څه وضاحت تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

سوال جواب

۷ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د ﴿ضَرِيعٍ﴾ کلمه په ﴿لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِن جُوعٍ﴾ سره واضحه کړه؟

مونږ وايو چې: د ځينو مفسرينو کرامو د قول په بنياد[2] کله چې مشرکانو واورېده چې د دوزخيانو خوراک به هلته "ضَرِيع" وي نو د تمسخر په توګه به يې ويلې چې: که مونږ دوزخ ته لاړ شو نو په "ضَرِيع" باندې خو به ښه څاربه شو لکه اوښان چې ورباندې څرېږي، نو الله ﷻ جواب ورکړ چې دغه دوزخي "ضَرِيع" داسې بوټی دی چې نه څربول کوي او نه د لوږې مخه نيسي.

د څو لغاتو معناوې

۸ـ په دې مقام کښې د لاندې لغاتو معناوې ولولئ:

الف: که څه هم په ﴿لَّا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً﴾ کښې د ﴿لَاغِيَةً﴾ کلمه د مقدر موصوف (كَلِمَة) دپاره صفت ګرځېدلی شي چې د اسم فاعل صيغه شي[3]، يعنې ای اورېدونکيه! ته به په جنت کښې چټې وينا نه اورې؛ مګر بهتره دا ده چې د "عَاقِبَة" غوندې د مصدر صيغه وګڼله شي چې د "لَغْو" معنی ورکړي او دا ځکه چې په "لَغْو" سره په [الواقعة:۲۵] ايت کښې صراحت نازل شوی دی. يعنې ای اورېدونکيه! ته به په جنت کښې چټې ويل نه اورې.

ب: په ﴿وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ﴾ کښې د "أَكْوَابٌ" کلمه د الله ﷻ په توفيق د [الأحزاب:۷۱] ايت لاندې معنی شوې ده چې نې لاستو ګيلاسونو ته ويل کېږي.

ج: په ﴿وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ﴾ کښې د "نَمَارِق" کلمه د "نُمْرُقَة" جمعه ده. "نُمْرُقَة" (چې اولنی او درېم توری يې پېښ لري) د بالښت معنی ورکوي[4].

د: په ﴿وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ﴾ کښې د "زَرَابِيُّ" کلمه د "زَرْبِيَّة" ـ لکه "شَرْقِيَّة" ـ جمعه ده، چې د توشک

---

(۱) تفسير القاسمي ج۱۷ ص۱۳۴؛ روح المعاني ج۳۰ ص۱۱۳

(۲) تفسير القرطبي ج۲۰ ص۳۲

(۳) البحر المحيط ج۱۰ ص۴۶۳

(۴) القاموس المحيط ج۴ ص۴۴۳

معنی ورکوي[۱]. یعنې په جنت کښې غوړېدلي فرشونه او توشکونه دي او دې ته به ارتیا نه پېښېږي چې د یوه ځایه انتقال او په بل ځای کښې وغوړلی شي.

﴿أَفَلَا يَنظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾ فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَّسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾ إِلَّا مَن تَوَلَّىٰ وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُم ﴿٢٦﴾﴾

[۱۷] ایا نو مشرکان اوښانو ته نه ګوري چې (د الله ﷻ د پلوه) څنګه پیدا کړی شوي دي؟

[۱۸] او هم اسمان ته نه ګوري چې څنګه (بې ستنو) اوچت جوړ کړی شوی دی؟

[۱۹] او هم غرونو ته نه ګوري چې څنګه (په ځمکه باندې) نصب کړی شوی دی؟ (چې اضطراري حرکت یې ورته درولی دی).

[۲۰] او هم ځمکې ته نه ګورې چې (د معیشت دپاره) څنګه فرش ګرځولې شوې (او غوړولې شوې) ده؟.

[۲۱] نو (ای پیغمبره!) ته (خلکو ته) دوامداره پند ورکړه چې یقینًا فقط ته پند ورکوونکی یې (او بس).

[۲۲] ته وریاندې مسلط کړی شوی نه یې (چې په زور به یې په ایمان باندې مشرف ګرځوې).

[۲۳] مګر هغه څوک چې (ایمان ته) شا کړي او کفر غوره کړي (نو هغوی د الله ﷻ د قدرت لاندې دي).

[۲۴] نو الله ﷻ به یې په لوی عذاب سره معذب وګرځوي (او دوزخ ته به یې ورداخل کړي).

[۲۵] یقینًا خاص مونږ ته د دوی بېرته راګرځېدل دي (د تښتېدلو لاره نه لري).

[۲۶] بیا یقینًا خاص په مونږ باندې د دوی سره محاسبه ده (نو موافق چال چلند به ورسره وکړو).

ارتباط او توضیحات

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې د قیامت د ورځې د څه حالاتو بیان نازل شوي وه، او په دې ایتونو کښې د هماغې ورځې څخه انکار کوونکي کسان څه دلایلو ته متوجه کړی شوي دي چې د الله ﷻ په توحید او په کامل قدرت باندې دلالت کوي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د پرېمانه دلایلو د جملې څخه په

[۱] لسان العرب ج۱ ص۴۴۷

دې مقام کښې د دغو څلورو شیانو "اوښ، اسمان، غرونو، ځمکو" په نومونو صراحت نازل کړ؟

مونږ وایو ـ والله ﷻ اعلم ـ چې: دا د دې کبله چې دغه څلور شیان تولو خلکو ته عموماً او عربو ته خصوصاً ډېر عام الفهم دي چې هرڅوک ترې په ډېرې اسانۍ سره د خپلې عقیدې د تصحیح دپاره استفاده کولی شي.

په دې مقام کښې دلته ځینو مفسرینو کرامو[1] د اوښ زښت ډېر عجیبه خاصیتونه لیکلي دي که څوک یې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي.

ماثور تفسیر

۳ـ په یو حدیث کښې راغلي دي چې: یو ځل نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ فَإِذَا قَالُوهَا عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ» یعنې زه د الله ﷻ د پلوه مامور کړی شوی یم چې د خلکو سره تر هغه وجنګېږم ترڅو دوی د توحید کلمه (لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ) ووایي (او د دعوت په وړاندې خنډ ونه ګرځي) نو کله چې دوی د توحید کلمه وویلې (او د دعوت مخه یې پرانستې پرېښودله) نو زما څخه یې خپلې وینې او خپل مالونه په امن کښې وساتل، مګر د همدغې کلمې په حق سره (نیول کېږي چې شرعاً د نیولو کار وکړي)، اما باطنې محاسبې به یې په الله ﷻ باندې وي (چې په زړونو پوهېږي).

«ثُمَّ قَرَأَ: ﴿إِنَّمَا أَنتَ مُذَكِّرٌ لَّسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ﴾»[2] یعنې بیا نبي کریم ﷺ د استشهاد دپاره ذکر شوی ایت قرائت کړ.

په همدې ځای د "الْغَاشِيَة" سورت پښتو ترجمه او تفسیر ختم شو، والحمد لله ﷻ علی ما انعم علینا.

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِينَ وُجُوهُهُمْ نَاعِمَةٌ لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ.

۱۴۲۶/۱/۴ هـ ق – ۱۳۸۳/۱۱/۲۴ هـ ش.

---

(۱) روح المعاني ج ۳۰ ص ۱۱۶؛ تفسیر القاسمي ج ۱۷ ص ۱۳۶

(۲) جامع الترمذي ج ۲ ص ۱۷۲

الفجر (۸۹)

سریزه

۱_ د دې سورت نوم (الْفَجْر) د همدې سورت لومړنی ایت دی او په همدې نامه سره د نورو سورتونو څخه جدا ګرځولی شوی دی.

۲_ دا سورت د جمهورو مفسرینو کرامو په نزد مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].

۳_ د دې سورت د ایتونو شمېر دېرش (۳۰) دی[۲].

۴_ ټولې کلمې یې یو سلو نهه دېرش (۱۳۹) کلمې دي[۳].

۵_ د حرفونو شمېر یې پنځه سوه او پنځه نوي (۵۹۵) حرفونو ته رسېږي[۴].

۶_ دا سورت په ډېرو مطالبو باندې مشتمل دی. د مثال په توګه:

الف: د عبرت اخستلو دپاره پکښې ځینو پخوانیو هلاکو کړی شوو قومونو ته اشاره شوې ده.

ب: انسان پکښې په دې باندې پوهولی شوی دی چې د مال ورکړه إکرام نه دی او تنګلاسي توهین نه دی بلکې دغه دواړه په دنیا کښې د امتحان دپاره تحقق مونده کوي.

ج: د قیامت د ورځې څه حالاتو او کیفیاتو ته پکښې څه بیان نزول موندلی دی.

۷_ لکه څنګه چې په وړاندېنۍ سورت (الْغَاشِيَة) کښې دېته اشاره شوې وه چې د قیامت په ورځ به خلک په دوه وو ګروپونو باندې ویشلې دارنګه په دې سورت (الْفَجْر) کښې هم د خلکو دوه وو ګروپونو ته اشاره شوې ده.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَالْفَجْرِ ۝١ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ۝٢ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ۝٣ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ۝٤ هَلْ فِي ذَٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرٍ ۝٥ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] په سبا (سهار) باندې سوګند دی.

[۲] او د (ذو الحجې) په لسو شپو هم (سوګند دی).

[۳] او په جوفت او طاق باندې هم (سوګند دی).

[۴] او په شپه باندې هم (سوګند دی) کله چې لاړه شي (او ختمه شي).

---

(۱) المحرر الوجيز ج۱۶ ص۲۹۲

(۲) تفسیر البغوي ج۴ ص۴۸۱

(۳) تفسیر الخازن ج۶ ص۵۰۲

(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۳۰۷

(چې هرومرو به ستا رب ﷻ د وعد او وعید منکران معذب کړي).

[۵] ایا په دغو شیانو کښې د عقل د څښتن دپاره لوی سوګند شته؟ (ایا دا سوګندونه په وعد او وعید باندې دلالت کوي؟ هو، دا ورباندې کامل دلایل دي).

ارتباط او توضیحات

۱ــ وړاندېنې سورت (الْغَاشِيَة) په وعد او وعید باندې تمام شوی وه او د دې سورت (الْفَجْر) په ذکرو شوو ایتونو کښې د وعید په تحقق باندې سوګندونه یاد شوي دي چې هرومرو او ضرور به صورت نیسي.

۲ــ په ﴿ وَٱلْفَجْرِ ﴾ کښې د "فَجْر" کلمه علماوو کرامو په ګنو تفسیرونو سره واضحه کړې ده[۱] چې دلته د کومې ورځې په سبا باندې سوګند یاد شوی دی؟، مګر بهتره دا ده چې ذکره شوې کلمه دلته په اطلاق سره پرېښودله شي ترڅو د هرې ورځې سبا ته شامله شي.

همدا مضمون په بل ایت کښې داسې نازل شوی دی چې: ﴿ وَٱلصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴾ [التکویر:۱۸] یعنې او په سبا باندې سوګند دی کله چې سا واخلي (او په اُفق کښې خور شي).

۳ــ په ﴿ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴾ کښې د "لَيَالٍ عَشْرٌ" څخه د لوی اختر د میاشتې لومړنۍ لس شپې مطلب دي[۲]. او دا ځکه چې نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «إِنَّ الْعَشْرَ عَشْرُ الْأَضْحَى»[۳] یعنې یقیناً په ایت شریف کښې لس شپې د لوی اختر د میاشتې لومړنۍ لس شپې دي.

که څه هم دا حدیث معلول (ضعیف) دی[۴]، مګر د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په موقوف حدیث سره تقویه شوی دی چې: «هِيَ اللَّيَالُ الْعَشْرِ الْأُولَى مِنْ ذِي الْحِجَّةِ»[۵] یعنې دا لس شپې د ذي الحجې د میاشتې څخه لومړنۍ لس شپې دي (په دغو لسو شپو باندې سوګند یاد شوی دی).

۴ــ د ﴿ وَٱلشَّفْعِ وَٱلْوَتْرِ ﴾ دواړو کلمو په تفسیر کښې ځینو مفسرینو کرامو د علماوو کرامو شل (۲۰) قوله نقل کړي دي[۶] حال دا چې ټول اقوال پکښې شپږ دېرشو (۳۶) ته رسېږي[۷]، مګر شیخ المفسرین العلامه الطبري علیه الرحمة ذکرې شوې دواړه کلمې په اطلاق سره پرېښې دي[۸]، ترڅو ټولو اشیاوو ته شمولیت ولري، او ټول په سوګند یادولو کښې داخل شي.

مونږ ته همدغه تفسیر غوره برېښي چې په بل ایت کښې ورته داسې اشاره شوې ده چې: ﴿ فَلَآ

---

(۱) زاد المسیر ج۸ ص۲۳۸
(۲) تفسیر الطبري ج۳۰ ص۱۶۹
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۵ ص۷۸
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۰۶
(۵) الدر المنثور ج۸ ص۵۰۰
(۶) زاد المسیر ج۸ ص۲۳۸
(۷) روح المعاني ج۳۰ ص۱۲۰
(۸) تفسیر الطبري ج۳۰ ص۱۷۲

أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ﴾ [الحاقة: ۳۸، ۳۹] يعني نو دغسي نه ده، زه په هغو شيانو باندې سوګند يادوم چې تاسو يې ګورئ او په هغو شيانو باندې هم چې تاسو يې نه ګورئ.

۵ـ په ﴿وَٱلَّيۡلِ إِذَا يَسۡرِ﴾ کښې د ﴿يَسۡرِ﴾ کلمه چې په اصل کښې "يَسْرِي" ده او د "سُرَيَان" لکه "نُقْصَان"- څخه اشتقاقه شوې ده، د تللو معنی ورکوي. دغه معنی جمهورو علماوو کړامو خونه کړې ده"[1].

۶ـ د ذکرو شوو پنځو وارو سوګندونو جواب مقدر دی[2] چې مونږ ترې په "لَيُعَذِّبُ رَبُّكَ الَّذِيْنَ أَنْكَرُوا الْوَعْدَ وَالْوَعِيْدَ" سره تعبير کولی شو. يعني هرومرو به ستا رب ﷻ هغه کسان معذب کړي کوم چې د وعد او وعيد څخه انکار کوونکي دي.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه په ﴿هَلۡ فِي ذَٰلِكَ قَسَمٞ لِّذِي حِجۡرٍ﴾ کښې د ﴿حِجۡرٍ﴾ کلمه د "عقل" څخه عبارت ده، شايد چې دا لقب به د دې کبله عقل ته ورکړی شوی وي چې هوښيار بنيادم د خپل عقل په سبب د جناياتو د ارتکاب څخه منعه کوي او د شريعت په رڼا کښې سمه لاره موندہ کوي.

۷ـ نو د ايتونو لنډ مضمون به داسې راوخېژي چې:

ايا په دغو پنځو شيانو کښې د عقل د خاوندانو دپاره د سوګند کولو لياقت شته؟

هو، د عقل خاوندان پوهېږي چې ټول مخلوقات د يوه کامل نظام لاندې چلېږي او په خپل خپل ځای او وخت کښې تحقق مومي. د مثال په توګه:

الف: سهار د هرې شپې په پای کښې راځي نه په منځ کښې.

ب: د هرې مياشتې لس-لس شپې د سپوږمۍ د رڼا په ملحوظ تفاوت لري او هيڅکله د مياشتې د آخر شپې د مياشتې د اول يا د منځ شپې نه شي جوړېدلی او نه په فضليت کښې برابرې دي.

ج: جوفت او طاق هر يو خپل خپل ځای لري او يو د بل په ځای کښې قرار نه شي نيولی.

د: هره شپه په خپل ټاکلي وخت باندې ځي راځي او داسې نور.

نو هوښياران پوهېږي چې دا نظام عبث نه دی چې په پای کښې تصفيه ونه لري، او هم پوهېږي چې وعد او وعيد هرومرو په ټاکلي وخت سره ضرور تحقق مومي.

﴿أَلَمۡ تَرَ كَيۡفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿٦﴾ إِرَمَ ذَاتِ ٱلۡعِمَادِ ﴿٧﴾ ٱلَّتِي لَمۡ يُخۡلَقۡ مِثۡلُهَا فِي ٱلۡبِلَٰدِ ﴿٨﴾
وَثَمُودَ ٱلَّذِينَ جَابُواْ ٱلصَّخۡرَ بِٱلۡوَادِ ﴿٩﴾ وَفِرۡعَوۡنَ ذِي ٱلۡأَوۡتَادِ ﴿١٠﴾ ٱلَّذِينَ طَغَوۡاْ فِي ٱلۡبِلَٰدِ ﴿١١﴾
فَأَكۡثَرُواْ فِيهَا ٱلۡفَسَادَ ﴿١٢﴾ فَصَبَّ عَلَيۡهِمۡ رَبُّكَ سَوۡطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾ إِنَّ رَبَّكَ لَبِٱلۡمِرۡصَادِ ﴿١٤﴾

(۱) اضواء البيان ج۹ ص۳۲۱؛ المحرر الوجيز ج۱۶ ص۲۹۴
(۲) تفسير القاسمي ج۱۷ ص۱۴۲؛ تفسير ابي السعود ج۹ ص۱۵۴

[۶] (ای پیغمبره!) ایا ته نه ګورې چې ستا رب ﷻ د عادیانو سره څه کړي دي؟
[۷] (البته د عادیانو هغه قبیلې چې) د (خپل نیکه) ارم په نامه (هم یادېږي) کومه چې د لوړو قدونو (او یا د لوړو بنګلو) خاونده وه.
[۸] هغه عادي قبیله چې د دوی څوندې (د الله ﷻ د پلوه) په ښارونو کښې (نور څوک) نه وه پیدا کړی شوي.
[۹] او (ایا ته نه ګورې چې ستا رب ﷻ) د ثمودیانو سره څه ډول چال چلند (کړی) دی؟ هغه ثمودیان چې په وادي القری (خپل تاتوبي) کښې به یې کلکې ډبرې تراشلې (او کوټې به یې پکښې جوړولې).
[۱۰] او (ایا ته نه ګورې چې ستا رب ﷻ) د فرعون (او فرعونیانو) سره څنګه چال چلند کړی دی (البته) داسې فرعون چې د موړیو (قوت یا ظلم) خاوند وه؟.
[۱۱] (ذکرې شوې درېواړه ډلې) هغه کسان وه چې په ښارونو کښې یې طغیان (او سرکشې) خپله کړې وه.
[۱۲] نو ډېر فسادونه یې پکښې خواره کړي وه.
[۱۳] نو ستا رب ﷻ وربانديې د عذاب متروکه ورنازله (وربښکته) کړه.
[۱۴] یقیناً ستا رب ﷻ په څارنځای کښې دی (هر شی د سزا یا جزا دپاره څاري).

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! ته ډاډه اوسه چې ستا د زمانې د عنادي کفارو سره به هم ستا رب ﷻ هغه چال چلند وکړي کوم یې چې د. پخوانیو عنادي کفارو سره کړی وه چې په بنیاد ویستونکي عذاب سره یې هلاک کړي دي. یا په بل عبارت:

۱ـ ایا ته نه ګورې او تاته علم نشته چې ستا رب ﷻ د عادیانو سره څه وکړه او څنګه عذاب یې وربانديې ورنازل کړ؟

البته هغه عادیان کوم چې د "ارم" د اولادې څخه وه او ډېر لوړ لوړ قدونه یې درلوده او د ډېرو دنګو-دنګو ماڼیو درلودونکي وه بلکې د خپلې زمانې په ښارونو کښې یې ساری او سیال نه درلود.

۲ـ ایا ته نه ګورې او تاته معلومات نشته چې ستا رب ﷻ د ثمودیانو سره څه وکړه څوک چې دوهمه درجه عادیان وه او هم د هغوی څخه وروسته وربانديې خمکه اباده کړی شوې وه.
دغه دوهمه درجه عادیان په صنعت کښې ډېر وړاندې وه حتی چې په خپل استوګنځای او خپله منطقه کښې به یې ډبرې تراشلې او کورونه او ښارونه به یې پکښې جوړول.

۳ـ بالآخره، ایا تاته د فرعون په حالت باندې علم نشته چې ستا رب ﷻ په څه ډول عذاب باندې اخته کړ؟

حال دا چې نوموړي د یو پلوه د ډېر زیات قوت او ثروت خاوند وه او د بله پلوه ډېر سخت ظالم وه، چې په ډول ډول بې رحمیو سره به یې مؤمنان تعذیبول او کفر ته به یې کشول.

۴_ ای پیغمبره! د ذکرو شوو قومونو او د دوی د امثالو د هلاکت او د بنیاد ویستلو وجه دا وه چې: دوی په ښارونو کښې سرکشي او بغاوت خپل کړی وه او څوک یې نه پرېښودل چې ستا د رب ﷻ په ورنازل کړی شوي شریعت باندې عمل وکړي نو د همدې کبله یې په ښارونو کښې ډېر زیات فساد خور کړ او د فساد د خورولو په یوه لاره باندې یې هم دریغ ونه کړ، بلکې د فساد د خورولو ټولې حیلې یې په کار اچولې وې.

۵_ د همدې کبله په هغوی باندې ستا رب ﷻ د عذاب متروکه ورښکته کړه او ټول یې ورباندې پوپنا کړه.

یقیناً ستا رب ﷻ د هر شي څارنه کوي او په هر شي باندې مراقبت کوونکي دي چې هیڅ شی ترې نه شي پټېدلی.

۶_ ای پیغمبره! ستا د زمانې کفارو ته په کار دي چې د عناد څخه لاس واخلي او ستا اتباع او پیروی ته غاړې کېږدي، ترڅو د پخوانیو عنادیانو کفارو غوندې د بنیاد ویستونکي عذاب سره مخامخ نه شي.

توضیحات

۱_ د عادیانو، ثمودیانو، فرعونیانو او نورو کفري عنادي ډلو د هلاک قیصې د قرآن کریم په نورو سورتونو کښې وړاندې تېرې شوي دي، هیله ده چې د تفصیل دپاره هملته مراجعه وکړی شي.

څو نکات

۲_ په ﴿ بِعَادٍ ۝ إِرَمَ ذَاتِ ٱلْعِمَادِ ۝ ٱلَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي ٱلْبِلَٰدِ ﴾ کښې باید لاندې نکات په ذهن کښې وساتل شي:

الف: د ﴿ إِرَمَ ﴾ کلمه مفسرینو کرامو په متعددو معناوو سره تفسیره کړې ده[۱]، لکه:

اول: ځینې وایي چې: د عادیانو په نیکونو کښې یو کس د "اِرَم" په نامه یادېده نو ذکر شوی قوم د خپل نیکه په نامه یاد شوی دی، چې د دوی څخه په [النجم: ۵۰] ایت کښې په ﴿ عَادًا ٱلْأُولَىٰ ﴾ سره تعبیر شوی دی. یا په بل عبارت: د عادیانو یوې قبیلې ته "عَادُ الْأُولَى" یا "عَادُ إِرَمَ" وایي کومې ته چې هُود ﷺ د پیغمبر په حیث وراستولی شوی وه، او بله قبیله یې د "عَادُ الْآخِرَة" یا "ثمودیانو" په نامه یادېږي کومې ته چې صالح ﷺ د پیغمبر په حیث ورغلی وه کومې ته چې په راتلونکي متصل ایت کښې اشاره شوې ده.

دوهم: ځینې وایي چې: په (عادیانو) کښې یوه خاصه قبیله د "اِرَم" په نامه یادېده کومې چې واکداري درلوده او حاکمه قبیله وه[۲]، په اصطلاح په هغوی کښې شاهي کورنۍ "اِرَم" نومېده.

---

(۱) زاد المسیر ج۸ ص۲۴۱؛ روح المعاني ج۳۰ ص۱۲۳

(۲) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۰۷

دریم: خو جمهور علماء کرام وايي چې: "إِرَم" د عاديانو د ښار نوم وه چې د هر لوی ښار وه او په یمن کښې واقع وه[۱].

ب: د "عِمَاد" کلمه لاندې دوه احتماله درلودلی شي چې د بدلیت په لحاظ د دواړو معناوو اراده کول هم ښه خبره ده چې په عاديانو باندې ذکره شوې کلمه په دواړو احتمالونو سره صادقېږي:

اول: د "عِمَاد" کلمه د "عِمَادَة" ـ لکه "عِبَادَة" ـ جمعه ده. "عِمَادَة" د ماڼۍ او تعمیر معنی ورکوي[۲].

همدا معنی په بل ایت کښې هم نازله شوې ده چې: ﴿ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴾ [الشعراء: ۱۲۹] یعنې ای عاديانو! او تاسو ډېرې لوړې او دنګې ماڼۍ جوړوئ، شاید چې تاسو په ځمکه کښې په دائمي توګه اوسېږئ.

دوهم: دا کلمه مصدر ده ـ لکه "قِتَال" ـ او د اوږدوالي دپاره وضعه شوې ده[۳] چې د دغو خلکو قامتونه ډېر لوړ او دنګ وه. همدې معنی ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُنقَعِرٍ ﴾ [القمر: ۲۰] یعنې عاديان به د هلاک په وخت کښې په ځمکه باندې داسې غورزول کېده لکه چې یقیناً دوی د بېخه راوتلي د خرما ډډونه وي.

ج: د ﴿ ذَاتِ ٱلْعِمَادِ ﴾ کلمه د ﴿ إِرَمَ ﴾ د کلمې دپاره یو صفت دی او ﴿ ٱلَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي ٱلْبِلَٰدِ ﴾ یې دوهم صفت دی[۴].

د: که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د ﴿ إِرَمَ ﴾ د کلمې دپاره دوهمه معنی خوښه کړې ده[۵]، مګر مونږ ته یې اولنۍ معنی په زړه پورې برېښي. او دا ځکه چې:

دغو دواړو صفاتو یوازې په واکدارې (شاهي) کورنۍ پورې اختصاص نه درلود بلکې ټول عاديان د دې صفاتو درلودونکي وه.

ه: بالآخره په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې: "إِرَم" د هغه ښار نوم دی کوم چې د "عاد" یوه زوی (شداد) په درې سوو کالو کښې جوړ کړی وه[۶].

خو دا قیصه د اسرائیلیاتو څخه ده او څه حقیقت نه لري[۷]. نو په کار دي چې څوک ورباندې باور ونه کړي، د همدې غرض دپاره ورته مونږ دلته اشاره وکړه.

"جَوب" څه معنی؟

۳ـ په ﴿ جَابُوا۟ ٱلصَّخْرَ بِٱلْوَادِ ﴾ کښې د ﴿ جَابُوا ﴾ کلمه د "جَوْب" ـ لکه "قَوْل" ـ څخه اشتقاقه

---

(۱) المحرر الوجيز ج۱۶ ص۲۹۵
(۲) القاموس المحيط ج۳ ص۳۰۷
(۳) لسان العرب ج۳ ص۳۰۳
(۴) تفسير ابي السعود ج۹ ص۱۵۴
(۵) تفسير ابن كثير ج۴ ص۵۰۷
(۶) تفسير الكشاف ج۴ ص۷۴۸
(۷) تفسير القاسمي ج۱۷ ص۱۴۴؛ نظم الدرر ج۸ ص۴۱۷؛ روح المعاني ج۳۰ ص۱۲۳

شوې ده چې د پرې کولو معنی و رکوي[1]، خو په دې مقام کښې د تراشلو څخه کنایي ده چې په بل ایت کښې ورباندې صراحت نازل شوی دی چې: ﴿ وَتَنْحِتُونَ مِنَ ٱلْجِبَالِ بُيُوتًا ﴾ [الشعراء:۱۴۹] یعنې ای ثمودیانو! تاسو د غرونو څخه کوټې تراشئ (او جوړوئ نو د دغه نعمت شکریه وکړئ او توحیدي عقیده خپله کړئ).

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په همدغه ایت کښې د "الْوَادِ" کلمه د هغه ځای نوم دی په کوم کښې چې ثمودیان اوسېدل چې د "وَادِي الْقُرَى" په نامه ډېر شهرت لري[2].

هېر مو نه شي

۴ـ په دې مقام کښې لاندې دوه مطلبونه وړاندې تېر شوي دي، باید چې هېر نه کړی شي:

الف: په ﴿ وَفِرْعَوْنَ ذِي ٱلْأَوْتَادِ ﴾ کښې "فِرْعَوْن" ته د "ذِي الْأَوْتَاد" لقب ورکړی شوی دی او د [ص: ۱۲] ایت لاندې د الله ﷻ په توفیق لیکلی شوي دي چې دغه لقب یا د ډېر قوت څخه نمایندګي کوي او یا د زیات ظلم څخه کنایي دی.

ب: په ﴿ إِنَّ رَبَّكَ لَبِٱلْمِرْصَادِ ﴾ کښې د "مِرْصَاد" کلمه د [النبأ: ۲۱] ایت لاندې ښه پوره څېړل شوې ده والحمد لله ﷻ، خو دلته ترې څارنځای مطلب دی[3] چې په بل ایت کښې ورته داسې اشاره شوې ده: ﴿ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ رَّقِيبًا ﴾ [الأحزاب:۵۲] یعني او الله ﷻ په هر شي باندې څارونکی دی چې هیڅ شی ترې نه پټېدلی شي او نه ترې تښتېدلی شي.

﴿ فَأَمَّا ٱلْإِنسَـٰنُ إِذَا مَا ٱبْتَلَىٰهُ رَبُّهُۥ فَأَكْرَمَهُۥ وَنَعَّمَهُۥ فَيَقُولُ رَبِّىٓ أَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾ وَأَمَّآ إِذَا مَا ٱبْتَلَىٰهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُۥ فَيَقُولُ رَبِّىٓ أَهَـٰنَنِ ﴿١٦﴾ كَلَّا ۖ بَل لَّا تُكْرِمُونَ ٱلْيَتِيمَ ﴿١٧﴾ وَلَا تَحَـٰٓضُّونَ عَلَىٰ طَعَامِ ٱلْمِسْكِينِ ﴿١٨﴾ وَتَأْكُلُونَ ٱلتُّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا ﴿١٩﴾ وَتُحِبُّونَ ٱلْمَالَ حُبًّا جَمًّا ﴿٢٠﴾ ﴾

[۱۵] نو هر چې انسان دی کله یې چې خپل رب ﷻ امتحان کړي نو عزت ورکړي او نعمتونه ورکړي نو نوموړی وایي چې: ماته خپل رب ﷻ عزت راکړ (چې ما یې لیاقت درلود).

[۱۶] او هر چې (انسان دی) کله یې چې خپل رب ﷻ امتحان کړي نو روزي یې ورباندې تنګه کړي نو نوموړی وایي چې: زه خپل رب ﷻ سپک کړم.

[۱۷] دغسې نه ده (لکه چې تاسو خیال کوئ)، بلکې تاسو (په افعالو کښې هم په غلطه لاره روان یاست) چې یتیم ته عزت نه ورکوئ.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۱۰۰

(۲) اضواء البیان ج۹ ص۲۱۵

(۳) البحر المحیط ج۱۰ ص۴۷۳

[۱۸] او (همدارنگه) تاسو د مسکین په خوراک ورکولو باندې تېزول نه کوئ (او نه پخپله هغه ته خوراک ورکوئ).

[۱۹] او تاسو ټول مېراث خورئ (او وارثانو ته ټاکلې برخه نه ورکوئ).

[۲۰] او (بالآخره) تاسو مال خوښوئ ډېر خوښول (چې افراطي محبت ورسره لرئ).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو د وروستني ایت په ارتباط د څارنې څرنګوالي ته اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې راځېژي:

ای پیغمبره! نو ته د خپل رب ﷻ د څارنې او مراقبت څو مثالونه په خپل اُمت باندې قرائت کړه هغه دا چې:

۱ـ بنیادم چې دی کله یې چې خپل رب ﷻ په غنا سره د ازمېښت لاندې ونیسي او عزت ورکړي او همدارنګه ورباندې د نعمتونو پرېماني ورنازله کړي، نو په دغه وخت کښې یې امتحان او ازمېښت په زړه کښې نه ګرځي او وایي چې ماته خپل رب ﷻ عزت او پرېمانه نعمتونه ځکه راکړه چې زه یې ورټیا لرم او زما څخه خپل رب ﷻ راضی دی او زما کړه وړه یې خوښ دي.

۲ـ بالمقابل کله یې چې خپل رب ﷻ په فقر او تش لاسۍ سره امتحان کړي او د نعمتونو تنګي ورباندې ورولي، نو په دغه وخت کښې یې هم امتحان د ذهن څخه اوځي او وایي چې: زه خپل رب ﷻ سپک کړم او د بې عزتۍ سره یې مخامخ کړم.

حال دا چې: ای بنیادمه! دغسې نه ده لکه چې ته خیال کوې. او دا ځکه چې:

د الله ﷻ په نزد عزت او ذلت، په تقوی او عدم تقوی پورې ارتباط لري او غنا او فقر دواړه د امتحان په بنیاد صورت نیسي او بس.

۳ـ ای بنیادمانو! ستاسو غلطیا یوازې په اقوالو کښې نه ده بلکې تاسو په افعالو کښې هم د غلطۍ مرتکبین ګرځي او کامیابي مو د لاسه اوځي. مثلاً:

الف. تاسو نه د یتیمانو سره احسان کوئ او نه یې عزت کوئ بلکې د هغوی په عدم احسان او عدم عزت (توهین) کښې اخته یاست.

ب: تاسو نه پخپله فقیرانو او مسکینانو ته خوراک او څښاک ورکوئ او نه بل څوک هڅوئ چې دغه کار وکړي او د الله ﷻ په لار کښې انفاق وکړي.

ج: تاسو د مړو په متروکه مالونو کښې هم د زیات حرص څخه کار اخلئ چې مستحقینو ته مقرره کړې شوې برخه نه ورکوئ بلکې ټول میراثي مال پخپله خورئ او ګېډه ورباندې اچوئ، او په دې لار کښې ډېر زیات زیار وباسئ.

د: لنډه دا چې: تاسو د دنیاوي فاني مال سره ډېره زیاته مینه او محبت لرئ او په راغونډولو کښې یې نه په مشروعه لاره صرفه کوئ او نه غیر مشروعه لاره د پامه غورزوئ، حال دا چې ستاسو

تول حالات دمراقبت لاندې دي او تاسو په هر وخت کښې د خپل رب ﷻ د څارنې لاندې یاست چې په وخت سره به د محاسبې سره مخامخ کړی شئ.

توضیحات

۱ـ د اولنیو دوارو ایتونو مضمون ته په بل ځای کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿ وَنَبْلُوكُم بِٱلشَّرِّ وَٱلْخَيْرِ فِتْنَةً ﴾ [الأنبياء:۳۵] یعنې او مونږ تاسو په شر او خیر (دوارو) سره امتحانوو امتحانول، بیا به تاسو مونږ ته راجع کړی شئ او محاسبه به درسره صورت ونیسي.

د یتیم إکرام څه شی دی؟

۲ـ په ﴿ بَل لَّا تُكْرِمُونَ ٱلْيَتِيمَ ﴾ کښې د ﴿ لَّا تُكْرِمُونَ ﴾ کلمه د "إِكْرَام" څخه اشتقاقه شوې ده، "إِكْرَام" دې ته ویل کېږي چې څوک چا ته داسې ګټه ورسوي چې څه نقصان پکښې نه وي نغښتی[۱]، نو د یتیم سره "إِكْرَام" کول لاندې صورتونه درلودلی شي:

الف: چې یتیم ته خپل حق ورکړی شي او د ده د کمزورۍ څخه بده استفاده ونه کړی شي.

ب: چې برسېره د حق په ورکولو باندې اخلاقي او روزنیزه ګټه هم ورته ورسوله شي.

دغه مضمون په ډېرو احادیثو کښې روایت شوی دی لاندې مثالونه یې ولولئ:

اول: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «اللَّهُمَّ إِنِّي أُحَرِّجُ حَقَّ الضَّعِيفَيْنِ الْيَتِيمِ وَالْمَرْأَةِ»[۲] یعنې ای الله! یقینًا زه (په ظالمانو باندې) د دوه وو کمزورو کسانو حق تنګوم (ورباندې یې حراموم) چې یو کمزوری یتیم دی او بله کمزورې زنانه ده.

دوهم: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «خَيْرُ بَيْتٍ فِي الْمُسْلِمِينَ بَيْتٌ فِيهِ يَتِيمٌ يُحْسَنُ إِلَيْهِ وَشَرُّ بَيْتٍ فِي الْمُسْلِمِينَ بَيْتٌ فِيهِ يَتِيمٌ يُسَاءُ إِلَيْهِ»[۳] یعنې د مسلمانانو په کورونو کښې غوره کور هغه دی چې یتیم پکښې وي او احسان ورسره کېږي. او د مسلمانانو په کورونو کښې بد کور هغه دی چې یتیم پکښې وي او بده وضعه ورسره کېږي (اکرام ورسره نه کېږي).

"لَمّ" څه معنی؟

۳ـ په ﴿ وَتَأْكُلُونَ ٱلتُّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا ﴾ کښې د "تُرَاث" کلمه په اصل کښې "وراث" وه چې د میراث معنی ورکوي او د "لَمًّا" کلمه پکښې د "جمع" معنی ورکوي[۴]. یعنې تاسو میراث خورئ تول خوراک چې حقدارانو ته پکښې خپل حق نه ورکوئ.

مونږ د الله ﷻ په توفیق د [النساء:۳] ایت لاندې لیکلي دي چې د جاهلیت په زمانه کښې به

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۴۶

(۲) مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۴۴۰

(۳) سنن ابن ماجه ص۲۶۲

(۴) لسان العرب ج۱۲ ص۵۴۸

زنانه وو او ماشومانو ته په میراث کښې برخه نه ورکوله کېده ځکه چې دواړه توره نه شي وهلی او د دښمن مقابله نه شي کولی، او میراث باید هغه چا ته ورکړی شي چې دغه کار ونه کولی شي.

د "جَمّ" معنی

۴ـ په ﴿وَتُحِبُّونَ ٱلْمَالَ حُبًّا جَمًّا﴾ کښې د "جَمّ" کلمه د "ډېر" معنی ورکوي هر شی چې وي[۱].
یعنې او تاسو په ډېر افراطي محبت سره مال خوښوئ او مینه ورسره لرئ.
افراطي محبت دې ته ویل کېږي چې آخرت پکښې بالکل هېر کړی شي. یا په بل عبارت: د دنیاوي مال سره افراطي محبت او مینه د دې څخه عبارت ده چې څوک فقط د مال لاسته راوړنه په نظر کښې ونیسي او شریعت بالکل د لحاظ څخه وغورزوي. لکه چې په لاندې احادیثو کښې ورته اشاره شوې ده:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَيَأْتِيَنَّ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ لَا يُبَالِي الْمَرْءُ بِمَا أَخَذَ مِنَ الْمَالِ بِحَلَالٍ أَوْ بِحَرَامٍ»[۲] یعنې هرومرو به په خلکو باندې داسې زمانه ورشي چې سړی به په هغه شي باندې څه باک (پروا) نه کوي کوم یې چې د مال څخه رانیولی وي چې (دا یې) په حلاله (جائزه) طریقه (رانیولی دی) او که په حرامه (ناجائزه) طریقه (یې ترلاسه کړی دی)؟.

ب: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ أَحَبَّ دُنْيَاهُ أَضَرَّ بِآخِرَتِهِ وَمَنْ أَحَبَّ آخِرَتَهُ أَضَرَّ بِدُنْيَاهُ فَآثِرُوا مَا يَبْقَى عَلَى مَا يَفْنَى»[۳] یعنې څوک چې خپله دنیا په افراطي محبت سره محبوبه وګرځوي نو هغه خپل آخرت ته ضرر ورساوه او څوک چې خپل آخرت خوښ کړي نو خپلې دنیا ته یې ضرر ورساوه نو تاسو په هغه شي باندې چې فنا کېږي هغه شی غوره کړئ چې باقي پاتې کېږي.

﴿كَلَّآ إِذَا دُكَّتِ ٱلْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾ وَجَآءَ رَبُّكَ وَٱلْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾ وَجِاْىٓءَ يَوْمَئِذٍۭ بِجَهَنَّمَ ۚ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ ٱلْإِنسَـٰنُ وَأَنَّىٰ لَهُ ٱلذِّكْرَىٰ ﴿٢٣﴾ يَقُولُ يَـٰلَيْتَنِى قَدَّمْتُ لِحَيَاتِى ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُعَذِّبُ عَذَابَهُۥٓ أَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُۥٓ أَحَدٌ ﴿٢٦﴾ يَـٰٓأَيَّتُهَا ٱلنَّفْسُ ٱلْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ ٱرْجِعِىٓ إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ﴿٢٨﴾ فَٱدْخُلِى فِى عِبَـٰدِى ﴿٢٩﴾ وَٱدْخُلِى جَنَّتِى ﴿٣٠﴾﴾

[۲۱] (انسان دی په خپل قول او فعل کښې) غلطي نه کوي. (او دا ځکه چې:) کله ځمکه پسته (او نرمه) کړی شي، پستول- پستول (ترخو ښه هواره کړی شي).

---

[۱] القاموس المحیط ج۱ ص۵۳۲
[۲] مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۴۳۲
[۳] مسند احمد بن حنبل ج۷ ص۱۶۵

[۲۲] او ستا رب ﷻ (په بلا کیفه توګه) راشي او پرښتې هم صفونه- صفونه (راشي).

[۲۳] او په دغې ورځ کښې دوزخ هم (د محشر میدان ته) راوستلی شي (راښکودلی شي)، په دغې ورځ کښې به انسان پند واخلي (او نصیحت به قبول کړي). حال دا چې (په دغه وخت کښې به ورته) پند څنګه وي (څه په درد به یې وخوري)؟.

[۲۴] (په دغه وخت کښې به) انسان ووایي چې: ای کاش چې د خپل (دغه) ژوند دپاره مې (د دنیا څخه څه نېک اعمال) وړاندې رالېږلی وي (چې اوس مې د نجات سبب ګرځېدلی وي).

[۲۵] نو په دغې ورځ کښې د الله ﷻ د عذاب غوندې عذاب هیڅوک (چا ته) نه شي ورکولی (او نه د چا توان رسېږي).

[۲۶] او (همدارنګه په دغې ورځ کښې) د الله ﷻ د تړلو غوندې تړل هیڅوک نه شي کولی (بلکې نه څوک عذابول کولی شي او نه تړل).

[۲۷] ای مطمئنه (ارامه) نفسه!.

[۲۸] (د) خپل رب ﷻ (موعد) ته په داسې حال ورستون شه چې ته راضي (او) راضي کړی شوی یې (ته د خپل رب ﷻ څخه راضي یې او خپل رب ستا څخه راضي دی).

[۲۹] نو ته زما (د صالحو) بندګانو (په ډله) کښې داخل شه.

[۳۰] او (هم) زما (تیار کړی شوي) جنت ته ننوځه.

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! ذکر شوی انسان دی په قول او فعل کښې غلطیاوې پرېږدي او د قیامت د سختې ورځې څخه دې وېدار شي چې:

۱ـ دغه سخته ورځ به په هغه وخت کښې صورت ونیسي چې:

الف: کله ځمکه وټکوله شي ښه پوره ټکول، نو هیڅ لوړه ژوره هم پکښې پرېښنبودله شي بلکې هواره وګرځوله شي.

ب: کله ستا رَب ﷻ د محاسبې او فیصلې دپاره په بلا کیفه توګه راشي.

ج: کله پرښتې صفونه‌صفونه (قطارونه قطارونه) ودرېږي.

د: کله دوزخ د حشر میدان ته راښکودلی شي او کفارو ته په دغې ورځ کښې د ترهیب دپاره راوستلی شي.

نو په دغه وخت کښې به نوموړی انسان پند واخلي او ستا ارشادات به قبول کړي، خو په دغه وخت کښې به یې پند اخستل څه په درد وخوري او په څه درد به یې دوا شي؟.

۲ـ د همدې کبله به په دغه وخت کښې ذکر شوی انسان په ډېر حسرت او افسوس سره وایي چې: ای کاش چې ما په دنیا کښې ارشادات او پندونه قبول کړي وی او د خپل دغه ژوند دپاره مې داسې کړه وړه وړاندې را استولي وی چې اوس مې په درد دوا شوي وی او د عذاب څخه وړباندې بچ شوي وی.

۳_ ای پیغمبره! په دغې ورځ کښې به د دنیا تعذیبوونکي او حبس کوونکي ظالمان او جابران د الله ﷻ د پلوه په تعذیب اخته وي او په حبس به محکوم وي نو هلته به د ده ﷻ د عذاب غوندې عذاب څوک چاته نه شي ورکولی او نه به د ده ﷻ د حبس او تړلو غوندې حبس کول او تړل د چا د لاسه پوره وي، بلکې د ده ﷻ څخه پرته به د هیچا څه شی د واکه پوره نه وي.

۴_ ای پیغمبره! بالمقابل په دغې ورځ کښې به مؤمنان هر یو ډاډه کړی شي او ستا د رب ﷻ د پلوه به مخاطب وګرځولی شي چې: ای مطمئنه نفسه!:

الف: ته د خپل رب ﷻ موعد ته بېرته ورتاو شه او هغه ځای ته چې تاسره یې وعده شوې ده په داسې حال کښې بېرته وروګرځه چې ته د خپل رب ﷻ په نعمتونو باندې ډېر خوښ او خوشاله یې او هم ستا څخه خپل رب ﷻ پوره راضي دی.

ب: ته لاړ شه او زما د مخلصو بندګانو په ډله کښې شامل شه او زما هغه جنت ته ورننوځه کوم چې ما ستا غوندې بندګانو دپاره تیار کړی دی.

توضیحات

۱_ په ﴿ كَلَّآ إِذَا دُكَّتِ ٱلۡأَرۡضُ دَكّٗا دَكّٗا ﴾ کښې د "دَكّ" کلمه د ځمکې پستولو او نرمولو ته ویل کېږي[1]، خو په دې مقام کښې ترې د ځمکې هوارول مطلب دي لکه چې په [طه.۱۰۵_ ۱۰۷] ایتونو کښې وربانډې صراحت نازل شوی دی.

د دوزخ راښکودل

۲_ په ﴿ وَجِاْيٓءَ يَوۡمَئِذِۭ بِجَهَنَّمَۚ ﴾ کښې د حشر میدان ته د دوزخ راښکودلو ته اشاره ده چې همدغه مضمون د الله ﷻ په توفیق د [الشعراء:۹۱] ایت لاندې د یوه حدیث په رڼا کښې ډېر ښه تفسیر شوی دی، هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

دلته د "ل" توری څه معنی ورکوي؟

۳_ په ﴿ قَدَّمۡتُ لِحَيَاتِي ﴾ کښې د "ل" توری مفسرینو کرامو په دوه ډوله معنی کړی دی[2] چې دواړه ډوله په اصل مطلب کښې اختلاف نه لري هغه دا چې:

الف: دلته د "ل" توری اجلیه دی، او د "حَيَاة" څخه اُخروي "حَيَاة" مطلب دی. یعنې ای کاش! چې ما د دغه اُخروي ژوند دپاره په دنیا کښې څه داسې کړه وړه مخکښې رالېږلي وی چې اوس مې په درد دوا شوي وی.

ب: دغه د "ل" توری دلته د "وقت" معنی ورکوي او د "حَيَاة" څخه دنیاوي "حَيَاة" مراد دی. یعنې

---

(۱) مفردات الراغب ص ۱۷۲
(۲) روح المعاني ج ۳۰ ص ۱۲۹؛ تفسیر القاسمي ج ۱۷ ص ۱۵۲؛ البحر المحیط ج ۱۶ ص ۳۰

ای کاش! چې ما د خپل دنیاوي ژوند په وخت کښې د اُخروي ژوند دپاره څه شیان مخکښې رالېږلي وی چې اوس مې ورباندې نجات موندلی وی.

یو تفسیري تحلیل

۴ـ په ﴿ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُعَذِّبُ عَذَابَهُۥٓ أَحَدٌ ۝ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُۥٓ أَحَدٌ ﴾ کښې لاندې تفسیري تحلیل په ذهن کښې ساتل په کار دي:

الف: د ﴿ عَذَابَهُ ـ وَثَاقَهُۥ ﴾ دواړه کلمې د تشبیهي "ک" په تقدیر سره منصوبې دی.

ب: د دغو دواړو کلمو ضمیرونه (هٗ، هٗ) د الله ﷻ څخه کنایي دي. نو ته به وایې چې داسې عبارت: "كَعَذَابِ اللهِ، كَوَثَاقِ اللهِ" نازل شوی وي.

یعنې په دغې ورځ کښې به د الله ﷻ د عذاب غوندې عذاب څوک چا ته نه شي ورکولی او نه به د الله ﷻ د تړلو په شان تړل څوک کولی شي.

یا په بل عبارت: په دغې ورځ کښې به واکداري یوازې په الله ﷻ پورې اختصاص ولري او بس.

نو هلته به دنیاوي جبابره او فراعنه نه د تعذیب توان لري او نه به د حبس او تړلو وسه لري، بلکې دوی به پخپله د الله ﷻ د تعذیب لاندې وي او حبس او تړل شوي به وي.

همدې مضمون ته په نورو ایتونو کښې هم اشارې شوې دي. لاندې مثالونه یې ولولئ:

اول: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ لِّمَنِ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ ﴾ [المؤمن:۱۶] یعنې په دغې ورځ کښې به الله ﷻ ووایي چې نن ورځ پوره واکداري د چا دپاره مختصه ده؟ نن ورځ ټوله واکداري (ظاهري او باطني) فقط په الله ﷻ پورې اختصاص لري چې هیڅ شریک نه لري او په خلکو باندې د خپلې ارادې تحمیلوونکی دی.

دوهم: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَٱلْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ ﴾ [الانفطار:۱۹] یعنې په دغې ورځ کښې (ظاهري او باطني) د حکم چلول په الله ﷻ پورې مختص دي او بس.

سوالونه او جوابونه

۵ـ په دې مقام کښې لاندې سوالونه د سړي په ذهن کښې ګرځي راګرځي:

الف: که څوک وایي چې: په ﴿ ٱلنَّفْسُ ٱلْمُطْمَئِنَّةُ ﴾ سره کوم نفس مراد دی او دا د کوم نفس لقب دی؟

مونږ وایو چې: د الله ﷻ په توفیق د [یوسف:۵۳] ایت لاندې لیکلې شوي دي چې دا د هغه نفس لقب دی کوم چې د ګناهونو د ارتکاب څخه مطمئن او معصوم دی.

ب: که څوک وایي چې: ایا ذکر شوی خطاب یوازې پیغمبرانو پورې اختصاص لري چې د ګناهونو څخه معصومان دي؟

مونږ وايو چې: دغه خطاب ټولو مؤمنانو (أصحاب اليمين) ته شامل دی[۱]، او دا خکه چې د مرګ څخه وروسته او يا عين د ځنکدن په وخت کښې ټول مؤمنان د ګناهونو د ارتکاب څخه په عصمت کښې ګرځي، او د واقع کېدلو څخه يې بچ کېږي، ته به وايې چې معصومان دي.

ج: که څوک وايي چې: ذکر شوی خطاب په کوم وخت کښې صورت نيسي؟

مونږ وايو چې: خينو علماوو کرامو دغه وخت د روح د قبض وخت او خينو د قبره څخه د راپورته کېدلو وخت او خينو د جنت د داخلېدلو وخت ښودلی دی[۲]. مګر بهتره دا ده چې دغه وخت په اطلاق سره پرېښودل شي، څه لرې نه ده چې مؤمنانو ته به په مکرره توګه موقع په موقع په ذکر شوي خطاب سره اطمنان ورکړی شي، يا الله! مونږ ته دغه خطاب راپيرزو کړې!.

په همدې بنياد خينو علماوو کرامو ليکلي دي چې کله عبد الله بن عباس رضي الله عنهما (رئيس المفسرين) خاورو ته وسپارل شو نو په دغه وخت کښې د ټولو خلکو په وړاندې ذکر شوی ايت شريف قرائت کړی شو خو هيڅوا ونه شو ليدلی چې قرائت کوونکی څوک وه[۳].

د: که څوک وايي چې: دغه عبارت ﴿ ٱرْجِعِيٓ إِلَىٰ رَبِّكِ ﴾ څه معنی؟

مونږ وايو چې: د دغه عبارت سره د "مَوْعِد" کلمه مقدره ده چې د "ارْجِعِي إِلَى مَوْعِدِ رَبِّكِ" عبارت ترې جوړېږي[۴]. يعني ته هغه ځای ته ورستون شه کوم چې تاته خپل رب ﷻ وعده کړې او ټاکلی دی. دغه "مَوْعِد" په ﴿ فَٱدْخُلِي فِي عِبَٰدِي ۝ وَٱدْخُلِي جَنَّتِي ﴾ سره تفسير شوی دی.

دغه عبارت ته ورته عبارت د ابراهيم عليه السلام څخه هم راحکايت شوی دی چې: ﴿ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّيٓ ﴾ [العنكبوت:۲۶] يعني او ابراهيم عليه السلام وويلې چې: يقيناً زه د خپل رب ﷻ رضامندۍ ته هجرت کوونکی يم (او هغه ځای ته روان يم کوم يې چې راته ټاکلی دی).

هـ: که څوک وايي چې: په ﴿ فِي عِبَٰدِي ﴾ کښې د "عِبَاد" کلمې څخه کوم بندګان مطلب دي؟

مونږ وايو چې: د دې څخه صالح بندګان مراد دي د کومو په ډله کښې چې د شاملېدلو غوښتنه د سليمان عليه السلام څخه هم راحکايت شوې ده چې: ﴿ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴾ [النمل: ۱۹] يعني ای زما ربه! او ما په خپل رحمت سره د خپلو صالحو بندګانو په ډله کښې داخل کړه.

په همدې ځای د الله ﷻ په توفيق د "الْفَجْر" سورت پښتو ترجمه او تفسير ختم شو.

اللَّهُمَّ أَدْخِلْنَا فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ وَأَدْخِلْنَا فِيْ جَنَّتِكَ الْفِرْدَوْسَ.

۱۴۲۶/۱/۱۲ هـ ق - ۱۳۸۳/۱۲/۲ هـ ش.

---

(۱) تفسير القرطبي ج ۲۰ ص۵۸
(۲) تفسير القاسمي ج۱۷ ص۱۵۳؛ زاد المسير ج۸ ص۲۴۸؛ تفسير البغوي ج۴ ص۴۸۶
(۳) تفسير ابن كثير ج۴ ص۵۱۱؛ الدر المنثور ج۸ ص۵۱۵
(۴) تفسير الكشاف ج۴ ص۷۵۲؛ تفسير ابي السعود ج۹ ص۱۵۹؛ البحر المحيط ج۱۰ ص۴۷۷

البلد (۹۰)

سریزه

۱_ د دې سورت (اَلْبَلَد) په نامه باندې د همدې سورت لومړنی ایت مشتمل دی.

۲_ دا سورت د جمهورو علماوو کرامو په نزد مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].

۳_ د دې سورت ټول ایتونه پوره شل (۲۰) دي[۲].

۴_ د دې سورت د کلماتو شمېره دوه اتیا (۸۲) کلمو ته رسېږي[۳].

۵_ د دې سورت د حرفونو تعداد درې سوو او شلو (۳۲۰) حرفونو ته پورته شوې ده[۴].

۶_ په وړاندېنی سورت (اَلْفَجْر) کښې انسان د هغو اقوالو او هغو افعالو څخه منعه کړی شوې وه کوم چې ورته په دنیا او آخرت کښې په ضرر تمامېږي.

په دې سورت (اَلْبَلَد) کښې ورته د یو پلوه د الله ﷻ نعمتونه وربه یاد کړی شوي دي او د بله پلوه ورته هغه کړنلاره ښودلې شوې ده کومه چې ورته په دنیا او آخرت کښې ګټوره واقع کېږي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿لَآ أُقْسِمُ بِهَٰذَا ٱلْبَلَدِ ۝١ وَأَنتَ حِلٌّۢ بِهَٰذَا ٱلْبَلَدِ ۝٢ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ ۝٣ لَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ فِى كَبَدٍ ۝٤﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحم الله ﷻ په نامه.

[۱] دغسې نه ده (لکه چې تاسو مشرکان خیال کوئ)، په دغه ښار (مکه معظمه) باندې سوګند دی.

[۲] حال دا چې (ای پیغمبره!) ته په همدغه ښار کښې اصلي اوسېدونکی یې (او احترام دې پکښې نه ساتل کېږي).

[۳] او په زېږوونکي (پلار) او په هغه شي (مولود باندې هم سوګند دی) کوم چې پلار یې زېږوي.

[۴] چې یقیناً مونږ انسان په مشقت کښې پیدا کړی دی (په دنیاوي ژوند کښې نا ارامه دی).

ارتباط او توضیحات

۱_ د وړاندېني سورت (اَلْفَجْر) د وروستنیو ایتونو مضامین په دې باندې هم شامل وه چې الله ﷻ به خپلو مخلصو بندګانو ته په آخرت کښې زښتې ډېرې خوشالۍ ورکړي.

---

(۱) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۳۰۳
(۲) تفسیر البغوي ج۴ ص۴۸۸
(۳) تفسیر الخازن ج۶ ص۵۱۲
(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۳۳۸

په دې ایتونو کښې مؤمنانو (مخلصو بندګانو) ته ډاډ او تسلي ورکوله کېږي چې:

الف: د کفارو او مشرکانو ظلم او تېری تمامېدونکی دی او داسې وخت ضرور راتلونکی دی چې دوی به د سخت حسرت سره مخامخ شي.

ب: کامله خوشالي په آخرت کښې صورت نیسي د دنیا ژوند ټول په مشقتونو او زحمتونو باندې ډک دی، نو د کفارو په تعذیبونو سره بې حوصلې کېدل په کار نه دي.

۲_ په ﴿لَآ أُقۡسِمُ بِهَٰذَا ٱلۡبَلَدِ﴾ کښې د ﴿لَآ أُقۡسِمُ﴾ غوندې کلمات د [الواقعة:۷۵] ایت لاندې د الله ﷻ په توفیق شرحه شوی دی چې بیا تکرارولو ته یې څه ضرورت نه ګورو.

دا د یو پلوه، او د بل پلوه په همدغه ایت کښې د مفسرینو کرامو په اتفاق سره د "هَٰذَا الْبَلَدِ" څخه د مکې معظمې ښار مطلب دی[1].

نو د معنی حاصل به یې داسې راوځېږي چې: دغسې نه ده چې مشرکان او کفار به د مؤمنانو په تعذیب سره د اسلام د ترقۍ مخه بنده کړي، په همدغه مطلب باندې دغه ښار (مکه معظمه) شهادت ورکوي چې د تاریخ په اوږدو کښې د جبابره وو څخه بچه ساتلې شوې ده، او د اصحاب الفیل غوندې ظالمان یې په تخریب باندې نه دي توانېدلي.

۳_ په ﴿وَأَنتَ حِلُّۢ بِهَٰذَا ٱلۡبَلَدِ﴾ کښې د ﴿حِلُّۢ﴾ کلمه د تفسیر په لحاظ دوه احتماله درلودلي شي چې د بدلیت په لحاظ د دواړو اراده کول هم څه اشکال نه لري. هغه دا چې:

الف: دا کلمه ﴿حِلُّۢ﴾ د "نَصَرَ يَنْصُرُ" د باب څخه صفتي اسم ده او د "حُلُوْل" _لکه "قُتُوْل"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د اړولو او اقامت کولو معنی ورکوي او په مقابل کښې یې "اِرْتِحَال" _لکه "اِكْتِسَاب"_ استعمالېږي چې د کوچېدلو دپاره وضعه شوي دي[2]. یعنې ای پیغمبره! که څه هم مشرکان نن ورځ په تا او ستا په ملګرو باندې ظلم او تېری کوي او غواړي چې د دغه ښاره مو وشړي حال دا چې ته د دغه ښار اصلي اوسېدونکی یې او ستا په موجودیت سره د دغه ښار شرافت لا پسې زیات شوی دی، مګر تاسو د زغم څخه کار واخلئ او د مشکلاتو ګاللو ته خپلې ملاوې وتړئ لکه څنګه چې په همدغه ښار کښې پخوانیو اصلي اوسېدونکو (بي بي هاجرې رضي الله عنها او اسماعیل علیه السلام) مشکلات ګاللي وه.

ب: دا کلمه د "ضَرَبَ يَضْرِبُ" د باب صفتي اسم ده چې د "حَلَال" _لکه "حَرَام"_ څخه یې اشتقاق موندلی دی[3]. یعنې ای پیغمبره! دغه ښار محترم ښار دی حتی چې حیوانات او ځناور پکښې د اذیت او تعذیب څخه مامون دي حال دا چې په همدغه محترم ښار کښې د مشرکانو د پلوه ستا او ستا د ملګرو اذیت او تعذیب حلال او مباح ګڼلي کېږي. خو داسې یوه ورځ راتلونکې ده چې به

(۱) روح المعاني ج۳۰ ص۱۳۳
(۲) تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۱۵۵؛ لسان العرب ج۱۱ ص۱۶۴
(۳) القاموس المحیط ج۱ ص۶۹۷؛ تفسیر القرطبي ج۲۰ ص۶۰

همدغه ښار کښې به تا او ستا ملګرو ته د الله ﷻ د پلوه د دغو مشرکانو اذیت، تعذیب، وهل او ټکول حتی وژل حلال او مباح وګرځولی شي.

دغه مضمون ته د مکې معظمې د فتحې په ورځ نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې داسې اشاره کړې ده چې: «وَإِنَّهَا حَلَّتْ لِي سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ»[۱] یعنې الله ﷻ په مکه معظمه باندې خپل پیغمبر او مؤمنان مسلط وګرځول نو د همده ﷻ د پلوه ماته د ورځې په یوه ساعت کښې دلته وژل او تعذیبول حلال او مباح ګرځولی شوي دي، چې په دغه ښار کښې دغه کارونه چا ته نه پخوا حلال ګرځولی شوي وه او نه به ورته وروسته حلال وګرځولی شي.

۵ـ که څه هم د ﴿ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ ﴾ کلمات مفسرینو کرامو په آدم ﷺ او د ده ﷺ په اولادې سره یا په نوح ﷺ او د ده ﷺ په اولادې سره او بالآخره یا په ابراهیم ﷺ او د ده ﷺ په اولادې سره تفسیر کړي دي، مګر بهتره دا ده چې ذکر شوي کلمات په خپل اطلاق سره پرېښودل شي ترڅو هر والد او هر مولود ته شامل شي[۲].

۶ـ په ﴿ لَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَـٰنَ فِى كَبَدٍ ﴾ کښې د ﴿ كَبَدٍ ﴾ کلمه د شدت او مشقت دپاره وضعه شوې ده[۳]. یعنې په دغه ښار (مکه معظمه) او هم په والد او مولود باندې سوګند دی. یا په بل عبارت: دغه درې واړه شهادت ورکوي چې مونږ یقیناً انسان د مشقاتو او ستونزو د ګاللو دپاره مساعد پیدا کړی دی، چې د مختلفو ربړو سره به مخامخ کېږي.

نو ای پیغمبره! لکه چې په دغه ښار کښې بي بي هاجرې رضي الله عنها او اسماعیل ﷺ مشکلات تېر کړي دي او لکه چې پلار د خپل اولاد په روزنه او تربیه کښې سختۍ ګالي او بالآخره لکه چې هر مولود د خپل پیدایښت په مختلفو مراحلو کښې د مشقاتو سره مخامخ کېږي، همدارنګه به ته او ستا ملګري هم د کفارو د لاسه مشکلات او مشقات ګالئ او په نتیجه کښې به کامیابیو ته رسېږئ.

﴿ أَيَحْسَبُ أَن لَّن يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ ۝٥ يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُّبَدًا ۝٦ أَيَحْسَبُ أَن لَّمْ يَرَهُۥٓ أَحَدٌ ۝٧ أَلَمْ نَجْعَل لَّهُۥ عَيْنَيْنِ ۝٨ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ۝٩ وَهَدَيْنَـٰهُ ٱلنَّجْدَيْنِ ۝١٠ ﴾

[۵] ایا انسان ګومان کوي چې هیڅوک به ورباندې هیڅکله قدرت درلودونکی نه شي (چې مغلوب یې وګرځولی شي)؟.

[۶] نوموړی وایي چې: ما (د خپلو مطالبو د ترلاسه کولو دپاره) زښت ډېر مال لګولی (او مصرف کړی) دی، (نو ضرور به خپل مرامونه ترلاسه کړم).

[۷] ایا انسان ګومان کوي چې هیڅوک یې نه ګوري (او نه یې پېژني)؟.

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۳۲۸
(۲) تفسير الطبري ج۳۰ ص۱۹۶
(۳) لسان العرب ج۳ ص۳۷۶؛ المحرر الوجيز ج۱۶ ص۳۰۴

[۸] (ایا مونږ انسان نه پېژنو!) ایا مونږ ورته دوه سترګې (د لیدلو دپاره) نه دي ګرځولي (پیدا کړي)؟!.

[۹] او (ایا مونږ ورته) ژبه او دوه شونډې (نه دي پیدا کړي)؟!.

[۱۰] (هو، دا مو کړي دي) او د (خیر او شر) دوه لارې مو هم ورته ښودلي دي (چې شریعت مو ورنازل کړی دی او عقل مو ورکړی دی).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې هغه تېري او ظلم ته اشاره شوې وه کوم به چې په حرم شریف کښې د مشرکانو د پلوه په نبي کریم ﷺ او په مؤمنانو باندې جائز ګڼل کېده.

په دې ایتونو کښې د یو پلوه مشرکان تهدید شوي دي چې په خپل قوت باندې مه غره کېږئ او د هغه اقدس ذات څخه وډار شئ چې تاسو ته یې موجودیت او قوت درکړی دی. او د بله پلوه یې شمېره عقلي او حسي نعمتونو ته اشاره شوې ده او ورپه یاد شوي دي ترڅو یې شکریه وکړي او د کفري عقیدې او ظلم څخه لاس واخلي. نو حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! په خپل دعوتي اُمت باندې لاندې مطالب قرائت کړه:

۱ـ کافر انسان په مؤمنانو باندې ظلم او تېري ته ادامه ورکوي او غواړي چې کفري او شرکي عقیدې ته یې ورواړوي.

ایا نوموړی ګومان کوي چې په ده باندې د هیچا زور نه رسېږي او د هیچا د قدرت لاندې نه دی؟ دغسې نه ده، بلکې الله ﷻ ورباندې کامل قدرت لري او په وخت سره به یې په دنیا او آخرت کښې د کفریاتو او شرکیاتو په سزا اخته کړي.

۲ـ نوموړی وایي چې: ما زښت ډېر مال مصرف کړی او لګولی دی، نو د همدغه مال په زور به د اسلام د پرمختګ مخه ونیسم او ودې ته به یې پرېنږدم.

دغسې نه ده، د نوموړي مال د الله ﷻ د ارادې په وړاندې څنډ نه شي جوړېدلی بلکې د همدغه مال په هکله به هم د پوښتنو سره مخ شي چې دا دې د کومه کړی دی؟ او په کومو شیانو کښې دې مصرف کړی دی؟

۳ـ ایا نوموړی ګومان کوي چې هغه هیچا نه دی لیدلی او هیڅوک یې نه پېژني؟ دغسې نه ده، مونږ یې ښه پېژنو، چې یوازې همدا زمونږ په قدرت سره دنیا ته راغلی دی او بس. یا په بل عبارت:

الف: ایا مونږ ورته دوه سترګې نه دي ورکړې؟ او د لیدلو خاوند مو نه دی ګرځولی؟

ب: ایا مونږ ورته ژبه نه ده ورکړې چې د زړه رازونه ورباندې څرګندوي او خبرې اترې ورباندې کوي؟.

ج: ایا مونږ ورته دوه شونډې نه دي ښېلي چې په خوراک او څښاک کښې ترې کار اخلي او همدارنګه یې ښکلا او ښایست وربرابر کړی دی او نورې ګټې ترې هم اخلي؟.

د: بالآخره، آیا مونږ ورته عقل نه دی ورکړی چې د څناورو څخه مو ورباندې جدا کړي دي؟.

او همدارنګه ايا مونږ ورته شريعت نه دی ورنازل کړی او شرعي او غير شرعي او همدارنګه د خير او شر دواړه لارې مو نه دي ورښودلي؟.

توضيحات

۱ـ په ﴿ أَهْلَكْتُ مَالًا لُّبَدًا ﴾ کښې د "لُبَد" کلمه د کثير (ډېر) معنی ورکوي[1]. يعني ما د اسلام په مخنيوي او عيشياتو کښې زښت ډېر مال مصرف کړی دی چې ضرور به ورباندې مطلب ته ورسېږم په ماباندې د هيڅا زور د پاسه نه دی.

حال دا چې الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ لِيَصُدُّواْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۚ فَسَيُنفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ﴾ [الأنفال:۳۶] يعني يقيناً هغه کسانو چې کفر غوره کړی دی د دې دپاره خپل مالونه خرڅ کوي ترڅو د الله ﷻ د لارې څخه خلک منعه کړي، نو ژر ده چې خپل مالونه به په همدې لاره کښې خرڅ کړي خو بيا به ورباندې حسرت وګرځي (او) بيا به مغلوب کړی شي.

همدارنګه نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې: «وَعَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيمَ أَنْفَقَهُ»[2] يعني د قيامت په ورځ به بنيادم قدم وانخلي ترڅو چې د خپل مال په هکله هم وپوښتلی شي چې دا يې د کوم ځايه کسب کړی (حاصل کړی) دی او په کوم شي کښې يې خرڅ کړی دی؟.

صرفي تحليل

۲ـ په ﴿ وَشَفَتَيْنِ ﴾ کښې د "شَفَتَيْن" کلمه د "شفة" مثنی ده چې د شونډې معنی ورکوي او په اصل کښې "شَفَهَة" وه نو د "هٔ" توری يې د تخفيف دپاره حذف شوی دی، د همدې کبله کله چې دوه کسان سره مخامخ خبرې وکړي نو په "شَافَهَ فُلَانٌ فُلَانًا" سره ترې تعبير کېږي. يعني فلانی کس د فلاني کس سره شونډې په شونډې (مخامخ) خبرې وکړې[3].

"نَجْدَيْن" څه معنی؟

۳ـ په ﴿ وَهَدَيْنَٰهُ ٱلنَّجْدَيْنِ ﴾ کښې د "نَجْدَيْن" کلمه د "نَجْد" مثنی ده چې اصلاً د لوړ ځای معنی ورکوي[4]، خو په دې مقام کښې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په "الْهُدَى وَالضَّلَالَة" سره تفسيره کړې ده[5]. يعني او بنيادم ته مونږ د هدايت او ضلالت دواړه لارې ورښودلې دي ترڅو د عقل څخه کار واخلي نو د خير لاره غوره کړي او د شر د لارې څخه اجتناب وکړي.

---

(۱) القاموس المحيط ج۴ ص۱۱۷؛ مفردات الراغب ص۴۶۷؛ تفسير ابن كثير ج۴ ص۵۱۲
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۶۷
(۳) لسان العرب ج۱۳ ص۵۰۷
(۴) مفردات الراغب ص۵۰۳
(۵) الدر المنثور ج۸ ص۵۲۱

﴿ فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ﴿١١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ﴿١٢﴾ فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾ أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي
مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾ أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا
وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿١٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿١٩﴾ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ ﴿٢٠﴾ ﴾

[۱۱] نو ناشکره انسان د غره په سخته لار (غاښي) باندې ونه خوت.

[۱۲] او (ای پیغمبره!) ته څه شي پوه کړې چې سخته لار (غاښی) څه شی دی؟ (زما ترې څه شی مراد دی؟).

[۱۳] دا (عَقَبَه) د غاړې (غلام یا وینځې) خلاصون (ازادول) دي.

[۱۴] یا د لوږې په خاونده ورځ کښې خوراک ورکول دي.

[۱۵] (البته) داسې یتیم ته چې د قرابت (نږدېکت) څښتن وي.

[۱۶] یا داسې مسکین ته چې د خاورو خاوند وي (په خاورو ککړ وي).

[۱۷] بیا نوموړی (ناشکره انسان) د هغو کسانو د ډلې څخه نه شو کومو چې ایمان راوړی دی او یو تربله په صبر سره توصیه کوي او (هم) یو تربله په مهربانۍ (او شفقت) سره توصیه کوي.

[۱۸] دغه کسان (ایمانداران او توصیه کوونکي) د ښي لاس ملګري دي (په ښیو لاسونو کښې په اعمالنامې ورکړی شي).

[۱۹] او هغو کسانو چې زمونږ په ایتونو باندې کفر غوره کړی دی همدوی د چپ لاس ملګري دي.

[۲۰] په دوی (اصحاب الشمال) باندې قلف کړی شوی اور دی (دائمي دوزخ دی).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د سورت د پیل څخه هغو بدو کارونو ته اشاره شوې وه کوم چې ناشکره انسان یې عملي کوي او ورته مناسب وه چې عملي کړی یې نه وی.

په دې ایتونو کښې هغو نېکو کارونو ته اشاره کېږي کوم چې ناشکره انسان یې نه عملي کوي او ورته مناسب وه چې عملي کړی یې وي. نو حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! په خپل اُمت باندې د ناشکره انسان څه نور خاصیتونه هم قرائت کړه هغه دا چې:

۱ـ ناشکره انسان په سخته لاره او په لوړ غاښي باندې ونه خوت، او ای پیغمبره!:

الف: ته څه شي پوه کړې چې په غاښي باندې ختل څه شی دی او زما ورباندې څه شی مراد دی؟

ب: د غاښي په سخته لاره باندې د ختلو څخه زما لاندې کارونه مطلب دي:

اول: د غلام او وینځې ازادول.

دوهم: په داسې ورځ کښې خوراک ورکول چې لوږه پکښې موجودیت ولري او خلک وږي وي.

دریم: په تېره بیا داسې یتیم ته خوراک ورکول کوم چې د قرابت او خپلوۍ خاوند وي. ۱۴ (۳۰)
یا داسې مسکین ته خوراک ورکول کوم چې د خاورو خاوند وي چې فرش نه لري او په خاورو باندې ناسته پاسته کوي.

۲ـ د ناشکره انسان په خاصیتونو کښې دا خبره هم د ذکر وړ ده چې نوموړي لاندې کارونه هم ونه کړه:

الف: نوموړی د هغو کسانو څخه ونه ګرځېد کومو چې ایمان راوړی وي او توحیدي عقیده یې خپله کړې وي.

ب: او نه د هغو کسانو څخه جوړ شو کوم چې صبر کوونکي دي او نورو ته هم په صبر کولو توصیه کوي.

ج: بالآخره، نوموړی د هغو کسانو څخه هم جوړ نه شو کوم چې مهربان زړونه لري او نورو ته هم په ترحم او مهربانۍ سره توصیه کوي.

۳ـ هو! نوموړي ذکر شوي کارونه ونه کړه چې نه په سخت غاښي باندې وخوت او نه یې ایمان راوړ، خو هرڅوک چې ذکر شوي کارونه وکړي نو همغوی د ښي لاس ملګري دي چې اعمالنامې به په ښیو لاسونو سره ورکړی شي او جنت ته به په دائمي توګه ورننوځي.

۴ـ بالمقابل، هغه کسان کومو چې زمونږ په ایتونو باندې کفر غوره کړی دی نو هغوی د نوموړي ناشکره انسان په شمول د چپ لاس ملګري دي چې اعمالنامې به ورته په چپو لاسونو سره ورکړی شي او د دوزخ اور به وربادنې په داسې حال بلېږي چې دروازې به یې قلف کړی شوي وي نو په توره تیاره کښې به په دائمي توګه معذبېږي.

توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې د څو لغاتو معناوي ولولئ هغه دا چې:

الف: په ﴿ فَلَا ٱقْتَحَمَ ٱلْعَقَبَةَ ﴾ کښې د ﴿ ٱقْتَحَمَ ﴾ کلمه د "اِقْتِحَام" ـلکه "اِكْتِسَاب"ـ څخه اشتقاقه شوې ده. "اِقْتِحَام" په شدت او سرعت سره په یوه شي کښې داخلېدلو او یا ترې تېرېدلو ته وایي[1].

ب: په همدغه ایت کښې د "عَقَبَة" کلمه د هغې سختې لارې دپاره وضعه شوې ده کومه چې په غره باندې ختلې وي[2]، څه لرې نه ده چې مونږ ترې په پښتو کښې په "غاښي" سره تعبیر وکړو. مګر په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه په ﴿ فَكُّ رَقَبَةٍ ۝ أَوْ إِطْعَـٰمٌ ﴾ سره تفسیره شوې ده.

شاید چې د دغو دواړو کارونو څخه به په "عَقَبَة" سره د دې کبله تعبیر نازل شوی وي چې دغه دواړه کارونه په ناشکره انسان باندې ډېر سخت او ګران وي.

ج: په ﴿ فَكُّ رَقَبَةٍ ﴾ کښې د "فَكّ" کلمه د ازادولو معنی ورکوي، چې کله ترې په "عِتْق" تعبیر

[1] تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۱۵۹؛ القاموس المحیط ج۳ ص۵۶۶
[2] لسان العرب ج۱ ص۶۲۱

کېدلی شي، د دغه کار (عِتْق) په فضائلو کښې ډېر احادیث روایت شوي دي چې څینو مفسرینو کرامو یې دلته ښه غټه مجموعه رانقله کړې ده[۱]، هیله ده چې علاقمندان هملته مراجعه وکړي.

د: په ﴿ ذِى مَسْغَبَةٍ ﴾ کښې د "مَسْغَبَة" کلمه میمي مصدر ده او د عامې لوږې په معنی ده[۲].

ه: په ﴿ ذَا مَقْرَبَةٍ ﴾ کښې د "مَقْرَبَة" کلمه هم میمي مصدر ده چې د قُرب (نژدېوالي) معنی ورکوي (برابره خبره ده چې دغه نژدېوالی نسبي وي او یا د ګاونډیتوب نژدېوالی وي)[۳].

و: په ﴿ ذَا مَتْرَبَةٍ ﴾ کښې د "مَتْرَبَة" کلمه هم میمي مصدر ده چې د خاورو معنی ورکوي نو دلته د مسکین څخه هغه ناداره کس مطلب دی کوم چې فرش او ظرف نه لري او د مجبوریت د کبله په خاورو باندې ناسته ولاړه کوي[۴].

ز: په ﴿ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤْصَدَةٌۢ ﴾ کښې د "مُوصَدَة" کلمه اسم مفعول مونث ده او د "اِیْصَاد" ـ لکه "اِکْرَام" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، چې د دروازې تړلو او قلف کولو ته ویل کېږي[۵]. یعنې په اصحاب الشمال باندې داسې اور مسلط کړی شوی دی د کوم چې دروازې قلف او بندې وي نو په دائمي توګه به هلته په توره تیاره کښې معذبېږي.

یو نحوي تحلیل

۲ـ د ﴿ ثُمَّ كَانَ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴾ الآیة په ﴿ ٱقْتَحَمَ ﴾ باندې عطف دی او د "ثُمَّ" توری د ذکرې تراخي دپاره دی[۶]، ته به وایې چې داسې عبارت: "فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ وَلَا آمَنَ بِآيَاتِنَا" نازل شوی دی. یعنې ناشکره انسان نه په سخت غاښې باندې وخوت او نه یې زمونږ په ایتونو ایمان راوړ.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: په ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ ﴾ کښې د ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ ﴾ په کلمې سره کومو کسانو ته اشاره شوې ده؟

مونږ وایو چې: په ذکرې شوې کلمې سره شکرګزارانو بندګانو ته اشاره ده په کومو باندې چې ایتونه په ضمني توګه دلالت کوي.

په همدې ځای د "الْبَلَد" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ أَصْحَابِ الْمَيْمَنَةِ.

۱۴۲۶/۱/۱۶ هـ ق = ۱۳۸۳/۱۲/۶ هـ ش.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۱۳
(۲) مفردات الراغب ص۱۳۹
(۳) روح المعاني ج۳۰ ص۱۳۸
(۴) الدر المنثور ج۸ ص۵۲۵
(۵) القاموس المحیط ج۱ ص۱۵۲
(۶) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۳۰۸

الشمس (۹۱)

سریزه

۱ـ د دې سورت نوم (الشَّمْس) د همدې سورت په لومړني ایت کښې نازل شوی دی.

۲ـ دا سورت د مفسرینو کرامو په اتفاق سره مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].

۳ـ د دې سورت ټول ایتونه پنځلس (۱۵) ایتونه دي[۲].

۴ـ د دې سورت د کلماتو شمېر څلور پنځوس (۵۴) کلمو ته رسېږي[۳].

۵ـ د دې سورت د حرفونو شمېر دوه سوه او اویا (۲۷۰) حرفه ده[۴].

۶ـ د وړاندیني سورت (البَلَد) سره یې تناسب دا دی چې دا سورت هم د هغه سورت غوندې مکي سورت دی، او د هغه سورت په څېر په سوګندونو باندې پیل شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَٱلشَّمْسِ وَضُحَىٰهَا ۝١ وَٱلْقَمَرِ إِذَا تَلَىٰهَا ۝٢ وَٱلنَّهَارِ إِذَا جَلَّىٰهَا ۝٣ وَٱلَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰهَا
۝٤ وَٱلسَّمَآءِ وَمَا بَنَىٰهَا ۝٥ وَٱلْأَرْضِ وَمَا طَحَىٰهَا ۝٦ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّىٰهَا ۝٧ فَأَلْهَمَهَا
فُجُورَهَا وَتَقْوَىٰهَا ۝٨ قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّىٰهَا ۝٩ وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّىٰهَا ۝١٠ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] په لمر سوګند دی او د لمر په رڼا (سوګند) دی.

[۲] او په سپوږمۍ (سوګند) دی چې کله (په طلوع سره) د لمر پیروي (اتباع) وکړي.

[۳] او په ورځ (سوګند) دی چې کله لمر ښه څرګند کړي (او ورځ ښه پخه شي).

[۴] او په شپه (سوګند) دی چې کله لمر پټ کړي (او رڼا یې ورکه کړي).

[۵] او په اسمان (سوګند) دی او هم په هغه اقدس ذات ﷻ باندې (سوګند) دی چې اسمان یې (په عجیب کیفیت سره) جوړ کړی دی.

[۶] او په ځمکه (سوګند) دی او هم په هغه اقدس ذات ﷻ باندې (سوګند) دی چې ځمکه یې (د خلکو د معیشت دپاره) غوړولې ده.

[۷] او په انساني نفس (سوګند) دی او هم په هغه اقدس ذات ﷻ باندې (سوګند) دی چې

(۱) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۳۱۰
(۲) تفسیر البغوي ج۴ ص۴۹۱
(۳) تفسیر الخازن ج۶ ص۵۱۷
(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۳۵۴

انساني نفس يې (د اندامونو او استعدادونو د حيثه) برابر كړى دى.

[۸] نو (انساني نفس ته) يې د هغه عصيان او تقوى ورښودلې ده (او په ښه او بده لاره يې پوه كړى دى).

[۹] (سوګند دى) چې يقيناً هغه چا كاميابي مونده كړه چې خپل خان يې د (كفرياتو او معاصيوو څخه) تزكيه كړ (او بچ يې ترې وساته).

[۱۰] او يقيناً هغه څوك نا اُميد (او ناكام) شو چې خپل خان يې (په معاصيوو او كفرياتو كښې) پټ كړ (او پكښې احاطه يې كړه).

ارتباط او توضيحات

۱ـ د وړاندېني سورت (اَلْبَلَد) په وروستنيو ايتونو كښې خلك په دوه وو ډلو وېشلي شوي وه چې يوه ډله اصحاب اليمين وه او بله ډله اصحاب الشمال وه.

د دې سورت (الشَّمْس) په ذكرو شوو ايتونو كښې د همدغه وېش په بنياد په اثبات رسول شوې ده چې انسان د نېكو او بدو دواړو استعداد لري.

۲ـ په ﴿ وَٱلشَّمْسِ وَضُحَىٰهَا ﴾ كښې د "ضُحَى" كلمه د لمر خورېدلو ته وضعه شوې ده[1]، خو په دې مقام كښې عبد الله عباس رضي الله عنهما د لمر په رڼا سره تفسيره كړې ده[2]. يعنې په لمر سوګند دى او هم د لمر په رڼا سوګند دى.

۳ـ په ﴿ وَٱلْقَمَرِ إِذَا تَلَىٰهَا ﴾ كښې د "تلى" كلمه د "تُلُوّ" ـ لكه "عُتُلّ" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د اتباع او پيروۍ معنى وركوي[3]، دغه پيروي لاندې دوه صورتونه درلودلى شي[4]:

الف: د لومړنيو درې شپو مياشتې په غروب سره د لمر د غروب اتباع كوي چې لږ وخت وروسته د لمر غوندې لوېږي.

ب: په څوارلسمې او نوروو رڼو شپو كښې سپوږمۍ په طلوع سره د لمر د غروب اتباع كوي او ډېر لږ وخت وروسته ورپسې راخېژي.

مګر مونږ ته په دې مقام كښې غوره برېښي چې دوهم صورت مراد كړى شي. او دا ځكه چې: په اولنې صورت باندې په عربي محاوره كښې د "قَمَر" د كلمې اطلاق نه كېږي بلكې د "هلال" د كلمې په نامه يادېږي. يعنې په سپوږمۍ باندې سوګند دى البته كله چې څوارلسمې او نوروو رڼو شپو ته ورسېږي.

۴ـ په ﴿ وَٱلنَّهَارِ إِذَا جَلَّىٰهَا ۝ وَٱلَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰهَا ﴾ كښې د "هَا، هَا" دواړه ضميرونه د "الشَّمْس"

---

(۱) مفردات الراغب ص ۳۰۱
(۲) الدر المنثور ج ۸ ص ۵۲۸
(۳) لسان العرب ج ۱۴ ص ۱۰۲
(۴) تفسير القرطبي ج ۲۰ ص ۷۳

کلمې ته راجع دی[۱]. یعنې په ورځ باندې سوګند دی البته کله چې لمر ښه پوره ځرګند کړي او رڼا یې ښه پوره موج ته ورسیږي، او هم په شپه باندې سوګند دی البته چې لمر ښه پوره پټ کړي او تیاره ښه پوره زیاته شي.

"مَا" د "الَّذِي" معنی ورکوي

۵ـ علماوو کرامو[۲] په دې ګومان چې د "ما" کلمه د غیر ذو العلمو (غیر ناطقو) پورې اختصاص لري په ﴿ وَٱلسَّمَآءِ وَمَا بَنَىٰهَا ۝ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا طَحَىٰهَا ۝ وَنَفۡسٖ وَمَا سَوَّىٰهَا ﴾ کښې یې د "مَا، مَا، مَا" درې واړه کلمې د مصدریت دپاره ګڼلې دي.

مګر سمه خبره دا ده چې ذکره شوې کلمه په ذو العلمو کښې هم استعمالیږي[۳] او په قرآن کریم کښې هم همدا استعمال نازل شوی دی چې: ﴿ وَلَآ أَنتُمۡ عَٰبِدُونَ مَآ أَعۡبُدُ ﴾ [الکافرون:۳] یعنې ای پیغمبره! کفارو ته ووایه چې او تاسو د هغه الله ﷻ عبادت کوونکي نه یاست چې زه یې عبادت کوم.

نو په دې مقام کښې ذکرې شوې درېواړه کلمې هره یوه د "الَّذِي" په تاویل سره د الله ﷻ څخه کنایي دي[۴].

دا د یو پلوه، او د بل پلوه په ﴿ وَمَا طَحَىٰهَا ﴾ کښې د "طَحَیٰ" کلمه د "طَحْوٌ" ـ لکه "ضَرْبٌ" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د خورولو او غوړولو معنی ورکوي[۵]. یعنې په ځمکه باندې سوګند دی او په هغه اقدس ذات ﷻ باندې سوګند دی چې ځمکه یې د خلکو د معیشت دپاره خوره کړې او غوړولې ده.

"الهام" څه معنی؟

۶ـ په ﴿ فَأَلۡهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقۡوَىٰهَا ﴾ کښې د "أَلْهَمَ" کلمه د "اِلْهَام" ـ لکه "اِکْرَام" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې په دې مقام کښې عبد الله بن عباس رضی الله عنهما په بیان سره تفسیره کړې ده[۶]. یعنې الله ﷻ هر انسان ته د خیر او شر دواړه لارې وښودلې او ورته بیان یې کړې.

همدې مضمون ته په بل ایت کښې هم اشاره شوې ده چې: ﴿ وَهَدَيۡنَٰهُ ٱلنَّجۡدَيۡنِ ﴾ [البلد:۱۰] یعنې او مونږ انسان ته دوه (د خیر او شر) لارې ښودلې دي.

یو صرفي تحلیل

۷ـ په ﴿ مَن دَسَّىٰهَا ﴾ کښې د "دَسَّ" کلمه په اصل کښې "دَسَّسَ" ـ لکه "کَرَّمَ" ـ وه چې د "س" درې

(۱) تفسیر ابي السعود ج۹ ص۱۶۳
(۲) زاد المسیر ج۸ ص۲۵۷: تفسیر البغوي ج۴ ص۴۹۲
(۳) لسان العرب ج۱۵ ص۴۷۱
(۴) مفردات الراغب ج۱۰ ص۴۸۶
(۵) مفردات الراغب ص۳۱۱
(۶) تفسیر الطبري ج۳۰ ص۲۱۰

توري يې درلوده، د دې کلمې د مجردو مصدر "دَسّ" ـلکه "مَدّ" ـ دی چې د پټولو او دفنولو معنی ورکوي[۱]. بیا دریم د "س" توری په "ي" سره تبدیل کړی شو لکه چې په "تَقضَّى البَازِي" کښې د "تَقضَّى" کلمه په اصل کښې "تَقضَّضَ" وه خو دریم "ض" یې په "ي" سره تبدیل شو[۲]. یعني باز په ښکار باندې ورالوتی (ورلوېدلی) وه.

د سوګندونو جواب

۸ـ وړاندې یوولس سوګندونه ذکر دي، که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د دغو ټولو سوګندو جواب مقدر ګڼلی دی[۳] خو بهتره دا ده چې تقدیر ته څه اړتیا نشته او د ټولو دپاره د ﴿ قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّىٰهَا ﴾ جمله د خپلې معطوفې جملې ﴿ وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّىٰهَا ﴾ سره جواب واقع شوې ده[۴]. نو حاصل به یې داسې راوځېږي چې:

الله ﷻ شهادت ورکوي چې د اسمان جوړوونکی دی او د ځمکې خوروونکی دی او هم د انساني نفس د استعداداتو برابروونکی دی. او همدارنګه لمر او د لمر رڼا او هم سپوږمۍ او ورځ او هم شپه، او اسمان او هم ځمکه او انساني نفس، دا ټول شهادت ورکوي چې یقیناً هغه څوک کامیاب شو چا چې خپل ځان تزکیه کړ او د معاصیوو او کفریاتو څخه یې بچ وساته، او یقیناً هغه څوک ناکام شو چا چې خپل ځان په معاصیوو او کفریاتو کښې پټ او دفن کړ.

د شهادت وضاحت یې دا دی چې: که بالفرض دنیا په پای کښې تصفیه نه درلودی او د الله ﷻ په نزد د متقي او فاجر ترمنځ توپیر موجود نه وی، نو ذکرو شوو انتظاماتو ته به الله ﷻ صورت نه وی ورکړی چې په دغه تقدیر سره به ټول انتظامات عبثیات وي او الله ﷻ د عبثیاتو څخه پاک او منزه دی.

﴿ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَىٰهَآ ﴿١١﴾ إِذِ ٱنۢبَعَثَ أَشْقَىٰهَا ﴿١٢﴾ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ ٱللَّهِ نَاقَةَ ٱللَّهِ وَسُقْيَٰهَا ﴿١٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُم بِذَنۢبِهِمْ فَسَوَّىٰهَا ﴿١٤﴾ وَلَا يَخَافُ عُقْبَٰهَا ﴾

[۱۱] ثمودیانو د خپلې ډېرې زیاتې سرکشۍ د امله (صالح ﷺ ته) د دروغو نسبت وکړ (چې ته رښتیانی پیغمبر نه یې).

[۱۲] کله چې د دغې قبیلې ډېر بدبخته سړی (د ټولو په مشوره) پورته شو (چې اوښه قتله کړي).

(۱) القاموس المحیط ج۲ ص۱۷۸
(۲) لسان العرب ج۷ ص۲۱۹
(۳) تفسیر الکشاف ج۴ ص۷۶۰
(۴) تفسیر ابو السعود ج۹ ص۱۶۴

[۱۳] نو هغوی ته د الله ﷻ پیغمبر (صالح ﷺ) وویلې چې تاسو د الله ﷻ (د معجزې) اوښه د خروبولو د خپل (نوبت) سره پرېږدئ (ضرر مه ورسوئ).

[۱۴] نو هغوی صالح ﷺ تکذیب کړ نو اوښه یې (د بدبخته سړي په لاس) زخمي کړه، نو د خپلې گناه په سبب وربانديې خپل رب ﷻ په غضب شو نو ټوله قبیله یې (په عذاب کښې) برابره وگرځوله (ټوله یې د ځرمي هلاکه کړه).

[۱۵] او د دې قبیلې رب ﷻ د هغوی د عاقبت څخه ونه ډار شو (او نه ورسره ډار تناسب درلود).

ارتباط او توضیحات

۱_ په دې ایتونو کښې د ناکامو کسانو د یوه مثال ذکر نازل شوی دی کومو ته چې د وړاندېنیو ایتونو په وروستني ایت کښې اشاره شوې وه.

۲_ د ثمودیانو قیصه په نورو سورتونو کښې (لکه الأعراف، هُود او نور) تېره شوې ده نو هیله ده چې د تفصیل دپاره هملته مراجعه وکړی شي.

۳_ که څه هم په ﴿ كَذَّبَتۡ ثَمُودُ بِطَغۡوَىٰهَآ ﴾ کښې د "طَغْوَى" کلمه د "طَغَا يَطْغُو" _لکه "دَعَا يَدْعُو"_ د باب څخه مشتقه شوې ده او د هغه شي دپاره صفتي اسم ده کوم چې د عادي اندازې څخه تجاوز کړی وي[۱]، مگر په مصدري معنی سره هم استعمالیږي[۲] چې په دې تقدیر د طغیان او عصیان سره مرادفه گرځي. او په دې مقام کښې همدغه استعمال مطلب دی[۳].

یعنې ثمودیانو د خپلې هغې سرکشۍ په سبب د صالح ﷺ تکذیب وکړ کومه چې د عادي اندازې څخه اووښتې وه او د چتې وتلې وه.

۴_ نبي کریم ﷺ د ﴿ إِذِ ٱنۢبَعَثَ أَشۡقَىٰهَا ﴾ په ارتباط په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «انْبَعَثَ لَهَا رَجُلٌ عَزِيزٌ عَارِمٌ مَنِيعٌ فِي رَهْطِهِ»[۴] یعنې د معجزې اوښې (د وژلو) دپاره یو کلک خبیث او په قوم کښې مخور سړی ورپورته شو (او د ټولو په مشوره یې اوښه قتله کړه).

د دغه خبیث سړي نوم "قدار بن سالف" وه[۵].

۵_ د ذکرې شوې اوښې په هکله د الله ﷻ په توفیق د [الأعراف:۷۷] ایت لاندې څه معلومات لیکلی شوي دي، هیله ده چې هملته مراجعه وکړی شي.

"دَمْدَمَة" څه معنی؟

۶_ په ﴿ فَدَمۡدَمَ عَلَيۡهِمۡ رَبُّهُم بِذَنۢبِهِمۡ فَسَوَّىٰهَا ﴾ کښې د "دَمْدَمَ" کلمه د "دَمْدَمَة" _لکه "دَحْرَجَة"_

---

(۱) القاموس المحیط ج۳ ص۸۰
(۲) لسان العرب ج۱۵ ص۸
(۳) تفسیر ابي السعود ج۹ ص۱۶۴
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۷۳۷؛ جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۲
(۵) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۱۷

ښخه اشتقاقه شوې ده چې د غضب کېدلو معنی ورکوي[۱]. یعنې په ثمودیانو باندې د خپلو جنایاتو د کبله خپل رب ﷻ په غضب شو نو (داسې عذاب یې وربانديې ورنازل کړ چې) ټول یې د ځرمې هلاک کړه او يو برابر یې وګرځول.

هېر مو نه شي

۷ـ هېر مو نه شي چې په ﴿ وَلَا يَخَافُ عُقْبَٰهَا ﴾ کښې د "لَا يَخَافُ" مستتر ضمیر ځینو علماوو کرامو صالح ﷺ او خینو د اوښې وژونکي ته راجع ګڼلی دی[۲]. خو عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وایي چې دغه ضمیر په وړاندېني ایت کښې د ﴿ رَبُّهُم ﴾ کلمې ته راجع دی[۳]. یعنې د ثمودیانو رب ﷻ هغوی د ځرمې هلاک کړ او د دنیاوي مجازي پاچاهانو غوندې یې د عاقبت څخه ونه وېر شو چې د دغه هلاک څخه به را ته څه مشکل پېښ شي، او نه یې د شان سره ډارېدل څه مناسبت درلود.

په همدغه ځای د "الشَّمْس" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِيْنَ قَدْ زَكُّوا أَنْفُسَهُمْ.

۱۴۲۶/۱/۲۱ هـ ق - ۱۳۸۳/۱۲/۱۱ هـ ش.

---

(۱) القاموس المحیط ج۲ ص ۲۱۰
(۲) زاد المسیر ج۸ ص ۲۶۰
(۳) تفسیر الطبري ج۹ ۳۰ ص ۲۱۵

اللیل (۹۲)

سریزه

۱_ د دې سورت نوم (اللَّيْل) د همدې سورت په لومړني ایت کښې نازل شوی دی.
۲_ دا سورت د جمهورو مفسرینو کرامو په نزد مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].
۳_ د دې سورت د ایتونو شمېر یو وېشت (۲۱) دی[۲].
۴_ د دې سورت د کلماتو شمېر یو اویا (۷۱) دی[۳].
۵_ د دې سورت د حرفونو شمېر درې سوه او لس (۳۱۰) دی[۴].
۶_ دا سورت (اللَّيْل) د وړاندېني سورت (الشَّمْس) سره په کلماتو او مضامینو کښې زیات شباهت لري. د مثال په توګه:
هلته انسان په دوه ډوله تقسیم شوی وه او دلته همدغو دواړو ډولونو ته د څرنګوالي او نتایجو په لحاظ زیات تفصیل ورکړی شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿وَٱلَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ۝١ وَٱلنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ۝٢ وَمَا خَلَقَ ٱلذَّكَرَ وَٱلْأُنثَىٰٓ ۝٣ إِنَّ سَعْيَكُمْ
لَشَتَّىٰ ۝٤ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَٱتَّقَىٰ ۝٥ وَصَدَّقَ بِٱلْحُسْنَىٰ ۝٦ فَسَنُيَسِّرُهُۥ لِلْيُسْرَىٰ ۝٧
وَأَمَّا مَنۢ بَخِلَ وَٱسْتَغْنَىٰ ۝٨ وَكَذَّبَ بِٱلْحُسْنَىٰ ۝٩ فَسَنُيَسِّرُهُۥ لِلْعُسْرَىٰ ۝١٠ وَمَا يُغْنِي عَنْهُ
مَالُهُۥٓ إِذَا تَرَدَّىٰٓ ۝١١﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.
[۱] په شپه باندې سوګند دی کله چې (هر شی) پټ کړي (او ښه تیاره شي).
[۲] او په ورځ باندې (سوګند) دی کله چې ښه روښانه شي.
[۳] او په هغه اقدس ذات ﷻ باندې (سوګند) دی چې نر او ښځه (نارینه او زنانه) یې پیدا کړي دي.
[۴] چې یقیناً ستاسو کوښښ (عملونه) متفرق (او رازراز) دي.
[۵] نو هر هغه څوک چې (د الله ﷻ په لاره کښې) ورکړه کوي او (د الله ﷻ څخه) داړېږي،

---

[۱] المحرر الوجیز ج۱۶ ص۳۱۵
[۲] تفسیر البغوي ج۴ ص۴۹۴
[۳] تفسیر الخازن ج۶ ص۵۲۱
[۴] اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۳۶۸

[۶] او په ښایسته ملت (اسلام) سره تصدیق (او باور) کوي.

[۷] نو ژر ده چې مونږ به نوموړي ته د اسان خصلت خپلولو دپاره اساني ورکړو.

[۸] او هر هغه څوک چې شومتیا کوي او (د الله ﷻ څخه) بې پروایي کوي (ترې نه ډاربږي)،

[۹] او ښایسته ملت (اسلام) ته د دروغو نسبت کوي،

[۱۰] نو ژر ده چې مونږ به نوموړي ته د سخت خصلت خپلولو دپاره اساني ورکړو.

[۱۱] او د نوموړي څخه به خپل مال (د عذاب) د هیڅ شي مخنیوی ونه کړي، (البته) کله چې (په معنوي هلاک سره) هلاک شي او په کنده کښې ولوېږي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

مونږ د الله ﷻ په توفیق د دې سورت په سریزه کښې لیکلي دي چې دا سورت د وړاندیني سورت (الشَّمس) دپاره د تفصیل مثال لري. نو حاصل یې داسې راځېژي:

۱ـ په شپه باندې سوګند دی البته کله چې ښه پوره تیاره شي او هر شی پټ کړي او هم په ورځ باندې سوګند دی البته کله چې ښه پوره روښانه شي او هغه ټول شیان رالوځ کړي کوم چې شپې پټ کړي وه. او بالآخره په هغه اقدس ذات ﷻ باندې سوګند دی چې د یوې نطفې څخه یې په یوه رحم کښې نارینه او زنانه دواړه بنیادمان پیدا کړي دي.

۲ـ په دغو باندې سوګند دی چې: ای انسانانو! یقیناً په دنیا کښې ستاسو کړه وړه مختلف دي او یو برابر نه دي، نو نظر دغه اختلاف ته تاسو په لاندې دوه وو ګروپونو باندې وېشلي شوي یاست:

۳ـ یو هغه انسان دی چې لاندې کارونه غوره کوي:

الف: چې شومتیا نه خپلوي او د خپلو مالونو څه برخه د الله ﷻ په لاره کښې او د الله ﷻ د رضامندۍ د لاسته راوړلو دپاره خرڅوي او مستحقینو ته یې ورکوي.

ب: چې د الله ﷻ څخه ډارېږي او د کفریاتو او مناهیوو څخه ډډه کوي.

ج: چې په غوره ملت باندې عقیده لري او د قیامت په قیام او حساب کتاب باندې باوري وي.

نومونږ د دغه انسان دپاره داسې خاصیت خپلولو ته اساني ورکوو چې د اُخروي اسانیو بنیاد دی چې نه به وړباندې په قبر کښې سختي وي او نه په محاسبه او محشر کښې بلکې په ډېرې خوشالۍ او راحت سره به جنت ته داخل شي.

۴ـ بل هغه انسان دی چې لاندې تګلاره یې خپله کړې وي:

الف: چې بخل او شومتیا کوي او د الله ﷻ په لار کښې د انفاق څخه ډډه کوي.

ب: چې د الله ﷻ څخه بې پروا وي او ترې نه ډارېږي نو نه د کفریاتو څخه په څنګېږي او نه د شرکیاتو څخه.

ج: چې په غوره ملت باندې عقیده نه لري او د جنت خوشالي ورته دروغ برېښي بلکې د بعث بعد الموت څخه انکاري وي.

نو د دغه انسان دپاره به مونږ هرومرو د داسې خاصیت د خپلولو دپاره اساني ورکړو چې د

اخروي سختيو او ستونزو بنياد دی نو هم به په قبر او هم به د حشر په ميدان او بالآخره هم به په دوزخ کښې په دائمي توګه په سختيو کښې اخته وي.

په دغه وخت کښې به نوموړي ته خپل هغه مال په درد دوا نه شي او د عذاب مخه به ترې وانه ړوي په کوم باندې يې چې بخل او شومتيا کړې وه او د غرور او تکبر سبب يې جوړ شوی وه.

توضيحات

۱ـ د ﴿ إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ ﴾ ايت د ذکرو درېواړو سوګندونو دپاره جواب واقع شوی دی. يا په بل عبارت: لکه چې شپه د ورځې څخه په ذات او هم په نتايجو کښې جدا ده او لکه چې نارينه د زنانه نو څخه په ذات او هم په نتائجو کښې جدا دي، دارنګه مؤمن انسان د کافر انسان څخه په تګلارې او هم په نتائجو کښې جدا او بېل دی.

لنډه دا چې د هغو بېلتون د دغو دواړو په بېلتون باندې شهادت ورکوي او دلالت پرې کوي.

څو نکات

۲ـ په دې مقام کښې بايد څو نکات په ذهن کښې وساتل شي کومو ته چې د الله ﷻ په توفيق وړاندې د مطلب په خلاصه کښې اشاره شوې ده. هغه دا چې:

الف: په ﴿ وَصَدَّقَ بِٱلْحُسْنَىٰ ﴾ او ﴿ وَكَذَّبَ بِٱلْحُسْنَىٰ ﴾ کښې د "اَلْحُسْنٰى، اَلْحُسْنٰى" دواړه کلمې هره يوه د مقدر موصوف دپاره صفت واقع شوې ده. چې د همدغه مقدر موصوف څخه په "كَلِمَةُ التَّوْحِيد" يا په "مِلَّةَ الْإِسْلَام" او يا نورو الفاظو سره تعبير کېدلی شي[1].

ب: په ﴿ لِلْيُسْرَىٰ ﴾ کښې د "اَلْيُسْرٰى" کلمه هم د مقدر موصوف دپاره صفت ده چې په "اَلْخِصْلَةُ الْيُسْرٰى" يا "اَلطَّرِيْقَةُ الْيُسْرٰى" سره ترې تعبير صورت نيولی شي[2].

دغه اسلامي خصلت ته د دې کبله دغه لقب (ډېر اسان) ورکړی شوی دی چې دا خصلت په دنيا او آخرت کښې د اسانيو او خوشاليو بنياد دی.

ج: په ﴿ لِلْعُسْرَىٰ ﴾ کښې د "اَلْعُسْرٰى" کلمه هم د مقدر موصوف دپاره صفت واقع شوې ده چې په "اَلْخِصْلَةُ الْعُسْرٰى" يا "اَلطَّرِيْقَةُ الْعُسْرٰى" سره تعبيربدلی شي.

نو کفري خاصيت ځکه د "اَلْعُسْرٰى" (ډېر سخت) په نامه ياد شوی دی چې دغه خاصيت په دنيا او آخرت کښې د سختيو او مشکلاتو اساس دی.

ماثور تفسير

۳ـ په دې مقام کښې ځينو مفسرينو کرامو[3] د احاديثو يوه مجموعه راغونده کړې ده چې د

---

(۱) روح المعاني ج۳۰ ص۱۴۸
(۲) تفسير ابي السعود ج۹ ص۱۶۶؛ اللباب في علوم الكتاب ج۲۰ ص۳۷۳
(۳) تفسير ابن کثير ج۴ ص۵۱۸

ایتونو په تفسیر پورې ارتباط لري، هیله ده چې لوستونکي همدلته مراجعه وکړي، خو موږ فقط د لاندې یوه حدیث په ذکر باندې اکتفاء کوو چې:

نبي کریم ﷺ په خپل یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې «فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ أَمَّا أَهْلُ السَّعَادَةِ فَيُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ أَهْلِ السَّعَادَةِ وَأَمَّا أَهْلُ الشَّقَاوَةِ فَيُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ» یعنې ای صحابه کرامو نو ستاسو هر یوه کس ته اساني درکړی شوې ده، نو هر چې نېکبخته دي نو هغوی ته د نېکبختانو د عمل دپاره اساني ورکوله کېږي، او هر چې بدبخته دي نو هغوی ته د بدبختانو د عمل دپاره اساني ورکوله کېږي. «ثُمَّ قَرَأَ ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى...﴾ الآيات»[1] یعنې بیا نبي کریم ﷺ ذکر شوي ایتونه د استشهاد دپاره قرائت کړه.

﴿إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ ﴿١٢﴾ وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَىٰ ﴿١٣﴾ فَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّىٰ ﴿١٤﴾ لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى ﴿١٥﴾ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٦﴾ وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ﴿١٧﴾ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَمَا لِأَحَدٍ عِندَهُ مِن نِّعْمَةٍ تُجْزَىٰ ﴿١٩﴾ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَىٰ ﴿٢٠﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ ﴿٢١﴾﴾

[۱۲] یقیناً په موږ باندې هدایت (د سمې لارې بیانول) دي.

[۱۳] او یقیناً وروستنی کور او اولنی کور (دواړه دنیاوې) خاص موږ ته دي (زموږ ملکیت دي).

[۱۴] نو زه تاسو د داسې اور (دوزخ) څخه ډاروم چې سختې لمبې وهي.

[۱۵] دغه (سخته لمبه وهونکې اور) ته نه داخلېږي مګر ډېر بد بخت بنیادم.

[۱٦] (البته) هغه بنیادم کوم چې پیغمبر ﷺ تکذیبوي او (د شریعت څخه) مخ اړوي.

[۱۷] او ژر ده چې د دغه اور څخه ډېر پرهېزګار ده وکړي (نري په خنګ شي).

[۱۸] (البته) هغه ډېر پرهېزګار چې خپل مال ورکوي (ترڅو پرې) پاک شي.

[۱۹] په داسې حال کښې چې د ده په نزد هېچا نه څه نعمت (او ورکړه) نه وي (داسې نعمت) چې بدله یې ورکوله کېږي (او د ده یکښې د هغوی له لورې شکریه مطلب وي).

[۲۰] (بلکې نوموړی د مال په ورکړې سره هېڅ شی نه غواړي) مګر د خپل لوی رب ﷻ د رضامندی غوښتنه (کوي او بس).

[۲۱] او ژر ده چې نوموړی به (د خپل رب ﷻ د عوضونو په ورکړه) راضي (او خوشاله) شي.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو مضمون تعقیب شوی دی چې حاصل یې داسې راځېږي:

۱ـ ای بنیادمانو! تاسو د خپلو اعمالو او کړو وړو په لحاظ په ذکرو شوو دوه وو ګروپونو باندې وېشلی شوي یاست که نه تو ستاسو تولو هدایت او لارښوونه موږ په خپل اقدس ذات باندې تفضلاً

---

[1] صحیح مسلم ج۲ ص۲۳۳

ضروري گرځولې ده او دغه ضرورت مو پوره کړی هم دی چې پیغمبران مو درلېږلي دي او کتابونه او شریعتونه مو درنازل کړي دي او هم مو په عقلونو سره د نورو حیواناتو څخه تاسو جدا کړي یاست.

۲ـ ای بنیادمانو! ستاسو په طغیان سره مونږ ته کوم ضرر هم نه رسېږي او نه د ضرر رسېدلو امکان شته چې د دنیا او آخرت ټوله واکداري فقط په مونږ پورې اختصاص لري او بس.

هو! د طغیان په صورت کښې تاسو فقط خپلو ځانونو ته ضرر رسوئ او بس.

۳ـ نو په همدې بنیاد زه تاسو د هغه اور (دوزخ) څخه یو خل بیا ډاروم کوم چې ډېرې تېزې لمبې وهي، کوم ته چې نه داخلېږي مگر هغه بدبخته او بدنصیبه بنیادم چې د هدایت تکذیب کوي او د توحیدي عقیدې څخه مخ اړوي او هم د خپل رب ﷻ څخه نه ډارېږي.

۴ـ ای بنیادمانو! ډېر ژر ده چې د دغه شدید او سخت اور څخه هغه څوک ځنګ وکړي او خپل ځان ترې بچ کړي کوم چې د لاندې خاصیتونو درلودونکی وي:

الف: چې د خپل رب ﷻ څخه ډېر ډارېدونکی وي او د کفریاتو او منهیاتو څخه ډډه کوي.

ب: چې بخل نه کوي بلکې خپل مال د دې دپاره فقیرانو او مستحقینو ته ورکوي ترڅو وربانډې خپل ځان د گناهونو څخه تزکیه او پاک کړي.

ج: کومو فقیرانو ته چې نوموړی خپل مال ورکوي د هغوی د یوه کس د پلوه هم د ده په نزد کوم نعمت او کوم احسان موجودیت نه لري چې په خپلې ورکړې سره یې بدله او مکافات په نظر کښې نیولې وي.

د: لنډه دا چې نوموړی په خپلې مالي ورکړې سره هیڅ شی نه غواړي مگر د خپل عالي شان رب ﷻ رضامندي غواړي او بس.

۵ـ نو ای پیغمبره! هرڅوک چې ذکر شوی اخلاص خپل کړي نو ډېر ژر ده چې برسېره په نجات به ورته د خپل رب ﷻ د پلوه دومره نعمتونه ورکړی شي چې وربانډې به خوښ او خوشاله شي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ فَأَنذَرۡتُكُمۡ نَارٗا تَلَظَّىٰ ﴾ کښې د ﴿ تَلَظَّىٰ ﴾ کلمه چې اصلاً "تَتَلَظَّی" وه، د "لَظَی" ـلکه "غَضَی"ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د سوچه او تېزو لمبو معنی ورکوي[۱]، په همدې ارتباط د الله ﷻ په توفیق د [المعارج:۱۵] ایت لاندې څه نور وضاحت هم تېر شوی دی.

ماثور تفسیر

۲ـ د ﴿ لَا يَصۡلَىٰهَآ إِلَّا ٱلۡأَشۡقَى ﴾ ایت په ارتباط یو خل نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «لَا يَدْخُلُ النَّارَ إِلَّا شَقِيٌّ» یعنې اور ته نه داخلېږي مگر بدبخت بنیادم.

چا پوښتنه وکړه چې: «يَا رَسُولَ اللهِ! وَمَنِ الشَّقِيُّ؟» ای د الله رسوله! بدبخت بنیادم څوک دی؟

[۱] مفردات الراغب ص: ۴۷۰

نبي کریم ﷺ په جواب کښې وویلې چې: «مَنْ لَمْ يَعْمَلْ لِلّٰهِ بِطَاعَةٍ وَلَمْ يَتْرُكْ لَهُ مَعْصِيَةً»[۱] یعنې دا هغه څوک دی چې الله ﷻ ته یې هیڅ اطاعت نه وي کړی او د همده ﷻ دپاره یې هیڅ ګناه نه وي پرېښې.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: د پورتنیو دوارو ایت او حدیث څخه د سړي په ذهن کښې ګرځي چې دوزخ ته داخلېدل په کفارو پورې انحصار لري، نو ایا عاصي مؤمن ته د دوزخ د داخلېدلو احتمال نشته؟
مونږ وایو چې: ذکر شوي حصر د خاص دوزخ په نسبت صورت نیولی دی کوم چې په ﴿ تَلَظّٰى ﴾ سره توصیف شوی دی، نه د مطلق دوزخ په نسبت ترڅو ذکر شوی اعتراض وارد شي.

شان نزول

۴ـ د اکثرو مفسرینو کرامو په نزد د ﴿ وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ﴾ څخه تر ﴿ وَلَسَوْفَ يَرْضٰى ﴾ پورې پنځه ایتونه د ابو بکر الصدیق ؓ په هکله نازل شوي دي چې داسې غلامان به یې دمشرکانو څخه اخستل او بیا به یې ازادول کوم به چې د هغوی د پلوه تعذیبېدل چې د اسلام څخه بېرته کفر او شرک ته وګرځي، لکه بلال ؓ او داسې نور[۲].
مګر د مفهوم په لحاظ سره دا ایتونه د قیامت تر ورځې پورې هغو ټولو کسانو ته شامل دي چې په اخلاص سره مالي عبادت کوي.

د غار دوه ملګري

۵ـ د [التوبة: ۴۰] ایت په بنیاد نبي کریم ﷺ او ابو بکر الصدیق ؓ د غار دوه ملګري وه چې دوارو ته د الله ﷻ د پلوه د خوشالۍ بشارت ورکړی شوی دی. هغه دا:
الف: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى ﴾ [الضحى: ۵] یعنې ای پیغمبره! هرومرو ژر ده چې تاته به خپل رب ﷻ (ډېر نعمتونه) درکړي نو ته به وربانديې خوښ او خوشاله شې.
ب: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَلَسَوْفَ يَرْضٰى ﴾ [اللیل: ۲۱] یعنې او هرومرو ژر ده چې (نوموړي "ابو بکر الصدیق ؓ" ته به د خپل رب ﷻ د پلوه نعمتونه ورکړی شي) نو هغه به وربانديې خوښ او خوشاله شي.

په همدې ځای د (اللَّیْل) سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.
اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِيْنَ يُؤْتُوْنَ اَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمُ الْأَعْلٰى وَلَسَوْفَ يَرْضَوْنَ بِمَا يُعْطَوْنَ.
۱۴۲۶/۱/۲۳ هـ ق = ۱۳۸۳/۱۲/۱۳ هـ ش.

---

(۱) سنن ابن ماجه ص۳۱۸
(۲) تفسیر القرطبي ج۲۰ ص۹۰؛ الدر المنثور ج۸ ص۵۳۷؛ تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۲۱

الضحی (۹۳)

سریزه

۱ـ د دې سورت (الضُّحَی) نوم د همدې سورت لومړنی ایت دی.

۲ـ دا سورت د مفسرینو کرامو په اتفاق سره مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].

۳ـ د دې سورت د ایتونو تعداد یوولسو (۱۱) ایتونو ته رسېږي[۲].

۴ـ د کلماتو شمېر فقط څلوېښت (۴۰) دی[۳].

۵ـ د حرفونو شمېر یې یو سلو دوه اویاوو (۱۷۲) ته پورته شوی دی[۴].

۶ـ په دې سورت کښې د تېر وخت په لحاظ نبي کریم ﷺ ته دا بشارت ورکړی شوی دی چې ستا څخه خپل رب ﷻ راضي دی، او د راتلونکی وخت په ملحوظ ورته وعده ورکړه شوې ده چې ستا حالات به روزمره مخ په ترقۍ روان وي.

۷ـ په وړاندېنې سورت (اللّیْل) کښې د مشرکانو عنادي هلو خلو ته اشاره شوې وه او په دې سورت (الضُّحَی) کښې هغوی په غوږ وهلی شوي دي چې ستاسو عنادي هلې ځلې مطلوبه نتیجه نه شي ورکولی او د اسلام د پرمختګ مخه نه شي نیولی.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ وَٱلضُّحَىٰ ۝١ وَٱلَّيۡلِ إِذَا سَجَىٰ ۝٢ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ۝٣ وَلَلۡأٓخِرَةُ خَيۡرٞ لَّكَ مِنَ ٱلۡأُولَىٰ ۝٤ وَلَسَوۡفَ يُعۡطِيكَ رَبُّكَ فَتَرۡضَىٰٓ ۝٥ أَلَمۡ يَجِدۡكَ يَتِيمٗا فَـَٔاوَىٰ ۝٦ وَوَجَدَكَ ضَآلّٗا فَهَدَىٰ ۝٧ وَوَجَدَكَ عَآئِلٗا فَأَغۡنَىٰ ۝٨ فَأَمَّا ٱلۡيَتِيمَ فَلَا تَقۡهَرۡ ۝٩ وَأَمَّا ٱلسَّآئِلَ فَلَا تَنۡهَرۡ ۝١٠ وَأَمَّا بِنِعۡمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثۡ ۝١١ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر رحم درلودونکي الله ﷻ په نامه.

[۱] په څاښت (او روښانه ورځ) سوګند دی.

[۲] او په شپه (سوګند) دی چې کله (د خوځېدونکو شیانو په لحاظ) ارامه شي.

[۳] چې (ای پیغمبره!) تاته خپل رب ﷻ رخصت نه دی درکړی (اړیکي یې درسره نه دي شکولې) او نه درباندې په غضب شوی دی.

---

(۱) المحرر الوجیز ج۱٦ ص۳۲۰
(۲) تفسیر البغوي ج۴ ص۴۹۷
(۳) تفسیر الخازن ج٦ ص۵۲۵
(۴) تفسیر اللباب ج۲۰ ص۳۸۰

[۴] او هرومرو ستا دپاره د دنيا څخه آخرت غوره دی.
[۵] او ضرور به تاته خپل رب ﷻ (په راتلونکي کښې د هر نعمتونه) درکړي نو ته به (وریاندې) خوښ (او راضي) شې.
[۶] ایا په تاباندې د خپل رب ﷻ علم نه وه چې ته یتیم وې نو پناځای یې درکړ؟.
[۷] او ستا رب ﷻ په تاباندې پوه وه چې ته (په شریعت باندې) ناخبره (او نابلده) وې نو ښودانه یې درته وکړه (د شریعت خاوند یې وګرځولې).
[۸] او ستا رب ﷻ په تاباندې پوه وه چې ته فقیر (او ناداره) وې نو خپل رب ﷻ غني وګرځولې.
[۹] نو هر چې یتیم دی نو ته ورته قهر مه کوه.
[۱۰] او هر چې سوال کوونکی دی ته هغه مه رټه (مه یې خپه کوه).
[۱۱] او هر چې (ستا د رب ﷻ نعمت دی) نو ته د خپل رب ﷻ په نعمت باندې ښرګندونه کوه (او شکرګزاري یې وکړه).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېني سورت (اللَّيْل) په وروستني ایت کښې الله ﷻ متقیانو ته عمومًا وعده ورکړې ده چې په بې شمېره نعمتونو باندې به خوشاله شي، او په دې سورت (الضُّحَى) کښې د متقیانو مشر (محمد ﷺ) ته خصوصًا په همدې وعدې باندې صراحت نازل شوی دی.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د دې سورت په نزول سره د مشرکانو هغه خبره رده شوې ده چې محمد ﷺ ته خپل رب ﷻ رخصت ورکړی (ارتباط یې ورسره پرې کړی دی) او وریاندې په غُصه شوی دی[۱]. البته هغوی دا خبره په هغه وخت کښې کوله چې کله د څه حکمتونو په بنیاد د وحې نزول لږ څه سوړ شو او څنډ پکښې راغی. نو حاصل یې داسې راځي:

ای پیغمبره! ته د خپل رب ﷻ د پلوه څه ارشادات په نظر کښې ونیسه او خپل ځان وریاندې ډاډه او متسلي کړه هغه دا چې:

۱_ ته د مشرکانو په دې خبره هیڅ پروا مه کوه او مه وریاندې غمژن کېږه چې: په محمد ﷺ باندې خپل رب ﷻ په غضب شوی دی او رخصت کړی یې دی نو د همدې امله یې وریاندې وحې قطعه کړې ده. ته څکه د هغوی خبرو اوېرو پاکند تهالتفات مه کوه چې:

الف: په څانښت او په رڼا ورځ سوګند دی او هم په توره شپه باندې سوګند دی البته چې کله پکښې چوپتیا خوره شي او ګرځېدونکي شیان پکښې ارام ونیسي، چې تاته نه خپل رب ﷻ رخصت درکړی دی او نه دریاندې په غضب شوی دی.

یا په بل عبارت: د وحې سرېدل او لږ څه ټالبدل د غضب څخه نمایندګي نه کوي بلکې لکه څنګه

[۱] جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۲

چې د ورځې او شپې بدلون رابدلون د حکمتونو په بنیاد صورت نیسي همدارنګه د وحې سوړوالی هم په حکمتونو باندې ولاړ دی.

ب: ته ډاډه اوسېږه چې ستا دپاره د دنیاوي حالت څخه اُخروي حالت ډېره غوره دی چې هلته به تاته خپل رب ﷻ دومره نعمتونه درکړي چې ته به ورباندې راضي او خوشاله شې.

که بالفرض د مشرکانو خبرو حقیقت درلودی (چې په تاباندې خپل رب ﷻ په غضب دی) نو حالت به دې بالعکس وی او ستا دپاره به د آخرت څخه دنیا بهتره وی، لکه څنګه چې د مشرکانو دپاره د آخرت څخه دنیا بهتره ده بلکې همدا دنیا ورته جنت ده اوبس.

۲ـ ای پیغمبره! په دنیا کښې هم ستا حالات مخ په ترقۍ وه او مخ په ترقۍ دي، چې د نن څخه دې سبا غوره ده. ته خو لاندې مثالونو ته متوجه شه:

الف: ایا ته خپل رب ﷻ یتیم نه وې موندلی؟ ایا په تاباندې پوه نه وه چې ستا پلار وفات شوی وه؟

هو، ستا پلار خو ستا د زېږېدنې څخه لا پخوا وفات شوی وه خو تاته خپل رب ﷻ روزونکي وتاکل او بې سرپرسته یې پرېنښودلې.

ب: ایا ته خپل رب ﷻ د شریعت څخه ناخبره نه وې موندلی؟ ایا ستا رب ﷻ پوه نه وه چې ته د شریعت څخه ناخبره وې او ورسره بلد نه وې؟.

هو، ته د دې څخه ناخبره وې چې تاته به شریعت درکولی کېږي او ته به پیغمبر ګرځولی کېږې.
خو تاته خپل رب ﷻ نبوت درکړ او قرآن کریم یې درباندې درنازل کړ او هم یې د شریعت هدایت درپېرزو کړ.

ج: ایا ته خپل رب ﷻ تنګلاسی نه وې موندلی؟ ایا په تاباندې یې علم نه درلود چې ته تنګلاسی او فقیر وې.

هو، ته یو وخت تنګلاسی وې خو خپل رب ﷻ درڅخه تنګلاسي ختمه کړه او غني یې وګرځولې او د غنا وسائل یې درته برابر کړه.

۳ـ ای پیغمبره! نو ته د شکرګزارۍ په بنیاد لاندې احکام عملي کړه:

الف: هر چې یتیم دی نو ته په هغه باندې مه په غضب کېږه، ته هم په یو وخت کښې یتیم وې او خپل رب ﷻ د مهربانانو په غېږ کښې پنا درکړه.

ب: هر چې سوالګر او تنګلاسی دی نو ته یې مه رټه او مه یې خپه کوه چې ته هم په یو وخت کښې تنګلاسی وې خو خپل رب ﷻ درڅخه تنګلاسي ختمه کړه.

ج: بالآخره، هر چې په تاباندې د خپل رب ﷻ نعمت دی نو د هغه څرګندونه کوه او د دعوت په اشاعت سره یې شکریه وکړه، چې په یو وخت کښې ته د دغه نعمت (نبوت) درلودونکی نه وې خو خپل رب ﷻ درباندې فضل وکړ او د آخر الزمان پیغمبر په حیث یې مبعوث کړې.

توضیحات

۱ـ په ﴿ وَٱلَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ﴾ کښې د ﴿ سَجَىٰ ﴾ کلمه د "سُجُوًّا" ـ لکه "عُلُوًّا" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، چې د ارام او سکون معنی ورکوي[۱]. یعنې په شپه سوګند دی کله چې د خوځېدونکو مخلوقاتو په لحاظ ساکنه شي او ارام واخلي (چوپه چوپتیا خوره شي).

او په ﴿ وَمَا قَلَىٰ ﴾ کښې د "قَلَی" کلمې د "قِلَی" ـ لکه "بِغَی" ـ یا "قِلاء" ـ لکه "کِساء" ـ څخه اشتقاق موندلی او مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الشعراء:۱٦۸] ایت لاندې لیکلي دي چې دغه مصدرونه د سخت غضب او بدګڼلو دپاره وضعه شوي دي.

نو حاصل یې هغسې راځېږي لکه څنګه چې ورته وراندې د مطلب په خلاصه کښې اشاره شوې ده، والحمد لله ﷻ.

هېر مو نه شي

۲ـ هېر مو نه شي چې که څه هم ټول علماء کرام په دې کښې اتفاق لري چې دا سورت هغه وخت نازل شوی دی کله چې د وحې نزول څه سوړ شوی او ټال شوی وه[۲] مګر په دې کښې مختلف دي چې د وحې د ټالېدلو وجه څه وه؟، او همدارنګه په دې کښې هم مختلف دي چې دغه خبره چا کړې وه چې نبي کریم ﷺ ته خپل رب ﷻ رخصت ورکړی دی او ارتباط یې ورسره شکولی دی؟[۳].

خو مونږ ته بهتره برېښي چې د وحې د سوړوالي او ټالېدلو په وجه کښې سکوت وکړو چې د هغه وخت به همدا غوښتنه وه او ټول قرآن کریم د مقتضی الحال په مطابق نازل شوی دی.

او هم راته بهتره برېښي چې ذکره شوې خبره به مشرکانو یا د مشرکانو کوم نماینده کړې وي، لکه چې وراندې ورته د الله ﷻ په توفیق د ارتباط په بیان کښې اشاره شوې ده.

دوه ډوله تفسیر

۳ـ د ﴿ وَلَلْءَاخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ ٱلْأُولَىٰ ﴾ ایت مفسرینو کرامو[۴] په لاندې دوه وو ډولونو سره تفسیر کړی دی چې دواړه واقعیت لري او څه منافات سره نه لري، چې د بدلیت په لحاظ دواړه اراده کېدلی شي:

الف: ځینې وایي چې د "الْآخِرَةُ" څخه اُخروي او دائمي ژوند مطلب دی او د "الْأُولَى" څخه دغه نږدې او موجوده ژوند مطلب دی. یعنې ای پیغمبره! ستا دپاره په آخرت کښې ډېرې لوړې درجې په نظر کښې نیولې شوې دي چې کُبرَی شفاعت په ټاپوري اختصاص لري او "لواء الحمد" به همدا ستا په لاس وي او داسې نور.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۲۳۰؛ القاموس المحیط ج۲ ص۵۲٦
(۲) زاد المسیر ج۸ ص۲٦٦
(۳) روح المعاني ج۳۰ ص۱۵٦؛ الدر المنثور ج۸ ص۵۴۲؛ تفسیر البغوي ج۴ ص۴۹۷؛ تفسیر الطبري ج۳۰ ص۲۳۱
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۲۲؛ تفسیر القرطبي ج۲۰ ص۹۳

د "لواء الحمد" په هکله نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «لِوَاءُ الْحَمْدِ بِيَدِي»[۱] یعنې په دغه نوم سره بیرغ به د قیامت په ورځ خاص زما په لاس وي او بس (زما څخه پرته به هیچاته دغه امتیازي بیرغ ورنه کړی شي).

ب: د "الْآخِرَةُ" څخه د دنیاوي ژوند وروستني وختونه مراد دي او د "الْأُولَى" څخه د همدغه ژوند تېر شوي او وړاندېني وختونه مراد دي. یعنې ای پیغمبره! ستا حالات مخ په ترقۍ روان دي، ستا دپاره د نن ورځې څخه د سبا ورځ بهتره ده او داسې وخت هم راتلونکی دی چې ستا د دعوت په اثر به ډلې-ډلې خلک په اسلام کښې داخلېږي او ستا دین به ټولې دنیا ته ورسېږي.

ماثور تفسیر

۱۴ـ د ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ﴾ ایت نبي کریم په یوه حدیث کښې داسې تفسیر کړی دی چې: «فَقَالَ اللهُ يَا جِبْرِيلُ اذْهَبْ إِلَى مُحَمَّدٍ فَقُلْ إِنَّا سَنُرْضِيكَ فِي أُمَّتِكَ وَلَا نَسُوءُكَ»[۲] یعنې نو الله ﷻ وفرمایل چې ای جبرائیله! ته محمد ﷺ ته ورشه (زمونږ د پلوه) ورته ووایه چې یقیناً مونږ به دې (د قیامت په ورځ) د خپل اُمت په باره کښې خوشاله کړو او خپه کوو به دې نه.

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې: په ﴿أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ﴾ کښې د "لَمْ يَجِد" کلمه د "وُجُود" ـ لکه "سُجُود" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د موندلو معنی ورکوي، حال دا چې د الله ﷻ څخه هیڅ شی نه شي ورکېدلی چې مونده یې کړي؟

مونږ وایو: کله چې د موندلو نسبت الله ﷻ ته وشي لکه چې د دې سورت په درېوو کلمو (لَمْ يَجِد، وَجَدَ، وَجَدَ) کښې ورته شوی دی، نو هلته "وُجُود" د علم معنی ورکوي[۳]. یعنې ایا ستا رب ﷻ په تاباندې پوه نه وه چې ته یتیم وې نو تاته یې پناځای درکړ؟.

د نبي کریم ﷺ د ژوند حالات

۶ـ د نبي کریم ﷺ د ژوند حالات د سیرت کتابونو کښې په تفصیل سره لیکلي دي[۴]، خو مونږ به دې مقام کښې د ایتونو د ارتباط په بنیاد فقط همدومره لیکو چې:

نبي کریم ﷺ د خپل پلار (عبد الله) د وفات څخه تقریباً شپږ میاشتې وروسته زېږېدلی دی چې تر اتو کالو پورې یې د خپل نیکه (عبد المطلب) په پنا کښې قرار درلود.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۲۰۲
(۲) صحیح مسلم ج۱ ص۱۱۳
(۳) مفردات الراغب ص۵۴۹؛ تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۱۸۰
(۴) سیرت ابن هشام ج۱ ص۱۷۱

د عبد المطلب د وفات څخه وروسته يې خپل تره (ابو طالب) روزنه په غاړه واخستله حتى چې خپل همدغه تره (ابو طالب) ورته د خديجة الكُبرى رضي الله عنها په نكاح سره كور هم اباد كړ.
دغه بي بي (أُمُّ الْمُؤمِنِين خديجة الكُبرى رضي الله عنها) ډېره مالداره كونډه ښځه وه چې بيا يې خپل ټول مال نبي كريم ﷺ ته ورو بانښه.

د "ضَال" كلمې معنى

٧ـ په ياد ولرئ چې په ﴿ وَوَجَدَكَ ضَآلاً فَهَدَىٰ ﴾ كښې د "ضَال" كلمه د "ضَلال" ـلكه "عَذاب"ـ څخه اشتقاقه شوې ده او مونږ د الله ﷻ په توفيق د [يوسف:٨] لاندې ښه پوره شرحه كړې ده.
خو په دې مقام كښې يې هم د ناخبرۍ او نابلدۍ معنى مناسبه ده. يعني او ستا رب ﷻ په ناباندې پوه وه چې ته د شريعت څخه ناخبره او ورسره نابلده وې نو هدايت يې درته وكړ او ورسره بلد يې كړې او هم يې ورباندې ښه پوره پوه كړې.

د نبي كريم ﷺ تنګلاسي ختمه شوه

٨ـ نبي كريم ﷺ نه خور درلوده او نه يې ورور درلود، فقط يوه مور يې وه چې هغه هم د ده ﷺ د عمر په شپږ كلنۍ كښې وفاته شوه په داسې حال كښې چې د پلار (عبد الله) څخه ورته دومره مال هم نه وه پاتې شوی چې د دغه يو كس ګوزاره ورباندې شوې وى.
نو په همدې بنياد نبي كريم ﷺ تنګلاسی او فقير وه خو الله ﷻ يې دغه تنګلاسي او فقر د منځه ويوړ، چې په ﴿ وَوَجَدَكَ عَآئِلاً فَأَغْنَىٰ ﴾ ايت كښې ورته اشاره شوې ده.
علماوو كرامو ذكر شوی ايت شريف په متعددو ډولونو سره تفسير كړی دی[1] خو مونږ ته چې كوم تفسير غوره برېښي هغه دا دی چې:
الف: بي بي خَدِيجَةُ الْكُبْرَى (مالدارې كونډې ښځې) نبي كريم ﷺ ته خپل مال د مضاربت په توګه وركړ چې دغه تجارت ښه پرېمانه ګټه وكړه او د ده ﷺ تنګلاسي ورسره ختمه شوه.
ب: څه وخت وروسته نبي كريم ﷺ ذكره شوې مالداره كونډه بي بي په نكاح واخستله چې هغې ورته خپل ټول مال وبانښه او ورته هبه يې كړ.

د نعمت څرګندونه

٩ـ په ﴿ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴾ كښې د نعمت شكرګزارۍ او څرګندونې ته اشاره ده چې په لاندې ډولونو سره ترسره كېدلی شي:
الف: چې د نعمت په مقتضى عمل وكړی شي او حقوق يې پوره اداء كړی شي، نو د بدني

[1] المحرر الوجيز ج١٦ ص٣٢٣؛ روح المعاني ج٣٠ ص١٦٣؛ التفسير الكبير ج٣١ ص٢١٩؛ اضواء البيان ج٩ ص٢٨٧

عبادتونو شکرگزاري او ځرګندونه بدني عبادتونه دي او د مالي عبادتونو شکرگزاري او ځرګندونه مالي عبادتونه دي.

ب: چې په قول او یا فعل سره د نعمت ځرګندونه وکړي چې نه وربانديې خوله پټه کړی شي او نه داسې وضعه غوره کړی شي چې د نعمت په نشتوالي بانديې دلالت کوي.

د مثال په توګه که یو مالدار سړی چا ته د مال سوال وکړي او د چا زکات قبول کړي نو هغه په حقیقت کښې هغه مالي نعمت پټ کړ کوم چې الله ﷻ ورکړی وه.

همدې مضمون ته په یوه حدیث کښې داسې اشاره شوې ده چې:

یوه ورځې نبي کریم ﷺ د یوه صحابي ﷺ سره -چې زړې جامې یې اغوستې وې او د فقر ځنډ یې نمایندګي کوله- په لاندې ډول سوال جواب وکړ:

نبي کریم ﷺ: ایا ته څه مال لرې؟

صحابي ﷺ: هو، ای د الله رسوله! زه د هر ډول مال درلودونکی یم.

نبي کریم ﷺ: «فَإِذَا آتَاكَ اللهُ مَالًا فَلْيُرَ أَثَرُهُ عَلَيْكَ»[1] نو کله چې تاته الله ﷻ مال درکړی دی نو د هغه نښې دې په تا بانديې ولیدی شي (داسې لباس واغونده چې د مال په درلودلو بانديې دلالت وکړي).

همدارنګه د بندګانو د احساناتو او نېکیو ځرګندونه هم په کار ده او دا ځکه چې نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «مَنْ أُعْطِيَ عَطَاءً فَوَجَدَ فَلْيَجْزِ بِهِ وَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيُثْنِ فَإِنَّ مَنْ أَثْنَى فَقَدْ شَكَرَ وَمَنْ كَتَمَ فَقَدْ كَفَرَ»[2] یعنې چا ته چې (د بندګانو د پلوه) څه ورکړه صورت ونیسي بیا نوموړي څه شی مونده کړي (چې مکافات یې وربانديې اداء کولی شي) نو بدله دې پرې ورکړي، او څوک چې څه شی مونده نه کړي نو هغه دې (وربانديې) ستاینه وکړي (او د خلکو په وړاندې دې توصیف کړي)، او دا ځکه چې څوک چې ستاینه وکړي نو هغه شکرګزاري وکړه او څوک چې پټوالی غوره کړي (او ستاینه ونه کړي) نو هغه ناشکري وکړه.

په همدې ځای بانديې د "الضُّحَى" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِينَ يُحَدِّثُونَ بِنِعْمَتِكَ. آمين.

۱۴۲۶/۱/۲۷ هـ ق - ۱۳۸۳/۱۲/۱۷ هـ ش.

---

(۱) سنن النسائي ج۲ ص۲۹۰

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۲۳

أَلَمْ نَشْرَحْ (٩٤)

سریزه

۱_ د دې سورت لومړنی کلمه ﴿ أَلَمْ نَشْرَحْ ﴾ د همدې سورت دپاره نوم ګرځولې شوې ده.
۲_ دا سورت د مفسرینو کرامو په اجماع سره مکي دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].
۳_ د دې سورت د ایتونو شمېر فقط اته (۸) دی[۲].
۴_ د دې سورت د کلماتو شمېر نهه ویشتو (۲۹) ته رسېږي[۳].
۵_ د دې سورت د حرفونو شمېر یو سلو درېوو (۱۰۳) حرفونو ته پورته شوی دی[۴].
۶_ د دې سورت او د وړاندېني سورت (الضُّحَى) مضامین سره دومره ورته دي چې ځینو علماوو کرامو دواړه یو سورت ګڼلی دی[۵].
یا په بل عبارت: په دواړو کښې نبي کریم ﷺ ته ارشادات متوجه دي او په دواړو کښې ورته تسلي ورکړه شوې ده او هغه نعمتونه پکښې یاد شوي دي چې ورته ورکړه شوي وه او داسې نور.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ۝١ وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ ۝٢ ٱلَّذِىٓ أَنقَضَ ظَهْرَكَ ۝٣
وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ۝٤ فَإِنَّ مَعَ ٱلْعُسْرِ يُسْرًا ۝٥ إِنَّ مَعَ ٱلْعُسْرِ يُسْرًا ۝٦ فَإِذَا فَرَغْتَ
فَٱنصَبْ ۝٧ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَٱرْغَب ۝٨ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.
[۱] (ای پیغمبره!) ایا مونږ ستا (د ګټې) دپاره ستا سینه (په نبوت سره) نه ده پرانستې؟ (هو، پرانستې مو ده).
[۲] او مونږ ستا (د اوږو) څخه ستا درروند بار (پېټی) کوز کړی دی.
[۳] (البته) هغه بار چې ستا شا (ملا) یې چغوله (نژدې وه چې ماته یې کړي).
[۴] او مونږ ستا (د ګټې) دپاره ستا یادېدنه اوچته کړې ده.
[۵] نو یقیناً د سختی سره اساني ده.
[۶] یقیناً (د همدغې یوې) سختی سره (بله) اساني (هم) شته دی.

---

(۱) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۳۲۶
(۲) تفسیر البغوي ج۴ ص۵۰۱
(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۳۹۶
(۴) تفسیر الخازن ج۶ ص۵۳۰
(۵) تفسیر المراغي ج۳۰ ص۱۸۸؛ اضواء البیان ج۹ ص۳۰۸

[۷] نو کله چې ته (د یو کار څخه) فارغ شې نو (په بل کار کښې خپل ځان) ستومانه کوه.
[۸] او (په عین حال کښې) خپل رب ﷻ ته رغبت (او زاري) کوه (چې دا کار هم درته په دوه وو اسانیو سره انجام کړي).

توضیحات

۱_ په ﴿ أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ﴾ کښې الله ﷻ خپل پیغمبر ته د شرح الصدر (د سینې د پرانستلو نعمت ورپه یاد کړی دی. هغه دا چې:

د بعثت څخه وړاندې نبي کریم ﷺ د شریعت څخه ناخبره او د شرعي احکامو سره نابلده وه چې یوازې د الله ﷻ په وحدانیت باندې معتقد وه او بس. نو د همدې کبله به د حراء په غار کښې یوازې په تفکري عبادت باندې مشغولېده چې د نورو شرعي عبادتونو څرنګوالي ورته هیڅ معلوم نه وه.

نو الله ﷻ وربانډې خپل فضل وکړ او په نبوت سره یې د ده ﷺ سینه خلاصه کړه او د شرعي علومو مرکز یې وګرځاوه.

همدې مضمون ته په نورو نصوصو کښې هم اشاره شوې ده، د مثال په توګه:

الف: ﴿ وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدَىٰ ﴾ [الضحی:۷] یعنې او ستا رب ﷻ په تاباندې پوه وه چې ته (د شریعت څخه) ناخبره یې نو (په نبوت سره) یې درته ښودانه وکړه.

ب: ﴿ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِى ﴾ [یوسف:۱۰۸] یعنې ای پیغمبره! خلکو ته ووایه چې زه او هغه کسان چې زما پیروي کوي په قلبي رڼا (او په روښانه لاره) باندې یاستو (په شریعت باندې مو سرونه خلاص دي او هیڅ تشویش راسره نشته).

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: په احادیثو کښې ثابته ده چې د نبي کریم ﷺ مبارکه سینه د بعثت څخه وړاندې د پرښتو د پلوه په بلا کیفه توګه څیرلې شوې او شق شوې وه[۱]، نو ایا په ایت شریف کښې دغه شق الصدر (د سینې څیرلو) ته اشاره نه ده لکه چې ځینو مفسرینو کرامو دا ایت شریف په همدغه ډول سره تفسیر کړی دی[۲]؟

مونږ وایو چې: څرنګه چې د لغت په لحاظ د "شرح" او "شق" دواړه کلمې یوه د بلې څخه جدا دي نو په کار دي چې هره یوه په خپله‌خپله معنی سره پرېښودله شي او یوه په بلې باندې حمل نه کړی شي.

نو په همدې بنیاد مونږ وایو چې د نبي کریم ﷺ شرح الصدر په قرآن کریم سره ثابت دی او شق الصدر یې په احادیثو سره په اثبات رسېدلی دی.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۴۵۵؛ صحیح مسلم ج۱ ص۹۲؛ سنن النسائي ج۱ ص۷۶
(۲) الدر المنثور ج۸ ص۵۴۸

انقاض څه معنی؟

۳ـ په ﴿أَنقَضَ ظَهْرَكَ﴾ کښې د ﴿أَنقَضَ﴾ کلمه د "إِنْقَاض" ـلکه "إِكْرَام" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، دا د هغه اواز (ټس) نوم دی کوم چې د درانده بار د اوچتولو د کبله د اوچتوونکي په ملا کښې صورت نیسي[1]، چې د بار د پوره دروندوالي څخه نمایندګي کوي.

یعني ای پیغمبره! مونږ ستا د اوږو څخه هغه درونډ بار او پېټی ښکته کړ د کوم اوچتول چې په تا باندې ډېر سخت تمامېده.

درونډ بار څه شی دی؟

۴ـ پاتې شوه دا خبره چې دغه درونډ بار د څه شي څخه کنایي دی؟ نو د هغه په تعین کښې که څه هم مفسرینو کرامو ښه ډېر اقوال کړي دي[2] خو مونږ ته غوره برېښي چې ذکر شوی بار به د متعددو شیانو څخه عبارت وي چې نبي کریم ﷺ ته لمبر په لمبر وردمخه شوی دی. هغه دا چې:

الف: په نبي کریم ﷺ باندې د وحې اولنی ځل نزول ډېر سخت تمام شو حتی چې تبه ورباندې ورغله. همدې موضوع ته د الله ﷻ په توفیق د [المزمل:۱] ایت لاندې اشاره شوې ده.

خو دغه درونډ بار الله ﷻ د خپل پیغمبر ﷺ د اوږو څخه د ورقه بن نوفل په ډاډ او اطمنان ورکولو سره ښکته کړ.

ب: بیا د وحې سوړوالی د نبي کریم ﷺ دپاره ښه غټ درونډ بار جوړ شو حتی چې کله به یې قصد کاوه چې د یوه لوړ غره څخه خپل ځان راوغورزوي[3]. دغه بار به په هغه وخت کښې په نبي کریم ﷺ باندې لا ډېر درونډ جوړېده چې کله به ورته مشرکانو همدغه حالت د الله ﷻ په غضب باندې تعبیرا ـ ، لکه چې د الله ﷻ په توفیق د [الضحی:۱] ایت لاندې ورته اشاره شوې ده.

خو دغه درونډ بار هم الله ﷻ د خپل پیغمبر ﷺ د اوږو څخه ښکته کړ او د وحې نزول یې تود کړ او سوړوالی یې د منځه لرې کړ.

ج: د بعثت په اول وخت کښې بد اخلاقي او ظلمونه اوج ته رسېدلي وه، همدارنګه د مشرکانو عناد ډېر زیات وه چې مقابله کول ورسره اسان کار نه وه، د همدې کبله نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «فَقُلْتُ رَبِّ إِذًا يَثْلَغُوا رَأْسِي فَيَدَعُوهُ خُبْزَةً»[4] یعني ما خپل رب ﷻ ته عرض وکړ نو ومې ویلې چې: ای زما ربه! کله چې زه مشرکان توحید ته دعوتوم او د بد اخلاقیو مخه یې نیسم نو په دغه وخت کښې به مې هغوی په سر باندې ووهي او د ډوډۍ غوندې به یې (هوار) پرېږدي (وګرځوي).

---

(۱) لسان العرب ج۷ ص۲۴۴
(۲) روح المعاني ج۳۰ ص۱۶۹
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۳۴؛ مسند احمد بن حنبل ج۱۰ ص۶۹
(۴) صحیح مسلم ج۲ ص۳۸۵؛ مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۱۵۷

نو څکه په نبي کریم ﷺ باندې د دغو عنادیانو دعوتول ډېر درانده تمامېده او په دغسې شرایطو کښې ورته د دعوت چلول دروند پېټی وګرځېد.
خو الله ﷻ فضل وکړ او د خپل پیغمبر ﷺ حوصله یې لویه کړه چې هر ډول وارخطایي یې ترې پورته کړه چې د هر قسم ستونزو او مشکلاتو ګالل یې وزغملی شوه او همدارنګه یې د مشرکانو ناتلانه دسیسې او پلانونه تول شنډ کړه.

د ذکر لوړول

۵ـ علماوو کرامو د ﴿ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴾ ایت په متعددو ډولونو سره تفسیر کړی دی[۱]، خو عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وایي چې: «لَا يُذْكَرُ اللهُ إِلَّا ذُكِرْتَ مَعَهُ»[۲] یعنې الله ﷻ نه یادېږي مګر ته (نبي کریم ﷺ) ورسره یادېږې.
نو په همدې بنیاد څوک چې په الله ﷻ باندې حمد او ثناء وایي هغه به په نبي کریم ﷺ باندې درود استوي، او څوک چې په الله ﷻ باندې مقبول ایمان راوړي نو هغه به په نبي کریم ﷺ باندې هم ایمان راوړي او په نبوت به یې اعتراف خپلوي.
لنډه دا چې د قیامت تر ورځې پورې په اذان او خطبو او همدارنګه په نورو مجالسو کښې د الله ﷻ د نامه سره د نبي کریم ﷺ نوم هم یادېږي.
اما نبي کریم ﷺ د خپل اُمت په هکله فرمایلي دي چې: «خِيَارُكُمُ الَّذِينَ إِذَا رُءُوا ذُكِرَ اللهُ ﷻ»[۳]
یعنې ستاسو غوره بندګان هغه دي چې کله دوی ولیدل شي نو (خلکو ته) الله ﷻ یاد شي.

یو نحوي قانون

۶ـ په ﴿ فَإِنَّ مَعَ ٱلْعُسْرِ يُسْرًا ۝ إِنَّ مَعَ ٱلْعُسْرِ يُسْرًا ﴾ ایتونو کښې باید لاندې نحوي قانون په پام کښې ونیول شي[۴]:
په کوم مقام کښې چې یوه کلمه معرفه ذکره شي او بیا همدغه کلمه په عین مقام کښې د دوهم ځل دپاره هم معرفه ذکره شي (لکه چې په ایت شریف کښې د ﴿ ٱلْعُسْرِ ﴾، ﴿ ٱلْعُسْرِ ﴾ دواړه کلمې معرفې نازلې شوې دي) نو دواړه کلمې په مصداق کښې متحدې وي.
او کله چې یوه کلمه نکره ذکره شي او بیا همدغه کلمه په عین مقام کښې دوهم ځل هم نکره ذکره شي (لکه چې په ایت شریف کښې د ﴿ يُسْرًا ﴾، ﴿ يُسْرًا ﴾ دواړه کلمې نکرې نازلې شوې دي) نو دهرې یوې کلمې مصداق د بلې څخه مغایر وي.

---
(۱) زاد المسیر ج۸ ص۲۷۲
(۲) الدر المنثور ج۸ ص۵۵۰
(۳) سنن ابن ماجه ص۳۰۳
(۴) نظم الدرر ج۸ ص۳۰۳

سوال جواب

۷_ که څوک وايي چې: په ايت شريف کښې د "مَعَ، مَعَ" دوه کلمې نازلې شوې دي چې هره يوه په اجتماع باندې دلالت کوي حال دا چې سختې د اسانۍ سره ضديت لري؟

مونږ وايو چې: دلته د "مَعَ، مَعَ" دواړه کلمې هره يوه د "بَعْد" په معنی سره ده[۱] شايد چې د "مَعَ، مَعَ" دواړو کلمو به د دې دپاره نزول موندلی وي چې هره يوه اساني د سختۍ په تعقيب په ډېره زغرده رامنځته کيږي، نه به وايې چې د سختۍ سره بالکل په زمانه کښې متحده ده.

نو د ايت شريف حاصل به داسې راوځېږي چې: د الله ﷻ په فضل سره د يوې سختۍ په تعقيب په ډېره عجله سره دوه اسانۍ صورت نيسي، نو بندګانو ته په کار دي چې د سختۍ د نزول په وخت کښې بې حوصلې نه شي.

همدغه مضمون ته عمر الفاروق ﷺ داسې اشاره کړې چې: «وَإِنَّهُ لَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ يُسْرَيْنِ»[۲] يعنې او يقيناً شان دا دی چې هيڅکله به يوه سختي په دوه وو اسانيو باندې غلبه مونده نه کړي چې دواړه د منځه يوسي، بلکې دوه اسانۍ به په يوه سختۍ باندې غالبې ګرځي او د منځه به يې وړي.

"نَصَب" څه معنی؟

۸_ په ﴿فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ﴾ کښې که څه هم مفسرينو کرامو د ﴿فَرَغْتَ﴾ کلمه په متعددو معناوو سره تفسيره کړې ده[۳]، مګر مونږ ته بهتره برېښي چې په اطلاق سره پرېښودله شي ترڅو د هر کار څخه فراغت ته شامله شي.

همدارنګه په همدغه ايت کښې د "انصَبْ" کلمه د "نَصَب" _لکه "غَرَض"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د ستومانۍ معنی ورکوي[۴].

يعنې اې پيغمبره! کله چې د هرې يوې سختۍ سره دوه اسانۍ ملګرې دي نو کله چې ته د يوه کار (لکه لمونځ، جهاد يا داسې نورو) څخه فارغ شوې نو سمدستي په بل کار باندې شروع کوه او ځان پکښې ستومانه کړه، خو په عين حال کښې خپل رب ﷻ ته په سوالونو او عاجزۍ سره رغبت کوه ترڅو د دوه وو اسانيو په نزول سره درته تازه شروع کړی شوی کار هم سرته ورسوي.

په همدې ځای د "أَلَمْ نَشْرَحْ" سورت پښتو ترجمه او تفسير د الله ﷻ په توفيق ختم شو.

اللَّهُمَّ اشْرَحْ صُدُورَنَا لِمَا تُحِبُّ وَتَرْضَى وَيَسِّرْ عَلَيْنَا كُلَّ عُسْرٍ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

۱۴۲۶/۱/۳۰ هـ ق = ۱۳۸۳/۱۲/۲۰ هـ ش.

---

(۱) تفسير القاسمي ج۱۷ ص۱۸۸

(۲) الموطأ للإمام مالک ص۲۶۳

(۳) زاد المعاد ج۸ ص۲۷۳

(۴) لسان العرب ج۱ ص۷۵۸

التین (۹۵)

سریزه

۱ـ د دې سورت (التين) نوم د همدې سورت په لومړني ایت کښې نازل شوی دی.
۲ـ دا سورت د جمهورو علماوو کرامو په نزد مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].
۳ـ د دې سورت ټول ایتونه فقط اته (۸) ایتونه دي[۲].
۴ـ د دې سورت د کلماتو شمېر څلور دېرشو (۳۴) کلمو ته رسېدلی دی[۳].
۵ـ د دې سورت د حرفونو شمېر یو سلو پنځو (۱۰۵) حرفونو ته اوچته شوی دی[۴].
۶ـ په وړاندېنې سورت (أَلَمْ نَشْرَحْ) کښې د اکرم المخلوقات (محمد ﷺ) څه حالات نازل شوي وو او په دې سورت کښې د انساني نوعې څه کرامت ته اشاره شوې ده چې انسان په ځمکه کښې د خلافت درلودونکی دی، نو په کار دي چې دغه کرامت د توحیدي عقیدې په خپلولو سره وساتي، که نه نو کرامت به بالکل د لاسه ورکړي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿وَٱلتِّينِ وَٱلزَّيْتُونِ ۝١ وَطُورِ سِينِينَ ۝٢ وَهَٰذَا ٱلْبَلَدِ ٱلْأَمِينِ ۝٣ لَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ فِيٓ أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۝٤ ثُمَّ رَدَدْنَٰهُ أَسْفَلَ سَٰفِلِينَ ۝٥ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ۝٦ فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِٱلدِّينِ ۝٧ أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِأَحْكَمِ ٱلْحَٰكِمِينَ ۝٨﴾

د ډېر مهربان (او) د ډېر رحم درلودونکی الله ﷻ په نامه.
[۱] په انځر او په ښون (د دواړو په زرغونځایونو) باندې سوګند دی.
[۲] او د سینین په غره (طور) باندې (سوګند دی).
[۳] او په دغه امان درلودونکي ښار (مکه معظمه) باندې (سوګند دی).
[۴] چې یقینًا مونږ په ډېر ښایسته اعتدال (ظاهري او باطني بڼه) کښې انسان پیدا کړی دی.
[۵] بیا مونږ نوموړی انسان د کوزو (او ښکته) شیانو څخه ډېر کوز (او ښکته) ګرځوو (چې په دوزخ کښې یې اچوو).
[۶] مګر هغه کسان (په کوزو کښې کوز نه ګرځوو) کومو چې ایمان راوړی دی او نېک عملونه یې کړي دي نو د دوی دپاره (زمونږ په نزد) نه پرېکړی شوی (دائمي) اجر (جنت) دی.

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۴ ص۷۷۳
(۲) تفسیر البغوي ج۴ ص۵۰۴
(۳) تفسیر الخازن ج۶ ص۵۳۴
(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۴۰۵

[۷] نو (ای کافر انسانه!) د دلایلو څخه وروسته تا د جزا په ورځې (قیامت) باندې څه شی تکذیب کوونکی گرځوی؟.

[۸] ایا الله ﷻ د ټولو حکم کوونکو (عدل کوونکو) ښه حکم کوونکی (ښه عدل کوونکی) نه دی؟ (نو ایا تاته به د تکذیب سزا درنه کړي او په اسفل سافلین کښې به دې ونه گرځوي؟).

توضیحات

په دې مقام کښې لاندې نکات په ذهن کښې ساتل په کار دي:

۱ـ الف: په ﴿ وَٱلتِّينِ وَٱلزَّيۡتُونِ ﴾ کښې د "تِين، زَيۡتُون" دواړه کلمې مفسرینو کرامو په گڼو معناوو سره تفسیرې کړې دي[۱]، خو بهتره دا ده چې دواړه د شام او فلسطین په ځمکو سره تفسیرې کړی شي په کومو کښې چې د انځر او زیتون ونې په کثرت سره شتون لري[۲]، په کومو کښې چې ډېر پیغمبران تېر شوي دي لکه ابراهیم ؑ، عیسی ؑ او داسې نور.

ب: د ﴿ وَطُورِ سِينِينَ ﴾ په ارتباط د [المؤمنون: ۲۰] ایت لاندې د الله ﷻ په توفیق څه وضاحتونه لیکلي شوي دي چې د "طُور" د کلمې څخه هغه غر مراد دی په کوم کښې چې موسی ؑ د خپل رب ﷻ سره مناجات کړی وه.

دغه کلمه دلته د ﴿ سِينِينَ ﴾ کلمې ته مضافه شوې ده او هلته یې د "سَيۡنَاء" کلمې ته اضافت موندلی دی، دغه دواړه کلمې هره یوه د هغه ځای نوم دی چرته چې د "طُور" غر واقع دی.

ج: په ﴿ وَهَٰذَا ٱلۡبَلَدِ ٱلۡأَمِينِ ﴾ کښې د ﴿ ٱلۡبَلَدِ ﴾ څخه په اتفاق سره د مکې معظمې ښار مطلب دی. او ﴿ ٱلۡأَمِينِ ﴾ لقب ورته د دې کبله ورکړی شوی دی چې دغه ښار آن د بعثت څخه وړاندې (د جاهلیت په زمانه کښې) د امن درلودونکی وه او د خلکو سر او مال پکښې خوندي وه حال دا چې په شاوخوا سیمو کښې یې چور او چپاول روان وه.

د: په ﴿ لَقَدۡ خَلَقۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ فِيٓ أَحۡسَنِ تَقۡوِيمٖ ﴾ کښې د ﴿ تَقۡوِيمٖ ﴾ کلمه که څه هم مصدر ده او د تعدیل سره مرادفه ده[۳]، خو دلته تري حاصل بالمصدر (هغه معنی) مراده ده کومه چې په تقویم او تعدیل سره مرتبېږي چې د ظاهري او باطني شکل او صورت څخه عبارت ده[۴].

هـ: دغه ایت د ذکرو شوو څلورو واړو سوگندونو دپاره جواب دی نو حاصل یې داسې راځېږي چې: په هغو ځمکو باندې سوگند دی کومې چې د انځر او زیتون درلودونکې دي په کومو کښې چې ډېر پیغمبران تېر شوي دي، او هم د سیناء په غره باندې سوگند دی په کوم کښې چې موسی ؑ د

---

[۱] تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۲۶: زاد المسیر ج۸ ص۲۷۲: المحرر الوجیز ج۱۶ ص۳۲۹
[۲] تفسیر الکشاف ج۴ ص۷۷۳
[۳] تفسیر روح المعاني ج ۳۰ ص۱۷۵
[۴] تفسیر البغوي ج۴ ص۵۰۴: تفسیر اضواء البیان ج۹ ص۳۳۰

خپل رب ﷻ سره مناجات کړي وه، او بالآخره د مکې معظمې په ښار باندې سوګند دی په کرم کښې چې آخر الزمان پیغمبر (محمد ﷺ) مبعوث شوی دی چې:

یقینًا مونږ انسان په ډېره ښایسته څېره کښې پیدا کړی دی او ډېره ښایسته معنوي څېره مو ورکړې ده چې د عقل درلودونکی مو ګرځولی دی او په نورو مخلوقاتو باندې مو ورته کرامت ورکړی دی. یا په بل عبارت: انسان مو په نورو مخلوقاتو باندې عالي او اوچت جوړ کړی دی.

و: ذکر شوي څلور واړه سوګندونه په خپل جواب او د انسان په بهترۍ باندې دلالت کوي او شاهدي ورباندې ورکوي. او دا څکه چې:

ذکر شوي سوګندونه د پیغمبرانو په لېږلو باندې دلالت کوي او شاهدي ورکوي چې ټول پیغمبران د انسانانو څخه وه او ټول پیغمبران فقط انسانانو ته استولي شوي دي نه څناورو او ځارویو ته.

په همدې مطلب باندې زښت ډېر نصوص مشتمل دي، لاندې مثالونه يې ولولئ:

اول: ﴿ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّى جَاعِلٌ فِى ٱلْأَرْضِ خَلِيفَةً ﴾ [البقرة: ۳۰] یعنې او هغه وخت یاد کړه چې ستا رب ﷻ پرښتو ته وویلې چې یقینًا زه په ځمکه کښې د یوه خلیفه ګرځوونکی (پیدا کوونکی) یم.

دوهم: ﴿ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِىٓ ءَادَمَ وَحَمَلْنَٰهُمْ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ ﴾ [الإسراء: ۷۰] یعنې او یقینًا مونږ (په دنیا کښې) بنیادمان د کرامت خاوندان ګرځولي دي او په وچه او لمده کښې مو سواره کړي دي او هم مو ورته پاکیزه او سپېڅلي شیان روزي کړي دي.

هېر مو نه شي

۲_ هېر مو نه شي چې په ﴿ ثُمَّ رَدَدْنَٰهُ أَسْفَلَ سَٰفِلِينَ ﴾ کښې د "رَدَدْنَا" کلمه د "جَعَلْنَا" په معنی سره ده او دوه مفعوله غواړي چې یو مفعول يې د "هٗ" ضمیر دی چې ﴿ ٱلْإِنسَٰنَ ﴾ ته راجع دی او دوهم مفعول يې د ﴿ أَسْفَلَ ﴾ کلمه ده چې د ﴿ سَٰفِلِينَ ﴾ کلمې ته مضافه ده[1].

نو حاصل يې داسې راځېژي چې: مونږ انسان په نورو مخلوقاتو باندې عالي ګرځولي دي او نور مخلوقات مو ورته سافلین (ښکته او لاندې) ګرځولي دي. خو بیا مونږ همدغه عالي انسان د ښکته مخلوقاتو څخه ډېر ښکته (أَسْفَلَ سَافِلِينَ) ګرځوو مګر هغه کسان په خپل اوچتوالي باندې باقي پرېږدو کومو چې ایمان راوړی وي او نېک اعمال يې ورسره ضمیمه کړي وي نو د همدغو کسانو دپاره زمونږ په نزد نه پرې کېدونکی اجر دی چې د اخروي دائمي نعمتونو څخه عبارت دی.

دغه مضمون ته په بل ایت کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ هُمْ شَرُّ ٱلْبَرِيَّةِ ﴾ [البينة: ۶] یعنې دغه کفار چې دي همدوی د ټولو مخلوقاتو څخه ډېر بد او شریر مخلوقات دي چې همدوی اهل النار او دوزخیان دي.

(۱) روح المعاني ج ۳۰ ص ۱۷۵

۳_ که څوک وایي چې: په ﴿ فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ﴾ کښې د "كَ" په ضمیر سره څوک مخاطب کړی شوي دي؟

مونږ وایو چې: د دغه ضمیر په هکله مفسرین کرام په لاندې دوه وو ډلو وېشلی شوي دي:

الف: جمهور علماء کرام وایي چې: په ذکر شوي ضمیر سره (د التفات په توګه) کافر انسان مخاطب کړی شوی دی[۱]، او د "يُكَذِّبُ" کلمه د "يَجْعَلُ" کلمې ته متضمنه ده[۲]. یعنې ای کافره انسانه! د دغو دلایلو څخه وروسته د جزا په ورځې سره څه شی تا تکذیب کوونکی ګرځوي؟ ایا ته نه پوهېږې او تاته معلومه نه ده چې الله ﷻ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ دی او د هر چا څخه زیات او ښه عدل کوونکی دی نو ضرور به سزا درکړي او د عالي رتبې څخه به دې ډېرې ښکته طبقې ته وغورزوي؟.

ب: ځینې علماء کرام وایي چې: دلته نبي کریم ﷺ ته خطاب متوجه دی او د "مَا" کلمه د هغه "مَن" معنی ورکوي کوم چې استفهام ته متضمن دی، او همدارنګه د "ب" جاره توری د سبب دپاره دی[۳]. یعنې ای پیغمبره! هغه څوک دی چې د دغو دلایلو څخه وروسته د جزا د ورځې په سبب ستا تکذیب وکړی شي او څه برهان وړاندې کړی شي؟ ایا الله ﷻ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ نه دی؟ ایا ذکر شوي بې دلیله تکذیب کوونکي ته به سزا ورنه کړي او أَسْفَلَ سَافِلِينَ به یې ونه ګرځوي؟

یادونه

۴_ هېر مو نه شي چې نبي کریم ﷺ د دغه سورت (التین) په هکله په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَمَنْ قَرَأَ وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ فَلْيَقُلْ بَلَى وَأَنَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ»[۴] یعنې او هرڅوک چې دغه سورت (وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ) قرائت کړي (او اخر ته یې ورسېږي) نو ودې وایي چې: هو، الله ﷻ احکم الحاکمین دی او زه په همدغه (مطلب) باندې د شهادت ورکوونکو څخه یم.

په همدې ځای د "التِّين" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْنَا أَسْفَلَ سَافِلِينَ.

۱۴۲۶/۲/۲ هـ ق - ۱۳۸۳/۱۲/۲۲ هـ ش.

(۱) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۳۳۲؛ البحر المحیط ج۱۰ ص۵۰۴
(۲) لسان العرب ج۱ ص۷۰۷
(۳) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۴ ص۶۷۳
(۴) مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۵۰؛ جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۲

العلق (۹۶)

سریزه

۱_ د دې سورت په نامه (اَلْعَلَق) باندې د همدې سورت دوهم ایت مشتمل دی.
۲_ دا سورت د مفسرینو کرامو په اجماع سره مکي دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].
۳_ د دې سورت د ایتونو شمېر فقط نولس (۱۹) ایتونه دي[۲].
۴_ د دې سورت د کلماتو شمېر دوه نوي (۹۲) کلماتو ته رسېږي[۳].
۵_ د دې سورت د حرفونو شمېر دوه سوه اویا (۲۷۰) حرفونو ته پوره شوی دی[۴].
۶_ په دې سورت (اَلْعَلَق) کښې د وړاندېنې سورت (اَلتِّین) په مطالبو باندې لږ څه رڼا اچولې شوې ده چې په علم او قلم سره پکښې د انسان کرامت ته اشاره کېږي او د هغه چا حالت هم پکښې لږ څه واضحه شوی دی چې انساني کرامت یې د لاسه ورکړی وي او اسفل سافلین ګرځېدلی وي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴿١﴾ خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ﴿٣﴾ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.
[۱] د خپل هغه رب ﷻ په نامه سره قاري (لوستونکي) جوړ شه چې (هر شی) یې پیدا کړی دی.
[۲] چې انسان یې د ټړلو شوو (منجمدو) وینو څخه پیدا کړی دی.
[۳] ته (په خلکو باندې قرآن کریم) قرائت کړه په داسې حال کښې چې ستا رب ﷻ د ډېر زیات کرامت درلودونکی دی (چې په هر چا باندې بلا عوضه احسان کوي).
[۴] ستا هغه رب ﷻ چې (انسان ته) یې په قلم سره ښودانه کړې ده (او بدون د قلمه یې هم ورته ښودانه کړې ده).
[۵] انسان ته یې (په قلم او په غیر قلم سره) هغه شیان ښودلي دي چې نوموړی ورباندې نه پوهېده.

شان نزول او توضیحات

۱_ د دغو ایتونو شان نزول په احادیثو کښې ښه مشرح روایت شوی دی[۵]، خو مونږ یې دلته د

---

(۱) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۳۲۳
(۲) تفسیر البغوي ج۴ ص۵۰۶
(۳) تفسیر الخازن ج۶ ص۵۳۷
(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۴۱۲
(۵) صحیح البخاري ج۱ ص۲؛ صحیح مسلم ج۱ ص۸۸

څو ټکو په ذکر باندې اکتفاء کوو هغه دا چې:

الف: د حراء د غره په یوه غار کښې نبي کریم ﷺ په تفکري عبادت باندې مشغول وه چې جبرائیل ؑ ورغی او په غېږ کښې یې ونیوه او ورته یې وویلې چې: «اقْرَأْ» یعنې ولوله، خو نبي کریم ﷺ په جواب کښې وویلې چې: «مَا أَنَا بِقَارِئٍ» یعنې زه قاري او لوستونکی نه یم.

ب: د جبرائیل ؑ او نبي کریم ﷺ ترمنځ ذکر شوي کلمات درې ځله تکرار شوه.

ج: په څلورم ځل سره جبرائیل ؑ د ﴿ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ ﴾ څخه تر ﴿ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴾ پورې ذکر شوي پنځه ایتونه قرائت کړه او نبي کریم ﷺ هم پنځه واړه ایتونه د هغه ؑ په تعقیب قرائت کړه.

د: بیا په نبي کریم ﷺ باندې تبه ورغله او د غار څخه کور ته ورستون شو او هغه کیفیت صورت ونیوه کوم چې د الله ﷻ په توفیق د [المزمل: ۱] ایت لاندې لیکلی شوی دی.

سوالونه او جوابونه

۲ـ په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې راپیدا کېږي:

الف: که څوک وایي چې: د هغو درېوو کلمو (اقْرَأْ، اقْرَأْ، اقْرَأْ) مفعول څه شی وه کومې چې جبرائیل ؑ په اول ملاقات کښې نبي کریم ﷺ ته اوررولې وې؟

مونږ وایو چې: د ذکرو شوو درېواړو کلمو مفعول او مقروء دغه پنځه ایتونه دي په کومو کښې چې بحث روان دی. یا په بل عبارت: جبرائیل ؑ نبي کریم ﷺ ته وویلې چې د ﴿ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ ﴾ څخه نیولې تر ﴿ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴾ پورې ایتونه قرائت کړه.

ب: که څوک وایي چې: ایا دغه پنځه ایتونه یې ورته لیکلي شوي وړاندې کړه چې قرائت یې کړه؟

مونږ وایو چې: ځینې علماء کرام وایي چې دغه پنځه واړه ایتونه یې ورته په یوه وریښمینه کپړه کښې لیکلي شوي وړاندې کړه[۱].

مګر مونږ ته بهتره برېښي چې د جبرائیل ؑ به په ذکرو شوو درېوو کلمو سره مطلب دا وه چې ته زما په تعقیب دغه پنځه ایتونه قرائت کړه. یا په بل عبارت: زه چې څه قرائت کوم هغه ته هم قرائت کړه.

ج: که څوک وایي چې: په ﴿ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ ﴾ کښې د ﴿ اقْرَأْ ﴾ د کلمې دپاره مقروء یا مفعول څه شی دی؟

مونږ وایو چې: ځینو مفسرینو کرامو د دغې کلمې دپاره د "مَا يُوحَى إِلَيْكَ" کلمات مقدر ګڼلي دي[۲] مګر مونږ ته دا جواب خوندور نه برېښي ځکه چې د دغه جواب په بنیاد پخپله د "اقْرَأْ" کلمه د مقروء څخه بهر پاتې کېږي، ته به وایي چې دا کلمه په جلي وحي کښې شامله نه ده.

(۱) الدر المنثور ج۸ ص۵۶۲
(۲) روح المعاني ج۳۰ ص۱۷۹

نو مونږ ته بهتر جواب دا برېښي چې ذکره شوې د "اقْرَأْ" کلمه تکليفي امر نه دی ترڅو مقروء وغواړي، بلکې دا تکويني امر دی چې په "كُنْ قَارِئًا" سره تعبيرېږي[۱].

يعنې اې پيغمبره! ته قرائت کوونکی وګرځه. يا په بل عبارت: ربښتيا چې ته قرائت کوونکی نه يې خو اوس د خپل رب ﷻ په تکويني امر سره قرائت کوونکی جوړ شه.

د: که څوک وايي چې: ايا په ﴿ ٱقْرَأْ وَرَبُّكَ ٱلْأَكْرَمُ ﴾ کښې هم د ﴿ ٱقْرَأْ ﴾ کلمه تکويني امر ده چې مقروء نه غواړي؟

مونږ وايو چې: دلته دغه کلمه تکليفي امر ده او مقروء يې "هَذَا الْقُرْآنَ" دی[۲]. يعنې اې پيغمبره! کله چې ته د خپل رب ﷻ په تکويني امر سره قاري وګرځېدلې نو په خپل اُمت باندې دغه قرآن کريم او هغه څه قرائت کړه کوم چې تاته وحې کېږي.

همدې مضمون ته الله ﷻ داسې اشاره کړې ده چې: ﴿ لِتَقْرَأَهُۥ عَلَى ٱلنَّاسِ عَلَىٰ مُكْثٍ ﴾ [الإسراء: ۱۰۶] يعنې مونږ په تاباندې قرآن کريم د دې دپاره ټوټه- ټوټه درنازل کړ چې ترڅو يې ته په خلکو باندې په ارام- ارام سره قرائت کړې.

ه: که څوک وايي چې: نبي کريم ﷺ د حراء په غار کښې څومره موده په تفکري عبادت باندې مشغول وه او ذکر شوې صورتحال په کومه مياشت کښې پېښ شو؟

مونږ وايو چې[۳]: د نبي کريم ﷺ عادت وه چې په کال کښې به يې يوه مياشت په ذکر شوي غار کښې تېروله، ته به وايې چې په کال کښې به يې (زمونږ په اصطلاح) يوه مياشت اعتکاف کاوه.

ذکر شوی صورتحال چې په کومه مياشتې کښې تحقق وموند او نبوت او بعثت پکښې ظهور وکړ هغه د رمضان مبارکه مياشت وه.

و: که څوک وايي چې: د سيرت ځينو کتابونو[۴] ليکلي دي چې ذکر شوي صورتحال په خوب کښې تحقق موندلی وه حال دا چې دا ليکنه د احاديثو څخه مخالفه ده.

مونږ وايو چې: عائشه (أم المؤمنين) رضي الله عنها په خپل يوه حديث کښې وايي چې: په نبي کريم ﷺ باندې د وحې نزول په ربښتينو خوبونو سره پيل شو هغه دا چې هيڅ خوب به يې نه ليده مګر هغه به د سبا د رڼا غوندې کټ مټ ربښتيا کېده[۵].

نو څه لرې نه ده چې هغه صورتحال به نبي کريم ﷺ په خوب کښې هم لېدلی وي کوم چې په احاديثو کښې په اثبات رسېدلی دی او په ويښه يې تحقق موندلی دی.

ز: که څوک وايي چې: د ذکر شوې شان نزول څخه څرګندېږي چې ذکر شوې پنځه ايتونه په ټول

---

(۱) تفسير القاسمي ج۱۷ ص۲۰۲
(۲) تفسير الخازن ج۶ ص۵۴۰؛ اضواء البيان ج۹ ص۳۵۱
(۳) سيرت ابن هشام ج۱ ص۲۵۴
(۴) سيرت ابن هشام ج۱ ص۲۵۵
(۵) صحيح البخاري ج۲ ص۱۰۳۳

قرآن کريم کښې اولني نازل شوي ايتونه دي حال دا چې ځينې علماء کرام وايي چې د "الفاتحة" سورت د ټولو څخه اول او وړاندې نازل شوی دی؟[۱].

مونږ وايو چې: د دغو علماوو کرامو مطلب دا دی چې اولنی کامل نازل شوی سورت "الفاتحة" دی[۲] چې وړاندې ترې بل کامل سورت نه دی نازل شوی، او دا يې مطلب نه دی چې وړاندې ترې هيڅ ايت نزول نه دی موندلی.

"عَلَق" څه معنی؟

۳_ په ﴿ خَلَقَ ٱلْإِنسَٰنَ مِنْ عَلَقٍ ﴾ کښې د "عَلَق" کلمه د "عَلَقَة" جمعه ده او مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الحج:۵] ايت لاندې ليکلي دي چې دا د هغې جامدې (پرنډ) وينې نوم دی کومه چې د نطفې څخه جوړه شي او بيا ترې په رحم کښې د جنين جوړښت صورت نيسي.

يعنې ای محمده! ته د خپل هغه رب ﷻ په نامه قاري (لوستونکی) وګرځه چې ټول مخلوقات يې پيدا کړي دي او هر يوه ته يې د معيشت لاره ښودلې ده، او په تېره بيا چې باشعوره او هوښيار بنيادم يې د هغې منجمدې (پرنډ) وينې څخه پيدا کړی دی کومه چې نه شعور لري او نه هوښياري او نه عقل، نو هيڅ عجيبه نه ده چې ستا رب ﷻ تا د أميتوب سره-سره پرته د زده کړې څخه قاري او لوستونکی وګرځوي.

د ښودانې ډولونه

۴_ په ﴿ ٱلَّذِى عَلَّمَ بِٱلْقَلَمِ ۝ عَلَّمَ ٱلْإِنسَٰنَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴾ کښې دې ته اشاره ده چې د الله ﷻ ښودانه په لاندې دوه وو ډولونو سره صورت نيسي:

الف: يوه هغه ښودانه ده چې بدون د ليک او قلم څخه ترسره کېږي لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَعَلَّمْنَٰهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا ﴾ [الکهف:۶۵] يعنې موسی ؑ زمونږ يو بنده (خضر ؑ) مونده کړ چې مونږ ورته د خپله جانبه (بدون د قلمه) علم ښودلی وه.

ب: بله هغه ښودانه ده چې په ليک او لوست سره حاصلېږي.

نو په دې ايتونو کښې نبي کريم ﷺ ته داد ورکړی شوی دی چې الله ﷻ انسان ته ذکر شوي دواړه ډوله ښودانه کړې ده، او ستا ښودانه د اول ډول څخه ده چې ستا أميتوب يې بالکل مخه نه شي نيولی.

په دې مقام کښې ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې په قلم سره لومړنی ليکونکی ادريس ؑ وه[۳]، والله ﷻ أعلم وعلمه أتقن.

---

(۱) تفسير القرطبي ج۲۰ ص۱۱۷
(۲) تفسير القاسمي ج۱۷ ص۲۰۱
(۳) روح المعاني ج۳۰ ص۱۸۰؛ اضواء البيان ج۹ ص۳۶۶

﴿كَلَّآ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَيَطْغَىٰٓ ۝٦ أَن رَّءَاهُ ٱسْتَغْنَىٰٓ ۝٧ إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ ٱلرُّجْعَىٰٓ ۝٨ أَرَءَيْتَ
ٱلَّذِى يَنْهَىٰ ۝٩ عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰٓ ۝١٠ أَرَءَيْتَ إِن كَانَ عَلَى ٱلْهُدَىٰٓ ۝١١ أَوْ أَمَرَ بِٱلتَّقْوَىٰٓ
۝١٢ أَرَءَيْتَ إِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰٓ ۝١٣ أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ ٱللَّهَ يَرَىٰ ۝١٤ كَلَّا لَئِن لَّمْ يَنتَهِ لَنَسْفَعًۢا
بِٱلنَّاصِيَةِ ۝١٥ نَاصِيَةٍ كَٰذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ۝١٦ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُۥ ۝١٧ سَنَدْعُ ٱلزَّبَانِيَةَ ۝١٨ كَلَّا لَا
تُطِعْهُ وَٱسْجُدْ وَٱقْتَرِب ۩ ۝١٩﴾

[۶] دغسې په کار نه ده (چې د الله ﷻ د نعمتونو شکرګذاري ونه کړه شي. او دا ځکه چې:) یقینًا هرومرو انسان سرکشي کوي.

[۷] (البته) د دې کبله چې خپل ځان (په مال سره) بې پروا ګوري.

[۸] (ای انسانه!) یقینًا خپل رب ﷻ ته ستا بېرته ستنېدل دي (نو محاسبه به درسره وکړي).

[۹] (ای هوښیاره لیدونکیه!) ته د هغه چا په هکله خبر راکړه کوم چې منعه کوي.

[۱۰] (البته) مخلص بنده، چې کله لمونځ کوي (چې دا مه کوه. ایا نوموړی منعه کوونکی نه پوهېږي چې الله ﷻ هر شی ګوري؟).

[۱۱] ته (د نوموړي په هکله) خبر راکړه که چېرته هغه (په خپل ګومان) په هدایت (او سمه لاره) باندې وي.

[۱۲] یا هغه (په خپل ګومان) په تقوی سره امر کوي (چې ایا نوموړی نه پوهېږي چې الله ﷻ هر شی ګوري؟).

[۱۳] ته (د نوموړي په هکله) خبر راکړه که چېرته هغه (واقعًا) تکذیب کوي او (توحید ته) شا وراړوي.

[۱۴] چې ایا نوموړی نه پوهېږي چې الله ﷻ (هر شی) ګوري؟

[۱۵] دغسې نه ده (چې نوموړی به بې سزا پاتې شي. او دا ځکه چې:) که نوموړی (د کفریاتو او شرکیاتو څخه) منعه نه شي نو هرومرو ضرور به یې مونږ په پیکي سره سخت راکاږو.

[۱۶] (البته) په دروغژن (او) خطاکار پیکي سره.

[۱۷] نوموړی (جنایتکار دې خپل نصرت ته) خپله شوری وبلي.

[۱۸] ډېر ژر ده (چې په دغه صورت کښې به) مونږ د عذاب قوتناکې پرښتې راوبلو.

[۱۹] دغسې نه ده (چې د نوموړي د لاسه څه پوره شي).

نو ای پیغمبره!) د نوموړي بې اطاعتۍ ته ادامه ورکړه او (خپل رب ﷻ ته) سجدې (لمونځونه) کوه او (خپل ځان) ورنژدې کوه.

شان نزول او ارتباط

۱_ د ذکرو شوو ایتونو په شان نزول کښې ښه اوږد حدیث روایت شوی دی چې مونږ یې لاندې ټکو کښې راخلاصه کوو:

الف: یو خل ابو جهل سوګند یاد کړ چې که چرته محمد ﷺ وګوري چې په لمانځه باندې ولاړ دی نو هرومرو به یې په څټ پښه کېږدي او مخ به یې په خاورو سره لیت پیت او خړ پړ کړي.

ب: بله ورځ نوموړي د کعبې شریفې په شاوخوا کښې نبي کریم ﷺ په لمانځه باندې ولید نو هغه ﷺ خوا ته ورروان شو ترڅو خپل سوګند ته عملي بڼه ورکړي، خو ناڅاپه په داسې حال کښې بېرته راستون شو چې مخ ته یې لاسونه نیولي وه، تا به ویل چې څه غټ خطر ورته متوجه دی.

ج: د نوموړي څخه چا پوښتنه وکړه چې دا ولې؟

د: هغه جواب ورکړ چې زما او د محمد ﷺ ترمنځ د اور ډېر غټ خندق حائل شو او ډېر خطرناک صورتحال پېښ شو، نو ځکه بېرته راستون شوم.

هـ: نو د دغه حالت په هکله نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «لَوْ دَنَا مِنِّي لَاخْتَطَفَتْهُ الْمَلَائِكَةُ عُضْوًا عُضْوًا»[۱] یعنې که بالفرض نوموړی ماته رانژدې شوی وی نو پرښتو به اندام-اندام تښتولی وی.

همدارنګه نبي کریم ﷺ د ابو جهل د ذکرې شوې خبرې په هلکه په یوه بل حدیث کښې فرمایلي دي چې: «لَوْ فَعَلَهُ لَأَخَذَتْهُ الْمَلَائِكَةُ»[۲] یعنې که بالفرض نوموړی هغه کار کړی وی په کوم باندې یې چې سوګند یاد کړی وه نو پرښتو به هرومرو نیولی وی (او ټولو خلکو به لیدلی وی).

نو الله ﷻ ذکر شوي ټول ایتونه د سورت ترپایه پورې نازل کړه[۳].

۲_ په وړاندېنیو ایتونو کښې په بندګانو باندې د الله ﷻ نعمتونو ته اشاره شوې وه او په دې ایتونو کښې د ناشکره بندګانو غبرګون ته اشاره کېږي چې حاصل یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

انسان ته په کار دي چې د خپل رب ﷻ د نعمتونو شکریه وکړي او خپل اصلیت هېر نه کړي، خو د ناشکره انسان عکس العمل دا دی چې:

۱_ یقینًا نوموړی د دې کبله طغیان او سرکشي کوي چې خپل خان ورته بې پروا برېښي چې لیک او لوست کولی شم او عقل لرم او هم مې اقتصادي مشکلات حل دي.

۲_ ای ناشکره انسانه! تاته ذکره شوې کړنلاره خپلول په کار نه وه. او دا ځکه چې ته هرومرو د قیامت په ورځ د خپل رب ﷻ حضور ته رجوع کوونکی یې چې هلته به ضرور د ډېرې سختې محاسبې لاندې واقع شې.

---

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۳۷۲
(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۷۴۰؛ جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۳
(۳) روح المعاني ج۳۰ ص۱۵۳

۳_ ای لیدونکیه! ته د ناشکره انسان په ارتباط لاندې پوښتنې جوابې کړه:

الف: ته خبر راکړه که نوموړی یو عادي بنده نه بلکې د الله ﷻ مخلص بنده (پیغمبر) د دې څخه منعه کوي چې د خپل رب ﷻ عبادت وکړي او لمونځ ورته اداء کړي. ایا نوموړی نه پوهېږي چې الله ﷻ یې ګوري؟ ایا مطابقه سزا به ورنه کړي؟.

ب: ته خبر راکړه چې که د نوموړي ذکر شوی کار د ده په ګومان د هدایت په بنیاد صورت نیولی وي او یا ورته دغه کار په تقوی باندې امر کول برېښي، ایا نوموړی نه پوهېږي چې الله ﷻ هر شی ګوري او هدایت او تقوی دواړه پېژني؟.

ج: ته خبر راکړه چې که نوموړی رښتینی پیغمبر تکذیبوې او د توحید څخه مخ اړوې ایا نوموړی نه پوهېږي چې الله ﷻ هر شی ګوري او په هر شی علم لري؟ نو ایا خپل غضب به وربانديې نازل نه کړي؟.

۴_ انسان ته دغه کړنلاره خپلول په کار نه دي او دغسې نه ده چې دا به ورته په ګټه تمام شي. او دا خکه چې:

که نوموړی خپله کفري او شرکي لاره پرېنږدي او توحیدي لاره غوره نه کړي نو مونږ به یې د پیکي د وېښتانو څخه ونیسو او د دوزخ اور ته به یې ورټېل وهو. البته د هغه پیکي د وېښتانو څخه چې د ډېر دروغژن او غټ خطاکار په تندي باندې رازانګي او خواره دي.

۵_ ای پیغمبره! نوموړی ناشکره انسان وايي چې د ضرورت په وخت کښې به خپلو کومکیانو او د شورا غړو (اشتراک کوونکو) ته اواز وکړي او خپل نصرت ته به یې راوبلي.

نو که نوموړی دغه کار وکړي مونږ به د عذاب پرښتو ته بلنه ورکړو او امر به ورته وکړو چې نوموړی اندام-اندام کړي او هډوکي یې په څمکه باندې هرې خوا ته وشیندي.

۶_ ای پیغمبره! دغسې نه ده چې نوموړی ناشکره انسان به په تاباندې خپل سوء قصد عملي کړی شي.

نو ته د نوموړي هیڅ پروا مه ساته او خپل رب ﷻ ته عبادت کوه او په سجدو سره ورته نژدېکت ترلاسه کوه، ستا رب ﷻ ستا نصرت کوونکی او مددګار دی.

توضیحات

۱_ د ﴿أَن رَّءَاهُ ٱسۡتَغۡنَىٰٓ﴾ ایت د ﴿لَيَطۡغَىٰٓ﴾ دپاره مفعول دی[۱]. یعنې ناشکره انسان د دې کبله طغیان او سرکشي خپلوي چې خپل ځان بې پروا ګوري چې تولې اړتیاوې مې پوره دي او د هیڅ شي کمبود نشته.

همدې مضمون ته الله ﷻ په بل ایت کښې داسې اشاره کړې ده چې: ﴿وَلَوۡ بَسَطَ ٱللَّهُ ٱلرِّزۡقَ لِعِبَادِهِۦ لَبَغَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ﴾ [الشوری:۲۷] یعنې که الله ﷻ خپلو بندګانو ته روزي پراخه کړې وی نو

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۹ ص۱۷۸

(د طبیعت په مطابق) به یې په څمکه کښې بغاوت اختیار کړی وي.

۲ـ په ﴿ أَرَءَيْتَ ٱلَّذِى يَنْهَىٰ ۝ عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰٓ ﴾ کښې په ﴿ أَرَءَيْتَ ﴾ کښې هغه چا ته خطاب دی کوم چې لیدل کولی شي او د بصیرت خاوند وي[۱].

په دې باندې علاوه، که څه هم د ﴿ ٱلَّذِى يَنْهَىٰ ﴾ څخه ابو جهل مراد دی او د ﴿ عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰٓ ﴾ کلمات د نبي کريم ﷺ څخه کنايي دي[۲] مګر د مفهوم په اعتبار سره د قیامت تر ورځې پورې تولو ابو جهل صفته خلکو ته شمولیت لري چې مخلص بندګان د الله ﷻ عبادت ته نه پرېږدي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د ذکرې شوې ﴿ أَرَءَيْتَ ﴾ کلمې اولنی مفعول مذکور دی چې د ﴿ ٱلَّذِى يَنْهَىٰ ﴾ څخه عبارت دی او دوهم مفعول یې مقدر دی چې په "أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللهَ يَرَى" سره ترې تعبیر کېدلی شي په کوم باندې چې د درېمې ﴿ أَرَءَيْتَ ﴾ کلمې دوهم مفعول دلالت کوي. یعنې ای سترګې درلودونکیه! ته خبر راکړه چې هغه کافر معاند کس چې د الله ﷻ مخلص بنده د عبادت څخه منعه کوي ایا نوموړی نه پوهېږي چې الله ﷻ یې ګوري او سزا به ورکړي؟

هېر مو نه شي

۳ـ هېر مو نه شي چې مفسرینو کرامو د ﴿ أَرَءَيْتَ إِن كَانَ عَلَى ٱلْهُدَىٰٓ ۝ أَوْ أَمَرَ بِٱلتَّقْوَىٰٓ ﴾ دوه ایتونه په متعددو ډولونو سره تفسیر کړي دي[۳]، خو کوم ډول تفسیر چې مونږ ته ښه ښکاره شوی دی او د ضمائرو د انتشار مخه هم پکښې نیولې شوې ده هغه په لاندې ټکو کښې راخلاصه کېږي:

الف: د ﴿ أَرَءَيْتَ ﴾ لومړنی مفعول مقدر دی کوم چې په وړاندېني ایت کښې په صراحت سره ذکر دی چې "الَّذِي يَنْهَى" دی.

ب: د ﴿ أَرَءَيْتَ ﴾ دوهم مفعول هم مقدره جمله ده چې په "أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللهَ يَرَى" سره ترې تعبیر کېدلی شي کومه چې د درېمې ﴿ أَرَءَيْتَ ﴾ کلمې دپاره دوهم مذکور مفعول ده.

ج: په ﴿ إِن كَانَ ﴾ او ﴿ أَوْ أَمَرَ ﴾ کښې دواړه مستتر ضمیرونه ﴿ ٱلَّذِى يَنْهَىٰ ﴾ ته راجع دي کوم چې وړاندې ذکر دی.

د: د دغو دواړو شرطونو سره د "عَلَى زَعْمِهِ" کلمات مقدر دي.

هـ: د دغو دواړو شرطونو په جزا باندې ذکره شوې مقدره جمله دلالت کوي کومه چې د ﴿ أَرَءَيْتَ ﴾ کلمې دپاره دوهم مفعول واقع شوې ده.

نو د پورتنیو ټکو په ملحوظ یې د معنی حاصل داسې راخېژي چې: ای کتونکیه! ته ښه فکر وکړه او په حقه خبره باندې جواب راکړه چې:

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۹ ص۱۷۹؛ تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۲۱۲
(۲) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۴۲۰
(۳) روح المعاني ج۳۰ ص۱۸۳؛ تفسیر الطبري ج۳۰ ص۲۵۴؛ تفسیر القرطبي ج۲۰ ص۱۲۴

ایا که نوموړی منعه کوونکی په خپل ګومان په دغه کار کښې په سمه لاره روان وی او یا که نوموړی په خپل خیال په دغه کار کښې په تقوی سره امر کوي (چې د الله ﷻ د عبادت څخه پرهېز وکړي)، نو ایا نوموړی نه پوهېږي چې الله ﷻ یې ګوري او د کړنلارې سره موافقه سزا به ورکړي؟.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې دلته د "أَرَأَيْتَ" درې کلمې نازلې شوې، حال دا چې د درېواړو دپاره د ﴿ أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ ٱللَّهَ يَرَىٰ ﴾ ایت دوهم مفعول واقع شوی دی، خو د اولنیو دواړو دپاره مقدر دی او د درېمې ﴿ أَرَءَيْتَ ﴾ دپاره مذکور دی؟

مونږ وایو ـوالله ﷻ أعلمـ چې: دا د دې دپاره چې ذکر شوی تعدد په درېوو قباحتونو باندې دلالت وکړي هغه دا چې:

الف: په ﴿ أَرَءَيْتَ ٱلَّذِي يَنْهَىٰ ﴾ کښې دې ته اشاره ده چې د عبادت څخه بندګان منعه کول په هر حال بدکار دی.

ب: په ﴿ أَرَءَيْتَ إِن كَانَ عَلَى ٱلْهُدَىٰٓ ۝ أَوْ أَمَرَ بِٱلتَّقْوَىٰٓ ﴾ کښې دې ته اشاره ده چې دغه منعه کول په هغه حال کښې ډېر بد کار دی چې منعه کوونکی خپل ځان په هدایت باندې او همدارنګه په تقوی باندې امر کوونکی هم ګڼي.

ج: په ﴿ أَرَءَيْتَ إِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰٓ ﴾ کښې دې ته اشاره ده چې ذکره شوې منعه په هغه وخت کښې زښته ډېره بده ده چې کله د هغه چا د پلوه صورت ونیسي کوم چې د پیغمبر تکذیب کوونکی او همدارنګه توحید ته شا اړوونکی وي.

د "نَسۡفع" او "نَاصِيَة" معناوې

۵ـ په ﴿ لَنَسۡفَعًۢا بِٱلنَّاصِيَةِ ۝ نَاصِيَةٖ كَٰذِبَةٍ خَاطِئَةٖ ﴾ کښې د ﴿ لَنَسۡفَعًا ﴾ په کلمې پورې د تاکید خفیف "ن" اتصال موندلی دی چې "لَنَسْفَعَنْ" لوستله کېږي خو د عثماني خط د املء یې په قرآن کریم کښې لیکنه په "الف" سره ده[۱]. دغه کلمه د "سَفع" ـلکه "ضَرْب"ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې په شدت سره راکشولو ته ویل کېږي[۲].

او د "نَاصِيَة، نَاصِيَة" دواړه کلمې پکښې هره یوه د تندي (تندې) معنی ورکوي او د تندي په ویښتانو باندې یې هم اطلاق کېږي[۳]، چې په پښتو کښې ورته "پیکی" ویلی کېږي.

یعنې که ذکر شوی طاغي او ناشکره انسان د خپلو شرکیاتو څخه منعه نه شي او په همدې کفري حالت باندې مړ شي نو هرومرو به یې مونږ د سر د ویښتانو (پیکي) څخه ونیسو او دوزخ ته به یې

(۱) تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۲۱۱
(۲) لسان العرب ج۸ ص۱۵۸
(۳) مفردات الراغب ص۵۱۷؛ روح المعاني ج۳۰ ص۱۸۷

په شدت سره کش کړو، البته داسې پیکی چې ډېر دروغژن او ډېر خطاکار دی.

همدې مضمون ته په بل ایت کښې اشاره شوې ده چې: ﴿فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ﴾ [الرحمن ۴۱] یعنې د مجرمانو تندی (پیکی) او پښې به ونیولی شي (او دوزخ ته به ورگوزار کړی شي).

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې: د څه حکمت په بنیاد په دې مقام کښې د "کذب" او "خطا" دواړو نسبت پیکي ته وکړی شو حال دا چې دغه دواړه په خپله کافر پورې ارتباط لري؟

مونږ وايو چې: د اکثرو جنایتکارانو او کافرانو عادت دی چې د خپلو سرونو وېښتان کموي خو پیکي اوږده پرېږدي، نو دلته د جنایتکار څخه د تحقیر دپاره په پیکي سره تعبیر صورت نیولی دی، او "کذب" او "خطا" دواړه ورته نسبت شوي دي.

د "نَادِي" او "الزَّبَانِيَة" معناوې

۷ـ په ﴿فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ۝ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ﴾ کښې د "نادي" کلمه د الله ﷻ په توفیق د [العنکبوت ۲۹] ایت لاندې تشریح شوې ده چې د اجتماع او شورئ معنی ورکوي، بیا تشریح کولو ته یې څه ارتیا نه گورو.

او د "زَبَانِيَة" کلمې پکښې د "زَبْن" ـ لکه "ضَرْب" ـ څخه اشتقاق موندلی دی چې په شدت سره د ټېل وهلو دپاره وضعه شوې ده[۱]، خو په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه د قوتناکو پرښتو معنی ورکوي[۲].

همدارنگه په ذکرو شوو ایتونو کښې د ابو جهل هغه خبره رده شوې ده چې ویل به یې: "مَا بِهَا نَادٍ أَكْثَرُ مِنِّي"[۳] یعنې په مکه معظمه کښې زما څخه زیات مجلس درلودونکی نشته زه غټه شورا لرم (نو که ضرورت شو خپل نصرت ته به یې راوغواړم).

نو حاصل یې داسې راځېږي چې: ذکر شوی جنایتکار (ابو جهل) دې خپل کومک ته خپل د مجلس غړي وروغواړي نو ډېر ژر ده چې مونږ به ټېل وهونکې او دیکه کوونکې پرښتې راوبلو (او په نوموړي باندې به یې مسلطې کړو).

په همدې ارتباط عبد الله بن عباس رضي الله عنهما ویلي دي چې: «لَوْ دَعَا نَادِيَهُ لَأَخَذَتْهُ مَلَائِكَةُ الْعَذَابِ مِنْ سَاعَتِهِ»[۴] یعنې که ابو جهل خپل د مجلس غړي وربللي وی نو نوموړی به سمدستي د عذاب پرښتو نیولی وی.

---

(۱) القاموس المحیط ج۲ ص۴۳۲
(۲) تفسیر القرطبي ج۲۰ ص۱۲۶
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۳
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۲۹

هېر مو نه شي

(۲۰) هېر مو نه شي چې عربي لیک دود ته په پام سره باید په ﴿ سَنَدۡعُ ٱلزَّبَانِيَةَ ﴾ کښې د ﴿سَنَدۡعُ﴾ کلمه په "و" سره "سَنَدْعُو" لیکلی شوی وی، خو عثماني رسم الخط د قیامت تر ورځې پورې څېل شکل نه بدلوي.

د تلاوت څوارلسمه سجده

۹ـ په ﴿لَا تُطِعۡهُ وَٱسۡجُدۡ وَٱقۡتَرِب ۩ ﴾ کښې د تلاوت څوارلسمه او وروستنۍ سجده نازله شوې ده؛ چې مونږ یې مربوط ضروري احکام د الله ﷻ په توفیق د [الأعراف: ۲۰۶] لاندې لیکلي دي. خو په دې مقام کښې وربانديې لاندې وضاحتونه وراضافه کوو:

الف: ابو هریره ﷺ ویلي دي چې: «سَجَدْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ وَاقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ»[۱] یعنې مونږ د الله ﷻ د پیغمبر سره په "الاِنْشِقَاق" او "العَلَق" دواړو سورتونو کښې د تلاوت سجدې کړې دي.

ب: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ»[۲] یعنې څېل رب ﷻ ته د بنده ډېر نژدې حال دا دی چې نوموړی سجده کوونکی وي نو تاسو (په دغه حال کښې) ډېر سوالونه کوئ (څه لرې نه ده چې قبول کړی شي).

په همدې ځای باندې د "العَلَق" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الْمُقَرَّبِينَ لَكَ.

۱۴۲٦/۲/۷ هـ ق – ۱۳۸۳/۱۲/۲۷ هـ ش.

---

(۱) سنن ابن ماجه ص۷۳
(۲) صحیح مسلم ج۱ ص۱۹۱

القدر (۹۷)

سریزه

۱ـ د دې سورت نوم (القدر) د همدې سورت په لومړنیو درېوو ایتونو کښې نازل شوی دی.
۲ـ د دې سورت په مکیتوب او مدنیتوب کښې اختلاف دی[1]، خو د اکثرو علماوو کرامو په نزد مکي دی[2].
۳ـ د دې سورت د ایتونو شمېر پنځه (۵) ایته دي[3].
۴ـ د دې سورت د کلماتو شمېر دېرشو (۳۰) کلمو ته رسېږي[4].
۵ـ د دې سورت د حرفونو شمېر ایله یو سلو دولسو (۱۱۲) حرفونو ته پورته شوی دی[5].
۶ـ د دې سورت (القدر) او د وړاندېنې سورت (العلق) تناسب پوره واضحه دی چې هلته د قرآن کریم د نزول پیل ته اشاره شوې وه او دلته د قرآن کریم د شان عظمت او لویې ته اشاره کېږي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ فِى لَيْلَةِ ٱلْقَدْرِ ﴿١﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا لَيْلَةُ ٱلْقَدْرِ ﴿٢﴾ لَيْلَةُ ٱلْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾ تَنَزَّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَٱلرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِم مِّن كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَٰمٌ هِىَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ ٱلْفَجْرِ ﴿٥﴾﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر رحم والا الله ﷻ په نامه.

[۱] یقینًا مونږ قرآن کریم په عظمت درلودونکې شپه کښې نازل کړی دی.

[۲] او ته څه شي پوه کړې چې عظمت درلودونکې شپه څه شی ده؟ (څومره عظمت لري؟).

[۳] عظمت درلودونکې شپه د یو زر میاشتو څخه بهتره (غوره) ده (د دغې یوې شپې عبادت د یو زر میاشتو د عبادت څخه ډېر بهتر دی).

[۴] په دې شپه کښې پرښتې او جبرائیل ؑ د خپل رب ﷻ په حکم (او اجازه څمکې ته) راښکته کېږي. (البته) د هر (هغه) کار (د شروع) دپاره (د کوم اجراء کول چې د کال په اوږدو کښې پیل کړی شوي وي).

[۵] (دا شپه د معنوي امراضو څخه) سلامتیا ده (چې قرآن کریم پکښې نزول موندلی دی). دا شپه (د ثواب د حیثه) د سبا تر راختلو پورې (اوږده) ده.

(1) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۳۳۸
(2) تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۲۱۴
(3) تفسیر البغوي ج۴ ص۵۰۸
(4) تفسیر الخازن ج۶ ص۵۴۴
(5) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۴۲۶

توضیحات

۱ـ په ﴿ إِنَّآ أَنزَلۡنَٰهُ ﴾ کښې د "ه" ضمیر قرآن کریم ته راجع دی[۱]، که څه هم قرآن کریم وړاندې په صراحت سره ذکر نه دی مګر د مقام په لحاظ مذکور ګڼلی کېږي او په دې باندې علاوه د وړاندې سورت (اَلْعَلَق) په [۳] ایت کښې ورته په "اقْرَاْ" سره هم اشاره شوې ده.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه مونږ د الله ﷻ په توفیق د [البقرة:۱۸۵] او د [الدخان:۳] ایتونو لاندې هم لیکلي دي چې قرآن کریم په یوه شپه (لَيْلَةُ الْقَدْر) کښې په دوه معناوو سره نازل شوی دی. هغه دا چې:

الف: په یوه شپه کښې د لوح محفوظ څخه ټول قرآن کریم په یو خل نازل کړی شو او د نږدې اسمان په "بَيْتُ الْعِزَّة" نومي مقام کښې کېښودل شو او بیا په درویشتو کلونو کښې څمکې ته رانښکته کړی شو.

ب: لکه چې د [العلق:۱] ایت لاندې ورته اشاره شوې ده، د قرآن کریم نزول په لیلة القدر کښې د پنځو ایتونو په نزول سره پیل شوی دی، نو د دغو پنځو ایتونو نزول ته د ټول قرآن کریم د نزول لقب ورکړی شوی دی.

"قَدْر" څه معنی؟

۱ـ په دې مقام کښې د ﴿ ٱلۡقَدۡرِ ﴾ کلمه درې کرته نازله شوې ده چې علماوو کرامو په متعددو معناوو سره تفسیره کړې ده[۲] خو د مقام په لحاظ بهتره برېښي چې دلته د عظمت او شرف معنی ورکړې چې په [الدخان:۳] ایت کښې د همدغې شپې څخه په مبارکې شپې سره تعبیر نازل شوی دی.

سوالونه او جوابونه

۲ـ دلته د سړي په ذهن کښې لاندې سوالونه ګرځي راګرځي:

الف: که څوک وایي چې: په څه مناسبت هغه شپه د عظمت او شرف شپه بلله شوې ده په کومه کښې چې قرآن کریم نزول موندلی دی؟

مونږ وایو چې: که څه هم د دغې شپې د عظمت او شرف دپاره دا هم کفایت کوي چې د قرآن کریم د نزول دپاره خانګړې شوې ده مګر عظمت او شرف ته یې په ﴿ لَيۡلَةُ ٱلۡقَدۡرِ خَيۡرٞ مِّنۡ أَلۡفِ شَهۡرٖ ﴾ سره تفصیل ورکړی شوی دی چې په دغې شپه کښې د نېک عمل ثواب د هغه نېک عمل د ثواب څخه بهتر دی کوم چې په یو زر میاشتو کښې ترسره شوی وي[۴].

یا په بل عبارت: د لیلة القدر د یوې شپې عبادت (که څه هم ستوماني پکښې ډېره لږه ده) د

(۱) اضواء البیان ج۹ ص۴۷۹
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۲۹
(۳) زاد المسیر ج۸ ص۱۸۳
(۴) تفسیر الطبري ج۳۰ ص۲۶۰

عم(۳۰) دېرش زرو (۳۰۰۰۰) شپو د عبادت څخه غوره او بهتر دی سره د دې چې ستوماني پکښې د بره زر میاشتې د دېرشو زرو شپو سره تقریبًا مساوي دي.

ب: که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې په ایت شریف کښې د دېرشو زرو (۳۰۰۰۰) شپو څخه په زرو (۱۰۰۰) میاشتو سره تعبیر نازل شو؟

مونږ وايو ـ والله ﷻ اعلم ـ چې: حکمت پکښې د روژې د میاشتې بهترۍ ته اشاره ده چې د قرآن کریم د نزول میاشت هم بهتره ده او شپه يې هم بهتره ده.

که بالفرض په میاشتو صراحت نه وی نازل شوی نو دغه اشاره به پټه پاتې وی.

ج: که څوک وايي چې: نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې عائشه رضي الله عنها مخاطبه ګرځولې ده چې: «وَلَكِنَّهَا عَلَى قَدْرِ نَصَبِكِ»[1] يعنې لاړه شه د "تنعيم" څخه احرام وتړه او خپله عمره اداء کړه، مګر د دې عمرې ثواب ستا د ستومانۍ په اندازه دی (هومره ثواب نه درکولی کېږي څومره چې د ميقات په احرام سره ورکولی کېږي). نو پوښتنه دا ده چې ايا دغه حديث د ايت سره منافي نه دی؟ ايا د حديث مفهوم دا نه دی چې اجر او ثواب په هر عبادت کښې د ستومانۍ په اندازه دی؟

مونږ وايو چې: د نېکو اعمالو او عبادتونو د اجرونو زيادت ډېر اسباب لري لکه:

اول: د مکان په لحاظ، لکه چې په حرمينو کښې لمونځونه ډېر ثوابونه لري[2].

دوهم: د زمانې په لحاظ، چې د روژې په مياشت کښې نفل د فرضو ثواب ته رسېږي[3].

دريم: د عمل د اهميت په لحاظ، چې نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې: «رِبَاطُ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللهِ أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ يَوْمٍ فِيمَا سِوَاهُ»[4] يعنې د الله ﷻ په لاره کښې (جهاد ته) يوه ورځ تياري نيول د يو زر ورځو د تياري نيولو څخه بهتر دي (البته چې د جهاد دپاره نه بلکې) د بل عبادت دپاره صورت ونيسي.

څلورم: د عمل کوونکي د ستومانۍ په لحاظ، چې ذکر شوي حديث ورباندې دلالت کوي.

نو په حديث کښې د بهترۍ يوه سبب ته اشاره شوې ده او حصر پکښې مطلب نه دی ترڅو د ايت شريف سره منافات ولري او اعتراض وارد شي.

د: که څوک وايي چې: ليلة القدر د کومې شپې څخه عبارت دی؟

مونږ وايو چې: علماوو کرامو په دې باره کښې په مختلفو دلايلو سره متعدد اقوال کړي دي چې تقريباً څلوېښتو (۴۰) قولونو ته رسېږي[5]، خو کوم شی چې بهتر برېښي هغه دا دی چې:

اول: د دغې شپې په ارتباط د [البقرة:۱۸۵] او د [الدخان:۳] ايتونو لاندې د الله ﷻ په توفيق

---

[1] صحيح مسلم ج۱ ص۳۹۰؛ مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۲۹۲
[2] جامع الترمذي ج۱ ص۷۴
[3] مشكوة المصابيح ج۱ ص۱۷۳
[4] مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۱۳۷
[5] تفسير المظهري ج۱۰ ص۳۱۲؛ تفسير القرطبي ج۲۰ ص۱۳۵

لیکلي شوي دي چې دغه شپه د رمضان (روژې) په میاشت کښې ده، په همدې مطلب باندې ایتونه دلالت کوي.

دوهم: د احادیثو څخه راجحه بریښي چې دا شپه د روژې په وروستنیو لسو شپو او په تېره بیا په طاقو شپو کښې او په مشخصه توګه اوه ویشتمه شپه ده، والله ﷻ أعلم بحقیقة الحال.

ه: که څوک وایي چې: د لیلة القدر په ارتباط کوم کوم احادیث روایت شوي دي؟

مونږ وایو چې: په همدې ارتباط ځینو مفسرینو کرامو د احادیثو ښه غټه مجموعه راغونډه کړې ده[۱] ـ وجزاهم الله خیراً ـ چې دلته فقط د لاندې احادیثو په ذکر باندې اکتفاء کېږي:

اول: نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «خَرَجْتُ لِأُخْبِرَكُمْ بِلَيْلَةِ الْقَدْرِ فَتَلَاحَى فُلَانٌ وَفُلَانٌ فَرُفِعَتْ»[۲] یعنې زه د کوره راووتلم ترڅو تاسو ته په لیلة القدر سره خبر درکړم (چې فلانکۍ شپه ده) خو د فلاني او فلاني جګړه وه نو پېژاندل یې راڅخه اوچت کړی شوه. یا په بل عبارت د بې اتفاقۍ او اختلاف د کبله راڅخه هېره شوه چې کومه شپه ده؟.

دوهم: نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې عائشه رضي الله عنها مخاطبه کړه چې: «اللَّهُمَّ إِنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي»[۳] یعنې (ای عائشې! که ته د لیلة القدر سره برابره شوې او هغه دې وموندله) نو ووایه چې: ای الله ﷻ یقیناً ته عفوه کوونکی یې (او) عفوه خوښوې نو زما څخه عفوه وکړې.

و: که څوک وایي چې: بنیادم به په څه پوه شي چې دا شپه لیلة القدر ده؟

مونږ وایو چې: څه خاص یقیني علامات نشته چې ذکره شوي شپه ورباندې وپېژاندله شي، او نه یې په پېژاندلو کښې څه خاصه ګټه شته او نه پکښې په پېژاندلو سره څه اجرونه زیاتېږي.

په کار دي چې هرڅوک د هرې شپې په عبادت کښې زیار وباسي نو د قیامت په ورځ به ورڅرګنده شي چې فلانکۍ شپه لیلة القدر وه، الله ﷻ هیڅ نېک عمل نه ضائع کوي.

همدارنګه څه لرې نه ده چې ځینو بندګانو ته الله ﷻ ذکره شوې شپه په څه خاصو نښو سره وروپېژني. د مثال په توګه یو سړی وایي چې د روژې اوه ویشتمه شپه وه د خوبه راویښ شوم چې د کوټې په شمول ټوله منطقه داسې رڼا وه لکه د ځوارلسمې سپوږمۍ رڼا، په دغې رڼا کښې هیڅ شي سوری نه درلود، لکه څنګه چې د لمر په رڼا کښې په ځینو خایونو باندې لمر وي او په ځینو باندې سوری وي، بلکې کوټه او دباندې انګړ دواړه یو برابر روښانه وه، الله ﷻ أعلم بما قال.

ز: که څوک وایي چې: په ﴿تَنَزَّلُ الْمَلَٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِم﴾ کښې د "الرُّوح" کلمه دلته څه معنی ورکوي؟

مونږ وایو چې: جمهورو علماوو کرامو په دې مقام کښې دغه کلمه په جبرائیل عليه السلام سره تفسیر

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۳۲؛ الدر المنثور ج۸ ص۵۶۹، ۵۸۴؛ تفسیر الخازن ج۶ ص۵۴۴
(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۲۷۱
(۳) سنن ابن ماجه ص۲۷۴

کړې ده[1]، چې په بل ایت کښې ورباندې تقریباً صراحت نازل شوی دی چې: ﴿ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ﴾ [الشعراء:۱۹۳] یعنې د (الله ﷻ د پلوه) قرآن کریم امانتګرې پرښتې (جبرائیل ؑ) نازل کړی دی.

ح: که څوک وایي چې: په لیلة القدر کښې خمکې ته د جبرائیل ؑ په شمول د پرښتو په رابښکته کېدلو کښې څه حکمت دی؟

مونږ وایو ـ والله ﷻ اعلم ـ چې: د پرښتو د نزول سره د الله ﷻ د رحمتونو نزول ملګری وي ترڅو نږې د خمکې اوسېدونکي استفاده وکړي.

نو په دغې شپه کښې د پرښتو نزول د هغو پرښتو نزول ته ورته دی کومې چې رابښکته کېږي او د ذکر حلقې احاطه کوي چې نبي کریم ﷺ ورته په یوه اوږده حدیث کښې اشاره کړې ده[2].

هېر مو نه شي

۳ـ په ﴿ مِّن كُلِّ أَمْرٍ ﴾ په کلماتو کښې باید لاندې نکات هېر نه کړی شي[3]:

الف: د "من" توری د ﴿ تَنَزَّلُ ﴾ په کلمې پورې تعلق نیسي او د سبب په معنی باندې دلالت کوي.

ب: په ﴿ كُلِّ أَمْرٍ ﴾ کښې د "أمْر" کلمه د هغه کار څخه عبارت ده کوم چې د هر کال په اول کښې د لوح محفوظ څخه راجدا کولی کېږي او پرښتو ته د اجراء دپاره ورکولی کېږي.

همدې کار ته په [الدخان:۴] ایت کښې اشاره شوې ده چې هملته د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په یوه حدیث سره ښه پوره تفسیر شوی دی.

یعنې په دغې شپه کښې د جبرائیل ؑ په شمول د خپل رب ﷻ په امر او اجازه پرښتې خمکې ته د هغه کار سره راکوزېږي کوم چې د لوح محفوظ څخه د اجراء دپاره راجدا کړی شوی وي.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: راجدا کړی شوي کارونه خو په ټول کال کښې اجراء کېږي، نه په دغې یوه شپه کښې، نو په دغې شپه کښې د هغو د رابښکته کولو معنی څه ده؟

مونږ وایو چې: د راجدا کړی شوو کارونو د راکوزولو معنی دا ده چې په همدغې شپه کښې یې په اجراء باندې پیل صورت نیسي نه دا چې ټول په دغې یوه شپه کښې اجراء کېږي. د دغه جواب یو نظیر وړاندې په لومړنۍ توضیح کښې د قرآن کریم په هکله تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

نحوي تحلیلونه

۵ـ د ﴿ سَلَٰمٌ هِىَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ ٱلْفَجْرِ ﴾ کلمات د إعراب په لحاظ په لاندې دوه وو ډولونو سره تحلیل شوي دي:

[1] تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۲۱۶؛ تفسیر الخازن ج۶ ص۵۴۸
[2] صحیح البخاري ج۲ ص۹۴۸
[3] روح المعاني ج۳۰ ص۱۹۶

الف: چې د ﴿ سَلَٰمٌ ﴾ کلمه د سلامتیا معنی ورکړي[۱] او د مقدرې مبتدأ (لَیۡلَةُ ٱلۡقَدۡرِ) دپاره خبر شي، نو په دې تحلیل سره د ﴿ حَتَّىٰ مَطۡلَعِ ٱلۡفَجۡرِ ﴾ کلمات بېله جمله ګرځي یعني لَیۡلَةُ ٱلۡقَدۡرِ سراسري سلامتیا ده چې قرآن کریم پکښې نازل شوی دی کوم چې د قیامت تر ورځې پورې د ټولو معنوي امراضو څخه د سلامتیا عظیم سبب دی.

همدې مضمون ته نبي کریم ﷺ اشاره کړې ده چې: «عَلَيۡكُمۡ بِالشِّفَاءَيۡنِ الۡعَسَلِ وَالۡقُرۡآنِ»[۲] یعني په تاسو باندې ضروري ده چې د دوه وو رغوونکو شیانو څخه ګټه اوچته کړئ چې یو شات دي (د ظاهري امراضو څخه د نجات دپاره) او بل قرآن کریم دی (د معنوي امراضو څخه د نجات دپاره).

ب: چې د ﴿ سَلَٰمٌ ﴾ کلمه د "تَسۡلِیم" معنی ورکړي[۳] او د "هِيَ" دپاره مقدم خبر وګڼلی شي[۴] کوم چې ﴿ لَیۡلَةِ ٱلۡقَدۡرِ ﴾ ته راجع دی، نو په دې تحلیل سره د ﴿ حَتَّىٰ مَطۡلَعِ ٱلۡفَجۡرِ ﴾ کلمات په ﴿ سَلَٰمٌ ﴾ پورې تعلق نیسي. یعني لیلة القدر آن د سبا راختلو پورې د پرښتو په سلام اچولو باندې مشتمله ده، ته به وایې چې ټوله سلام-سلام ده. او دا ځکه چې په دغې شپه کښې په هر مؤمن نارینه او هرې مؤمنې زنانه باندې پرښتې سلامونه اچوي چې په عبادت مشغول وي.

تبصره

۶_ مونږ ته د مقام په لحاظ اولنی تحلیل په زړه پورې برېښي چې ټوله خبره د قرآن کریم په عالي شان کښې راروانه ده او ذکر شوی تحلیل ورسره ډېر ښه تناسب لري.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۷_ که څوک وایي چې: د ﴿ حَتَّىٰ مَطۡلَعِ ٱلۡفَجۡرِ ﴾ د جملې معنی دا ده چې "لَیۡلَةُ ٱلۡقَدۡرِ" د سبا په طلوع سره ختمېږي، نو دلته د کوم اقلیم "مَطۡلَعِ ٱلۡفَجۡرِ" مطلب دی؟

مونږ وایو چې: دلته مطلق "مَطۡلَعِ ٱلۡفَجۡرِ" مطلب دی چې ټولو اقالیمو ته په تدریجي توګه شمولیت لري، نو د هر اقلیم لَیۡلَةُ ٱلۡقَدۡرِ د هماغه اقلیم په غروب سره پیل کېږي او په مَطۡلَعِ ٱلۡفَجۡرِ سره یې ختمېږي. نو لَیۡلَةُ ٱلۡقَدۡرِ په کال کښې یو خل د ټولو اقالیمو دوره کوي، او کله چې پیل شي نو د ورځې غونډې په دوران کښې وي او توقف نه کوي ترڅو چې خپله دوره بشپړه کړي، والله ﷻ اعلم.

په همدې ځای د (الۡقَدۡر) سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللَّهُمَّ إِنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ الۡعَفۡوَ فَاعۡفُ عَنَّا.

۱۴۲۶/۳/۱۱ هـ ق - ۱۳۸۴/۱/۱ هـ ش.

---

(۱) لسان العرب ج۱۲ ص۲۸۹
(۲) سنن ابن ماجه ص۲۴۶
(۳) البحر المحیط ج۱۰ ص۵۱۵
(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۴۲۹

البینة (۹۸)

سریزه

۱ـ د دې سورت (الْبَيِّنَة) دوه ایتونه (اول او څلورم) په خپل نامه باندې مشتمل دي.

۲ـ په دې سورت کښې علماء کرام مختلف دي[1] ځینې وايي چې: دا مکي سورت دی او د ځینو نورو په نزد مدني سورت دی، خو صحیح خبره دا ده چې دا سورت مدني سورت دی او د هجرت څخه وروسته نازل شوی دی[2].

۳ـ د دې سورت ټول ایتونه اته (۸) دي[3].

۴ـ د دې سورت د کلماتو شمېر څلور اتیا (۸۴) کلمو ته رسېږي[4].

۵ـ د دې سورت د حروفو شمېر درې سوه او نوي (۳۹۰) حرفونو ته پورته شوی دی[5].

۶ـ دا سورت (الْبَيِّنَة) د وړاندې سورت (الْقَدْر) دپاره د علت په مقام کښې قرار لري. یعني مونږ ځکه قرآن کریم نازل کړ چې د پخوانیو اسماني کتابونو اثرات محوه شوي وه او خلک په اختلافاتو او بې دینیو باندې اخته وه.

کله چې دغه سورت نازل شو نو نبي کریم ﷺ د أُبَي بن کعب ﷺ سره لاندې سوال جواب وکړ:

نبي کریم ﷺ: «إِنَّ اللهَ أَمَرَنِي أَنْ أَقْرَأَ عَلَيْكَ ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ (هَذِهِ السُّورَةَ)» یعني یقیناً ما ته الله ﷻ امر کړی دی چې زه په تا باندې دغه سورت (الْبَيِّنَة) قرائت کړم.

أُبَي بن کعب ﷺ: ای د الله رسوله! ایا زه درته الله ﷻ په نامه سره یاد کړم؟

نبي کریم ﷺ: «نَعَمْ»[6] یعني هو، ته یې راته په نامه سره یاد کړې.

نو أُبَي بن کعب ﷺ د ډېرې خوشالۍ د کبله وژړل او د سترګو څخه یې اوښکې وبهېدلې.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ لَمْ يَكُنِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ وَٱلْمُشْرِكِينَ مُنفَكِّينَ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ ٱلْبَيِّنَةُ ﴿١﴾
رَسُولٌ مِّنَ ٱللَّهِ يَتْلُوا۟ صُحُفًا مُّطَهَّرَةً ﴿٢﴾ فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ﴿٣﴾ وَمَا تَفَرَّقَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟
ٱلْكِتَٰبَ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَةُ ﴿٤﴾ وَمَآ أُمِرُوٓا۟ إِلَّا لِيَعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ
حُنَفَآءَ وَيُقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ ۚ وَذَٰلِكَ دِينُ ٱلْقَيِّمَةِ ﴿٥﴾ ﴾

---

(۱) زاد المسیر ج۸ ص۲۸۸
(۲) روح المعاني ج۳۰ ص۲۰۰
(۳) تفسیر البغوي ج۴ ص۵۱۳
(۴) تفسیر الخازن ج۶ ص۵۴۹
(۵) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۴۳۳
(۶) صحیح البخاري ج۲ ص۷۴۱

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] هغو کسانو چې کفر غوره کړی وه چې د اهل الکتابو او مشرکانو څخه عبارت دي (د خپلو کفریاتو څخه) تر هغه جدا کېدونکي نه وه ترڅو چې هغوی ته څرګند دلالت (او حُجت) ورشي (او کفري اطمنان يې د منځه يوسي).

[۲] (دا څرګند دلالت او حُجت) د الله ﷻ د داسې پيغمبر څخه عبارت دی چې پاکيزه پاڼې وربانديږ په دوامداره توګه ولولي (قرائتې کړي).

[۳] (البته داسې پاکيزه پاڼې) چې شرعي مستقيم احکام پکښې (ثبت) دي.

[۴] او (د دې سره-سره) هغو کسانو (د حق څخه) جدايي (او بيلتون) خپل نه کړ کومو ته چې کتاب ورکړی شوی وه مګر وروسته د هغه چې واضحه دلالت (او حجت) ورته ورغی.

[۵] حال دا چې اهل الکتاب (د هيڅ شي دپاره) مامور شوي نه وه مګر د دې دپاره چې الله ﷻ ته عبادت وکړي (البته) په داسې حال کښې چې خپل دين ورته سوچه ګرځوونکی وي (او هم په داسې حال کښې) چې د ټولو باطلو اديانو څخه حق دين ته ګرځېدونکي وي.

او (هم د دې دپاره) چې دوی لمونځ ودروي او زکات ورکړي.

او دغه (د) مستقيم (اُمت) دين دی (نه هغه چې هغوی غوره کړی دی).

د مطلب خلاصه

يعني ای پيغمبره! په خپل اُمت باندې څه مطالب قرائت کړه. هغه دا چې:

۱ـ الله ﷻ په ليلة القدر کښې د دې کبله قرآن کريم نازل کړ چې په ټوله دنيا باندې د ضلالت تياره خوره وه او د پخوانيو پيغمبرانو د هداياتو او ارشاداتو آثار بالکل محوه شوي وه.

نو عادةً ممکنه نه وه چې مشرکان او اهل الکتاب او هم نور کفار د خپلو کفرياتو څخه تر هغه جداکېدونکي وګرځي ترڅو چې ورته واضحه او څرګند حُجت ورشي او حقه لاره ورښکاره کړي چې په کفري مسلکونو باندې يې اطمنان د منځه يوسي.

۲ـ نو الله ﷻ دغه کار د خپله جانبه د داسې پيغمبر په ارسال سره عملي کړ چې:

الف: کوم چې د الله ﷻ د پلوه د داسې څرګندو معجزاتو او اخلاقو درلودونکی دی چې نبوت يې هر چا ته په اثبات رسوي.

ب: کوم چې د استمرار په توګه وربانديږ پاکيزه صحيفې قرائت کوي چې د لوح محفوظ څخه يې ورته پرښتې رانقل کوي او ورته يې وحې کوي، چې په دغو صحيفو کښې مستقيم احکام ثبت دي او د دنيا او د آخرت ارشادات پکښې ليکلي شوي دي.

۳ـ د دغه پيغمبر مبعوثيت هغوی ته دا اسانه کړه او د عادت په لحاظ يې ورته ممکنه وګرځوله چې د حق دين څخه فاصله ونه نيسي او جدايي ترې خپله نه کړي بلکې منګولې وربانديږ خښې کړي. خو د هغوی يوې ډلې هم په اتفاق سره دغه کار ته اقدام ونه کړ چې نه ټولو اهل الکتابو ايمان

راوړو او نه ټول مشرکان په ایمان باندې مشرف وګرځېده.

۴ـ که څه هم د ذکر شوي پیغمبر په مبعوثیت باندې مشرکانو عقیده نه درلوده او نه ورته معلومات وه چې آخر الزمان پیغمبر مبعوث کېدونکی دی مګر آهل الکتابو ته دغه معلومات وه، نو دوی د حق څخه فاصله ونه نیوله او تفرق یې ترې خپل نه کړ مګر د هغه څخه وروسته چې ذکر شوی دلالت او حُجت ورته ورغی، او داسې یې وپېژاند لکه چې څوک خپل زامن پېژني.

۵ـ نو په همدې بنیاد آهل الکتاب د خپلو پخوانیو پیغمبرانو د پلوه نه وه مامور کړی شوي او نه مکلف ګرځولي شوي وه مګر:

الف: په دې مکلف کړی شوي وه چې په اخلاص سره د الله ﷻ عبادت وکړي او یوازې د همده ﷻ انقیاد خپل کړي او هم د شرکیاتو او کفریاتو څخه ډډه وکړي.

یا په بل عبارت: هغوی مکلف ګرځولي شوي وه چې د ټولو باطلو ادیانو او باطلو عقائدو څخه ابراهیمي توحیدي دین ته راواوړي.

ب: چې خاص الله ﷻ ته لمونځونه اداء کړي او زکاتونه ورکړي (بدني او مالي عبادتونه وکړي).

خو هغوی خپل ماموریت ترسره نه کړ چې نه یې د ابراهیمي توحید عقیده خپله کړه او نه یې خاص د الله ﷻ دپاره بدني او مالي عبادتونه وکړه.

۶ـ ای پیغمبره! ذکره شوې توحیدي ابراهیمي عقیده او هم بدني او مالي عبادتونه مستقیم دین دی چې تاته هم د پخوانیو پیغمبرانو غوندې وحې کړی شوی او درنازل کړی شوی دی.

خو لکه چې په پخوانیو حقو ادیانو باندې ټول خلک په ایمان راوړلو سره متفق نه شوه او ټولو وربانده د څرمې عقیده خپله نه کړه نو همدارنګه تاته په درنازل کړی شوي دین باندې هم ټول خلک په اتفاق سره ایمان نه راوړي که څه هم ته د هغوی په ایمان راوړلو باندې زښت ډېر حرص کوونکی یې.

توضیحات

۱ـ په ﴿ لَمۡ يَكُنِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنۡ أَهۡلِ ٱلۡكِتَٰبِ وَٱلۡمُشۡرِكِينَ مُنفَكِّينَ حَتَّىٰ تَأۡتِيَهُمُ ٱلۡبَيِّنَةُ ﴾ کښې د "مِنۡ" توری د ﴿ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ﴾ دپاره بیان واقع شوی[1] کوم چې د ﴿ لَمۡ يَكُنِ ﴾ دپاره اسم دی او د ﴿ مُنفَكِّينَ ﴾ کلمه یې خبر ده.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه: که څوک وایي چې د ﴿ حَتَّىٰ ﴾ توری خو د ﴿ مُنفَكِّينَ ﴾ په کلمې پورې تعلق نیسي چې د انفکاک (جداکېدلو) په انتهاء باندې دلالت کوي، حال دا چې د نبي کریم ﷺ په مبعوثیت سره د هغوی عقیدوي انحراف انتهاء ونه موندله بلکې لا وربانده کلک شوه؟

مونږ وایو چې: د دغه سوال د مخنیوي دپاره علماوو کرامو متعدد جوابونه کړي دي[2]، خو کوم

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۴ ص۶۸۲
(۲) التفسیر الکبیر ج۳۲ ص۳۸؛ روح المعاني ج ۳۰ ص۲۰۲؛ أضواء البیان ج۹ ص۴۰۴

جواب چې په زړه پورې دی د هغه خلاصه په لاندې ډول ده:

الف: د ﴿ مُنفَكِّينَ ﴾ د کلمې معنی دا ده چې هغوی د دې کبله د خپلو کفرياتو څخه انفکاک موندونکي (جدا کېدونکي) نه وه چې هره يوه کفري ډله په خپله کړنلاره باندې مطمئنه وه چې همدا حقه لاره ده.

ب: د دغه اطمنان وجه دا وه چې حقيقي حقه لاره د خلکو څخه بالکل ورکه وه، چې مشرکانو خو اصلاً حقه لاره نه درلوده، او أهل الكتابو که څه هم حقه لاره درلوده مگر په تحريف سره يې وربانديې خاورې اړولې وې.

ج: د نبي کريم ﷺ په بعثت سره او د بعثت په دلايلو او معجزاتو سره د هغوی اطمنان پای ته ورسېد او هره يوه ډله د خپل مسلک په بطلان باندې پوه شوه. او د يوې ډلې سره هم په خپل مسلک باندې د کلک پاتې کېدلو څه وجه په لاس کښې پاتې نه شوه، او يوازې عناديانو د عناد د کبله مخالفت ته ادامه ورکړه.

د: که نبي کريم ﷺ نه وی مبعوث شوی او قرآن کريم په ليلة القدر کښې نزول نه وی موندلی نو کفار به توانېدلي وی چې د قيامت په ورځ يې د الله ﷻ په حضور کښې د کافر پاتې کېدلو دپاره څه اعتذار وړاندې کړی وی، خو په بعثت سره د دغه اعتذار مخه ونيوله شوه.

ه: همدغه مضمون ته په بل ايت کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿ وَلَوْ أَنَّآ أَهْلَكْنَٰهُم بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِۦ لَقَالُواْ رَبَّنَا لَوْلَآ أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ ءَايَٰتِكَ مِن قَبْلِ أَن نَّذِلَّ وَنَخْزَىٰ ﴾ [طه: ۱۳۴] يعنې او که (بالفرض) مونږ دوی په داسې عذاب سره هلاک کړي وی کوم چې د قرآن کريم د نزول څخه وړاندې صورت نيولی وي نو ضرور به دوی ويلي وی چې: ای زمونږ ربه! ولې دې مونږ ته پيغمبر راونه لېږه (او ولې دې مونږ ته معجز کتاب رانازل نه کړ) ترڅو مونږ وړاندې د دې چې ذليله او شرمنده شو ستا د ايتونو پيروي کړې وي.

څو مطالب

۲- په دې مقام کښې بايد لاندې مطالب هېر نه کړی شي:

الف: د ذکر شوي ايت د ﴿ ٱلْبَيِّنَةُ ﴾ کلمه د دلالت او لاربنودانې دپاره وضعه شوې ده برابره خبره ده چې عقلي لاربنودانه وي او که حسي[1].

خو دلته د ﴿ رَسُولٌ مِّنَ ٱللَّهِ ﴾ په کلماتو سره تفسيره شوې ده او د نبي کريم ﷺ دپاره لقب گرځولې شوې ده. يعنې د الله ﷻ لېږلی شوی بنده (محمد ﷺ) ډېر ښه لاربنود دی.

ب: په ﴿ يَتْلُواْ صُحُفًا مُّطَهَّرَةً ﴾ کښې د قرآن کريم څخه د لاندې دوه وو وجو د کبله په "صُحُف" سره (چې د پاڼو معنی ورکوي) تعبير نازل شوی دی:

[1] مفردات الراغب ص ۶۷

اول: مونږ د الله ﷻ په توفیق د [عبس:۱۳] ایت لاندې لیکلي دي چې د قرآن کریم د نزول په وخت کښې به د لوح محفوظ څخه پرښتو څو ایتونه رالیکل او په نبي کریم ﷺ باندې به یې د الله ﷻ د ارشاد په مطابق قرائت کول او وحې کول ترڅو یې چې په دروښتو کالو کښې نزول بشپړ شو.

دوهم: دغه نازل کړی شوي ایتونه به د نبي کریم ﷺ په امر سره ټکړه-ټکړه لیکل کېدل چې د پاڼو حیثیت یې درلود، بیا همدغه پاڼې د عثمان بن عفان ﷺ په خلافت کښې په کتاب باندې تبدیلې شوې چې د قیامت تر ورځې پورې به په همدغه شکل باقي وي (الله ﷻ دې ورته قوت او غلبه ورکړي).

ج: په ﴿ فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ﴾ کښې د "كُتُب" کلمه د "مَكْتُوبَات" په تاویل سره د شرعي احکامو څخه عبارت ده[1]. یعنې په دغه قرآن کریم کښې ډېر مستقیم او دائمي شرعي احکام ثبت شوي دي چې د دنیا او آخرت دواړو لارې پکښې ښودلې شوې دي.

د: په ﴿ وَذَٰلِكَ دِينُ ٱلْقَيِّمَةِ ﴾ کښې د "ذَٰلِكَ" کلمه د ﴿ وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا ﴾ الآية مضمون ته اشاره ده[2].

او د ﴿ ٱلْقَيِّمَةِ ﴾ کلمه صفت مشبه ده چې موصوف "الأُمَّة" ورسره مقدر دی[3]، ته به وایې چې داسې "وَذَٰلِكَ دِينُ ٱلْأُمَّةِ ٱلْقَيِّمَةِ" نازل شوی دی.

یعنې دغه مضمون (کوم ته چې په ایت شریف کښې اشاره شوې ده) په لاره باندې د سم او برابر اُمت دین دی او په همدغه دین باندې أهل الکتاب مکلف ګرځولی شوي وه خو هغوی یې حق اداء نه کړ او په تحریف سره یې د پښو لاندې کړ.

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ وَٱلْمُشْرِكِينَ فِى نَارِ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَآ ۚ أُوْلَٰٓئِكَ هُمْ شَرُّ ٱلْبَرِيَّةِ ۝٦ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ أُوْلَٰٓئِكَ هُمْ خَيْرُ ٱلْبَرِيَّةِ ۝٧ جَزَآؤُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۖ رَّضِىَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُواْ عَنْهُ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِىَ رَبَّهُۥ ۝٨ ﴾

[۶] یقیناً هغو کسانو چې کفر غوره کړی دی چې د اهل الکتابو او مشرکینو څخه عبارت دي (د قیامت په ورځ) د دوزخ په اور کښې دي په داسې حال کښې چې هلته به پکښې همېشه وي. دغه کفار چې دي همدوی د مخلوق ډېر بد (مخلوق) دی.

[۷] یقیناً هغو کسانو چې ایمان راوړی دی او نېک عملونه یې کړي دي دغه کسان چې دي همدوی د مخلوق ډېر بهتر (مخلوق) دی.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۲۰ ص۱۴۳
(۲) تفسیر الطبري ج۳۰ ص۲۶۴
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۳۷

[۸] د دوی جزا چې ده د دوی د رب ﷻ په نزد د اقامت داسې جنتونه ده چې لاندې ترې (څلور) لښتې بهېږي، په داسې حال کښې چې دوی به هلته همېشه وي، همېشه.
د دوی څخه الله ﷻ (په اطاعت سره) راضي دی، او دوی د الله ﷻ څخه (په اجرونو او نعمتونو سره) راضي دي.
(ای پیغمبره!) دغه (ذکر شوي نعمتونه) د هغه چا دپاره دي چې د خپل رب ﷻ څخه دارېږي (نو د منهیاتو او شرکیاتو څخه اجتناب کوي).

ارتباط او توضیحات

۱_ په وړاندېنیو ایتونو کښې د کفارو (اهل الکتابو او مشرکانو) دنیاوي حالت او په کفر باندې کلکوالی نازل شوی وه او په دې ایتونو کښې د دغو دواړو ډلو بلکې د ټولو کفارو اُخروي حالت ته اشاره شوې ده.
۲_ په ﴿ هُمْ شَرُّ ٱلْبَرِيَّةِ ﴾ او ﴿ هُمْ خَيْرُ ٱلْبَرِيَّةِ ﴾ کښې د "بَرِيَّة، بَرِيَّة" دواړه کلمې د صفت مشبه صیغې دي او د "بَرْء" _لکه "ضَرْب"_ څخه اشتقاقي شوې دي چې د (خَلْق) پیدا کولو په معنی دي.
دغه دواړه کلمې په اصل کښې "بَرِيئَة، بَرِيئَة" _لکه "فَعِيْلَة"_ وې، په دواړو کښې د همزې دواړه توري د "ي" په دوه وو تورو باندې بدل شوي دي او بیا اصلي "ي" په تبدیلي "ي" کښې ادغام موندلی دی.
بالآخره ذکر شوې دواړه کلمې دلته د "مَخْلُوقَة، مَخْلُوقَة" معناوې ورکوي چې هره یوه ټولو بنیادمانو ته شمولیت لري[۱].

ماثور تفسیر

۳_ ذکر شوې دواړه کلمې د نبي کریم ﷺ د خپلو صحابه وو کرامو ﷺ سره د سوال جواب په ضمن کښې دېرې ښې تفسیرې کړې دي چې حاصل یې داسې راځي:
نبي کریم ﷺ: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ الْبَرِيَّةِ؟» یعنې ای صحابه وو! ایا زه تاسو ته د مخلوقاتو په بهتر مخلوق سره خبر درنه کړم؟
صحابه کرام ﷺ: هو، (ولې نه؟) ای د الله رسوله!.
نبي کریم ﷺ: «رَجُلٌ آخِذٌ بِعِنَانِ فَرَسِهِ فِي سَبِيلِ اللهِ ﷻ كُلَّمَا كَانَتْ هَيْعَةٌ اسْتَوَى عَلَيْهِ» یعنې هغه سړی د مخلوقاتو بهتر سړی دی چې د الله ﷻ په لار کښې خپل آس لره په قیضې سره نیوونکی وي هر کله چې جهاد ته د تللو اواز وکړی شي نو سمدستي ورباندې کیني (سورېږي او جهاد کوي).
نبي کریم ﷺ: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِالَّذِي يَلِيهِ؟» یعنې ایا په هغه چا باندې درته خبر درنه کړم کوم چې ذکر شوي سړي ته ورنژې دی (په دوهمه درجه کښې قرار لري).

---
(۱) لسان العرب ج۱۴ ص۷۲؛ القاموس المحیط ج۱ ص۲۳۶

صحابه کرام ﷺ هو، (ولې نه؟) اې د الله رسوله! په دغه سړي باندې هم خبر راکړه.

نبي کريم ﷺ: «الرَّجُلُ فِي ثُلَّةٍ مِنْ غَنَمِهِ يُقِيمُ الصَّلَاةَ وَيُؤْتِي الزَّكَاةَ» يعنې دا هغه سړی دی چې د خپلو يو کنډک ګډو په خدمت کښې مشغول وي چې لمونځ ودروي او زکات ورکوي.

نبي کريم ﷺ: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِشَرِّ الْبَرِيَّةِ؟» ايا زه تاسو ته د مخلوقاتو په شر مخلوق سره خبر درنه کړم؟

صحابه کرام ﷺ: هو، (ولې نه؟) اې د الله رسوله! مونږ ته ورباندې خبر راکړه.

نبي کريم ﷺ: «الَّذِي يُسْأَلُ بِاللهِ وَلَا يُعْطِي بِهِ»[1] يعنې دا هغه څوک دی چې د الله ﷻ په نامه سره ترې څه شی غوښتلی کېږي او نوموړی يې پرې نه ورکوي (خو د بوت په نامه يې ورکوي).

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: د ﴿هُمْ شَرُّ ٱلْبَرِيَّةِ﴾ څخه څرګندېږي چې ذکر شوي کفار د ابليس څخه هم په بدۍ او بد عاقبت کښې اضافه دي؟

مونږ وايو چې: دلته په بنيادمانو کښې خبره روانه ده او د ابليس خبره هيڅ مطرحه نه ده.

په همدې ځای د الله ﷻ په توفيق د "الْبَيِّنَة" سورت پښتو ترجمه او تفسير ختم شو.

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِيْنَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ.

۱۴۲۶/۳/۱۵ هـ ق = ۱۳۸۴/۱/۵ هـ ش.

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۲۵۳

الزلزال (۹۹)

سریزه

۱_ د دې سورت په نامه (الزِّلزال) باندې د همدې سورت لومړنی ایت مشتمل دی.
۲_ په دې سورت کښې د علماوو کرامو اختلاف دی چې مکی دی او که مدنی دی[۱]؟ خو ابن عباس ﷺ وایي چې: دا مدني سورت دی او د هجرت څخه وروسته نازل شوی دی[۲].
۳_ دا سورت فقط اته (۸) ایتونه لري[۳].
۴_ د دې سورت کلمات پنځه دېرش (۳۵) دي[۴].
۵_ د دې سورت د حرفونو شمېر یو سلو نهه څلوېښتو (۱۴۹) ته پورته شوی دی[۵].
۶_ د وړاندېني سورت د وروستنیو ایتونو مضمون دا وه چې د قیامت په ورځ به خلک په دوه وو ډلو ووېشلی شي او په دې سورت کښې په همدغه مطلب باندې ښه پوره رڼا اچولې شوې ده.
۷_ په یوه اوږده حدیث کښې یو ځل یو سړي د نبي کریم ﷺ څخه وغوښتل چې یو جامع سورت ورباندې قرائت کړي. نبي کریم ﷺ ورباندې همدغه د ﴿ إِذَا زُلْزِلَتِ ﴾ سورت قرائت کړ، نو د دې سورت په اورېدلو سره نوموړي سړي وویلې چې: زما دې په هغه اقدس ذات باندې سوګند وي چې ته یې د پیغمبر په حیث را استولی یې، چې زه به د همېشه دپاره په دغه سورت باندې زیادت ونه کړم (او فقط همدا سورت به په هر کار کښې خپل استاذ ونیسم)، دا یې وویلې او روان شو.
نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «أَفْلَحَ الرُّوَيْجِلُ أَفْلَحَ الرُّوَيْجِلُ»[۶] یعنې دغه سړیکی کامیاب شو، دغه سړیکی کامیاب شو.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ إِذَا زُلْزِلَتِ ٱلْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ۝١ وَأَخْرَجَتِ ٱلْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ۝٢ وَقَالَ ٱلْإِنسَٰنُ مَا لَهَا ۝٣
يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ۝٤ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ۝٥ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ ٱلنَّاسُ أَشْتَاتًا لِّيُرَوْا۟
أَعْمَٰلَهُمْ ۝٦ فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۥ ۝٧ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُۥ ۝٨ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.
[۱] (هغه وخت یاد کړه چې:) کله ځمکه وجړقوله شي خپل جړقول.
[۲] او چې (کله) ځمکه خپل درانه شیان (مړي او خزانې) بهر وباسي.

(۱) روح المعاني ج۳۰ ص۲۰۸
(۲) الدر المنثور ج۸ ص۵۹۰
(۳) تفسیر البغوي ج۴ ص۵۱۵
(۴) تفسیر الخازن ج۶ ص۵۵۴
(۵) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۴۴۴
(۶) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۵۷۳

[۳] او چې (کله) انسان (د تعجب په توګه) ووايي چې: ځمکې لره څه دي؟ (چې دومره په شدت سره چرته پرېږي).

[۴] په دغې ورځ کښې به ځمکه خپل خبرونه بيان کړي (چې فلاني راباندې دغه کار کړی دی او فلاني راباندې هغه کار کړی دی).

[۵] (البته) په دې سبب (به بيان وکړي) چې ستا رب ﷻ به ورته امر کړی وي.

[۶] په دغې ورځ کښې به خلک (د محاسبې د ميدان څخه) متفرقې ډلې د دې دپاره راستانه شي ترڅو خپل اعمال (د خپلو اعمالو جزا يا سزا) وګوري.

[۷] نو هر چا چې د يوې ذرې په اندازه د خير کار کړی وي (هم) هغه به وګوري (بدله به يې مونده کړي).

[۸] او هر چا چې د يوې ذرې په اندازه د شر کار کړی وي (هم) هغه به وګوري (بدله به يې مونده کړي).

د مطلب خلاصه او توضيحات

۱ـ په ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ ٱلْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾ کښې د "إِذَا" کلمه په مقدر "أُذْكُرْ" پورې تعلق نيسي[۱]، او په ﴿زِلْزَالَهَا﴾ کښې د ځمکې ضمير ته د "زِلْزَال" کلمه مضافه شوې ده. ترڅو د زلزلې په عظمت او شدت باندې دلالت وکړي[۲]. يعني هغه عظيم الشانه زلزله ياده کړه چې د ځمکې د عظمت او شنوالي سره مناسبه ده چې غرونه به يې ټول والوزوي او لوړې ژورې به يې ټولې محوه کړي.

"ثقل" څه معنی؟

۲ـ په ﴿وَأَخْرَجَتِ ٱلْأَرْضُ أَثْقَالَهَا﴾ کښې د "أَثْقَال" کلمه د "ثِقْل" ـ لکه "ضَرَر" ـ جمعه ده، ثقل لغه شي ته ويل کېږي چې وزن (دروندوالی) لري، خو په دې مقام کښې علماوو کرامو په متعددو معناوو سره تفسيره کړې ده[۳]. لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: "أَثْقَال" دلته د سرو زرو او سپينو زرو د خزانو څخه عبارت ده، کومو ته چې د يوه حديث شريف په رڼا کښې د الله ﷻ په توفيق د [الإنفطار: ۴] ايت لاندې اشاره شوې ده.

ب: دلته د "أَثْقَال" کلمه د هغو مړو څخه عبارت ده چې د ځمکې په ګېډه کښې د قيامت تر ورځې پورې منحل شوي او پټ پراته دي.

همدې مطلب ته الله ﷻ په بل ايت کښې داسې اشاره کړې ده چې: ﴿أَحْيَآءً وَأَمْوَٰتًا﴾ [المرسلات: ۲۶] يعني ايا مونږ ځمکه ژونديو او مړو ته جمعه کوونکې نه ده ګرځولې؟

(۱) البحر المحيط ج۱۰ ص۵۲۱
(۲) تفسير القاسمي ج۱۷ ص۲۲۸
(۳) زاد المسير ج۸ ص۲۹۲؛ اضواء البيان ج۹ ص۴۲۰

تبصره

۳_ څرنګه چې د قیامت په ورځ او یا قیامت ته په نژدې وخت کښې د ځمکې څخه دواړه دوله اثقال راوځي، نو بهتره دا ده چې د "ما یطلق علیه الاثقال" (هر هغه شی چې د اثقال اطلاق پرې کېږي) په ملحوظ ذکر شوي دواړه ډوله تفسیرونه مراد کړی شي. یعنې هغه وخت یاد کړه چې ځمکه د خپلې ګېډې څخه خپل داخلي اثقال (انسانان وي او که خزانې وي) بهر راوباسي.

هېر مو نه شي

۴_ هېر مو نه شي چې: د ﴿ وَقَالَ ٱلْإِنسَـٰنُ مَا لَهَا ﴾ ایت د وړاندېنیو دواړو ایتونو سره د بدلیت په لحاظ ارتباط درلودلی شي[1]، چې څه تفصیل یې دا دی:

الف: کله چې په ځمکې سخته زلزله شي نو هغه انسان به د "مَا لَهَا" کلمات ووایي کوم چې په ساتګړی کښې مړکېدونکی وي. یعنې دا څومره سخته زلزله ده؟! تعجب دی ځمکې ته، څه ورپېښه ده چې دومره په شدت سره جړقېږي؟.

ب: کله چې مړي د قبرونو څخه رابهر شي نو تازه ژوندی کړی شوی انسان به د تعجب په توګه ووایي چې: "مَا لَهَا" یعنې دغې ځمکې لره څه دي چې هیڅ مړی یې په خپله ګېډه کښې پټ پرېنښود او ټول یې بهر راوویستل؟!.

ج: کله چې د دجال په زمانه کښې ځمکه په خپله ګېډه کښې غلې کړې خزانې دباندې راوباسي نو په دغه وخت کښې به انسان تعجب وکړي چې: "مَا لَهَا" یعنې دغې ځمکې لره څه دي؟ څومره ډېرې خزانې یې رابهر کړې؟! په دې کښې څومره خزانې پټې وې؟!.

سوال جواب

۵_ که څوک وایي چې: داسې څرګندېږي چې: د ﴿ وَقَالَ ٱلْإِنسَـٰنُ مَا لَهَا ﴾ او د ﴿ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ﴾ دواړه جملې به په یوه وخت کښې صورت ونیسي، حال دا چې د ځمکې د تحدیث وخت نه د "دجال" د وخت سره او نه د اولنۍ زلزلې سره سمون خوري؟

مونږ وایو چې: دلته د ﴿ يَوْمَئِذٍ ﴾ څخه هغه اوږد وخت مطلب دی کوم چې د قیامت په علامانو سره پیل کېږي او په بعث بعد الموت باندې ختمېږي. نو د دجال وخت او د لومړنۍ زلزلې وخت دواړه پکښې شمولیت لري او دواړه ورسره څه منافات نه لري.

د دغه جواب یوه مثال ته د الله ﷻ په توفیق د [التکویر: ۱_ ۴] ایتونو لاندې اشاره شوې ده، هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

ماثور تفسیر

۶_ نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې د ﴿ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ﴾ ایت په ارتباط فرمایلي دي

---

(۱) تفسیر القرطبي ج ۲۰ ص ۱۴۸

عم (۳۰)
چې: «فَإِنَّ أَخْبَارَهَا أَنْ تَشْهَدَ عَلَى كُلِّ عَبْدٍ أَوْ أَمَةٍ بِمَا عَمِلَ عَلَى ظَهْرِهَا»[۱] يعنې نو يقيناً د ځمکې خبرونه دا دي چې په هر بنده او هرې بندګۍ باندې به په هغه کار سره شهادت اداء کړي کوم يې چې د ځمکې په شا اجراء کړی وي چې په فلانی ورځ يې دغه دغه عمل کړی دی او په فلانی ورځ يې هغه‌هغه عمل کړی دی).

"وحی" څه معنی؟

۷_ په ﴿ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ﴾ کښې د ﴿ أَوْحَىٰ ﴾ کلمه اصلاً د "وَحْي" څخه اشتقاقه شوې ده چې مونږ د الله ﷻ په توفيق د [النساء:۱۶۳] ايت لاندې ښه پوره تشريح کړې ده، خو په دې مقام کښې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په امر سره تفسيره کړې ده[۲]. يعنې ځمکه به څکه خپل ټول خبرونه هوبهو او ټکي په ټکي بيان کړي چې ستا رب ﷻ به ورته د هغو د بيانولو امر کړی وي.

د "صدر" او "شت" معناوې

۸_ په ﴿ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا ﴾ کښې د "يَصْدُرُ" کلمه د "صَدر" _لکه "ضَرب"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د بېرته ستنېدلو معنی ورکوي[۳]. او د "أَشْتَات" کلمه پکښې د "شَتّ" _لکه "شَدّ"_ جمعه ده، او "شَتّ" د "فِرقَة" سره مترادف دی[۴].

يعنې په دغې ورځ کښې چې ځمکه خپله شاهدي اداء کړي او حسابات تصفيه شي نو خلک به د محشر د ميدان څخه ډلې-ډلې بېرته ستنېږي ترڅو د خپلو- خپلو اعمالو جزا يا سزا وګوري نو څوک به سپين مخونه جنت ته روان شي او څوک به تور مخونه دوزخ ته ټېلوهلی شي.

په دغه مضمون باندې په نورو ايتونو کښې هم صراحت نازل شوی د مثال په توګه:

الف: الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ ﴾ [الروم:۱۴] يعنې او په کومه ورځ چې قيامت قائم شي نو په دغې ورځ کښې به خلک (په دوه وو) ډلو سره ووېشلی او جدا شي (چې يوه ډله به جنت ته لاړ شي او بله به په دوزخ کښې وغورزوله شي).

ب: الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴾ [الروم:۴۳] يعنې په دغې ورځ کښې به خلک په ډېره جدي (او دائمي) توګه سره جدا-جدا شي (چې دا ببلتون به بې نهايي ببلتون وي نو جنتيان به جنت ته لاړ شي او دوزخيان به دوزخ ته).

"ذَرَّة" څه معنی؟

۹_ په دغو دوه ايتونو کښې د ﴿ ذَرَّةٍ ﴾ کلمه دوه کرته نازله شوې ده چې مونږ د [النساء: ۴۰]

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۶۸
(۲) تفسير البغوي ج۴ ص۵۱۵
(۳) لسان العرب ج۴ ص۴۴۸
(۴) القاموس المحيط ج۲ ص۶۷۱؛ البحر المحيط ج۱۰ ص۵۲۴

ایت لاندې د الله ﷻ په توفیق ښه پوره تشریح کړې ده، او هم مو هلته لیکلي دي چې دا کلمه په عربي کلام کښې د کوچنیوالي په لحاظ ضرب المثل ده او حصر پکښې مطلب نه دی.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د دغو دوارو ایتونو په اړوند زښت ډېر احادیث روایت شوي دي چې خینو علماوو کرامو یې یوه مجموعه راغونډه کړې ده[1] جزاهم الله خیراً. خو مونږ په همدې ارتباط د اوږدوالي د ډاره فقط د لاندې دوه وو احادیثو په ذکر باندې بسنه کوو:

الف: نبي کریم په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «إِيَّاكُمْ وَمُحَقَّرَاتِ الذُّنُوبِ فَإِنَّهُنَّ يَجْتَمِعْنَ عَلَى الرَّجُلِ حَتَّى يُهْلِكْنَهُ»[2] یعني تاسو د حقیر ګڼلو شوو ګناهونو څخه خپل خانونه بچ وساتئ چې دغه (حقیرې او وړې) ګناهونه په سړي باندې جمعه کېږي (او ډېرېږي) آن تردې چې سړی هلاک کړي.

ب: یوه ورځ نبي کریم ﷺ د اس په هکله څه ارشادات وفرمایل چې لنډ مضمون یې دا دی:

اول: اس د مجاهدینو د پاره اجر دی چې اثار او لډوان یې تول په حسناتو کښې حسابېږي.

دویم: اس د هغه چا دپاره پرده او عزت دی څوک یې چې د دې دپاره ساتي چې د خلکو څخه پرې د سواله بې پروا شي، خو چې د الله ﷻ حق پکښې هېر نه کړي (چې خیرات پکښې وکړي).

دریم: اس د هغه چا دپاره د ګناه سبب دی څوک یې چې د تکبر او ریاکارۍ او هم د اسلام سره د دښمنۍ په نیت ساتنه کوي.

بیا د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړی شوه ایا خر هم د اس غوندې ذکر شوي دړې ډولونه لري؟

نو نبي کریم ﷺ په جواب کښې وویلې چې: «مَا أُنْزِلَ عَلَيَّ فِيهَا إِلَّا هَذِهِ الْآيَةُ الْفَاذَّةُ الْجَامِعَةُ ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾»[3] یعني په ماباندې د خره په هکله څه خاص شی نه دی نازل شوی مګر دغه ممتاز جامع ایت راباندې نازل شوی دی (چې د خره په شمول هر شي ته شامل دی. یا په بل عبارت: هر څوک چې د هر شي په ارتباط (که څه هم خر وي) د یوې ذرې په اندازه د خیر کار وکړي اجر او ثواب به یې وګوري، او هر څوک چې د هر شي په ارتباط (که څه هم خر وي) د یوې ذرې په اندازه د شر کار وکړي سزا به یې وګوري، نو هیڅ شی بدون د حسابه نه پرېښودل کېږي).

په همدې خای باندې د "الزِّلْزَال" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِينَ إِنْ تَكُ لَهُمْ حَسَنَةٌ تُضَاعِفْهَا وَتُؤْتِ مِنْ لَدُنْكَ أَجْرًا عَظِيمًا.

۱۴۲۶/۳/۱۷ هـ ق - ۱۳۸۴/۱/۷ هـ ش.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص ۵۴۰

(۲) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۶۵

(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۷۴۱

العادیات (۱۰۰)

سریزه

۱_ دا سورت (العَادیَات) په ښېل نامه باندې شروع شوی دی او په همدې نامه سره د نورو سورتونو څخه جدا شوی دی.

۲_ دلته سورت ځینې علماء کرام مدني ګڼي او ځینې نور وربانديې د مکي سورت نوم ږدي[۱].

۳_ د دې سورت د ایتونو شمېر یوولس (۱۱) ایاته دی[۲].

۴_ د کلماتو شمېر یې څلوېښتو (۴۰) کلمو ته رسېدلی دی[۳].

۵_ د حرفونو شمېر یې درې سوه او درې شپېته (۳٦۳) حرفه دی[۴].

٦_ د دې سورت (العَادیَات) او د وړاندېنې سورت (الزلزال) د تناسب ځینې وجوه دا دي:

الف: په دواړو سورتونو کښې د مړو په بیا راژوندي کرخولو باندې صراحت نازل شوی دی.

ب: په دواړو کښې د جزا او سزا ذکر شته خو هلته په غیر قلبي اعمالو سره او دلته په قلبي اعمالو سره.

ج: هلته دېته اشاره شوې وه چې انسان د ښو او بدو دواړو استعداد لري او دلته دېته اشاره کېږي چې که جهاد د انسان لاس نیوی ونه کړي نو ضرور ناشکري او بدي اختیاروي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا ﴿١﴾ فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا ﴿٢﴾ فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا ﴿٣﴾ فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا ﴿٤﴾ فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا ﴿٥﴾ إِنَّ الْإِنسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ﴿٦﴾ وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ﴿٧﴾ وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ﴿٨﴾ أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ﴿٩﴾ وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ﴿١٠﴾ إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ ﴿١١﴾ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] د جهاد په خغلېدونکو اسونو باندې سوګند دی (البته) په داسې حال کښې چې (د خغاستې د امله) ستمبدونکي وي.

[۲] نو د جهاد په اور بلوونکو اسونو باندې (سوګند دی البته) په داسې حال کښې چې په سومونو سره (د خغاستې د امله) سپرغۍ شندونکي وي.

[۳] نو د جهاد په یرغل کوونکو اسونو باندې (سوګند دی البته) د سهار په وخت کښې.

(۱) المحرر الوجیز ج۱٦ ص۳۵۲
(۲) تفسیر الطبري ج۳۰ ص۲۷۱
(۳) تفسیر الخازن ج٦ ص۵۵۷
(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۴۵۴

[۴] نو چې جهادي اسونه په همدغه سهار کښې ګردونه (او دوړې) پورته کوي.
[۵] نو په همدغه سهار وخت کښې (د کفارو) د ټولګیو منځ ته ورداخلېږي.
[۶] چې یقینًا انسان خپل رب ﷻ ته ناشکره او بخیل دی.
[۷] او چې یقینًا انسان په خپل همدغه حالت باندې (د حال په ژبه) شهادت ورکوونکی دی.
[۸] او چې یقینًا انسان د مال د محبت (او مینې) د کبله ډېر سخت (او کلک) دی.
[۹] نو ایا انسان نه پوهېږي چې کله د ځمکې څخه هغه شیان راوویستلی شي کوم یې چې (په ګېډه کښې) پټ دي.
[۱۰] او چې (کله) هغه شیان تحصیل (او راټولګند) کړی شي چې په سینو (او زړونو) کښې دي.
[۱۱] (ایا نوموړی نه پوهېږي) چې یقینًا د دوی رب ﷻ په دغې ورځ کښې (هم) په دوی باندې خبردار دی؟ (نو مطابقه سزا یا جزا به ورکړي).

توضیحات او د مطلب خلاصه

۱_ په دې سورت کښې د "عَادِيَات، مُورِيَات، مُغِيرَات" درېواړه کلمې ځینو علماوو کرامو په اوښانو سره تفسیرې کړې دي[۱]، مګر د اکثرو مفسرینو کرامو په نزد دغه درېواړه کلمې د جهادي اسونو څخه عبارت دي[۲]، چې څه شرحه یې په همدې تفسیر سره په لاندې ډول وړاندې کېږي:

۲_ په ﴿ وَٱلْعَٰدِيَٰتِ ضَبْحًا ﴾ کښې د "عَادِيَات" کلمه په اصل کښې "عَادِوَات" وه او د "عَادِيَة" جمعه ده چې د "عَدْو" _لکه "ضَرْب"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د ځغلېدلو معنی ورکوي[۳]. په همدې عبارت کښې د "ضَبْح" کلمه د اس هغه اواز ته وضعه شوې ده کوم چې د ځغاستې په وخت کښې کوي[۴]، څه لرې نه ده چې مونږ ترې په ستمبدلو یا سونېدلو سره تعبیر وکړو. دغه کلمه د "ضَابِحَات" په تاویل سره د هغه ضمیر څخه حال واقع شوې ده کوم چې په "اَلْعَادِيَات" کښې مستتر دی[۵].

یعنې په جهاد کښې په ځغلېدونکو اسونو باندې سوګند دی، البته په داسې حال کښې چې د ډېرې ځغاستې او ستومانۍ د کبله ستمبدونکي او سونېدونکي وي.

۳_ په ﴿ فَٱلْمُورِيَٰتِ قَدْحًا ﴾ کښې د "مُورِيَات" کلمه د "مُورِيَة" جمعه ده چې د "اِيْرَاء" _لکه "اِكْرَام"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د اوربلولو معنی ورکوي[۶].

او د "قَدْح" کلمه پکښې د یوه شي په بل شي باندې په شدت سره وهلو ته ویل کېږي[۷]، لکه چې

---

[۱] زاد المسیر ج۸ ص۱۹۵؛ روح المعاني ج۳۰ ص۲۱۷
[۲] تفسیر الطبري ج۳۰ ص۲۷۳؛ تفسیر القرطبي ج۲۰ ص۱۵۳
[۳] مفردات الراغب ص۳۳۸
[۴] القاموس المحیط ج۳ ص۶
[۵] تفسیر الکشاف ج۴ ص۷۸۶
[۶] لسان العرب ج۱۵ ص۳۸۹
[۷] تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۲۲۳

اس د خغاستې په وخت کښې خپل نالونه د ډبرو سره جنګوي او د اور سپرغې ترې بادوي.

په همدې ارتباط د [یس: ۸۰] ایت لاندې څه شرحه تېره شوې ده ـ والحمد لله ﷻ ـ چې یو ځل کتل یې په ګټه تمامېږي.

دغه کلمه ﴿ قَدْحًا ﴾ هم د "قادحات" په تاویل سره د هغه ضمیر څخه حال واقع شوې ده کوم چې په ﴿ فَالْمُورِيَاتِ ﴾ کښې مستتر دی[۱].

یعني نو په جهاد کښې د اور په بلوونکو اسونو باندې سوګند دی البته په داسې حال کښې چې نالونه د ډبرو سره جنګوي او د اور سپرغې شندي.

۴ـ په ﴿ فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا ﴾ کښې د "مُغِيرَات" کلمه د "مُغِيرَة" جمعه ده او د "إغَارَة" ـ لکه "إضافة" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د هجوم وروړلو او یرغل دپاره وضعه شوې ده[۲]. یعني نو د جهاد په هغو اسونو باندې سوګند دی کوم چې د سهار په وخت کښې په دښمنانو (کافرانو) باندې یرغل وروړونکي دي.

انس بن مالک ﷺ دغه مطلب ته داسې اشاره کوي چې: «كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُغِيرُ إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ»[۳] یعني د الله ﷻ پیغمبر ﷺ وه چې په دښمن باندې به یې هغه وخت حمله کوله چې کله به سبا طلوع وکړه (د شپې یې حمله نه کوله).

۵ـ په ﴿ فَأَثَرْنَ بِهِۦ نَقْعًا ﴾ کښې د "بِهِ" توری د "فِيهِ" معنی ورکوي او ضمیر یې وخت ته راجع دی[۴]، په کوم باندې چې په وړاندېني ایت کښې د ﴿ صُبْحًا ﴾ کلمه دلالت کوي.

او په همدغه ایت کښې د ﴿ نَقْعًا ﴾ کلمه د ګرد او دوړې دپاره وضعه شوې ده[۵].

یعني نو ذکر شوي اسونه د همدغه سهار په وخت کښې په خپل یرغل او حملې سره ګردونه او دوړې اوچتوي.

۶ـ په ﴿ فَوَسَطْنَ بِهِۦ جَمْعًا ﴾ کښې د "وَسَطْنَ" کلمه د "دَخَلْنَ" معنی ورکوي[۶] او د "بِهِ" د "ب" توری د "فِي" معنی ورکوي او ضمیر یې وخت ته راجع دی[۷] چې په وړاندې ایت کښې ورباندې د ﴿ صُبْحًا ﴾ کلمه دلالت کوي. یعني ذکر شوي جهادي اسونه د همدغه سهار په وخت کښې د کفارو د ټولګي منځ ته ورداخلېږي او عملیات ترسره کوي.

۷ـ په ﴿ إِنَّ الْإِنسَانَ لِرَبِّهِۦ لَكَنُودٌ ﴾ کښې د "كَنُود" کلمه اصلاً د هغې ځمکې نوم دی کومه چې

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۹ ص۱۹۰
(۲) تفسیر القرطبي ج۲۰ ص۱۵۸؛ اضواء البیان ج۹ ص۴۴۰
(۳) صحیح مسلم ج۱ ص۱۶۶
(۴) تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۳۳۲
(۵) القاموس المحیط ج۴ ص۴۲۸
(۶) لسان العرب ج۷ ص۴۳۱
(۷) تفسیر الکشاف ج۴ ص۷۸۷

نباتات نه زرغونوي[۱]، خو په دې مقام کښې د بخیل او ناشکره معنی ورکوي[۲].

دغه ایت شریف د ذکرو شوو سوګندونو جواب دی چې حاصل یې داسې راځیږي چې: په ذکرو شوو جهادي اسونو باندې سوګند دی چې انسان ډېر ناشکره او بخیل دی. یا په بل عبارت ذکر شوي جهادي اسونه په دې دلالت کوي او شهادت ورکوي چې انسان د طبیعت په لحاظ (بدون د شریعت د لاس نیوي څخه) هرومرو د نعمتونو ناشکري خپلوي، او بخیل دی، لازم حقوق د پښو لاندې کوي. که بالفرض انسان دغسې نه وی چې د نعمتونو شکریه یې کولی او په حقوقو باندې یې ګېډه نه اچولی نو جهاد ته به څه اړتیا نه وی پېښه شوې او جهادي اسونه به نه وی خغلېدلي.

۸_ ځینو علماوو کرامو په ﴿ وَإِنَّهُۥ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ﴾ کښې د "ه" ضمیر الله ﷻ ته راجع ګڼلی دی[۳]. یعنې الله ﷻ د انسان په ناشکرۍ او بخل باندې شهادت ورکوي.

مګر د دې دپاره چې د ضمائرو انتشار صورت ونه نیسي غوره دا ده چې دغه ضمیر انسان ته راجع وګڼلی شي[۴]، لکه چې په متصل ایت کښې د "ه" ضمیر انسان ته راجع دی. یعنې یقینًا انسان د حال په ژبه په خپل ځان باندې شهادت ورکوي او ټول کړه وړه یې په دې دلالت کوي چې نوموړی بخیل دی او هم کَفُور (ناشکره) دی.

۹_ په ﴿ وَإِنَّهُۥ لِحُبِّ ٱلْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ﴾ کښې د انسان د شومتیا او ناشکرۍ وجې ته اشاره شوې ده. یعنې انسان ځکه ذکر شوي خصلتونه خپل کړي دي چې نوموړی د دنیاوي مال سره ډېر زیات محبت لري او په همدې مینه کښې ډېر کلک دی.

۱۰_ د ﴿ أَفَلَا يَعْلَمُ ﴾ څخه د سورت ترپایه پورې په دربوو ایتونو کښې انسان تهدید شوی دی چې باید د ذکرو شوو خصلتونو څخه لاس واخلي که نه نو د جهادي اسونو د یرغلونو سره به مخامخ شي، او که بالفرض په دنیا کښې ورته دغه مصیبت ونه رسېږي نو د قیامت ورځ خو ورته په مخکښې پرته ده، چې هلته به مړي د قبرونو څخه را اوچت کړی شي او په دقت سره محاسبه به شروع شي حتی چې په زړه کښې غلې او پټه ساتلې شومتیا او ناشکري به هم راڅرګنده کړی شي او موافقه جزا به ورباندې مرتبه کړی شي. او دا ځکه چې: الله ﷻ لکه چې په دنیا کښې په هر شي خبردار دی په آخرت کښې هم ورباندې خبردار دی.

د "اَلْعَادِيَات" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اَللّٰهُمَّ إِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ وَالْعَجْزِ وَالْكَسَلِ وَالْجُبْنِ وَالْبُخْلِ وَضَلَعِ الدَّيْنِ وَغَلَبَةِ الرِّجَالِ.

۱۴۲۶/۳/۱۸ هـ ق – ۱۳۸۴/۱/۸ هـ ش.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۴۶۰

(۲) روح المعاني ج ۳۰ ص ۲۱۸

(۳) زاد المسیر ج ۸ ص ۲۹۷

(۴) تفسیر ابن کثیر ج ۴ ص ۵۴۲

القارعة(١٠١)

سریزه

١_ د دې سورت نوم (القَارِعَة) د همدې سورت لومړنی ایت ګرځولی شوی دی.

٢_ دا سورت مکي سورت دی[١]، او عبد الله بن عباس رضي الله عنهما هم ویلي دي چې: «نَزَلَتْ سُوْرَةُ القَارِعَةِ بِمَكَّةَ»[٢] یعنې د "القَارِعَة" سورت په مکه معظمه کښې نازل شوی دی.

٣_ د دې سورت ټول ایتونه یوولس (١١) دي[٣].

۴_ د دې سورت د کلماتو شمېر شپږ دېرشو (٣۶) ته پوره شوی دی[۴].

۵_ د دې سورت د حرفونو شمېر یو سلو دوه پنځوسو (١۵٢) ته رسېږي[۵].

۶_ په دې سورت (القَارِعَة) کښې د وړاندېني سورت (العَادِيَات) د وروستنیو ایتونو مضامین تعقیب شوي دي او د قیامت ورځ پکښې شرحه شوې ده.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ ٱلۡقَارِعَةُ ۝١ مَا ٱلۡقَارِعَةُ ۝٢ وَمَآ أَدۡرَىٰكَ مَا ٱلۡقَارِعَةُ ۝٣ يَوۡمَ يَكُونُ ٱلنَّاسُ كَٱلۡفَرَاشِ ٱلۡمَبۡثُوثِ ۝٤ وَتَكُونُ ٱلۡجِبَالُ كَٱلۡعِهۡنِ ٱلۡمَنفُوشِ ۝٥ فَأَمَّا مَن ثَقُلَتۡ مَوَٰزِينُهُۥ ۝٦ فَهُوَ فِي عِيشَةٖ رَّاضِيَةٖ ۝٧ وَأَمَّا مَنۡ خَفَّتۡ مَوَٰزِينُهُۥ ۝٨ فَأُمُّهُۥ هَاوِيَةٞ ۝٩ وَمَآ أَدۡرَىٰكَ مَا هِيَهۡ ۝١٠ نَارٌ حَامِيَةُۢ ۝١١ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[١] ټکوونکی لوی مصیبت چې دی.

[٢] لوی ټکوونکی مصیبت څه شی دی؟

[٣] او ته څه شي پوه کړې چې لوی ټکوونکی مصیبت څه شی دی؟

[۴] (ټکوونکی لوی مصیبت) په هغې ورځ کښې (تحقق مومي) چې خلک به (پکښې) د خورو ورو پتنګانو غوندې وګرځي (او اضطراب به پکښې زښت ډېر شي).

[۵] او غرونه به (پکښې) د رنګه ډاندس کړی شوو وړیو غوندې جوړ شي.

[۶] نو هر هغه څوک چې تلې یې درنې شي.

---

(١) المحرر الوجيز ج١۶ ص٣۵۶
(٢) الدر المنثور ج٨ ص۶٠۵
(٣) تفسیر البغوي ج۴ ص۵١٩
(۴) تفسیر الخازن ج۶ ص۵۵٩
(۵) اللباب في علوم الکتاب ج٢٠ ص۴۶٩

[۷] نو دا کس به په خوشاله معیشت کښې وي (او په جنت کښې به راضي وي).

[۸] او هر هغه کس چې تلې یې سپکې شي.

[۹] نو د دغه کس استوګنځای "هاویه" دی.

[۱۰] او ته څه شي پوه کړې چې دا څنګه ځای دی؟

[۱۱] (هاویه) ډېر ګرم اور (دوزخ) دی.

توضیحات

۱_ د قیامت ورځ ډېر لقبونه لري چې یو لقب یې "اَلْقَارِعَةُ" دی، دغه لقب یې په دې مقام کښې په درې ایتونو کښې نازل شوی دی.

مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الرعد:۳۱] ایت لاندې لیکلي دي چې: د "اَلْقَارِعَةُ" کلمه د هغه لوی مصیبت څخه عبارت ده کوم چې سرې ټکوي او ډېر سخت یې زورروي.

یعنې ټکوونکې ورځ چې ده دا څنګه ورځ ده؟ ایا د دې ورځې ټکول او زورول درته معلوم دي؟ ته څه شي پوه کړې چې دا څنګه ورځ ده؟ د الله ﷻ څخه په غیر ورباندې تا څوک نه شي پوه کولی.

۲_ په ﴿ يَوْمَ يَكُونُ ٱلنَّاسُ كَٱلْفَرَاشِ ٱلْمَبْثُوثِ ﴾ کښې ذکره شوې ورځ لږ څه شرحه شوې ده چې د ﴿ يَوْمَ ﴾ کلمه پکښې په ﴿ ٱلْقَارِعَةُ ﴾ پورې تعلق نیسي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په همدغه ایت کښې د "فَرَاش" کلمه د "فَرَاشَة" _لکه "شَرَافَة"_ جمعه ده، "شَرَافَة" د پتنګ په معنی ده[۱].

یعنې "اَلْقَارِعَةُ" به په هغې ورځ کښې تحقق ومومي په کومه کښې چې خلک د قبرونو څخه را اوچت شي او د پتنګانو غوندې ګډوډ خلط ملط او د اضطرابي حالت سره مخامخ شي. ته به وایې چې دوی پتنګان دي او په ډېوه باندې راغونډ شوي دي.

همدغه مضمون ته په [القمر:۷] ایت کښې د مولخانو سره تشبیه ورکړه شوې ده البته کله یې چې لا وزرې نه وي کړې او د ګډوډۍ په حال کښې اخوا او دا خوا ګرځي راګرځي او ټوپونه وهي.

"عِهن" څه معنی؟

۳_ په ﴿ وَتَكُونُ ٱلْجِبَالُ كَٱلْعِهْنِ ٱلْمَنفُوشِ ﴾ کښې د "عِهْن" کلمه مونږ د الله ﷻ په توفیق د [المعارج:۹] ایت لاندې معنی کړې ده چې د هغو رنګه وړیو څخه عبارت ده چې په ډانډس باندې وهلې شوې وي او تیتې پرکې ګرخولې شوې وي. یعنې په دغې ورځ کښې به غرونه د ګرد غوندې هوا ته والوزي او په ډانډس باندې د وهلو شوو وړیو په څېر به خواره واره شي. یا په بل عبارت: لکه څنګه چې غرونه مختلف رنګونه لري همدارنګه به یې ګردونه هم مختلف رنګونه خپل کړي.

(۱) لسان العرب ج ۶ ص ۲۳۰

هېر مو نه شي

۴_هېر مو نه شي چې مونږ د ﴿فَأَمَّا مَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ﴾ او د ﴿وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ﴾ ایتونو په ارتباط د الله ﷻ په توفیق د [الأعراف:۸، ۹] ایتونو لاندې پوره توضیحات لیکلي دي چې بیا توضیح کولو ته یې اړتیا نه ګورو، هیله ده چې علاقمندان هملته مراجعه وکړي.

"هَاوِيَةٌ" څه معنی؟

۵_په ﴿فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ﴾ کښې د "هَاوِيَة" کلمه په اصل کښې د هغه ژور خاې په معنی ده چې د بیخ او ژوروالي اندازه یې معلومه نه وي[1]. خو په دې مقام کښې د دوزخ څخه عبارت ده، چې په وروستنیو ایتونو کښې وربانديې صراحت شوی دی.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه دغه دوزخ د دې کبله د کافر دپاره مور ګرځولی شوی دی چې همدغه د نوموړي ارامګاه ده او همدغه یې استوګنځای دی، بله ارامګاه او بل استوګنځای نه لري، لکه چې یو ماشوم د خپل مور په غېږ کښې ارام نیسي او بس[2].

د سکتې "ه"

۶_په ﴿وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا هِيَهْ﴾ کښې د "هِيَ" په کلمې پورې (چې ضمیر ده او ﴿هَاوِيَة﴾ ته راجع ده) د سکتې دپاره د "ه" توری پېوسته شوی دی.

او مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الحاقة:۱۹_ ۳۷] ایتونو لاندې په لومړنۍ توضیح کښې د ذکر شوې "ه" تعریف لیکلی دی او هم مو هلته د دغې "ه" تعداد ښودلی دی چې په قرآن کریم کښې په څو ځایونو کښې نازله شوې ده؟ نو هیله ده چې لوستونکي یې هملته وګوري.

ماثور تفسیر

۷_د ﴿نَارٌ حَامِيَةٌ﴾ ایت په ډېرو احادیثو کښې تفسیر شوی دی چې څه برخه یې ځینو مفسرینو کرامو[3] راغونډه کړې ده _جزاهم الله خیراً_ خو مونږ یوازې د لاندې دوه وو حدیثونو په ذکر باندې اکتفاء کوو چې:

الف: نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «نَارُكُمْ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءًا مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ»[4] یعنې ستاسو اور (چې تاسو ترې په دنیا کښې استفاده کوئ) د دوزخ د اور د اویاوو (۷۰) برخو څخه فقط یوه برخه ده (هغه وربانديې نهه شپېته (۶۹) چنده زیات دی).

---

[1] لسان العرب ج۱۵ ص۳۷۳
[2] تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۲۴۰؛ روح المعاني ج۳۰ ص۲۲۲
[3] تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۴۳
[4] صحیح البخاري ج۱ ص۴۶۲

ب: نبي كريم ﷺ په يوه حديث كښې فرمايلي دي چې: «وَلَوْلَا أَنَّهَا أُطْفِئَتْ بِالْمَاءِ مَرَّتَيْنِ مَا انْتَفَعْتُمْ بِهَا»[۱] يعنې او كه دغه (د أخروي اور اويايمه (۷۰) برخه) دوه كرته په اوبو سره نه وی مړه كړی شوې نو تاسو به ترې ګټه نه وی اخستې (استفاده به مو ترې نه وی كړې).

په همدې ځای د الله ﷻ په توفيق د "الْقَارِعَةُ" سورت پښتو ترجمه او تفسير ختم شو.

اللَّهُمَّ إِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ وَمِنْ فَيْحِهَا.

۱۴۲۶/۳/۱۹ هـ ق - ۱۳۸۴/۱/۹ هـ ش.

(۱) سنن ابن ماجه ص ۳۲۰

التكاثر(۱۰۲)

سریزه

۱ـ د دې سورت (التَّکَاثُر) دپاره هغه مصدر نوم ګرځولی شوی دی په کوم باندې چې د همدې سورت لومړنی ایت مشتمل دی.

۲ـ دا سورت د اکثرو مفسرینو کرامو په نزد مکي سورت او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[1].

۳ـ د دې سورت د ایتونو تعداد فقط اته (۸) دی[2].

۴ـ د کلماتو شمېر يې اته ويشت (۲۸) کلمې دي[3].

۵ـ د حرفونو شمېر يې يو سلو شلو (۱۲۰) حرفونو ته پورته شوی دی[4].

۶ـ وړاندېنی سورت د أُخروي حالاتو په بيان باندې مشتمل وه او په دې سورت کښې همدغه مطلب تعقيب شوی دی او څه نوره رڼا ورباندې هم اچولې شوې ده.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ أَلْهَىٰكُمُ ٱلتَّكَاثُرُ ۝١ حَتَّىٰ زُرْتُمُ ٱلْمَقَابِرَ ۝٢ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝٣ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ
تَعْلَمُونَ ۝٤ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ ٱلْيَقِينِ ۝٥ لَتَرَوُنَّ ٱلْجَحِيمَ ۝٦ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ
ٱلْيَقِينِ ۝٧ ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ ٱلنَّعِيمِ ۝٨ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] (ای بنیادمانو!) تاسو (د أُخروي کارونو څخه په دنیاوي شیانو کښې) يو په بل باندې ډېروالي (او سیالۍ) غافل (او مشغول) ګرځولي ياست.

[۲] آن تردې چې تاسو هديرو ته ميلان وکړئ (او مړه شئ).

[۳] دغسې مه کوئ، ډېر ژر ده چې (په خپله غلطيا باندې) به پوه شئ.

[۴] بيا (وايم چې:) دغسې مه کوئ، ډېر ژر ده چې (په خپله غلطيا باندې) به پوه شئ.

[۵] دغسې مه کوئ، که چرته تاسو (په خپله غلطيا باندې) په علم اليقين سره پوه شوي وی (نو ذکر شوی تفاخر به مو نه وی کړی).

[۶] هرومرو ضرور به تاسو دوزخ (په خپلو غړولو سترګو) وګورئ.

---

(۱) زاد المسير ج۸ ص۳۰۰؛ البحر المحيط ج۱۰ ص۵۳۵
(۲) تفسير البغوي ج۴۰ ص۵۲۰
(۳) تفسير الخازن ج۶ ص۵۶۱
(۴) اللباب في علوم الكتاب ج۲۰ ص۴۷۵

[۷] بیا (وایم چې:) هرومرو ضرور به تاسو دوزخ په غړولو سترګو په عین الیقین سره وګورئ (او د پوهې سره به مو مشاهده هم ملګرې شي).

[۸] بیا به تاسو هرومرو ضرور په دغې ورځ کښې د نعمت (نعمتونو) څخه وپوښتلی شئ (چې شکر مو کړی دی او که نه؟).

توضیحات او د مطلب خلاصه

۱_ په ﴿ أَلْهَىٰكُمُ ٱلتَّكَاثُرُ ﴾ کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:

الف: د "أَلْهَىٰ" کلمه اصلاً د "لَهْو" _لکه "ضَرْب"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "لَهْو" هغه شي ته ویل کېږي چې انسان د ډېر مهم او باارزښته کارونو څخه مشغول او غافل ګرځوي[۱].

په دې مقام کښې مهم او با ارزښته کارونه د أخروي او اطاعتي کارونو څخه عبارت دي.

ب: په همدې ایت کښې د "کُمْ" په کلمې سره د خینو اشخاصو په ملحوظ د قیامت تر ورځې پورې ټول بنیادمان مخاطب ګرځولی شوي دي.

ج: د "تَكَاثُر" کلمه پکښې د دې څخه عبارت ده چې دوه یا ډېر کسان یا ډلې یو تربله په څه شي کښې په سیالۍ اخته شي او هر یو کس یا طرف غواړي چې په بل کس یا بل طرف باندې په نوموړي شي کښې غښه ونډه او زیاته برخه ولري[۲].

د: په ذکر شوي ایت کښې د هغه شي نوم نه دی ذکر شوی په کوم کښې چې سیالي او تفاخر صورت نیسي، البته دا د دې دپاره چې عمومیت افاده کړي او مالونو او اولادونو او نورو شیانو ته شمولیت مونده کړي.

یعنې ای بنیادمانو! تاسو د أخروي کارونو د اجراء څخه په دنیاوي شیانو کښې سیالي او یو په بل باندې ډېروالي مشغول کړي او غافل کړي یاست.

ذکر شوي مضمون ته په ډېرو نصوصو کښې اشاره شوې ده. لاندې مثالونه یې ولولئ:

اول: الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَٰلُكُمْ وَلَآ أَوْلَـٰدُكُمْ عَن ذِكْرِ ٱللَّهِ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَأُوْلَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَـٰسِرُونَ ﴾ [المنافقون:۹] یعنې ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! تاسو دې خپل مالونه او خپل اولادونه د الله ﷻ د ذکر څخه غافل (او مشغول) نه کړي، او هر څوک چې دغه کار وکړي نو دغه کسان چې دي همدوی زیانکاران دي.

دوهم: یوه ورځې نبي کریم ﷺ ذکر شوی ایت شریف قرائت کړ او ویې فرمایل چې: «يَقُولُ ابْنُ آدَمَ مَالِي مَالِي وَهَلْ لَكَ مِنْ مَالِكَ إِلَّا مَا تَصَدَّقْتَ فَأَمْضَيْتَ أَوْ أَكَلْتَ فَأَفْنَيْتَ أَوْ لَبِسْتَ فَأَبْلَيْتَ»[۳] یعنې بنیادم

---

[۱] مفردات الراغب ص۴۷۵

[۲] مفردات الراغب ص۴۴۳

[۳] جامع الترمذي ج۲ ص۶۰؛ صحیح مسلم ج۲ ص۴۹۸

وايي چې زما مال، زما مال، حال دا چې ايا تاته د خپل مال څخه څه شی شته (نشته) پرته د هغه څخه چې خيرات يې کړې نو وړاندې يې ولېږې، او يا يې وخورې نو د منځه يې يوسې، او يا يې واغوندې نو زوړ يې کړې (متباقي مال خو ستا د وارثانو دی).

دوه ډوله تفسير

۲ـ د ﴿حَتَّىٰ زُرۡتُمُ ٱلۡمَقَابِرَ﴾ ايت علماوو کرامو په دوه ډوله تفسير کړی دی چې اول ډول يې په لاندې ټکو کښې د الله ﷻ په توفيق وړاندې کېږي:

الف: د ﴿حَتَّىٰ﴾ توری په ﴿أَلۡهَىٰكُمُ﴾ پورې تعلق نيسي.

ب: د ﴿زُرۡتُمُ﴾ کلمه د "زِيَارَة" ـلکه "کِرَامَة"ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د ميلان معنى ورکوي[1]، خو په دې مقام کښې د مرگ څخه کنايي ده[2].

ج: دغه ډول استعمال په عربي کلام کښې ډېر اورېدل کېږي لکه چې يو اعرابي ذکره شوې کلمه په لاندې حديث کښې په همدې معنى استعمال کړې ده:

يوه ورځ نبي کريم ﷺ د يوه مريض اعرابي پوښتنې ته ورغی چې گرمې تبې نيولی وه، نو ورته يې وويلې چې دا تبه د گناه کفاره او پاکوونکې ده.

اعرابي جواب ورکړ چې: «بَلْ حُمَّى تَفُورُ عَلَى شَيْخٍ كَبِيرٍ تُزِيرُهُ الْقُبُورَ»[3] يعني دغسې نه ده بلکې دا يوه خوټېدونکې تبه ده کومه چې په بوډا سپين روبي باندې نازله کړی شوې ده، کومه چې په بوډا باندې د قبرونو زيارت کوي.

د دې جواب په اورېدلو سره ترې نبي کريم ﷺ اوچت شو او اعرابي يې پرېښود.

د: شايد ـوالله ﷻ اعلمـ چې په ايت شريف کښې به د مرگ څخه د ﴿زُرۡتُمُ ٱلۡمَقَابِرَ﴾ په کلماتو سره د دې دپاره تعبير نازل شوی وي چې په قبرونو کښې دفن کېدل دوامدار نه دي بلکې د يوه زيارت حيثيت لري چې په تعقيب باندې يې بعث بعد الموت ورروان دی چې هر څوک به خپل دائمې ځای ته ورسوي کوم چې د جنت يا دوزخ څخه عبارت دی.

هـ: يعني ای بنيادمانو تاسو د آخرت د کارونو څخه په دنياوي اُمورو کښې سيالي کولو او يو په بل باندې د زيادت حاصلولو آن د مرگ پورې مشغول کړي او غافل کړي ياست.

۳ـ د ذکر شوي ايت دوهم ډول تفسير په لاندې ټکو کښې توضيح کېږي:

الف: د ﴿حَتَّىٰ﴾ توری د ﴿ٱلتَّكَاثُرُ﴾ د کلمې پورې ارتباط نيسي[4].

---

(۱) لسان العرب ج۴ ص۳۳۶

(۲) تفسير القاسمي ج۱۷ ص۲۴۲

(۳) مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۲۹۸

(۴) اللباب في علوم الكتاب ج ۲۰ ص۴۷۶

ب: د ﴿ زُرۡتُمُ ٱلۡمَقَابِرَ ﴾ کلمات په خپله اصلي معنی پاتې دي چې یوې قیصې ته پکښې اشاره شوې ده هغه دا چې:

په مکه معظمه کښې د قریشو دوه وو قبیلو یوې په بلې باندې تفاخر او تنافس کاوه آن تردې چې دواړه قبیلې هدیرې ته لاړې ترڅو هلته قبرونه وشمېري او معلومه شي چې د چا نامور سړي ډېر دي که څه هم هغوي مړه شوي وي؟[1].

دغه کار په مدینه منوره کښې یا یهودانو کړی وه او یا په دغه تفاخر باندې د مدینې منورې انصار اخته شوي وه[2].

نو الله ﷻ دغه سورت نازل کړ او د تفاخر کوونکو او سیالي کوونکو کړنلاره یې وغندله.

یعنې تاسو د اُخروي کارونو څخه د دنیاوي شیانو تفاخر او سیالۍ تردې حده مشغول کړي او غافل کړي یاست ترڅو چې تاسو هدیرو ته لاړئ او هلته مو قبرونه وشمارل.

یا په بل عبارت هدیرې او قبرونه د غفلت څخه د رابېدارېدلو وسیلې دي حال دا چې تاسو وړباندې خپل غفلت لا قوي او محکم کړخوئ.

تبصره

۴ـ که څه هم په ذکرو شوو دواړو تفسیرونو کښې ځینو مفسرینو کرامو اولنی تفسیر صحیح او د قبول وړ ګڼلی دی[3] مګر مونږ ته بهتره برېښي چې دواړه تفسیرونه د بدلیت په لحاظ اراده کړی شي چې دواړه سره څه منافات نه لري.

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې: د دې سورت په سریزه کښې لیکلی شوي دي چې دا سورت مکي سورت دی حال دا چې د دوهم ډول تفسیر په توضیح کښې ورته په مدینه منوره کښې هم شان نزولونه وښودل شوه؟.

مونږ وایو چې: د سورت د بیان د طرز څخه څرګندېږي چې د شان نزول ذکره شوې قیصه اصلا په مکه معظمه کښې پېښه شوې وه او په مدینه منوره کښې به یې یو یا دوه وو مصداقاتو تحقق موندلی وي، او سلفو صالحینو خو په مصداق باندې د شان نزول اطلاق کاوه[4].

د غفلت رد

۶ـ په ﴿ كَلَّا سَوۡفَ تَعۡلَمُونَ ۝ ثُمَّ كَلَّا سَوۡفَ تَعۡلَمُونَ ﴾ کښې الله ﷻ د بنیادمانو ذکر شوی

---

(۱) روح المعاني ج۳۰ ص۲۲۴؛ زاد المسیر ج۸ ص۳۰۰
(۲) الدر المنثور ج۸ ص۶۱۰؛ تفسیر المراغي ج۳۰ ص۲۲۹؛ البحر المحیط ج۱۰ ص۵۳۵؛ تفسیر البغوي ج۴ ص۵۲۰
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۴۵؛ اضواء البیان ج۹ ص۴۷۲
(۴) تفسیر القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسیر المنار ج۹ ص۶۴۲

غفلت په تاکید او تکریر سره رد کړی دی چې:

ای بنیادمانو! د أخروي کارونو د غفلت څخه لاس واخلئ چې دا ډېر غلط او ضررناک کار دی، ډېر ژر ده چې تاسو به په برزخ او هم په قیامت کښې پوه شئ:

بیا وایم چې دا ډېر غلط کار دی ژر ده چې تاسو به وربانديې پوه شئ خو په هغه وخت کښې به درته پوهه څه گټه ونه شي رسولی او په درد به مو دوا نه شي.

د "لو" توری شرطیه دی

۷ـ په ﴿ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ ٱلْيَقِينِ ﴾ کښې د "لَوْ" توری شرطیه دی چې جزائیه جمله یې مقدره ده او د تعمیم دپاره نه ده ذکره شوې چې مونږ ترې په "مَا أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ" سره تعبیر کولی شو(۱). یعنې ای بنیادمانو! تاسو د ذکر شوي غفلت څخه لاس واخلئ چې دا کار ستاسو دپاره په ډېر سخت ضرر سره تمامېږي، که بالفرض تاسو د ذکر شوي غفلت په ضرر باندې پوهېدلی البته داسې پوهه چې هغه سراسري یقین وي او هیڅ شک شبه پکښې نه وي، نو هرومرو او ضرور به تاسو د اخروي امورو څخه تکاثر او سیالۍ غافل نه وی گرځولي، خو په تاسو دې افسوس وي چې د دغه ډول علم قبول ته غاړه نه ږدئ.

یقین او د هغه مراتب

۸ـ په ذکر شوي ایت کښې د ﴿ ٱلْيَقِينِ ﴾ کلمه د هغه علم دپاره وضعه شوې ده د کوم سره چې شک او شبه ملگرتیا ونه لري(۲).

همدارنگه خینو علماوو کرامو علم ته لاندې درېگونې رتبې ورکړې دي(۳):

الف: یقین هغه علم ته ویل کېږي چې په استدلال سره حاصل شي او شک شبه پکښې نه وي لکه چې مونږ د کعبې شریفې په موجودیت باندې علم لرو.

ب: عین الیقین همدغه ذکر شوي علم ته ویل کېږي خو چې مشاهده هم ورسره ملگرې شي لکه چې مونږ کعبه شریفه په خپلو سترگو وگورو.

ج: حق الیقین د همدغه علم نوم دی چې په مشاهدې باندې علاوه مخالطت (پیوستون) هم ورسره یوځای شي لکه چې مونږ کعبې شریفې ته ورداخل شو.

یو بل مثال

۹ـ په دې مقام کښې د یقین د مراتبو دپاره د دوزخ اور هم مثال گرځېدلی شي. هغه دا چې:

الف: د ایت او حدیث په استناد د دوزخ اور یقیني موجود دی او هیڅ شک شبه پکښې نشته.

---

(۱) البحر المحیط ج ۱۰ ص۵۳۷

(۲) لسان العرب ج۱۳ ص۴۵۷

(۳) اضواء البیان ج۹ ص۴۸۱

ب: خو کله چې د محشر په میدان کښې ټول خلک دوزخ په خپلو غږولو سترګو وګوري نو د ټولو خلکو یقین به وریاندې د عین الیقین مرتبې ته اوچت شي، لکه چې په ﴿ لَتَرَوُنَّ ٱلۡجَحِيمَ ۝ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيۡنَ ٱلۡيَقِينِ ﴾ کښې ورته اشاره شوې ده.

ج: کله چې په همدغه دوزخ کښې کفار وروغورزولی شي (اللّٰهُمَّ النَّجَاة، اللّٰهُمَّ النَّجَاة) نو د هغوی علم الیقین به د حق الیقین مرتبې ته لوړ شي.

د نعمت پوښتنه

۱۰_ په ﴿ ثُمَّ لَتُسۡـَٔلُنَّ يَوۡمَئِذٍ عَنِ ٱلنَّعِيمِ ﴾ کښې دېته اشاره ده چې د قیامت په ورځ به د نعمتونو د تکثر او ډېروالي پوښتنه نه کېږي بلکې د شکرګزارۍ پوښتنه به یې کېږي.

که څه هم د هغه نعمت په تعین کښې علماوو کرامو زښت ډېر اقوال کړي دي کوم ته چې په ایت شریف کښې اشاره شوې ده[1]، مګر بهتره دا ده چې دغه نعمت تعین نه کړی شي او په خپل اطلاق سره پرېښودلی شي ترڅو ټولو مادي او معنوي نعمتونو ته شامل شي.

د نعمت د پوښتنې په ارتباط زښت ډېر احادیث روایت شوي دي خو مونږ د لنډون په غرض یوازې د یوه حدیث په ذکر باندې اکتفاء کوو هغه دا چې:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّ أَوَّلَ مَا يُسْأَلُ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ـ يَعْنِي الْعَبْدَ ـ مِنَ النَّعِيمِ أَنْ يُقَالَ لَهُ أَلَمْ نُصِحَّ لَكَ جِسْمَكَ وَنُرْوِيكَ مِنَ الْمَاءِ الْبَارِدِ»[2] یعنې یقیناً د نعمت څخه لومړني شي چې بنده ته د هغه په هکله پوښتنه راجع کېږي دا دی چې بنده ته به وویلی شي چې: ایا مونږ ستا دپاره ستا جسم (بدن) روغ نه وه ګرځولی؟ او مونږ ته د سړو اوبو څخه خړوب کړی وې.

په همدې ځای د "التَّكَاثُر" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللّٰهُمَّ إِنَّا نَعُوذُ بِكَ أَنْ يُلْهِيَنَا التَّكَاثُرَ. اللّٰهُمَّ وَفِّقْنَا لِمَا تُحِبُّ وَتَرْضَى.

۱۴۲۶/۳/۲۸ هـ ق – ۱۳۸۴/۱/۷ هـ ش.

---

(۱) زاد المسير ج۸ ص۳۰۲؛ تفسير القرطبي ج۲۰ ص۱۷۶؛ روح المعاني ج۳۰ ص۲۲۶

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۳

العصر (۱۰۳)

سریزه

۱_ د دې سورت نوم (الْعَصْر) د همدې سورت لومړني ایت ګرځولی شوی دی.
۲_ دا سورت مکي دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی(۱).
۳_ د دې سورت ټول ایتونه فقط درې (۳) دي(۲).
۴_ کلمات یې ټول څوارلس (۱۴) دي(۳).
۵_ د حروفو شمېر یې شپېته (۶۰) دی(۴).
۶_ په وړاندېني سورت (التَّكَاثُر) کښې هغو کسانو ته اشاره شوې وه کوم چې سیالیو په غفلت کښې اچولي دي او په دې سورت کښې د هغو کسانو د حالاتو بیان نازل شوی دی کوم چې بیدار دي او په غفلت کښې نه دي پراته.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿وَالْعَصْرِ ۝١ إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ ۝٢ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ۝٣﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر رحم والا الله ﷻ په نامه.
[۱] په زمانه (او د انسان په عمر) سوګند دی چې:
[۲] یقیناً (جنس) انسان په زیان (او تاوان) کښې (احاطه کړی شوی) دی.
[۳] مګر هغه کسان کومو چې ایمان راوړی دی او نېک عملونه یې کړي دي او (کومو) چې یو تربله په حق سره توصیه کړې ده او هم یې په صبر کولو سره یو تربله توصیه (جاري) ساتلې ده.

توضیحات

۱_ دا سورت که څه هم ډېر وړوکی سورت دی خو په دومره عالي او لوړو مطالبو باندې مشتمل دی چې د دنیا او آخرت دواړو د لاربښودانې دپاره کفایت کوي.
د همدې کبله امام الشافعي علیه الرحمة فرمایلي دي چې: "لَوْ تَأَمَّلَ النَّاسُ فِيْ هٰذِهِ السُّوْرَةِ لَكَفَتْهُمْ"(۵)
یعنې که خلک په دغه وړوکي سورت کښې سوچ وکړي نو همدا به ورته کفایت وکړي (چې د دنیا او آخرت چارې پکښې نغښتلې شوې دي).

(۱) المحرر الوجیز ج ۱۶ ص ۳۶۱
(۲) تفسیر الطبري ج ۳۰ ص ۲۸۹
(۳) تفسیر الخازن ج ۶ ص ۵۶۴
(۴) اللباب في علوم الکتاب ج ۲۰ ص ۴۸۳
(۵) اضواء البیان ج ۹ ص ۵۰۷

"عَصر" څه معنی؟

۲_ په ﴿ وَٱلْعَصْرِ ۝ إِنَّ ٱلْإِنسَـٰنَ لَفِى خُسْرٍ ﴾ کښې د "عَصر" کلمه علماوو کرامو په زښتو ډېرو معناوو سره تفسیره کړې ده[۱]، خو مونږ ته بهتره برېښي چې دغه کلمه دلته د "دَهْر" او زماني معنی ورکړي البته هغه دهر (زمانه) کومه چې د انسان په عمر باندې مشتمله ده.

مونږ ځکه دا معنی خوښه کړه چې د یو پلوه د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت شوې ده[۲]، او د بله پلوه همدغه معنی د سوګند په جواب ﴿ إِنَّ ٱلْإِنسَـٰنَ لَفِى خُسْرٍ ﴾ باندې دلالت کوي او په ثبوت باندې یې شهادت ورکوي چې:

الف: تېرې شوې زمانې او تېر شوي تاریخ د داسې ډېرو قومونو مثالونه ساتلي دي کوم چې هلاک شوي او د خسران سره مخامخ شوي دي، لکه عادیان، ثمودیان، فرعونیان او داسې نور. او راتلونکې زمانه به هم د ډېرو قومونو مثالونه راڅرګند کړي کوم به چې د خسران او تاوان سره مخامخ شي.

ب: ډېر انسانان د خپلو عمرونو څخه ګټه نه اوچتوي بلکې عمرونه ورته د خسران او هلاک اسباب جوړېږي او په تاوان ورته تمامېږي. د همدې کبله به په آخرت کښې تاوانیانو انسانانو ته د توبیخ او تخجیل دپاره وویلی شي چې: ﴿ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَآءَكُمُ ٱلنَّذِيرُ ﴾ [فاطر:۳۷] یعنې ایا مونږ تاسو ته دومره عمر نه وه درکړی په کوم کښې چې هغه چا پند اخستلی شو چې پند یې اخست او (په دې باندې علاوه) تاسو ته ډاروونکی (پیغمبر) هم درغلی وه.

همدې موضوع ته نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې اشاره کړې ده چې: «كُلُّ النَّاسِ يَغْدُو فَبَايِعٌ نَفْسَهُ فَمُعْتِقُهَا أَوْ مُوبِقُهَا»[۳] یعنې د خلکو هر یو کس سبا کوي نو د خپل ځان خرڅوونکی دی، چې یا (د الله ﷻ د عذابه) د خپل ځان ازادوونکی دی او یا یې (د الله ﷻ په عذاب سره) هلاکوونکی دی.

کوم کسان زیانکاران نه دي؟

۳_ په ﴿ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ وَتَوَاصَوْا۟ بِٱلْحَقِّ وَتَوَاصَوْا۟ بِٱلصَّبْرِ ﴾ کښې الله ﷻ هغه کسان د زیان او معنوي هلاک څخه بچ ښودلي دي کوم چې د لاندې څلورو خاصیتونو درلودونکي دي:

الف: چا چې د شریعت په مطابق ایمان راوړی وي، ځکه چې ایماندار ته خپل ایمان د دنیاوي او اُخروي آفاتو څخه امن ورکوي، او همدارنګه په حقیقي ایمان سره نور خلک هم د نوموړي د ضررونو څخه بچ پاتې کېږي. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ»[۴] یعنې

(۱) زاد المسير ج۸ ص۳۰۲؛ تفسير ابن كثير ج۴ ص۵۴۷؛ التفسير الكبير ج۳۲ ص۸۴
(۲) تفسير القرطبي ج۲۰ ص۱۷۸
(۳) صحيح مسلم ج۱ ص۱۱۸
(۴) صحيح مسلم ج۱ ص۵۰

عم (۳۰)
هغه څوک به جنت ته داخل نه شي د کوم د ضررونو څخه چې د هغه ګواندي په امن کښې نه وي. همدا مطلب د الله ﷻ په توفیق د [الحجرات:۱۴] ایت لاندې د نصوصو په رڼا کښې ښه پوره تشریح شوی دی.

ب: چا چې د ایمان سره نېک اعمال هم ملګري کړې وي ځکه چې صالح عمل د ځان او جهان دواړو دپاره په ګټه تمامېږي. الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَيَجۡعَلُ لَهُمُ ٱلرَّحۡمَٰنُ وُدّٗا ﴾ [مریم:۹۶] یقیناً هغه کسان کومو چې ایمان راوړی دی او صالح عملونه یې کړي دي ډېر ژر دی چې ډېر مهربان الله ﷻ به ورته (په خپلو منځو کښې) مینه او محبت وګرځوي (واچوي).

ج: چا چې په حق سره توصیه هم خپله کړې وي او د امر بالمعروف او نهي عن المنكر وظیفه یې اجراء کړې وي. الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ ٱعۡدِلُواْ هُوَ أَقۡرَبُ لِلتَّقۡوَىٰ ﴾ [المائدة:۸] (ای مؤمنانو!) تاسو عدل وکړئ چې دا عدل پرهېزګارۍ ته ډېر نژدې دی (سړی پرهېزګار ګرځوي).

د: چا چې د الله ﷻ په طاعت صبر کړی وي او د ده ﷻ د مناهیوو څخه یې اجتناب خپل کړی وي او هم په مصائبو سره خپله حوصله د لاسه نه ورکوي او په همدغو کارونو باندې نورو مسلمانانو ورونو ته هم توصیه کوي، ځکه چې نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې: «لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ»[۱] یعنې تر هغه به ستا یو کس کامل مؤمن جوړ نه شي ترڅو چې خپل ورور ته هغه شی خوښ کړې کوم چې د خپل ځان دپاره خوښوي.

په همدې ځای باندې د "الْعَصْرِ" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللَّهُمَّ إِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ زُمْرَةِ الْخَاسِرِيْنَ.

۱۴۲۶/۳/۲۳ هـ ق - ۱۳۸۴/۱/۱۳ هـ ش.

الهمزة(١٠٤)

سریزه

۱_ د دې سورت (الْهُمَزَة) لومړنی ایت په خپل نامه باندې مشتمل دی.
۲_ دا سورت په اتفاق سره مکي سورت دی[۱].
۳_ د دې سورت ټول ایتونه فقط نهه (۹) دي[۲].
۴_ ټولې کلمې یې فقط دري دېرش (۳۳) دي[۳].
۵_ ټول حرفونه یې فقط یو سلو دېرش (۱۳۰) دي[۴].
۶_ په وړاندېني سورت (الْعَصْر) کښې د څه خاصو کسانو څخه په غیر نور ټول بنیادمان تاوانیان ښودلي شوي وه او په دې سورت (الْهُمَزَة) کښې د هغوی د زیان په دنیوي او اُخروي حالاتو باندې څه رڼا اچولې شوې ده.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ ۝١ ٱلَّذِى جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُۥ ۝٢ يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُۥٓ أَخْلَدَهُۥ ۝٣ كَلَّا ۖ لَيُنۢبَذَنَّ فِى ٱلْحُطَمَةِ ۝٤ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا ٱلْحُطَمَةُ ۝٥ نَارُ ٱللَّهِ ٱلْمُوقَدَةُ ۝٦ ٱلَّتِى تَطَّلِعُ عَلَى ٱلْأَفْـِٔدَةِ ۝٧ إِنَّهَا عَلَيْهِم مُّؤْصَدَةٌ ۝٨ فِى عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍۭ ۝٩ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.
[۱] د هر غیبت کوونکي (او) هر پیغور ورکوونکي دپاره معنوي هلاک (د دوزخ کنده) ده.
[۲] هغه غیبت کوونکی پیغور ورکوونکی چې مال راغونډوي او (د آینده دپاره) یې ساتي.
[۳] (ایا) نوموړی ګومان کوي چې یقیناً خپل مال به یې همېشوالی ورکړي (او د مصیبتونو څخه به یې وساتي)؟.
[۴] دغسې دې نه کوي چې هرومرو (او) ضرور به نوموړی په حطمة (ماتوونکي دوزخ) کښې وغورزولی شي.
[۵] او ته څه شي پوه کړې چې "حطمه" څه شی دی؟
[۶] (حطمه) د الله ﷻ بل کړی شوی اور دی.
[۷] هغه بل کړی شوی اور چې (حتی) په زړونو ورخېژي (او سوزوي یې).

---

(۱) زاد المسیر ج۸ ص۳۰۵
(۲) تفسیر الطبري ج۳۰ ص۲۹۱
(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۴۸۸
(۴) تفسیر الخازن ج۶ ص۵۶۵

[۸] یقیناً دا اور (دوزخ) به په (کفارو) باندې تړلی شوی (او دروازې به یې قلف کړی شوې) وي.
[۹] (البته) په داسې حال کښې چې کفار به په اوږدو (آتشي) ستنو کښې (معذب ګرځولي) کړې.

توضیحات او د مطلب خلاصه

۱_ په ﴿ وَيۡلٞ لِّكُلِّ هُمَزَةٖ لُّمَزَةٍ ﴾ کښې د ﴿ هُمَزَةٖ ﴾ او ﴿ لُّمَزَةٍ ﴾ دواړه کلمې د مبالغې صیغې دي چې په ترتیب سره د "هَمْز" _لکه "ضَرْب"_ او د "لَمْز" _لکه "ضَرْب"_ څخه اشتقاقي شوې دي چې دواړه کلمې (هَمْز، لَمْز) اصلاً د تېل وهلو په معنی دي[۱].

که څه هم ذکرې شوې دواړه کلمې په دې مقام کښې علماوو کرامو په متعددو معناوو سره تفسیرې کړې دي[۲]، خو مونږ لیکو چې:

الف: د [القلم: ۱۱] ایت لاندې د الله ﷻ په توفیق اشاره شوې ده چې د "هَمْز" معنی دا ده چې په غیاب کښې د چا بدې او عیبونه بیان کړی شي.

ب: د [الحجرات: ۱۱] ایت لاندې تېر شوې دي _والحمد لله ﷻ_، چې "لَمْز" د عیب هغې پلټنې ته ویل کېږي چې مخامخ چا ته نسبت کړی شي چې ته دغسې او هغسې یې.

نو ذکر شوې دواړه کلمې د تکبر او غرور څخه نمایندګي کوي چې نور خلک ورته حقیر وبرېښي او خپل خان ورته د نورو څخه پورته څرګند شي.

یعنې معنوي هلاک او یا د دوزخ کنده د الله ﷻ په نزد د هر هغه چا دپاره ټاکلې شوې ده کوم چې په غیاب کښې د خلکو عیبونه بیانوي او همدارنګه ورته مخامخ د عیبونو نسبت کوي او په پیغورونو سره یې کنځي.

تعدید څه معنی؟

۲_ په ﴿ ٱلَّذِي جَمَعَ مَالٗا وَعَدَّدَهُۥ ﴾ کښې د تکبر خپلولو وجې ته اشاره ده او د "عَدَّدَه" کلمې پکښې د "تَعْدِيد" _لکه "تَكْرِيم"_ څخه اشتقاق موندلی دی، چې د تیارولو او چمتو کولو معنی ورکوي[۳]. یعنې نوموړي خکه تکبر خپل کړی دی او خلک حقیر ګڼي چې ډېر مالونه یې راغونډ کړي دي او د راتلونکي عمر دپاره یې تیار ساتلي دي. نوموړی ګومان کوي چې دغه مالونه به ورته همېشه والی ورکړي او د مصیبتونو او ناخوالو څخه به یې په دوامداره توګه بچ وساتي.

همدې مضمون ته په نورو نصوصو کښې هم اشاره شوې ده، لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَجَمَعَ فَأَوۡعَىٰٓ ﴾ [المعارج: ۱۸] یعنې او مجرم هغه څوک دی چې مالونه راجمعه کوي او ساتي یې.

(۱) لسان العرب ج۵ ص۴۲۶، ۴۰۶
(۲) زاد المسیر ج۸ ص۲۰۶
(۳) القاموس المحیط ج۳ ص۱۶۹

ب: نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ فِتْنَةً وَإِنَّ فِتْنَةَ أُمَّتِي الْمَالُ»[۱] يعنې يقيناً د هر امت دپاره د امتحان يو څيز شتون لري (چې ورباندې ازمويل كيږي) او يقيناً زما د امت امتحان مال دی (چې په همدې سره د امتحان لاندې نيول كيږي).

د "حُطَمَة" معنى

۳ـ په ﴿كَلَّا لَيُنۢبَذَنَّ فِى ٱلْحُطَمَةِ﴾ كښې د ﴿ٱلْحُطَمَةِ﴾ كلمه د "حَطَمَ" ـلكه "ضَرَبَ" ـ څخه اشتقاقه شوې ده او مونږ د الله ﷻ په توفيق د [النمل:۸] ايت لاندې ليكلي دي چې دا د چيت پيت كرخولو معنى وركوي، خو په دې مقام كښې پخپله ايتونو تفسيره كړې ده.

يعنې ذكر شوي متكبر انسان ته دنياوي مالونه نجات نه شي وركولى نو هرومرو او ضرور به په "حُطَمَة" كښې ورواچول شي، او ته څه شي پوه كړې چې "حُطَمَة" څه شى دى او څومره مهلك ځاى دى؟، "حُطَمَة" د بل چا نه بلكې د الله ﷻ اور دى چې لا پخوا بل كړى شوى دى.

همدې مضمون ته نبي كريم ﷺ داسې اشاره كړې ده چې: «أُوقِدَ عَلَى النَّارِ أَلْفَ سَنَةٍ حَتَّى احْمَرَّتْ ثُمَّ أُوقِدَ عَلَيْهَا أَلْفَ سَنَةٍ حَتَّى ابْيَضَّتْ ثُمَّ أُوقِدَ عَلَيْهَا أَلْفَ سَنَةٍ حَتَّى اسْوَدَّتْ فَهِيَ سَوْدَاءُ مُظْلِمَةٌ»[۲] يعنې د دوزخ اور زر كاله بل كړى شو ترڅو تك سور وګرځېد بيا زر كاله بل شو ترڅو تك سپين وګرځېد بيا زر كاله بل كړى شو ترڅو تك تور وګرځېد، نو دا اور اوس تك تور (او) تياره دى.

هېر مو نه شي

۴ـ هېر مو نه شي چې د دوزخ اور د زړونو په شمول د كفارو په ټولو اندامونو باندې بلېږي او د سوزولو څخه وروسته دغه اندامونه د بيا-بيا سوزولو دپاره بيا-بيا په ابدي توګه تجديدېږي.

خو په ﴿ٱلَّتِى تَطَّلِعُ عَلَى ٱلْأَفْـِٔدَةِ﴾ كښې د ﴿ٱلْأَفْـِٔدَةِ﴾ په كلمې باندې ځكه صراحت نازل شوى دى (والله ﷻ أعلم) چې هغه كفري عقيده په زړونو كښې قرار لري د كومې په سبب چې كفار په دائمې توګه په دوزخ كښې غورزولي كيږي.

يعنې د دوزخ اور هغه اور دى چې په زړونو باندې هم په سوزولو سره ورخېژي او ورباندې بلېږي.

يادونه

۵ـ په ﴿إِنَّهَا عَلَيْهِم مُّؤْصَدَةٌ﴾ كښې د ﴿مُّؤْصَدَةٌ﴾ د كلمې غوندې يوه كلمه په [البلد:۲۰] ايت كښې هم نازله شوې ده چې مونږ هلته د الله ﷻ په توفيق ښه تشريح كړې ده نو بيا تشريح كولو ته يې څه اړتيا نه ګورو. يعنې يقيناً د دوزخ اور به په كفارو باندې بند كړى شوى او قلف كړى شوى وي چې د همېشه دپاره به پكښې پراته وي، العياذ بالله.

---

[۱] مسند احمد بن حنبل ج ۶ ص ۱۵۲
[۲] جامع الترمذي ج ۲ ص ۸۶

يو اعرابي تحليل

۶_ د ﴿ فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ﴾ کښې د ﴿ عَمَدٍ ﴾ کلمه د "عَمُود" _لکه "غُرُوب"_ جمعه ده چې د ستنو معنی ورکوي[۱]، او عبد الله بن عباس رضي الله عنهما دغه ستنې د اور په ستنو سره تفسيرې کړې دي[۲]. دا د يو پلوه، او د بله پلوه ذکر شوی ايت د اعراب په لحاظ لاندې دوه احتماله درلودلی شي[۳]:

الف: چې د خپل متعلق "کَائِنِين" په ملحوظ د ﴿ عَلَيْهِم ﴾ د ضمير څخه حال واقع شي. يعنې په کفارو باندې به په داسې حال کښې د دوزخ دروازې تړلې شوې او قلف کړی شوې وي چې د اور په اوږدو ستنو کښې به معذب ګرځولی کېږي.

پاتې شوه دا خبره چې دغه د اور د اوږدو ستنو تعذيب به په څه کيفيت سره وي؟، نو دغه کيفيت يوازې الله ﷻ ته معلوم دی او بس[۴].

ب: چې دا د خپل متعلق (کَائِنَة) په ملحوظ د ﴿ مُؤْصَدَةٌ ﴾ دپاره صفت وګڼلی شي. يعنې په کفارو باندې به د دوزخ د دروازې تړل په اتشي اوږدو سيخانو کښې صورت ونيسي، ته به وايې چې دا ډېرې اوږدې ستنې دي. شايد چې دغه سيخان به هغو سيخانو ته ورته وي کوم چې په دنيا کښې د ځينو دوکانونو د قلف کولو په ارتباط په کار اچولی کېږي، والله ﷻ اعلم.

په همدې ځای باندې د "الْهُمَزَة" سورت پښتو ترجمه او تفسير ختم شو.

اللَّهُمَّ أَجِرْنَا مِنَ النَّارِ وَمِنْ غَضَبِ الْجَبَّارِ. الْعِزَّةُ لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ.

۱۴۲۶/۳/۲۵ هـ ق = ۱۳۸۴/۱/۱۵ هـ ش.

---

(۱) لسان العرب ج۳ ص۳۰۴

(۲) الدر المنثور ج۸ ص۶۲۵

(۳) تفسير ابي السعود ج۹ ص۱۹۱؛ تفسير البغوي ج۴ ص۵۲۴

(۴) تفسير الطبري ج۳۰ ص۲۹۶

الفيل (١٠٥)

سریزه

۱ـ د دې سورت نوم (الْفِيل) د همدې سورت په لومړنۍ ایت کښې نازل شوی دی.
۲ـ دا سورت په اتفاق سره مکي سورت دی[۱].
۳ـ د دې سورت ټول ایتونه فقط پنځه (۵) دي[۲].
۴ـ ټولې کلمې يې فقط شل (۲۰) دي[۳].
۵ـ ټول حرفونه يې فقط شپږ نوي (۹۶) دي[۴].
۶ـ د دې سورت (الْفِيل) او د وړاندېني سورت (الْهُمَزَة) تناسب په لاندې ډول دی:
الف: هلته د کافر بنیادم خیال راحکایت شوی دی چې دنیاوي مال يې د مصیبتونو څخه ساتونکی دی، او دلته د یوه مثال په ضمن کښې د همدغه خیال رد نازل شوی دی چې دنیاوي مال د الله ﷻ په اراده د مالدار دپاره د هلاکت سبب جوړ شوی دی.
ب: هلته د کفارو أخروي عذاب ته اشاره شوې وه او دلته يې دنیاوي عذاب ته اشاره کېږي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ۝١ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ۝٢ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ۝٣ تَرْمِيهِم بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ ۝٤ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ ۝٥﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.
[۱] ایا ته نه ګورې چې ستا رب ﷻ د فیل د ملګرو سره څه وکړه؟
[۲] ایا د دوی چل (او پټ تدبیر) يې بې نتیجې (او ضائع) ونه ګرځاوه؟ (حتی چې پخپله د همدوی په ضرر باندې تمام شو).
[۳] او ستا رب ﷻ د فیل په ملګرو باندې ټولګې ټولګې (سیلونه-سیلونه) مرغان ورواستول.
[۴] چې دغو مرغانو هغوی په ډبرو باندې ویشتل کومې چې د قرتکانو څخه عبارت دي.
[۵] نو ستا رب ﷻ د فیل ملګري د خوړلو شوو وښو (ګیاوو) غوندې وګرځول (لکه چې څاروي په شخوند سره وابنه میده میده کړي).

توضیحات او د مطلب خلاصه

۱ـ په ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾ کښې د "أَصْحَاب الْفِيل" په ذکر سره یوې قیصې

---

(۱) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۳۶۵
(۲) تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۲۵۴
(۳) تفسیر الخازن ج۶ ص۵۶۸
(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۴۹۶

ته اشاره ده چې ځینو علماوو کرامو ښه مفصله لیکلې ده[۱]، خو موږ يې د لنډون په غرض د څو ټکو په ذکر باندې اکتفاء کوو هغه دا چې:

الف: د "یَمَن" یو عیسوي مذهبه پاچا وه چې "اَبْرَهَه" نومېده، نوموړي په خپل تاتوبي (یمن) کښې یوه غټه کلیسا جوړه کړه چې د بیت الله ﷻ ځخه به د خلکو توجه همدې کلیسا ته واړوي او د حج دپاره به یوازې همدلته راځي او په دې ذریعه به ابراهیمي طریقې ته تغیر ورکړي.

ب: د دغه پلان د عملي کولو دپاره يې قصد وکړ چې بیت الله بالکل ونړوي.

ج: په همدې نیت د شل زره (۲۰۰۰۰) لښکرو او اتو یا دولسو فیلانو سره د مکې معظمې په لور روان شو، په دغه فیلانو کښې یو ډېر غټ او قوي فیل وه چې د "مَحْمُود" په نامه به يې یاداوه.

د: دغو لښکرو د مکې په سیمو کښې څه لوټماري هم وکړه چې د نبي کریم ﷺ د نیکه (عبد المطلب) دوه سوه (۲۰۰) اوښان هم د هغوی د پلوه لوټ شوه.

هـ: نو عبد المطلب د "ابرهه" سره لاندې سوال جواب وکړ:

ابرهه: ته ځنګه راغلی يې او څه غواړې (ای د منطقې مشره!)؟.

عبد المطلب: زه غواړم چې زما لوټ کړی شوي دوه سوه (۲۰۰) اوښان بېرته راوسپارې.

ابرهه: زما خیال وه چې ته به ډېر لوی سړی يې، ته به د خپلې عبادتګاه د نجات سوال وکړې، خو اوس راته ځرګنده شوه چې ته ډېر وروکی سړی يې چې یوازې د خپلو اوښانو د نجات په غم کښې بوخت يې.

عبد المطلب: زه د اوښانو خاوند یم او بیت الله خپل خاوند لري، هغه به ورته ستا د تخریب ځخه نجات ورکړي (الله ﷻ به يې د تخریب ځخه بچ کړي).

ابرهه: زما د ارادې مخه ځوک نه شي بندولی.

عبد المطلب: ته پوهېږې او د بیت الله خاوند (الله ﷻ).

و: ابرهه د بیت الله په لور حرکت پیل کړ او غټ فیل (محمود) يې وهڅاوه چې په همدغه لور حرکت وکړي.

ز: دغه فیل هرې خوا ته د حرکت کولو دپاره چمتو وه خو د بیت الله طرف ته د حرکت ځخه يې ډډه وکړه، او وهلو ټکولو ورباندې هیڅ اثر وانه چاوه.

همدې مطلب ته په لاندې احادیثو کښې هم اشاره شوې ده:

اول: د حدیبیې د صلحې په موقع چې کله د نبي کریم ﷺ د سورلۍ اوښه هغه ځای ته ورسېده په کوم کښې چې بیا صلحه منعقده شوه نو سمدستي يې د وراندې تګ ځخه (د فیل غوندې) ډډه وکړه.

---

[۱] روح المعاني ج۳۰ ص۲۳۴؛ تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۴۹؛ تفسیر البغوي ج۴ ص۵۲۵؛ تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۲۵۷؛ سیرت ابن هشام ج۱ ص۵۰؛ تفسیر القرطبي ج۲۰ ص۱۸۷

صحابه وو کرامو ﷺ گومان وکړ چې اوښه سوده (ستومانه) شوه خو نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې وفرمایل چې: «وَمَا ذَاكَ لَهَا بِخُلُقٍ وَلَكِنْ حَبَسَهَا حَابِسُ الْفِيلِ»[1] یعني دا اوښه نه ستومانه ده او نه یې دا عادت دی مګر د فیل بندوونکي (د وړاندې تګ څخه) بنده کړه (چې الله ﷻ دی).

دوهم: نبي کریم ﷺ د حجة الوداع په اوږده خطبه کښې فرمایلي دي چې: «إِنَّ اللهَ حَبَسَ عَنْ مَكَّةَ الْفِيلَ وَسَلَّطَ عَلَيْهَا رَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ»[2] یعني یقینًا الله ﷻ د مکې معظمې څخه فیل بند کړ او خپل پیغمبر او مؤمنان یې وربانديې مسلط کړه.

ح: لښکریان د بیت الله په لورې د حرکت په هڅو کښې وه چې د دریاب د پلوه سیلونه-سیلونه مرغان را اوچت شوه او د همدوی د پاسه یې د قرتکانو باران جوړ کړ او ټول یې تارومار کړه.

تَضلیل څه معنی؟

۲_ په ﴿ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ﴾ کښې د ﴿ تَضْلِيلٍ ﴾ کلمه د "ابطال" او "ضیاع" معنی ورکوي[3]. یعني ایا ستا رب ﷻ د أصحاب الفیل تدبیر (پلان) ضائع نه کړ او د همدوی په ضرر باندې یې تمام نه کړ؟

د "أَبَابِيل" معنی

۳_ په ﴿ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ﴾ کښې د ﴿ أَبَابِيلَ ﴾ کلمه علماوو کرامو په متعددو ډولونو سره تحلیله کړې ده[4] خو لنډ تحلیل یې دا دی چې: دغه کلمه د "جماعات" معنی ورکوي او د خپل لفظ څخه مفرد نه لري[5].

یعني ستا رب ﷻ په هغوی باندې سیلونه-سیلونه او ټولګي-ټولګي مرغان ورمسلط کړه چې بنیاد یې ورویست او بیت الله ته یې نجات ورکړ.

دا څنګه مرغان وه؟

۴_ د دغو مرغانو په څرنګوالي کښې علماوو کرامو ډېر څه لیکلي دي[6]، خو مونږ یې د لاندې ټکو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

الف: دغه شین رنګي مرغان وه چې مښوکې یې زیړې وې او په شکل کښې هغو مرغیو ته ورته وه کومو ته چې مونږ په پښتو کښې "توتکی" وایو.

ب: هر یوه مرغه د خپله خانه سره درې قرتکانې اوچت کړې وه چې یو به یې په مښوکه کښې،

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۳۷۸
(۲) صحیح مسلم ج۱ ص۴۳۸
(۳) تفسیر القرطبي ج۲۰ ص۱۹۵
(۴) زاد المسیر ج۸ ص۳۱۲؛ روح المعاني ج۳۰ ص۲۳۶
(۵) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۵۱
(۶) الدر المنثور ج۸ ص۶۳۰؛ تفسیر الطبري ج۳۰ ص۲۹۸

نیولی وه او دوه به یې په دواړو پښو کښې کلک کړي وه، خو کله به چې د لښکریانو په سر باندې برابر شو نو درېواړه به یې ورباندې ورخوشې کړې.

د "سجیل" او "عَصف" معناوې

۵ـ په ﴿ تَرْمِيهِم بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ ﴾ کښې د "سِجِّيل" د کلمې په ارتباط مونږ د الله ﷻ په توفیق د [هود:۸۲] ایت لاندې د تحلیل په ضمن کښې لیکلي دي چې دغه کلمه د هغې ختې څخه عبارت ده کومه چې په اور سره کلکه شوې او پخه شوې وي چې په پښتو کښې ترې په قرتکاڼي سره تعبیر کېدلی شي.

او د [الرَّحمن:۱۲] ایت لاندې مونږ لیکلي دي ــ والحمد لله ﷻ ــ چې عبد الله بن عباس رضی الله عنهما د "عَصْف" کلمه په وښو سره تفسیره کړې ده.

یعنې ذکرو شوو مرغانو یرغلګر لښکریان په قرتکاڼو باندې وویشتل او داسې یې میده- میده کړه لکه د څارویو د پلوه چې واښه جویلي شوي او خوړلي شوي وي.

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي چې: ذکره شوې د اصحاب الفیل واقعه په کوم تاریخ پېښه شوې وه؟

مونږ وایو چې: په دې باره کښې یو صحابي ﷺ وایي چې: «وُلِدْتُ أَنَا وَرَسُولُ اللهِ ﷺ عَامَ الْفِيلِ»[1] یعنې زه او رسول الله ﷺ د فیل په کال کښې تولد شوي یاستو.

بلکې نبي کریم ﷺ د همدغې واقعې څخه فقط پنځوس ورځې وروسته تولد شوی دی[2]، ته به وایې چې دا به دې ته اشاره وه چې الله ﷻ خپل کور د نصاراوو د تسلط څخه بچ وساته ترڅو ورباندې خپل آخر الزمان پیغمبر ﷺ مسلط وګرځوي.

په همدې ځای د الله ﷻ په توفیق د "الْفِيل" سورت پښتو ترجمه او تفسیر ختم شو.

اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا شَفَاعَةَ نَبِيِّ آخِرِ الزَّمَانِ ﷺ.

۱۴۲۶/۳/۲۶ هـ ق - ۱۳۸۴/۱/۱۶ هـ ش.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۲۰۳؛ مسند أحمد بن حنبل ج۶ ص۲۶۶

(۲) تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۲۶۲

قریش (۱۰۶)

سریزه

۱_ د دې سورت په نامه (قُرَیْش) باندې دهمدې سورت لومړنی ایت مشتمل دی، او دغه نوم د دې سورت دپاره د عنوان حیثیت لري چې د مطالبو مهم ټکي یې په همدوی (قریشو) پورې اړه لري.

۲_ دا سورت مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې په مکه معظمه کښې نازل شوی دی[1].

۳_ د دې سورت ټول ایتونه فقط څلور (۴) دي[2].

۴_ ټولې کلمې یې فقط اولس (۱۷) دي[3].

۵_ ټول توري یې فقط درې اویا (۷۳) دي[4].

۶_ د دې سورت (قُرَیْش) مناسبت د وړاندېنې سورت (الفِیل) سره دومره قوي دی چې ځینو علماوو کرامو په دواړو سورتونو باندې د یوه سورت ګومان کړی دی[5]، چې دواړه په مکه معظمه او په قریشو پورې د زیات ارتباط درلودونکی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ ۝١ إِۦلَٰفِهِمْ رِحْلَةَ ٱلشِّتَآءِ وَٱلصَّيْفِ ۝٢ فَلْيَعْبُدُوا۟ رَبَّ هَٰذَا ٱلْبَيْتِ ۝٣ ٱلَّذِىٓ أَطْعَمَهُم مِّن جُوعٍ وَءَامَنَهُم مِّنْ خَوْفٍۭ ۝٤﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] (مونږ) د قریشو د ملازم ګرځولو.

[۲] (یا په بل عبارت:) د قریشو خپل د ژمي او اوړي د تجارتي سفرونو سره د ملازم ګرځولو دپاره (مونږ اصحاب الفیل تارمار کړه که نه نو تجارتي سفرونو به یې ادامه نه وی کړې).

[۳] نو قریش دې خاص د همدغه کور (بیت الله) د رب ﷻ عبادت وکړي (او د شرکیاتو او کفریاتو څخه دې ډډه وکړي).

[۴] هغه رب ﷻ چې قریشو ته یې د لوږې څخه خواړه ورکړي دي (ماړه کړي یې دي) او د ډار څخه یې امن ورکړی دی.

توضیحات او د مطلب خلاصه

په دې مقام کښې باید لاندې نکات هېر نه کړی شي:

---

(۱) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۳۶۵
(۲) تفسیر البغوي ج۴ ص۵۲۹
(۳) تفسیر الخازن ج۶ ص۵۷۴
(۴) اللباب في علوم الکتاب ج ۲۰ ص۵۰۳
(۵) روح المعاني ج ۳۰ ص۲۳۸

۱_ په ﴿ لِإِيلَٰفِ قُرَيْشٍ ﴾ کښې د "ل" توری اجلیه دی او په متعلق کښې یې علماوو کرامو کړ احتمالات لیکلي دي[1]، خو مونږ ته بهتره برېښي چې متعلق به یې مقدر وي چې په "فَعَلْنَا مَا فَعَلْنَا مِنْ إِهْلَاكِ أَصْحَابِ الْفِيلِ" سره ترې تعبیر کېدلی شي.

۲_ د "إِيلَاف" کلمه په اصل کښې "اءلاف" وه چې همزه یې په "ي" سره بدله شوې ده نو اصلي مصدر یې "أَلف" _لکه "ضَرَبَ"_ دی چې د لزوم او محبت معنی ورکوي[2].

۳_ د "قُرَيش" د کلمې په هکله مفسرینو کرامو ډېر څه لیکلي دي[3]، خو مونږ فقط دومره لیکو چې دا کلمه د هغې قبیلې نوم دی کومه چې د کعبې شریفې په شاواخوا کښې اوسېدونکې وه، په کومې پورې چې د نبي کریم ﷺ نسبي تعلق دی، کومه چې په خپل وخت کښې ډېره مخوره او با عزته قبیله وه.

۴_ په ﴿ إِۦلَٰفِهِمْ رِحْلَةَ ٱلشِّتَآءِ وَٱلصَّيْفِ ﴾ کښې د ﴿ إِۦلَٰفِهِمْ ﴾ کلمات د "إِيلَافِ قُرَيْشٍ" څخه بدل یا عطف بیان واقع شوی دی.

۵_ د ﴿ رِحْلَةَ ﴾ کلمه په "إِيلَافِ" سره منصوبه ده او ورته "مفعول به" ده[4]، او د تجارتي سفر څخه عبارت ده.

۶_ د ﴿ ٱلشِّتَآءِ ﴾ په کلمې سره د قریشو د ژمي تجارتي سفر ته اشاره ده چې د دوی قافلې به شام ته تلې راتلې چې ګرمه منطقه ده.

۷_ د ﴿ وَٱلصَّيْفِ ﴾ په کلمې سره د هغوی د اوړي تجارتي سفر ته اشاره ده چې تجارتي قافلې به یې یمن ته تلې راتلې چې سړه او یخه منطقه ده.

د پورتنیو نکاتو په ملحوظ د ایتونو مضمون داسې راځېږي چې: مونږ د دې دپاره په اصحاب الفیل باندې سیلونه‌سیلونه مرغان مسلط کړه او موقع مو ورنه کړه چې بیت الله ﷻ تخریب کړي ترڅو مونږ قریش د خپلو تجارتي سفرونو سره لازم وګرځوو چې نه یې د ژمي تجارت منقطع شي او نه د اوړي د تجارتي سفر څخه لاس په سر شي. که بالفرض اصحاب الفیل بیت الله تخریب کړی وی نو قریشو به په خپلو دوارو سفرونو کښې اعتبار د لاسه ورکړی وی.

نو تجارتي قافله به یې هم په امن کښې نه وی پاتې شوې او د نورو خلکو د قافلو او کاروانونو غوندې به د دوی قافلې او کاروانونه هم د چور او چپاول سره مخامخ شوې وی.

۸_ په ﴿ فَلْيَعْبُدُوا ﴾ کښې د "ف" توری د تفریع دپاره دی. یعني نو قریشو ته په کار دي چې خاص د همدغه (بیت الله) د رب ﷻ عبادت وکړي او بوتانو ته پکښې په اشتراک قائل نه شي، ځکه چې

---

(۱) البحر المحیط ج ۱۰ ص ۵۴۷؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج ۴ ص ۶۹۸؛ اللباب في علوم الکتاب ج ۲۰ ص ۵۰۳
(۲) لسان العرب ج ۹ ص ۱۰
(۳) تفسیر القرطبي ج ۲۰ ص ۲۰۲
(۴) تفسیر الکشاف ج ۴ ص ۸۰۲

الف: یوازې د همدغه "بیت الله" رب ﷻ هغوی د دغه بیت په برکت په ګېډه ماړه کړي دي چې د هره طرفه يې ورته د خوراک او څښاک پرېماني وررروانه کړې ده.

ب: یوازې د همدغه "بیت الله" رب ﷻ د دغه "بیت الله" په برکت هغوی ته ډاډ او امن په نصيب کړی دی چې په ټوله نړۍ کښې يې بدون د ډاره په ډاډه زړه تجارتي قافلې چلېږي او ګرځي راګرځي.

دغه مضمون په نورو ایتونو کښې هم نازل شوی دی. لاندې مثالونه يې ولولئ:

اول: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ أَوَلَمْ نُمَكِّن لَّهُمْ حَرَمًا ءَامِنًا يُجْبَىٰٓ إِلَيْهِ ثَمَرَٰتُ كُلِّ شَىْءٍ رِّزْقًا مِّن لَّدُنَّا ﴾ [القصص:۵۷] یعنې ایا مونږ د قریشو دپاره حرم شریف د امن ځای نه دی ګرځولی چې هر ډول میوجات ورته (د هره طرفه) ورغونډول کېږي، ترڅو مونږ ورته د خپله جانبه (روزي ورکړو) روزي ورکول.

دوهم: ﴿ أَوَلَمْ يَرَوْاْ أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا ءَامِنًا وَيُتَخَطَّفُ ٱلنَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ ﴾ [العنکبوت:۶۷] یعنې ایا قریش (مشرکان) نه ګوري چې یقیناً مونږ (ورته) حرم شریف د امن ځای ګرځولی دی حال دا چې خلک د دوی په چاپېریال کښې تښتولي کېږي (چورکېږي او وژل کېږي).

په همدې ځای د "قُرَيْش" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللَّهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِنَا وَآمِنْ رَوْعَاتِنَا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

۱۴۲۶/۳/۲۷ هـ ق - ۱۳۸۴/۱/۱۷ هـ ش.

الماعون (۱۰۷)

سریزه

۱_ دا سورت (اَلْمَاعُون) په خپل نامه باندې تمام شوی دی چې [۷] ایت یې په همدې کلمه باندې ختم شوی دی.

۲_ په دې سورت کښې علماء کرام اختلاف لري چې مکي دی او که مدني دی[۱]؟، ځینې علماء کرام وایي چې: د دې سورت ځینې ایتونه مکي دي او ځینې نور یې چې د منافقانو حال پکښې تشریح شوی دی مدني دي[۲]. مونږ ته همدغه نظر په زړه پورې برېښي، والله ﷻ اعلم.

۳_ د دې سورت ټول ایتونه اوه (۷) دي[۳].

۴_ ټولې کلمې یې پنځه ویشت (۲۵) دي[۴].

۵_ ټول حرفونه یې یو سلو درویشت (۱۲۳) دي[۵].

۶_ په وړاندېني سورت (قُرَیش) کښې د مفهوم د عموم په ملحوظ ټول بندګان هڅولي شوي وه چې د خپل رب ﷻ د نعمتونو شکریه وکړي او په اخلاص سره یې عبادت وکړي، او په دې سورت (اَلْمَاعُون) کښې د ناشکرانو دپاره تهدید نازل شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿أَرَءَيْتَ ٱلَّذِى يُكَذِّبُ بِٱلدِّينِ ۝١ فَذَٰلِكَ ٱلَّذِى يَدُعُّ ٱلْيَتِيمَ ۝٢ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ ٱلْمِسْكِينِ ۝٣ فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ۝٤ ٱلَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ۝٥ ٱلَّذِينَ هُمْ يُرَآءُونَ ۝٦ وَيَمْنَعُونَ ٱلْمَاعُونَ ۝٧﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] (ای پیغمبره!) ته خبر راکړه چې هغه کس کوم چې په جزا (قیامت) سره تکذیب کوي (څوک دی او څه خاصیت لري؟).

[۲] (که ته یې نه پېژنې) نو دغه تکذیب کوونکی هغه څوک دی کوم چې یتیم ټېل وهي (خپل حق نه ورکوي).

[۳] او (هم) د مسکین د خوراک (په ورکړې) باندې تېزول نه کوي (او نه په خپله خوراک ورکوي).

[۴] نو (عقیدوي منافقانو) لمونځ کوونکو ته معنوي هلاک (او افسوس) دی (چې د مشرکانو تګلاره تعقیبوي).

---

(۱) روح المعاني ج۳ ص۲۴۱
(۲) البحر المحیط ج۱۰ ص۵۵۲؛ تفسیر الکشاف ج۴ ص۸۰۳
(۳) تفسیر البغوي ج۴ ص۵۳۱
(۴) تفسیر الخازن ج۶ ص۵۷۷
(۵) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۵۱۱

[۵] هغه لمونځ کوونکي چې هغوی د خپلو لمونځونو څخه (د پوهې سره سره) غفلت کوونکي دي (چې د آدابو مراعات یې نه کوي).

[۶] هغه لمونځ کوونکي چې هغوی (په لمونځونو او نیکو عملونو کښې) ځان ښودانه کوي.

[۷] او (هم) کټیور شیان منعه کوي (چې نه فرضي حقوق ورکوي او نه عاریتي شیان).

توضیحات او د مطلب خلاصه

۱ ـ په دې مقام کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

الف: په ﴿أَرَءَيۡتَ ٱلَّذِي يُكَذِّبُ بِٱلدِّينِ﴾ کښې د ﴿أَرَءَيۡتَ﴾ کلمه د "أَخْبِرْنِي" په معنی ده[۱]، او په خطاب سره نبي کریم ﷺ مطلب دی[۲].

ب: د ذکرې شوې کلمې یو مفعول ﴿ٱلَّذِي يُكَذِّبُ بِٱلدِّينِ﴾ دی او دوهم مفعول یې مقدر دی چې په "مَا هُوَ" سره ترې تعبیر صورت نیولی شي[۳].

ج: د ﴿فَذَٰلِكَ ٱلَّذِي يَدُعُّ ٱلۡيَتِيمَ﴾ کښې د "ف" توری په جزائیه جمله باندې داخل دی چې:

د: د "ذَٰلِكَ" کلمه مبتدا ده او د ﴿ٱلَّذِي﴾ کلمه یې د خپلې صلې ﴿يَدُعُّ ٱلۡيَتِيمَ﴾ او په صله باندې د معطوفې جملې ﴿وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ ٱلۡمِسۡكِينِ﴾ په لحاظ خبر ده.

هـ: د دې جزائیه جملې شرطیه جمله مقدره ده، څه لرې نه ده چې په "فَإِنْ لَمْ تَعْرِفْهُ" سره ترې تعبیر وکړی شي[۴].

نو د پورتنیو ټکو په بنیاد به د ایتونو مضمون داسې راوخېژي چې:

ای پیغمبره! ته خبر راکړه چې هغه کس (کوم چې د جزا د ورځې تکذیب کوي او عقیده وربانديې نه لري) څوک دی او څنګه بنیادم دی؟. که نوموړی ته نه پېژنې نو زه به یې درو پېژنم:

ذکر شوی تکذیب کوونکی هغه څوک دی کوم چې یتیم ټېل وهي (حق نه ورکوي) او کوم چې مسکین ته نه پخپله خوراک ورکوي او نه وربانديې بل څوک هڅوي چې دغه کار وکړي، همدارنګه نوموړی کس دغسې نور غیر اخلاقي او غیر انساني أقوال او افعال خپلوي.

سوالونه او جوابونه

۲ ـ په دې سورت کښې د سړي په ذهن کښې لاندې سوالونه راپیداکېږي:

الف: که څوک وایي چې: دغه سورت خو د مشرکانو د خاصیتونو په بیان سره پیل شوی دی، نو د ﴿فَوَيۡلٞ لِّلۡمُصَلِّينَ﴾ د کلماتو په نزول کښې څه حکمت دی حال دا چې مشرکانو خو د لمانځه سره هیڅ ارتباط نه درلود؟

(۱) روح المعاني ص۲۴۱
(۲) تفسیر ابي السعود ج۹ ص۲۰۳
(۳) البحر المحیط ج۱۰ ص۵۵۲
(۴) تفسیر الکشاف ج۴ ص۸۰۲

مونږ وایو چې: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما (رئیس المفسرین) په نزد دلته د "الْمُصَلِّينَ" څخه منافقان مطلب دي[1]، کومو چې د مشرکانو غوندې نه د جزا په ورځې عقیده درلوده او نه يې په بعث بعد الموت باندې ایمان درلود.

نو د ایت مضمون به داسې راوځېږي چې: نو منافقانو لمونځ کوونکو ته معنوي هلاک او حسرت دی چې د مشرکانو او مجاهرو کفارو غوندې د اُخروي جزا څخه پټ په زړونو کښې انکاري دي او عقیده ورباندې نه خپلوي.

ب: که څوک وایي چې: د منافقانو د خاصیتونو په بیان کښې الله ﷻ د ﴿ ٱلَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴾ ایت هم نازل کړی دی، نو ایا د لمانځه سهوه د منافقت علامه ده حال دا چې نبي کریم ﷺ پخپله هم په لمانځه کښې سهوه شوی دی[2]، چې په څلور رکعتي لمانځه کښې يې په دوه رکعتونو باندې سلام ګرځولی وه؟

مونږ وایو چې: دلته د ﴿ ٱلَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴾ کلمات د "عَنْ" په توري سره نازل شوي دي، دا توری په هغې سهوې او غفلت باندې دلالت کوي کوم چې د علم او پوهې سره سره صورت نیولی وي[3]، کوم چې د منافقانو خاصیت وه، کوم ته چې په لاندې نصوصو کښې اشاره شوې ده:

اول: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَإِذَا قَامُوٓاْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ قَامُواْ كُسَالَىٰ ﴾ [النساء: ۱۴۲] یعنې او کله چې منافقین لمانځه ته اوچتېږي نو په داسې حال کښې اوچتېږي چې مراوي وي (او سستي کوونکي وي).

دوهم: نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «تِلْكَ صَلَاةُ الْمُنَافِقِ يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشَّمْسَ حَتَّى إِذَا كَانَتْ بَيْنَ قَرْنَيِ الشَّيْطَانِ قَامَ فَنَقَرَهَا أَرْبَعًا لَا يَذْكُرُ اللهَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا»[4] یعني د منافق سړي لمونځ دا دی چې بې غمه ناست وي او د لمر مراقبت کوي آن تردې چې لمر د شیطان په دوه ښکرونو کښې واقع شي (غروب ته نژدې شي) نو په دغه وخت کښې نوموړی اوچت شي نو خپل لمونځ څلور ټونګې وکړي (په سرعت سره ورباندې تېر شي) چې الله ﷻ پکښې نه یادوي مګر ډېر کم (نو په لمانځه کښې يې نه خشوع وي او نه طمانینه).

لنډه دا چې که بالفرض د ﴿ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴾ په عوض "فِيْ صَلَاتِهِمْ سَاهُوْنَ" په "فِيْ" سره نازل شوی وی نو ذکر شوی اعتراض به څه بنیاد درلودلی وی او وارد شوی به وی.

د: که څوک وایي چې: په دې مقام کښې الله ﷻ د منافق په بیان کښې د ﴿ ٱلَّذِينَ هُمْ يُرَآءُونَ ﴾ کلمات هم نازل کړي دي، نو ایا په ریاکارۍ سره سړی منافق ګرځي؟

مونږ وایو چې: په یو نېک کار کښې ریاکاري په لاندې دوه وو صورتونو سره تحقق موندلی شي:

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۵۴؛ الدر المنثور ج۸ ص۶۴۲
(۲) سنن ابن ماجه ص۸۵
(۳) النهایة في غریب الحدیث والاثر ج۲ ص۴۳۰
(۴) صحیح مسلم ج۱ ص۲۲۵

اول: یوه هغه ریاکاري ده چې د عقیدې فساد ورسره ملګری نه وي لکه چې یو مؤمن سړی د دغه کار مرتکب وګرځي.

دوهم: بل هغه ریاکاري ده چې د عقیدې فساد ورسره ملګری وي او د باطني کفر څخه یې منشا اخستې وي. په دې مقام کښې همدغه دوهم ډول ریاکاري مطلب ده چې د عقیدوي منافقانو خاصیت دی او عملي منافقان (عاصیان مؤمنان) ترې خلاص دي.

هـ: که څوک وایي چې: د منافقانو په خاصیتونو کښې د ﴿ وَيَمْنَعُونَ ٱلْمَاعُونَ ﴾ ایت هم نازل شوی دی. نو پوښتنه دا ده چې: د "مَاعُون" کلمه څه معنی؟

مونږ وایو چې: دغه کلمه علماوو کرامو په متعددو معناوو سره تفسیره کړې ده چې تقریباً دولسو (۱۲) معناوو ته رسېږي[1]، خو مونږ ته هغه معنی غوره برېښي کومه چې شیخ المفسرین (الطبري) علیه الرحمة غوره کړې ده. هغه دا چې: دلته د "مَاعُون" څخه هغه مالي حقوق مطلب دي کوم چې د غنیانو په مالونو کښې د فقیرانو دپاره الله ﷻ فرض ګرځولي دي، لکه زکات، عُشر او داسې نور. او همدارنګه پکښې د استعمال هغه سامانونه مراد دي چې خلک یې په خپل منځکښې د عاریت په توګه یو تربله ورکوي، لکه کولنګ، تبر او داسې نور[2].

یعنې عقیدوي منافقان هغه کسان دي کوم چې د فقیرانو د فرضي حقوقو د ورکړې څخه منعه اختیاروي او هم د هغو سامانونو د ورکړې راکړې څخه اجتناب کوي د کومو ورکړه راکړه چې د خلکو ترمنځ د عاریت په توګه رواج لري او دود ده.

و: که څوک وایي چې: ایا د عاریتي سامانونو د ورکړې راکړې څخه ډډه کول هم د عقیدوي منافقت خاصیت دی حال دا چې دا کار خو په مؤمنانو کښې هم شته؟

مونږ وایو چې: د عاریتي سامانونو د ورکړې راکړې څخه ډډه کول هم د ریاکارۍ غوندې لاندې دوه معناوې لري:

اول: چې ډډه کول ترې د عقیدوي فساد په بنیاد نه بلکې د شومتیا په بنیاد صورت نیسي.

دوهم: چې عدم ورکړه په عقیدوي فساد باندې ولاړه وي چې د جزا په ورځ ایمان نه لري او تکذیب یې ورباندې خپل کړی وي. په دې مقام کښې همدغه دوهمه معنی مراده ده چې عقیدوي منافقانو پورې اختصاص لري.

په همدې ځای د الله ﷻ په توفیق د "اَلْمَاعُون" سورت پښتو ترجمه او تفسیر ختم شو.

اَللّٰهُمَّ لا تَجْعَلْنَا مِنَ الْمُصَلِّيْنَ الَّذِيْنَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُوْنَ.

۱۴۲۶/۳/۲۸ ق هـ - ۱۳۸۴/۱/۱۸ هـ ش.

(۱) زاد المسیر ج۸ ص۲۱۸؛ لسان العرب ج۱۳ ص۴۱۰؛ القاموس المحیط ج۴ ص۲۶۴
(۲) تفسیر الطبري ج۳۰ ص۳۲۰

الکوثر(۱۰۸)

سريزه

۱_ د دې سورت نوم (اَلْكَوْثَر) د همدې سورت په لومړني ايت کښې نازل شوی دی.

۲_ که څه هم ځينو علماوو کرامو ليکلي دي چې دا سورت مدني دی او د هجرت څخه وروسته نازل شوی دی[۱]، مګر مشهوره دا ده چې دا سورت مکي دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۲]. مونږ ته همدغه دوهم قول غوره برېښي چې جمهورو مفسرينو کرامو خوښ کړی دی[۳] او د سورت د بيان طرز هم د مکي سورتونو د بيان طرز ته ورته دی.

۳_ د دې سورت ټول ايتونه فقط درې (۳) دي[۴] او په ټول قرآن کريم کښې دا لنډکی سورت دی.

۴_ ټولې کلمې يې لس (۱۰) دي[۵].

۵_ ټول حرفونه يې دوه څلوېښت (۴۲) دي[۶].

۶_ وړاندېنی سورت (اَلْمَاعُون) د هغه چا په ذکر باندې ختم شوی وه کوم چې په ټولو بخيلانو کښې ډېر بخيل دی کوم چې مستحقينو ته د حقوقو د ورکړې څخه منعه کوي او د عاريت په توګه د سامان ورکړې راکړې ته هم تيار نه دی.

په دې سورت کښې د هغه چا ذکر ته اشاره کېږي کوم چې په ټولو جوادانو (سخيانو) بندګانو کښې ډېر جواد او سخاوت کوونکی دی کوم چې د ټولو عالمونو دپاره رحمت دی او هر چا ته يې خير رسېږي.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

﴿ إِنَّآ أَعْطَيْنَٰكَ ٱلْكَوْثَرَ ۝١ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَٱنْحَرْ ۝٢ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ ٱلْأَبْتَرُ ۝٣ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] يقينًا مونږ تاته زښت ډېر خير درکړی دی.

[۲] نو ته خاص د خپل رب ﷻ دپاره لمونځ کوه او (خاص د همده ﷻ دپاره) قرباني کوه (د نعمتونو شکرګزارۍ ته ادامه ورکړه).

[۳] يقينًا (ستا يادښت قطع شوی نه دی بلکې) ستا دښمن همدی مقطوع الذکر (ياد يې قطع شوی او مقطوع الخير) دی.

(۱) روح المعاني ج ۳۰ ص ۲۴۴
(۲) الدر المنثور ج۸ ص ۶۴۷
(۳) البحر المحيط ج ۱۰ ص ۵۵۵
(۴) تفسير الطبري ج ۳۰ ص ۳۲۰
(۵) تفسير الخازن ج ۶ ص ۵۱۹
(۶) اللباب في علوم الکتاب ج ۲۰ ص ۵۷۹

توضیحات او د مطلب خلاصه

۱_ د دې سورت دپاره مفسرینو کرامو ګڼ شان نزولونه لیکلي دي[۱]. خو مونږ يوازې يو شان نزول په لاندې ډول رانقلوو:

يوه ورځې د قريشو د مشرانو څخه يو مشر (العاص بن وائل) نبي کريم ﷺ مخاطب وګرځاوه چې: يقيناً زه ستا سره دښمني کوم او يقيناً ستا بنياد وتلی دی چې نارينه اولاد نه لرې.

بيا نوموړي خپلو انډيوالانو ته وويلې چې: "دَعُوهُ فَإِنَّمَا هُوَ أَبْتَرُ لَا عَقِبَ لَهُ لَوْ هَلَكَ إِنْقَطَعَ ذِكْرُهُ وَاسْتَرَحْتُمْ مِنْهُ"[۲] يعنې دغه سړی (محمد ﷺ) ترڅه وخته پورې پرېږدئ (حوصله ورته وکړئ) چې يقيناً دا سړی بنياد نه لري چې نارينه اولاد يې نشته، که چرته مړ شي نو ياد (او مسلک) به يې ختم شي او تاسو به ترې مستريح او بې غمه شئ.

نو الله ﷻ دغه سورت نازل کړ او د نوموړي کافر مشر خبرې يې رده کړې.

"کوثر" څه معنی؟

۲_ په ﴿ إِنَّآ أَعْطَيْنَٰكَ ٱلْكَوْثَرَ ﴾ کښې د "کَوْثَر" کلمه د مبالغې صيغه ده او د "کَثْرَة" _لکه "رَفْعَة"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د زياتوالي معنی ورکوي[۳]. په دې کلمه کښې د "و" توری د مبالغې دپاره اضافه شوی دی ترڅو په ډېر زيادت باندې دلالت وکړي.

پاتې شوه دا خبره چې دلته د ذکرې شوې کلمې څخه څه شی مراد دی؟، نو د دغې مرادې معنی په تعين کښې مفسرينو کرامو متعدد اقوال کړي دي چې تقريباً شپاړسو (۱۶)[۴] يا شپږ ويشتو (۲۶) قولونو ته رسېږي[۵]، مګر مونږ ته ډېر غوره قول هغه برېښي کوم چې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت شوی دی چې فرمايلي يې دي: «هُوَ الْخَيْرُ الَّذِي أَعْطَاهُ اللهُ إِيَّاهُ»[۶] يعنې کوثر هغه ډېر خير دی کوم چې الله ﷻ نبي کريم ﷺ ته ورکړی دی (لکه نبوت او قرآن يا لکه لوی شفاعت او د الله ﷻ رضامندي او يا لکه د امت ډېروالی او نور دنياوي او اُخروي نعمتونه).

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: د ذکر شوي ايت شريف په تفسير کښې زښت ډېر احاديث روايت شوي دي چې ځينو مفسرينو کرامو _رحمهم الله عزوجل_ يې يوه-يوه مجموعه په خپلو کتابونو کښې راحکايته کړې ده[۷] د مثال په توګه:

---

(۱) تفسير القاسمي ج۱۷ ص۲۷۴
(۲) اسباب النزول للواحدي ص۳۰۷؛ تفسير القاسمي ج۱۷ ص۲۷۳
(۳) لسان العرب ج۵ ص۱۲۳
(۴) تفسير القرطبي ج۲۰ ص۲۱۶؛ تفسير الطبري ج۳۰ ص۳۲۰
(۵) روح المعاني ج۳۰ ص۲۴۵؛ زاد المسير ج۸ ص۳۱۹
(۶) صحيح البخاري ج۲ ص۷۴۲
(۷) تفسير ابن کثير ج۴ ص۵۵۶؛ الدر المنثور ج۸ ص۶۴۷؛ تفسير الخازن ج۶ ص۵۸۴

الف: نبي كريم ﷺ په يوه حديث كښې فرمايلي دي چې: « وَهُوَ حَوْضٌ تَرِدُ عَلَيْهِ أُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ آنِيَتُهُ عَدَدَ النُّجُومِ »[1] يعني او (كوثر) داسې حوض دی چې زما أمت به ورباندې د قيامت په ورځ د اوبو څښلو دپاره ورتويږي چې لوښي (گيلاسونه) يې د ستورو د شمېر غوندې دي (زښت ډېر دي).

ب: نبي كريم ﷺ په يوه بل حديث كښې فرمايلي دي چې: «رَأَيْتُ نَهْرًا فِي الْجَنَّةِ حَافَّتَاهُ قِبَابُ اللُّؤْلُؤِ قُلْتُ مَا هَذَا يَا جِبْرِيلُ قَالَ هَذَا الْكَوْثَرُ الَّذِي أَعْطَاكَهُ اللهُ»[2] يعني ما د معراج په شپه په جنت كښې يوه داسې لښتی (ويالـه) وليده چې په غاړو باندې يې د ملغلرو خېمې ولاړې وې. ما ورېلې چې اى جبرائيله! دا څه شی دی؟ هغه ﷺ په جواب كښې ووېلې چې دا هغه كوثر دی چې الله ﷻ تاته دركړی دی.

نو پوښتنه دا ده چې: ايا د "كوثر" دپاره ستاسو ذكر شوی تفسير د ذكرو شوو دوارو احاديثو سره منافي نه دی چې "كوثر" پكښې په "حوض" او "نهر" سره تفسير شوی دی؟

مونږ وايو چې: په ذكرو شوو دوارو احاديثو كښې د "كَوْثَر" كلمه په "حَوض" او "نهر" سره د حصر په توگه نه ده تفسيره شوې ترڅو اعتراض وارد شي بلكې د مثال په توگه ورباندې تفسيره شوې ده چې دغه دواړه هم په (خير كثير) ډېر خير كښې شموليت لري.

دغه جواب ته د ځينو علماو كرامو په كلام كښې هم اشاره موندله كېږي[3].

لمونځ او قرباني

۴_ كه څه هم علماوو كرامو د ﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ﴾ ايت په ډېرو ډولونو سره تفسير كړی دی[4]، خو كوم ډول تفسير چې متبادر دی هغه دا دی چې:

نبي كريم ﷺ په ﴿فَصَلِّ﴾ كښې په مطلق لمانځه او په ﴿وَانْحَرْ﴾ كښې په مطلق قربانۍ باندې مكلف گرځولی شوی دی. نو حاصل به يې داسې راوخېژي:

اى پيغمبره! څرنگه چې الله ﷻ تاته زښت ډېر نعمتونه دركړي دي او د نعمتونو د وركړې لړۍ لا ادامه لري نو ته د دغو نعمتونو شكريه وكړه. نو:

الف: خاص د خپل رب ﷻ دپاره لمونځونه دروه او د شركياتو څخه خپل اجتناب ته ادامه وركړه.

ب: همدارنگه خاص خپل رب ﷻ ته قرباني كوه او د مشركانو د خاصيت څخه خپل ځان په ځنگ وساته چې د بوتانو په نامه قرباني كوي. او هم د خپلې قربانۍ غوښې په فقيرانو باندې توزيع كوه او د مشركانو د عادت څخه ډډه وكړه چې فقيرانو ته حقوق نه وركوي او هم د عاريت په توگه د سامانونو په وركړه باندې شومتيا كوي.

---

(۱) صحيح مسلم ج۱ ص۱۷۲
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۳
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۷۴۲
(۴) زاد المسير ج۸ ص۳۲۰

همدغه مضمون ته په نورو ایتونو کښې هم اشارې شوې دي. د مثال په توګه:

اول: الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴾ [الضحی:۱۱] یعنې او هر چې ستا د رب ﷻ نعمت دی) نو ته په هغه سره څرګندونه کوه (او شکرګزاري یې وکړه).

دوهم: الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَٱرْغَب ﴾ [ألم نشرح:۸] یعنې (نو کله چې ته د یوه عبادتي کار څخه فارغ شې نو په بل عبادتي کار باندې شروع کوه) او خپل رب ﷻ ته رغبت (او زارۍ) کوه (چې لا زیات توفیق درکړي).

دریم: الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿ قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾ [الأنعام:۱۶] یعنې ای پیغمبره! ووایه چې یقیناً زما لمونځ او زما قرباني او (هم) زما ژوند او زما مرګ خاص الله ﷻ لره دی چې د ټولو عالمونو رب دی (او هیڅ شریک ورته نشته).

د "شنأ" او "بتر" معناوې

۵- په ﴿ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ ٱلْأَبْتَرُ ﴾ کښې د "شانئ" کلمه د "شنأ" -لکه "ضرب"- څخه اشتقاقه شوې ده، چې د دښمنۍ معنی ورکوي[1]، او په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه د "العاص بن وائل" او د ده د امثالو څخه عبارت ده.

په همدې ایت کښې د "أبتر" کلمې د "بتر" -لکه "ضرب"- څخه اشتقاق موندلی دی، چې د خیر د یادېدلو څخه پرې کېدل او د نارینه اولاد نه درلودل او بالآخره د خساره او تاوان د موندلو معناوې لري[2].

په دې مقام کښې د بدلیت په لحاظ د ټولو معناوو اراده کول صحت لري. او دا څکه چې:

نوموړي العاص بن وائل نبي کریم ﷺ ته په دغو ټولو لحاظونو سره د "أبتر" لقب ورکاوه چې په مرګ سره به ستا یادېدنه د دنیا څخه ورکه شي او ته نارینه اولاد نه لرې او بالآخره ته مالدار نه یې او ستا پیروان فقیران دي.

نو حاصل به یې داسې راخېژي چې:

ای پیغمبره! ستا د دښمن اتهام واقعیت نه لري، نو ستا نوم به د قیامت تر ورځې پورې باقي وي او په اذانونو کښې به پنځه وخته یادېږي.

همدارنګه ته مقطوع البنیاد نه یې بلکې ټول مؤمنان ستا دپاره د اولادونو حیثیت لري چې ټول درباندې درودونه استوي او ټول دې د شفاعت په تمه دي، بالآخره ستا د پیروانو فقر هم د منځه تلونکی دی چې ډېر ژر به د ډېرو مالونو درلودونکي جوړ شي او ثروت به یې وده وکړي.

همدغه مضمون ته په نورو نصوصو کښې هم اشارې شوې دي. د مثال په توګه:

[1] مفردات الراغب ص۲۷۴

[2] لسان العرب ج۴ ص۳۸؛ القاموس المحیط ج۱ ص۲۱۰

الف: الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴾ [ألم نشرح:۴] يعني او مونږ ستا د گټې دپاره ستا يادونه اوچته کړې ده.

ب: الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ فَإِنَّ مَعَ ٱلْعُسْرِ يُسْرًا ۝ إِنَّ مَعَ ٱلْعُسْرِ يُسْرًا ﴾ [ألم نشرح:۵، ۶] يعني يقينًا د سختۍ سره اساني ده، يقينًا (د همدغې يوې) سختۍ سره (بله) اساني (هم) ده.

ج: نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې: «إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ بِمَنْزِلَةِ الْوَالِدِ أُعَلِّمُكُمْ»(۱) يعني يقينًا زه ستاسو دپاره د پلار په څېر يم چې تاسو ته (آن انساني حاجت ته د کيناستلو طريقه هم) دربنيم.

په همدې ځای باندې د الله ﷻ په توفيق د "الْكَوْثَر" سورت پښتو ترجمه او تفسير ختم شو.

اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا شَفَاعَةَ النَّبِيِّ ﷺ.

۱۴۲۶/۴/۱ هـ ق - ۱۳۸۴/۱/۲۰ هـ ش.

---

(۱) سنن ابي داوٗد ج۱ ص۳؛ مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۴۶

الکافرون (۱۰۹)

سریزه

۱_ د دې سورت نوم (الْكَافِرُون) د همدې سورت په لومړني ایت کښې نازل شوی دی.
۲_ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما ویلي دي چې: دا سورت په مکه معظمه کښې نازل شوی دی او مکي دی[1].
۳_ د دې سورت د ایتونو شمېر شپږ (۶) دی[2].
۴_ د کلماتو شمېر یې شپږویشت (۲۶) دی[3].
۵_ د حرفونو شمېر څلور نوي (۹۴) دی[4].
۶_ په دې سورت کښې په هغه مطلب باندې په تاکید سره صراحت نازل شوی دی په کوم باندې چې وړاندېني سورت (الْكَوْثَر) د اشارې په توګه دلالت کاوه هغه دا چې: ای کفارو! تاسو زما دښمنان یاست، زه به هیڅکله د خپلو دښمنانو سره سازش ونه کړم چې په عبادت کښې اخلاص د پښو لاندې کړم او د نعمتونو شکرګزاري هېره کړم.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ۝١ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ۝٢ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ۝٣
وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ۝٤ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ۝٥ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ۝٦﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر بار حمه الله ﷻ په نامه.
[۱] (ای پیغمبره!) ووایه چې: ای کفارو! (تاسو واورئ چې:)
[۲] زه د هغو معبودانو عبادت نه کوم د کومو چې تاسو عبادت کوئ.
[۳] او تاسو د هغه اقدس ذات عبادت کوونکي نه یاست چې زه یې عبادت کوم.
[۴] او زه د هغو معبودانو عبادت کوونکی نه یم د کومو چې تاسو لګیا یاست عبادت یې کوئ.
[۵] او تاسو د هغه اقدس ذات عبادت کوونکي نه یاست چې زه یې عبادت کوم.
[۶] تاسو لره خپل دین دی او ما لره خپل دین دی (زه د سازش څخه بېزار یم).

شان نزول او توضیحات

۱_ د دې سورت په هکله مفسرینو کرامو ګڼ شمېر شان نزولونه روایت کړي دي. لاندې مثالونه یې ولولئ:

(۱) الدر المنثور ج۸ ص۶۵۴
(۲) تفسیر البغوي ج۴ ص۵۳۵
(۳) تفسیر الخازن ج۶ ص۵۸۵
(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۵۲۷

الف: يو ځل د قريشو مشرانو العباس (چې په هغه وخت کښې د "رضي الله عنه" لايق نه وه) جرګه کړ چې ته خپل وراره محمد ﷺ ته ووايه چې زمونږ معبودانو (بوتانو) ته په څه درناوي قائل شي نو مونږ به ورباندې ايمان راوړو[1].

ب: يو ځل د قريشو ځينو مشرانو نيغ په نيغه نبي کريم ﷺ ته وړانديز وکړ چې: زمونږ سره څه سازش وکړه ترڅو ته زمونږ د دين څخه استفاده وکړې او مونږ ستا د دين څخه مستفيد وګرځو[2].

ج: يو ځل د قريشو مشرانو نبي کريم ﷺ ته بل ډول سازش وړاندې کړ چې: مونږ او تاسو ټول به يو کال يوازې د الله ﷻ عبادت کوو او بل کال به ټول (دواړه جانبه) د بوتانو عبادت کوو، دا د روغې جوړې يو صورت دی په کار دي چې ته يې قبول کړې[3].

د: يو ځل هغوی نبي کريم ﷺ ته وعده ورکړه چې: که ته زمونږ د بوتانو په هکله څه نرمي ځرګنده کړې نو مونږ به په تاباندې ايمان راوړو[4].

ه: هغوی ورته دا وړانديز هم کړی وه چې زمونږ بوتان (معبودان) مه تقبيحوه نو مونږ به زښت ډېر مالونه درکړو او که په قريشو کښې ستا هره ښايسته ښځه خوښه شوه هغه به په نکاح درکړو[5].

خو نبي کريم ﷺ د کفارو يو وړانديز هم قبول نه کړ بلکې په ډېرې کلکې لهجې سره يې هر يو وړانديز رد کړ.

کله چې دغه سورت نازل شو او هغوی د سازش کولو څخه نااميده شوه نو د نبي کريم ﷺ د شهيدولو پلان يې جوړ کړ او هجرت ته يې مجبور کړ چې د [الأنفال: ٣٠] ايت لاندې ورباندې د الله ﷻ په توفيق څه رڼا اچولې شوې ده.

سوالونه او جوابونه

٢- په دې مقام کښې لاندې سوالونه د سړي په ذهن کښې راولاړېږي:

الف: که څوک وايي چې: دغه دواړه ايتونه په مصداق کښې متحد دي چې: ﴿ لَآ أَعۡبُدُ مَا تَعۡبُدُونَ ﴾ [الكافرون: ٢] يعني زه د هغو معبودانو عبادت نه کوم د کومو چې تاسو عبادت کوئ، او ﴿ وَلَآ أَنَا۠ عَابِدٞ مَّا عَبَدتُّمۡ ﴾ [الكافرون: ٤] يعني او نه زه د هغو معبودانو عبادت کوونکی يم د کومو چې تاسو عبادت کوئ.

او همدارنګه دغه دواړه ايتونه په کلماتو او مصداق دواړو کښې متحد دي چې: ﴿ وَلَآ أَنتُمۡ عَٰبِدُونَ مَآ أَعۡبُدُ ﴾ [الكافرون: ٣] يعني او نه تاسو د هغه معبود عبادت کوونکی ياست چې زه يې

(١) زاد المسير ج٨ ص٣٢٢
(٢) تفسير القرطبي ج٢٠ ص٢٢٥
(٣) اسباب النزول للواحدي ص٣٠٧؛ تفسير المراغي ج٣٠ ص٢٥٥
(٤) الدر المنثور ج٨ ص٦٥٥
(٥) تفسير القرطبي ج٢٠ ص٢٢٧

﴿ وَلَآ أَنتُمۡ عَٰبِدُونَ مَآ أَعۡبُدُ ﴾ [الکافرون:۵] یعنې او نه تاسو د هغه معبود عبادت کوونکي یاست چې زه یې عبادت کوم.

نو پوښتنه دا ده چې: د څه حکمت په بنیاد د اولنیو دواړو ایتونو مصداق په تکرار سره نازل کړی شو او همدارنګه څه وجه ده چې په وروستنیو دواړو ایتونو کښې دوهم ایت تکراراً نزول وموند؟

مونږ وایو چې: د ذکرې شوې پوښتنې د جوابولو دپاره علماوو کرامو[1] ډېر جوابونه لیکلي دي، نو که څوک یې د لوستلو شوق لري همل‌ته دې مراجعه وکړي، مګر بهتر جواب یې ـ والله ﷻ اعلم دا دی چې:

ذکر شوي تکرار د تاکید دپاره صورت نیولی دی او دا خکه چې مشرکانو په سازش باندې ډېر زور اچولی وه او په بیا‌بیا یې وړاندیز کاوه. نو د هغوی د حال غوښتنه دا وه چې وړاندیز یې په تکراري او تاکیدي توګه رد شي ترڅو یې تمه غوڅه شي.

د دغه ډول رد یو نظیر په یوه حدیث کښې هم روایت شوی دی چې: یو ځل د بني هشامو قبیلې د نبي کریم ﷺ څخه اجازه وغوښته چې خپله یوه انجلۍ علي ﷺ ته په نکاح سره ورکړي حال دا چې علي ﷺ فاطمه رضي الله عنها په خپله نکاح کښې درلوده. نو نبي کریم ﷺ د هغوی غوښتنه د ممبر د پاسه په تکراري او تاکیدي توګه رده کړه او وې فرمایل چې: «فَلَا آذَنُ لَهُمْ ثُمَّ لَا آذَنُ لَهُمْ ثُمَّ لَا آذَنُ لَهُمْ»[2] یعنې زه به هغوی ته (د دغه کار) اجازه ورنه کړم، زه به هغوی ته اجازه ورنه کړم، زه به هغوی ته اجازه ورنه کړم.

لنډه دا چې په دې سورت کښې د سازش او کفري عبادت څخه په ډېره مؤکده طریقه برائت اعلان شوی دی.

دغه برائت ته په نورو ایتونو کښې هم اشارې شوې دي، د مثال په توګه: الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿ أَنتُم بَرِيٓـُٔونَ مِمَّآ أَعۡمَلُ وَأَنَا۠ بَرِيٓءٞ مِّمَّا تَعۡمَلُونَ ﴾ [یونس:۴۱] یعنې ای پیغمبره! مشرکانو ته ووایه چې تاسو د هغه خط السیر څخه بېزار یاست په کوم باندې چې زه عمل کوم او زه د هغه خط السیر څخه بېزار یم په کوم باندې چې تاسو عمل کوئ (زما او ستاسو ترمنځ جوړه او سازش ممکن نه دی).

ب: که څوک رایې چې: د دې سورت [۳، ۵] ایتونه خو د مشرکانو په هکله د الله ﷻ د پلوه اخبار بالغیب دی چې ای مشرکانو! تاسو د هغه اقدس ذات عبادت کوونکي نه یاست چې زه یې عبادت کوم. حال دا چې د همدغو مخاطبینو مشرکانو د جملې څخه ډېر کسان په ایمان باندې مشرف شوه چې د مکې معظمې د فتحې په ورځ خو ډلې-ډلې د الله ﷻ په دین کښې داخلې شوې او د الله ﷻ په عبادت مشغولې شوې؟!

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵٦۲؛ روح المعاني ج۳۰ ص۲۵۱
(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۲۹۰

مونږ وایو چې: په ذکروشوو دواړو ایتونو کښې په کفر سره موصوف کسان مخاطب ګرځولي شوي دي چې: ﴿ قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ ﴾ یعنې ورته ووایه چې ای کفارو! تاسو په همدغه کفري حالت کښې د سازش تر سیوري لاندې د الله ﷻ عبادت کوونکي نه یاست. او پوره واضحه ده چې ذکر شوي ایمان راوړونکي کسان د سازش تر سیوري لاندې په ایمان نه وه مشرف شوي چې اعتراض وارد شي.

ج: که څوک وایي چې: ایا د ﴿ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِىَ دِينِ ﴾ څخه نه ځرګندېږي چې: ای مشرکانو! تاسو په خپل دین باندې باقي اوسئ؟

مونږ وایو چې: دلته تهدید مطلب دی او تقریر مطلب نه دی، دغه ډول یو تهدید په بل ایت کښې داسې نازل شوی دی چې: ﴿ فَمَن شَآءَ فَلْيُؤْمِن وَمَن شَآءَ فَلْيَكْفُرْ ﴾ [الکهف:۲۹] یعنې نو که د چا خوښه وي نو هغه دې ایمان راوړي او که د چا خوښه وي نو هغه دې کافر پاتې شي (د قیامت ورځ راروانه ده هرڅوک به موافقه سزا یا جزا وګوري).

د دې سورت اهمیت

۳ـ دا سورت د عقیدې د تصحیح او د ایمان د اخلاص دپاره ډېر زیات اهمیت لري نو په ډېرو احادیثو کښې یې ذکر روایت شوی دی[1]. د مثال په توګه:

عبد الله بن عمر رضي الله عنه وایي چې: «رَمَقْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عِشْرِينَ مَرَّةً يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ وَفِي الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَقُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ»[2] یعنې ما د الله ﷻ پیغمبر ﷺ شل (۲۰) کرته ځارلي او لیدلی دی چې د ماښام څخه وروسته په دوه وو رکعتونو کښې او د سبا د لمانځه څخه وړاندې په دوه وو رکعتونو کښې به یې ﴿ قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ ﴾ او ﴿ قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ ﴾ قرائت کاوه.

په همدې ځای د "الْكَافِرُون" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللّٰهُمَّ إِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ تَوَلِّي الْكُفَّارِ وَمَحَبَّتِهِمْ.

۱۴۲٦/۴/۲ هـ ق - ۱۳۸۴/۱/۲۱ هـ ش.

(۱) الدر المنثور ج۸ ص۶۵۶
(۲) سنن النسائي ج۱ ص۱۵۴

النصر(۱۱۰)

سریزه

۱_ د دې سورت نوم (النّصر) د همدې سورت په لومړني ایت کښې نازل شوی دی او په همدې نامه سره د نورو سورتونو څخه جدا شوی دی.

۲_ ټول علماء کرام متفق دي چې دا سورت مدني سورت دی چې د هجرت څخه وروسته نازل شوی دی[1]، خو په دې خبره کښې چې د نبي کریم ﷺ د وفات څخه یې څومره وخت وړاندې او په کوم ځای کښې نزول موندلی دی؟ په لاندې ډول مختلف دي:

الف: اکثره علماء کرام وایي چې دا سورت د نبي کریم ﷺ د وفات څخه دوه کاله وړاندې هغه وخت نازل شوی دی کله چې نبي کریم ﷺ د خیبر د غزا څخه راستون شو[2].

په همدې قول باندې په ﴿ إِذَا جَآءَ نَصۡرُ ٱللَّهِ ﴾ کښې د "إذَا" کلمه هم دلالت کوي چې دغه کلمه په استقبال کښې استعمالېږي. یعنې کله چې په راتلونکي وخت کښې د الله ﷻ نصرت او فتحه راشي.

نو په دې ایت کښې یوه زېرې ته اشاره شوې ده چې په وروسته وخت کښې په معجزانه توګه ربښتیا شو.

ب: ځینې علماء کرام وایي چې: دغه سورت په حجة الوداع کښې په مِنَی مقام کښې نازل شوی دی، نو د دغه سورت د نزول څخه وروسته نبي کریم ﷺ فقط اتیا (۸۰) ورځې حیات وه او بیا وفات شو[3]، إنا لله وإنا إليه راجعون.

دوی وایي چې ذکره شوې د "إذَا" کلمه د استقبال دپاره نه ده بلکې د "إذْ" معنی ورکوي لکه چې په ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ مَغۡرِبَ ٱلشَّمۡسِ ﴾ [الکهف:۸٦] کښې د ﴿ إِذَا ﴾ کلمه د "إذْ" په معنی سره ده. یعنې ان تر دې چې ذو القرنین د لمر مغرب ته ورسېد (نه دا چې د لمر مغرب ته ورسېږي).

په هر تقدیر، دا سورت (النّصر) وروستنی کامل سورت دی چې وروسته ترې ایتونه نازل شوي دي خو بل کامل سورت ترې وروسته نه دی نازل شوی[4].

۳_ د دې سورت د ایتونو شمېر فقط درې (۳) دی[5].

۴_ د کلماتو شمېر یې فقط اولس (۱۷) دی[6].

۵_ د حرفونو شمېر یې فقط نهه شپېته (٦۹) دی[7].

٦_ په وړاندېني سورت (الْکَافِرُون) کښې نبي کریم ﷺ ته ارشاد نازل شوی وه چې د مشرکانو د

---

(۱) زاد المسیر ج۸ ص۳۲۴
(۲) البحر المحیط ج ۱۰ ص۵٦۲؛ تفسیر أبي السعود ج۹ ص۲۰۸
(۳) تفسیر القرطبي ج ۲۰ ص۲۳۳
(۴) تفسیر القاسمي ج۱۷ ص ۲۸۰؛ تفسیر ابن کثیر ج۴ ص ۵٦۲
(۵) تفسیر البغوي ج۴ ص۵۳٦
(٦) تفسیر الخازن ج٦ ص۵۸۸
(۷) اللباب في علوم الکتاب ج ۲۰ ص۵۳۷

دين څخه برائت اعلان کړه او په دې سورت (النَّصْر) کښې د همدغه ارشاد نتائجو ته اشاره کړې چې ستا دين به په ټولو اديانو باندې غلبه مونده کړي او ټول به محوه کړي، که بالفرض ته د هغوی سره سازش وکړې او يا دې ورسره سازش کړې وی نو نتيجه به معکوسه وي. او دا ځکه چې مخلوط دين د الله ﷻ دين نه دی بلکې ﴿ أَلَا لِلَّهِ ٱلدِّينُ ٱلۡخَالِصُ ﴾ [الزمر:۳] يعنې اګاه اوسئ چې خاص الله ﷻ ته سوچه دين (مقبول) دی او بس.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ إِذَا جَآءَ نَصۡرُ ٱللَّهِ وَٱلۡفَتۡحُ ﴿١﴾ وَرَأَيۡتَ ٱلنَّاسَ يَدۡخُلُونَ فِي دِينِ ٱللَّهِ أَفۡوَاجٗا ﴿٢﴾
فَسَبِّحۡ بِحَمۡدِ رَبِّكَ وَٱسۡتَغۡفِرۡهُۚ إِنَّهُۥ كَانَ تَوَّابَۢا ﴿٣﴾ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] (ای پیغمبره!) هغه وخت چې د الله ﷻ نصرت (په دښمن باندې غلبه) او هم د مکې معظمې فتحه درغله (درته حاصله شوه).

[۲] او (هم هغه وخت چې کله) تا خلک وليده چې د الله ﷻ په دين (اسلام) کښې ډلې-ډلې داخلېږي.

[۳] نو (په دغه وخت کښې) د خپل رب ﷻ د حمد سره تسبيحات وايه او مغفرت ترې غواړه. يقينًا ستا رب ﷻ ډېر توبه قبلوونکی دی.

توضيحات

۱ـ د ټولو مفسرينو کرامو په نزد په ﴿ إِذَا جَآءَ نَصۡرُ ٱللَّهِ وَٱلۡفَتۡحُ ﴾ کښې د "الْفَتْح" څخه د مکې معظمې فتحه مراده ده[۱] چې د هجرت په اتم کال د روژې په مياشت کښې واقع شوې وه.

د دې فتحې په تعقيب نبي کريم ﷺ د حنين او طائف غزاګانې وکړې او ښه پرېمانه غنيمتونه لاس ته ورغله، د دغو غزاګانو او په تېره بيا د مکې معظمې د فتحې قيصې د سيرت کتابونو مفصلې ليکلې دي او ځينو مفسرينو کرامو هم ورباندې ښه پوره رڼا اچولې ده[۲]. هيله ده چې علاقمندان هملته مراجعه وکړي.

"نَصر" او "فَتح" څه فرق لري؟

۲ـ په ذکر شوي ايت کښې ﴿ نَصۡرُ ٱللَّهِ ﴾ په دښمن باندې د غلبې څخه عبارت دی چې دښمن مقهور او ذليل وګرځوي. او فتح په يو ښار باندې د تسلط او قبضې لګولو معنی و رکوي[۳].

نو د مکې معظمې د فتحې په ورځ الله ﷻ خپل پيغمبر په هغو مشرکانو باندې غالب وګرځاوه

(۱) تفسير الطبري ج۳۰ ص۳۳۲؛ تفسير القاسمي ج۱۷ ص۲۸۱؛ تفسير ابن کثير ج۴ ص۵٦۳
(۲) تفسير الخازن ج٦ ص۵۸۸؛ تفسير البغوي ج۴ ص۵۳٦
(۳) البحر المحيط ج۱۰ ص۵٦۲؛ اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۵۳۸

کومو چې د همدغه پلرني ټاټوبي څخه شړلی وه او هم يې د همدغه ښار په شمول په نورو ښارونو باندې قبضه ورکړه لکه اوطاس، طائف او نور.

ډله ييز ايمان راوړل

۳ـ په ﴿ وَرَأَيْتَ ٱلنَّاسَ يَدْخُلُونَ فِى دِينِ ٱللَّهِ أَفْوَاجًا ﴾ کښې دېته اشاره ده چې د دغې فتحې په سبب د مجاهدينو په مقابل کښې په ټوله عربي جزيره کښې مقاومت ختم شو او څوک چې ساکت ناست وه هغوی هم خپل سکوت مات کړ او د توحيد په کلمه باندې يې اوازونه اوچت کړه. او دا ځکه چې تردغه وخته پورې به قبائلو ويلې چې: "اتْرُكُوهُ وَقَوْمَهُ فَإِنَّهُ إِنْ ظَهَرَ عَلَيْهِمْ فَهُوَ نَبِيٌّ صَادِقٌ"[۱] يعنې تاسو دا سړی (محمد ﷺ) د خپل قوم سره پرېږدئ (او نتيجې ته منتظر شئ) نو که چرته نوموړی په خپل قوم باندې غالب شو نو يقينًا دا رښتينی پيغمبر دی (او د ابرهه او نورو اصحاب الفيل غوندې غاصب نه دی)، نو کله چې مکه معظمه فتحه شوه ټولو قبائلو وربانديې ايمان راوړ.

د يوه حديث تازه مصداق

۴ـ د دغه ايت شريف په ارتباط نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ النَّاسَ دَخَلُوا فِي دِينِ اللهِ أَفْوَاجًا وَسَيَخْرُجُونَ مِنْهُ أَفْوَاجًا»[۲] يعنې يقينًا د الله ﷻ په دين (اسلام) کښې خلک ډلي-ډلي داخل شوه خو ژر ده چې د همدغه دين (اسلام) څخه به ډلې-ډلې ووځي.

د همدې حديث دپاره نن ورځ[۳] په افغانستان او عراق کښې تازه مصداق تحقق موندلی دی چې ډېر خلک ډلې-ډلې د اسلام څخه وځي او په کفر کښې داخلېږي.

البته دا هغه کسان دي چې د اسلام څخه يهوديت يا عيسويت ته اوښتي دي، د اسلام څخه د امريکايانو مسلک (مطلق ازادي) غوره او بهتره ګڼي، د کفارو په کفر باندې راضي دي، د کفارو تسلط په دغو ښارونو باندې حق بولي، د ښځو مخونه لوڅوي او د قرآن کريم مخ پټوي او غواړي چې قران کريم په ژوند کښې دستور العمل ونه ګرځي او داسې نور.

تسبيح او استغفار

۵ـ د يوه حديث مضمون دی چې: يوه ورځې عائشې رضي الله عنها وويلې چې: يا رسول الله! څه وجه ده چې ته د خپل عادت په خلاف دغه کلمې «سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ» ډېرې لولې؟

نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې: «جُعِلَتْ لِي عَلَامَةٌ فِي أُمَّتِي إِذَا رَأَيْتُهَا قُلْتُهَا»[۴] يعنې ماته د خپل رب ﷻ د پلوه په خپل اُمت کښې يوه نښه ښودلې شوې ده چې کله زه هغه وګورم نو زه به ذکري

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۶۱۶
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۵ ص۱۰۸
(۳) ۱۴۲۶/۴/۳ هـ ق - ۱۳۸۴/۱/۲۲ هـ ش
(۴) صحيح مسلم ج۱ ص۱۹۲

شوې کلمې ډېرې لولوم. ما دا نښه ولیده چې مکه معظمه فتحه شوه او خلک لګیا دي ډلې-ډلې د الله ﷻ په دین (اسلام) کښې داخلېږي. نو څکه ذکرې شوې کلمې د خپل عادت په خلاف ډېرې لولم.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۶ـ که څوک وایي چې: د څه حکمت په بنیاد ذکرو شوو کلمو د ډېرو لوستلو دپاره د دغه سورت د مضمون تحقق نښه ګرځولې شوې دی؟

مونږ وایو ـ والله ﷻ أعلم ـ: د دغه سورت د مضمون تحقق څکه نښه ګرځولې شوې دی چې د دغه مضمون په تحقق سره دېته اشاره ده چې: ای پیغمبره! اوس نو ستا د مبعوثیت مطلب پوره شو او په دنیا کښې ستا مکلفیت ختم شو چې خلک لګیا دي ډلې-ډلې په اسلام کښې داخلېږي او د شریعت په رڼا سره د کفر تیاره مغلوبېږي. نور نو ته خپل آخرت ته متوجه شه او د هغو خلاف الأولی کارونو د ارتکاب مغفرت وغواړه کوم چې د مکلفیت په دوران کښې ستا څخه صادر شوي دي.

همدغه مضمون په ډېرو احادیثو کښې منعکس شوی دی، د مثال په ډول:

الف: کله چې ذکر شوی سورت نازل شو نو نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې وفرمایل چې: «نُعِيَتْ إِلَيَّ نَفْسِي»[1] یعنې ماته د خپل مرګ خبر راکړی شو «كَأَنِّيْ مَقْبُوضٌ فِي تِلْكَ السَّنَةِ»[2] یعنې لکه چې یقینًا زه په دغه کال کښې قبض کړی شوی یم (مرم).

ب: د عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما د یوه حدیث مضمون دی چې: یو ځل أمیر المؤمنین عمر ﷺ ځینې صحابه کرام ﷺ وغوښتل چې د دوی په ډله کښې زه کم عمری صحابي هم شامل وم.

عمر ﷺ ټولو ته پوښتنه راجع کړه چې تاسو د ﴿إِذَا جَآءَ نَصْرُ ٱللَّهِ وَٱلْفَتْحُ﴾ د سورت څخه څنګه-څنګه مفهوم اخلئ؟.

ځینو صحابه وو کرامو ﷺ جوابونه ورکړه او ځینې ساکت پاتې شوه. ما په خپل نوبت کښې وویلې چې: د دې سورت څخه د نبي کریم ﷺ د وفات نښه معلومېږي چې رانژدې شوې ده او الله ﷻ یې په وفات باندې د خلکو په ډله ییزه توګه مسلمانېدل نښه ګرځولې دي.

امیر المؤمنین وویلې چې: «مَا أَعْلَمُ مِنْهَا إِلَّا مَا تَقُولُ»[3] یعنې زه د دې سورت څخه په بل هیڅ شي نه پوهېږم مګر په هغه شي چې ته یې وایې.

د "النَّصْر" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

۱۴۲۶/۴/۳ هـ ق - ۱۳۸۴/۱/۲۲ هـ ش.

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۴۶۶
(۲) تفسیر الطبري ج۳۰ ص۳۳۴
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۷۴۳

تبت (۱۱۱)

سریزه

۱ـ دا سورت (تَبَّتْ) په خپل نامه باندې پیل شوی دی.
۲ـ دا سورت په اتفاق سره مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].
۳ـ د دې سورت ټول ایتونه پنځه (۵) دي[۲].
۴ـ ټولې کلمې یې درویشت (۲۳) دي[۳].
۵ـ ټول حرفونه یې اوه اویا (۷۷) دي[۴].
۶ـ په وړاندېني سورت (النَّصْر) کښې اشاره شوې وه چې دا دین (اسلام) به ضرور کمال ته رسېږي او په نورو ادیانو به غلبه مونده کوي.

په دې سورت (تَبَّتْ) کښې د کفارو او معاندینو د مذبوحانه هلو ځلو یوه مثال ته اشاره کېږي چې مطلوبه نتیجه یې نه ده ورکړې بلکې پخپله د معاند کافر په ضرر تمامي شوي دي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ تَبَّتْ يَدَآ أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ۝١ مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُۥ وَمَا كَسَبَ ۝٢ سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ۝٣ وَٱمْرَأَتُهُۥ حَمَّالَةَ ٱلْحَطَبِ ۝٤ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ۝٥ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] د ابو لهب دواړه لاسونه (بلکې پخپله ابو لهب) دې خسارمند (او هلاک) شي، او نوموړی خسارمند (او هلاک) شوی دی.

[۲] د نوموړي مال او هغه شی کوم یې چې کسب کړی دی د نوموړي څخه د هیڅ عذاب مخه نه شي نیولی.

[۳] ژر ده چې نوموړی به داسې اور (دوزخ) ته داخل شي چې د لمبو خاوند (درلودونکی) دی.

[۴] او د نوموړي مېرمن به هم په داسې حال کښې (دوزخ ته) داخله شي چې د دوزخې خاشاکو اوچتوونکې به وي.

[۵] (او هم) به په داسې حال کښې (دوزخ ته داخله شي) چې په غاړه کښې به یې رسۍ وي چې د تاو کړی شوو تارونو څخه عبارت ده.

---

(۱) زاد المسیر ج۸ ص۳۲۵
(۲) تفسیر البغوي ج۴ ص۵۴۲
(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۵۴۸
(۴) تفسیر الخازن ج۶ ص۵۹۷

توضیحات او د مطلب خلاصه

۱_ د دې سورت شان نزول د الله ﷻ په توفيق د [الشعراء:۲۱۳] ایت لاندې بنه تفصیلوار لیکلی شوی دی والحمد لله ﷻ، نو هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

څو نکات

۲_ په دې مقام کښې د وضاحت دپاره څو نکاتو ته توجه په کار ده هغه دا چې:

الف: په ﴿ تَبَّتۡ يَدَآ أَبِي لَهَبٖ وَتَبَّ ﴾ کښې د "تَبَّتۡ، تَبَّ" دواړه کلمې د "تَبَاب" _لکه "عَذَاب"_ څخه اشتقاقي شوې دي، او مونږ د الله ﷻ په توفيق د [المؤمنون:۳۷] ایت لاندې لیکلي دي چې "تَبَاب" دوامدار خسران (معنوي هلاک) ته ویل کېږي.

ب: په ﴿ تَبَّتۡ ﴾ کښې د خسران غوښتنې ته اشاره شوې او په "تَبَّ" کښې د همدغې غوښتنې تحقق مرموز دی[1].

ج: د ﴿ يَدَآ أَبِي لَهَبٖ ﴾ کلمات پخپله د "أبو لَهَب" څخه کنایي دي، د همدې کبله په "تَبَّ" کښې همده ته د مفرد ضمیر راجع شوی دی او دواړو لاسونو ته یې د مثنی ضمیر نه دی راجع شوی چې "تَبَّتَا" یې نزول موندلی وی[2].

د: شاید چې د نوموړي څخه به په دواړو لاسونو سره د دې کبله تعبیر صورت نیولی وي چې یوه ورځې نوموړي خپل لاسونه پو کړه او بیا یې مخاطب وګرځول چې: ای زما دواړو لاسونو! تاسو ته دې خسران (تاوان) وي، زه خو په تاسو کښې هغه شی نه ګورم د کوم چې تاسو ته محمد ﷺ د مرګ څخه وروسته وعده درکوي[3].

ه: "أبو لهب" د نبي کریم ﷺ سکنی تره وه خو په عداوت او دښمنۍ کښې د پردیو کفارو (مشرکانو) څخه ډېر زیات وه.

د ښه وضاحت دپاره یوه قیصه ولولئ چې لنډیز یې په لاندې ډول دی:

اول: یو صحابي وایي چې یو ځل د ذو المجاز په بازار کښې نبي کریم ﷺ خلکو ته دعوت ورکاوه او هرې ډلې ته یې ارشاد فرمایل چې: «قُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ تُفْلِحُوا»[4] یعنې ای خلکو! تاسو د توحید کلمه ووایاست او د شرکیاتو څخه لاس واخلئ چې کامیاب جوړ شئ او بری مونده کړئ.

دوهم: خو په عین حال کښې یوه څنیور سور رنګي سړي تعقیباوه چې: ای خلکو! تاسو د دغه سړي دعوت مه قبلوئ دا دروغژن دی او د خپل پلارني دین څخه اوښتی دی.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۶۴
(۲) اضواء البیان ج۹ ص۶۰۴
(۳) سیرت ابن هشام ج۱ ص۳۷۲
(۴) مسند احمد بن حنبل ج۵ ص۴۲۳

درېم: ما پوښتنه وکړه چې دغه دوه کسان څوک دي چې د خلکو په ډلو باندې دواړه جوړه ګرځي چې دوهم د اولني خبره تکذیبوي؟.

څلورم: راته وویلی شوه چې لومړی سړی محمد بن عبد الله دی چې د نبوت مدعي دی، او دوهم سړی د هغه سکنی تره ابو لهب دی.

و: د ابو لهب اصلي نوم "عبد العزی" وه او په "ابو لهب" سره ځکه ملقب شوی وه چې هغه ډېر صحتمند او ښایسته ښکلی بنیادم وه[1]، تا به ویل چې ګلابي رنګ یې د اور لمبه ده.

ز: په ﴿ مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُۥ وَمَا كَسَبَ ﴾ کښې د "مَا كَسَبَ" کلمات علماوو کرامو په لاندې دوه وو معناوو سره تفسیر کړي دي:

اول: د "مَا كَسَبَ" څخه د نوموړي نارینه درې اولادونه مطلب دي چې "معتب، عتبه، عتیبه" نومېده، وروستني دواړه د نبي کریم ﷺ زومان وه خو دواړو خپلو مېرمنو ته د خپل پلار په اصرار سره طلاقونه ورکړه[2].

هو! د حنین د غزا په موقع د ابو لهب اولني دواړه زامن په ایمان مشرف شوه او درېم یې لا پخوا د کفر په حال کښې مړ شوی وه.

دوهم: د "مَا كَسَبَ" څخه د نوموړي هغه وجاهت او رسوخ مطلب دی کوم چې نوموړي په خپل قوم کښې کسب کړي او ګټلي وه[3].

نو د ذکر شوو نکاتو په ملحوظ به د ایتونو مضمون داسې راوځېژي چې: د ابو لهب دواړه لاسونه بلکې په خپله ابو لهب دې د خسران او هلاک سره مخامخ شي، هو! نوموړی د خسران او هلاک سره د الله ﷻ په علم کښې مخامخ دی، نوموړي ته به د خسران او هلاک څخه نه د هغه مالونه نجات ورکړي او نه به ترې د هغه اولادونه او وجاهت او رسوخ دفاع وکړی شي.

نو ډېر ژر دی چې نوموړی به داسې اور ته داخل شي چې د لمبو خاوند به وي او د هره طرفه به یې وربانده احاطه کړې وي.

د ابو لهب مېرمن

۳ـ په ﴿ وَٱمْرَأَتُهُۥ حَمَّالَةَ ٱلْحَطَبِ ﴾ کښې د "امْرَأَة" کلمه د ابو لهب د مېرمنې څخه عبارت ده چې اصلي نوم یې "أروی" وه او په "أُمُّ جَمِيل" سره یې شهرت درلود، دا مېرمن د ابو سفیان خور وه او د نبي کریم ﷺ په عداوت کښې د خپل خاوند (ابو لهب) سره همکارې وه[4].

د نوموړې مېرمنې د ﴿ حَمَّالَةَ ٱلْحَطَبِ ﴾ د لقب دپاره علماوو کرامو لاندې دوه وجې ښودلې دي:

---

(۱) تفسیر البغوي ج۴ ص۵۴۳
(۲) تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۲۸۸
(۳) البحر المحیط ج۱۰ ص۲۱۰؛ تفسیر القرطبي ج۲۰ ص۲۳۸
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۶۴

الف: یوه دا چې هغې به اغزي راغونډول او د شپې د مخې به یې د نبي کریم ﷺ د کور په شاوخوا کښې د اذیت رسولو دپاره شیندل او خورول[۱].

دوهم: بله دا چې دغه مېرمن چغلګره وه او د نمامیت کسب یې درلود، نو ذکر شوي کلمات د چغلګرۍ څخه کنایي دي[۲].

خو مفسرینو کرامو یې دلته داسې تفسیر کړی دی چې: د دوزخ په داخل کښې به دغه مېرمن د دوزخ اغزي لرونکي خاشاک پنډ کوي او خپل خاوند (ابو لهب) ته به یې وروړي ترڅو ورباندې د نوموړي اور لا تېز شي[۳].

د "جید" او "مَسَد" معناوې

۴ـ په ﴿ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ﴾ کښې د "جید" کلمه د غاړې په معنی ده[۴]، او د "مَسَد" کلمه د تاو ورکړی شوي پړي معنی ورکوي، برابره خبره ده چې دغه پړی د اوسپنې یا د مونجو د تارونو څخه جوړ کړی شوی وي او یا د وړیو یا نورو شیانو څخه جوړ وي[۵].

خو په دې مقام کښې دغه کلمات د دوزخ په زنځیرونو باندې تفسیر کړی شوي دي کومو ته چې په [الحاقة: ۳۲] ایت کښې اشاره شوې ده[۶].

یو اعرابي تحلیل

۵ـ علماوو کرامو د ذکرو شوو وروستنیو ایتونو په اعرابي تحلیل کښې متعدد اقوال کړي دي[۷]، خو مونږ خپل غوره کړی شوی تحلیل په لاندې ټکو کښې راخلاصه کوو:

الف: د ﴿ وَٱمْرَأَتُهُۥ ﴾ کلمه د ﴿ سَيَصْلَىٰ نَارًا ﴾ په مستتر ضمیر باندې عطفه ده کوم چې "ابو لهب" ته راجع دی.

ب: د ﴿ حَمَّالَةَ ٱلْحَطَبِ ﴾ د کلمې نصب د ﴿ وَٱمْرَأَتُهُۥ ﴾ څخه د حالیت په بنیاد صورت نیولی دی.

ج: ﴿ حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ﴾ موٴخره مبتدأ ده، او د ﴿ فِي جِيدِهَا ﴾ کلمات ورته د خپل متعلق (ثَابِتٌ) په لحاظ مقدم خبر دی.

دغه اسمیه جمله د ﴿ وَٱمْرَأَتُهُۥ ﴾ څخه دوهم حال ده چې محلاً منصوبه ده.

نو حاصل به یې داسې راوخېژي چې: د ابو لهب مېرمن به هم د خپل خاوند سره په داسې حال

(۱) زاد المسیر ج۸ ص۳۲۷
(۲) تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۲۸۸؛ مفردات الراغب ص۱۲۲
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۶۴
(۴) لسان العرب ج۳ ص۱۳۹
(۵) لسان العرب ج۳ ص۴۰۲
(۶) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۶۴
(۷) روح المعاني ج۳۰ ص۲۶۴؛ تفسیر ابي السعود ج۹ ص۲۱۱؛ تفسیر الطبري ج۳۰ ص۳۳۸

کښې دوزخ ته داخله شي چې د خپل خاوند د اور د تېزولو دپاره به د دوزخي خاشاکو اوچتوونکې وي، او هم په داسې حال کښې چې په غاړه کښې به يې دوزخي د اوسپنې د تارونو څخه تاو کړې شوي پړي او زنځيرونه پراته وي.

يادونه

۷_ که څوک غواړي چې د "ابو لهب" د مرګ قيصه ولولي نو څينو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[۱].

په همدې ځای باندې د "تَبَّتْ" سورت پښتو ترجمه او تفسير ختم شو، والحمد لله ﷻ.

اللّٰهُمَّ أَجِرْنَا مِنَ النَّارِ ذَاتِ لَهَبٍ.

۱۴۲۶/۴/۵ هـ ق - ۱۳۸۴/۱/۲۴ هـ ش.

(۱) تفسير القرطبي ج۲۰ ص۲۴۳

الإخلاص(١١٢)

سریزه

۱ـ دا سورت زښت ډېر نومونه لري چې تقریباً پنځلسو (۱۵) نومونو ته رسېږي[۱] خو مشهور نوم يې "الإخلاص" دی. که څه هم په دغه نامه باندې دغه سورت په صراحت سره مشتمل نه دی مګر د معنی په لحاظ ورباندې مشتمل دی چې د سورت مضمون اخلاص او د کفریاتو او شرکیاتو څخه د عقیدې سوچه ګرځول دي.

۲ـ دا سورت د صحیح قول په بنیاد مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۲]، په همدې ارتباط په توضیحاتو کښې څه نور وضاحت هم ـ إن شاء الله ﷻ ـ راروان دی.

۳ـ دا سورت ټول څلور (۴) ایتونه لري[۳].

۴ـ ټولې پنځلس (۱۵) کلمې لري[۴].

۵ـ ټول اوه څلوېښت (۴۷) حرفونه لري[۵].

۶ـ په وړاندېني سورت (تَبَّتْ) کښې د شرکي عقیدې کلک رد ته اشاره شوې وه او د نبي کریم ﷺ تره (ابو لهب) د همدې شرکي عقیدې په سبب په دنیاوي او أخروي عذاب سره تهدید شوی وه. په دې سورت (الإخلاص) کښې شرعي مقبوله عقیده ښودلې شوې ده چې د همدې عقیدې په خپلولو سره ټول خلک مکلف دي که څه هم هغوی مشرکان یا أهل الکتاب او یا بله ډله وي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾ اللَّهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُوًا أَحَدٌ ﴿٤﴾﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] (ای پیغمبره!) ووایه چې: شان دا دی چې الله ﷻ (زما رب په ذات او صفاتو کښې) یو دی.

[۲] (شان دا دی چې) الله ﷻ هیچا ته احتیاج نه دی (او ده ﷻ ته هر شی احتیاج دی).

[۳] (شان دا دی چې) الله ﷻ هیڅ شی نه دی زېږولی او نه (پخپله) زېږولی شوی دی.

[۴] او (شان دا دی چې) الله ﷻ ته هیڅوک سیال (او ساری) نشته.

توضیحات

۱ـ د دې سورت په شان نزول کښې دوه ډوله روایتونه موجود دي چې په لاندې کرښو کښې د هر ډول یو-یو مثال په ګوته کېږي:

---

(۱) روح المعاني ج ۳۰ ص ۲۶۸؛ اللباب في علوم الکتاب ج ۲۰ ص ۵۶۷

(۲) تفسیر الطبري ج ۳۰ ص ۳۴۲

(۳) تفسیر البغوي ج ۴ ص ۵۴۴

(۴) تفسیر الخازن ج ۶ ص ۶۰۰

(۵) اللباب في علوم الکتاب ج ۲۰ ص ۵۵۹

الف: «أَنَّ الْمُشْرِكِينَ قَالُوا لِرَسُولِ اللهِ ﷺ انْسُبْ لَنَا رَبَّكَ فَأَنْزَلَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ﴾»[۱] یعنې مشرکانو نبي کریم ﷺ ته وویلې چې مونږ ته د خپل رب ﷻ نسب بیان کړه، نو الله ﷻ د ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ سورت نازل کړ.

ب: یهود نبي کریم ﷺ ته ورغله او ورته یې وویلې چې: "صِفْ لَنَا رَبَّكَ"[۲] یعنې ای پیغمبره! مونږ ته د خپل رب ﷻ مواصفات بیان کړه.

تبصره

۲_ د ذکرو شوو دواړو ډولو روایتونو د تطبیق په غرض دا التزام ممکن دی چې دغه سورت (الإخلاص) دوه ځله نازل شوی دی، یو ځل د مشرکانو د جوابولو دپاره په مکه کښې او بل ځل د اهل الکتابو (یهودو) د جوابولو دپاره په مدینه منوره کښې. مګر مونږ ته بهتره برېښي چې دغه سورت به په مکه معظمه کښې نازل شوی وي لکه چې مضمون یې همدغه غوښتنه کوي، او په مدینه منوره کښې به په یهودانو باندې د دې کبله قرائت کړی شوی وي چې هغوی د مشرکانو غوندې پوښتنه وړاندې کړې وه او جوابولو ته یې اړتیا پېښه شوې وه. او پوره واضحه ده چې سلفو صالحینو د ایتونو په مصداق او قرائت باندې د شان نزول اطلاق کاوه[۳].

دا "هُوَ" د شان ضمیر دی

۳_ په ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ کښې د "هُوَ" کلمه د شان ضمیر ده چې وروسته ټول سورت د همدغه شان تفسیر او بیان واقع شوی دی[۴] چې څه شرحه یې دا ده:

الف: ﴿ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ یعنې الله ﷻ زما رب دی او شان دا دی چې الله ﷻ په ذات او صفاتو کښې یو دی، چې هیڅ شی او هیڅوک ورسره شریک نشته او د نسب د بیان غوښتنه یې بې ځایه ده چې نسب د مخلوق اختصاصي صفت دی او زما رب ﷻ ترې پاک او منزه دی.

ب: په ﴿ٱللَّهُ ٱلصَّمَدُ﴾ کښې د ﴿ٱلصَّمَدُ﴾ کلمه په ډېرو معناوو سره تفسیره شوې ده[۵] خو غوره معنی یې دا ده چې: دا کلمه د هغه چا څخه عبارت ده څوک چې د نورو احتیاجات پوره کوي او پخپله هیڅ احتیاج نه لري، څوک چې د اوامرو څخه یې هیڅوک او هیڅ شی تخلف نه شي کولی[۶]. یعنې شان دا دی چې الله ﷻ د ټولو مخلوقاتو احتیاجات پوره کوي او پخپله هیڅ مخلوق ته محتاج نه دی، او هم په ټول عالم کښې د همده ﷻ تکویني اوامر چلېږي او تخلف ترې هیڅ امکان نه لري.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۴؛ مسند أحمد بن حنبل ج۸ ص۴۴
(۲) أسباب النزول للواحدي ص۳۰۹؛ تفسير البغوي ج۴ ص۵۴۴؛ الدر المنثور ج۸ ص۶۷۰
(۳) تفسير القاسمي ج۱ ص۲۷
(۴) روح المعاني ج۳۰ ص۲۱۹؛ اضواء البيان ج۹ ص۶۱۶
(۵) زاد المسير ج۸ ص۳۳۰؛ تفسير القاسمي ج۱۷ ص۲۹۲
(۶) مفردات الراغب ص۲۹۴؛ لسان العرب ج۳ ص۲۵۸

ج: ﴿لَمْ يَلِدْ﴾ يعني شان دا دی چې الله ﷻ هیڅ شی زېږولی نه دی او نه ورسره تناسب لري ځکه چې دا کار د ازلیت او ابدیت سره منافي دی.

د: ﴿وَلَمْ يُولَدْ﴾ يعنې او الله ﷻ نه زېږولی شوی دی او نه ورسره دا کار تناسب لري ځکه چې د ازلیت او ابدیت سره منافي دی.

ه: که څوک وایي چې: د څه حکمت په بنیاد د ﴿وَلَمْ يُولَدْ﴾ جمله د ﴿لَمْ يَلِدْ﴾ د جملې څخه وروسته کړی شوې ده حال دا دی چې ترتیب د عکس غوښتنه کوي؟.

مونږ وایو ـ والله ﷻ أعلم ـ چې: د الله ﷻ په مولودیت باندې هیڅا قول نه کاوه او په ولدیت باندې یې مشرکانو او اهل الکتابو دواړو قول کاوه البته په څه تفاوت سره.

نو د رد د اهمیت دپاره نازل کړی شوی ترتیب غوره کړی شوی دی، په دې تقدیر به د ﴿وَلَمْ يُولَدْ﴾ جمله محض د بیان دپاره نازله شوې وي، نه په کومه کفري ډلې باندې د رد دپاره.

و: ﴿وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ﴾ يعنې او الله ﷻ ته هیڅ شی سیال نشته چې نه په ذات او صفاتو کښې ساری لري او نه ورته په حقیقي معبودیت کښې اشتراک درلودونکی شته.

نو ای مشرکانو! ستاسو شرکي عقیده باطله ده او ملائک بنات الله نه دي لکه چې تاسو خیال کوئ. او ای اهل الکتابو! ستاسو د تثلیث او تشبیه عقیده صحت نه لري او عیسی ﷺ او هم عُزَیر ﷺ أبناء الله نه دي، بلکې د الله ﷻ مخلص بندګان دي.

همدې مضمون ته په بل ځای کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ﴾ [الشورى: ۱۱] يعنې زما د رب ﷻ غوندې هیڅ شی نشته.

دا سورت د احادیثو په رڼا کښې

۴ـ دا سورت (الإخلاص) د احادیثو په رڼا کښې ډېر ښه تشریح شوی دی او زښت ډېر احادیث پکښې روایت شوي دي چې ځینو مفسرینو کرامو یې په خپلوخپلو کتابونو کښې غټې غټې مجموعې راغونډې کړې دي(۱) هیله ده چې لوستونکي هملته مراجعه وکړي.

خو مونږ فقط د یوه حدیث په ذکر باندې د مثال په توګه اکتفاء کوو هغه دا چې: یو ځل یو سړي نبي کریم ﷺ ته د "الإخلاص" سورت سره د خپل محبت څخه خبر ورکړ نو نبي کریم ﷺ ورته وویل چې: «إِنَّ حُبَّهَا أَدْخَلَكَ الْجَنَّةَ»(۲) يعنې یقینًا ته د همدغه سورت محبت جنت ته داخل کړې.

د "الإخلاص" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِيْنَ يُحِبُّوْنَ هٰذِهِ السُّوْرَةَ وَأَدِمْنَا عَلٰى مَحَبَّتِهَا.

۱۴۲۶/۴/۷ هـ ق - ۱۳۸۴/۱/۲۶ هـ ش.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۶۵؛ الدر المنثور ج۸ ص۶۷۲

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۱۸

الفلق (۱۱۳)

سریزه

۱ـ د دې سورت نوم (الْفَلَق) د همدې سورت په لومړني ایت کښې نازل شوی دی.

۲ـ په دې سورت کښې علماء کرام مختلف دي چې دا مکي دی او که مدني[1]؟، خو د عبد الله ابن عباس رضي الله عنهما په نزد دا مدني سورت دی او همدا قول خینو علماء کرامو صحیح گڼلی دی[2] او څه تائید یې وروسته په توضیحاتو کښې هم ـ إن شاء الله ﷻ ـ راروان دی.

۳ـ د دې سورت ټول ایتونه پنځه (۵) دي[3].

۴ـ ټولې کلمې یې درویشت (۲۳) دي[4].

۵ـ ټول حرفونه یې څلور اویا (۷۴) دي[5].

۶ـ دا سورت (الْفَلَق) د وړاندېني سورت (الإخْلَاص) سره ټینګ تناسب لري. د مثال په توګه:

الف: د کفارو د عداوت او حسد اصلي بنسټ د عقیدې عدم اخلاص وه کوم ته چې په وړاندېني سورت کښې اشاره شوې ده، او په دې سورت کښې نبي کریم ﷺ ته د هغوی د عداوت او حسد د بې اثره کولو چاره توصیه شوې ده چې په الله ﷻ سره استعاذه ده او بس.

ب: هلته دا مضمون هم شامل وه چې الله ﷻ د احتیاجاتو پوره کوونکی دی، په دې سورت کښې د دښمنانو څخه د نجات موندلو او په همدې هکله د خپل احتیاج غوښتلو طریقه نازله شوې ده چې باید په الله ﷻ سره پناه ونیوله شي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿١﴾ مِن شَرِّ مَا خَلَقَ ﴿٢﴾ وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴿٣﴾ وَمِن شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴿٤﴾ وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] (ای پیغمبره!) ووایه چې: زه د چاودولو (پیدا کولو) په رب ﷻ باندې پنا غوارم.

[۲] (البته) د هغه شي د شر څخه کوم چې د پیدا کولو رب ﷻ پیدا کړی دی (کوم چې د جماداتو او غیر جماداتو څخه عبارت دی).

[۳] او (هم ورباندې) د شپې د شر څخه (پنا غوارم) چې کله (هر شي ته) ننوزي (او ورته شامله شي او بنه پخه شي).

---

(۱) المحرر الوجيز ج۱۶ ص۳۸۵

(۲) البحر المحيط ج۱۰ ص۵۷۴؛ زاد المسير ج۸ ص۳۳۲

(۳) تفسير القاسمي ج۱۷ ص۳۰۰

(۴) تفسير الخازن ج۶ ص۶۰۴

(۵) اللباب في علوم الكتاب ج۲۰ ص۵۶۸

[۴] او (هم ورباندې) د داسې ډلو د شر څخه (پنا غواړم) کومې چې په غوټو (ګنډو) کښې چوف کوي (کومې چې د بنیادمانو او شیطانانو څخه تشکیلېږي).

[۵] او (هم ورباندې) د حسدکوونکي د شر څخه (پنا غواړم) چې کله حسد وکړي (او په عمل کښې یې پیاده کړي).

شان نزول او توضیحات

۱ـ په ډېرو احادیثو کښې یوه واقعه روایت شوې ده(۱) چې مونږ یې لنډ مطلب په لاندې ټکو کښې لیکو:

الف: په مدینه منوره کښې نبي کریم ﷺ یو ځل مریض شو او هیڅ نه پوهېده چې په څه مرض باندې به مریض وي؟.

ب: خو په خوب کښې نبي کریم ﷺ ته په وحي سره څرګنده شوه چې مریضتیا یې د دې کبله ده چې یوه یهودي یا یهودي مشربه منافق ورباندې جادو (کوډې) کړې دي چې (لبید بن الأعصم) نومېږي، او په فلانکي کوهي کښې یې خښې کړې دي. او همدارنګه ورته معلومه شوه چې دغه جادو د نبي کریم ﷺ د ګومنځې په غاښونو او مبارکو څو وېښتانو کښې صورت نیولی دی.

ج: کله چې نبي کریم ﷺ د خوبه راببدار شو نو د څو تنو صحابه وو کرامو ﷺ په ملګرتیا ښودل شوي کوهي (څا) ته ورغی او خښې کړی شوې کوډې یې راوویستلې چې په یوه مزي باندې مشتملې وې چې یوولس (۱۱) ګنډې (غوټې) یې درلودې.

د: «فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى سُورَتَيِ الْمُعَوِّذَتَيْنِ، فَجَعَلَ كُلَّمَا قَرَأَ آيَةً انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ، وَوَجَدَ رَسُولُ اللهِ ﷺ خِفَّةً حَتَّى انْحَلَّتِ الْعُقْدَةُ الْأَخِيرَةُ»(۲) یعني نو الله ﷻ معوذتین (د ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلْفَلَقِ ﴾ او ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ ﴾ دواړه سورتونه) نازل کړه (کوم چه په یوولسو ایتونو باندې مشتمل دي).

کله به چه نبي کریم ﷺ یو ایت قرائت کړ نو یوه غوټه به ورسره پرانستله شوه او د الله ﷻ پیغمبر به خفت مونده کړ، آن تردې چه د یوولسم ایت په قرائت سره یوولسمه غوټه (ګنډه) پرانستله شوه (او نبي کریم ﷺ روغ رمټ شو).

سوالونه او جوابونه

۲ـ په دې مقام کښې لاندې پوښتنې په اذهانو کښې تاوېدلې راتاوېدلی شي:

الف: که څوک وايي چې: ذکر شوی جادو څومره وخت وروسته کشف او خنثی کړی شو؟ مونږ وايو چې: دغه جادو فقط درې شپې دوام درلود او بیا د منځه یوړ شو(۳)، خو تر شپږو

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۴۶۲، ج۲ ص۸۵۸؛ صحیح مسلم ج۲ ص۲۲۱؛ سنن ابن ماجه ص۲۵۲؛ مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۳۱۹،۳۲۰

(۲) اسباب النزول للواحدي ص۳۱۰؛ البحر المحیط ج۱۰ ص۵۷۴؛ تفسیر ابي السعود ج۹ ص۲۱۵

(۳) التفسیر الکبیر ج۳۲ ص۱۸۷

میاشتو پورې یې تولې اغېزې بالکل ختمې شوې[۱].

ب: که څوک وایي چې: ذکر شوي جادو (کوډو) په نبي کریم ﷺ باندې څومره اغېزه کړې وه؟

مونږ وایو چې: د جادو اغېزه فقط همدومره وه چې نبي کریم ﷺ ته به په خیال کښې ورتلل چې فلانی کار یې کړی دی حال دا چې هغه به یې نه وه کړی[۲].

ج: که څوک وایي چې: الله ﷻ د مشرکانو د خولو څخه په [الفرقان:۸] ایت کښې حکایت کړې دي چې ظالمان (مشرکان) نبي کریم ﷺ ته د "مَسْحُور" جادو کړی شوي لقب ورکوي، نو پوښتنه دا ده چې: ایا د نبي کریم ﷺ په مسحوریت سره د هغوی لقب ورکول حقیقت او واقعیت نه مونده کوي؟

مونږ وایو چې: هغوی خو نبي کریم ﷺ ته د "مَسْحُور" لقب د "ذَاهِبُ الْعَقْل" په معنی سره ورکاوه چې لیونی دی[۳]، نه په دې معنی چې کوډې ورباندې کړی شوې دي ترڅو اعتراض وارد شي.

د: که څوک وایي چې: ایا د نبي کریم ﷺ مسحوریت د نبوت سره منافات نه لري چې د سوال لاندې یې واقع کړي؟

مونږ وایو چې: مسحوریت د نبوت سره منافي نه دی دا ځکه چې:

اول: مسحوریت به په هغه وخت کښې د نبوت سره منافات درلودلی وی چې په وحې باندې یې اثر غورزولی وی، حال دا چې ذکر شوي مسحوریت په وحې سره کشف شو.

دوهم: بلکې په مسحوریت سره د نبوت تائید صورت نیسي چې که بالفرض نبي کریم ﷺ پیغمبر نه وی (او ساحر وی) لکه چې کفار خیال کوي نو اقلا مسحور به نه وی واقع شوی او د خپله خانه خو به یې د جادو مخنیوی کړی وی.

دریم: جادو او کوډې د امراضو څخه یو مرض دی او پوره واضحه ده چې امراض د نبوت سره منافات نه لري.

لنډه دا چې: د نبوت سره مسحوریت څه منافات نه لري، خو معتزله وو[۴] او اهل التشیع[۵] او ځینو نورو کسانو ته ورسره منافي برېښي. نو ځکه د صحیحو احادیثو څخه انکار کوي او کوم منقول دلیل په لاس کښې نه لري بلکې صرف په عقل باندې اتکاء کوي، او پوره واضحه ده چې د منصوصاتو په مقابل کښې په عقل باندې اتکاء کول د بې عقلۍ څخه په غیر بل شی نه دی.

"فَلَق" څه معنی؟

۳ـ په ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلْفَلَقِ ﴾ کښې د "فَلَق" کلمه د الله ﷻ په توفیق د [الأنعام:۹۶] ایت لاندې معنی شوې ده چې د چاودولو (انفلاق ورکولو) په معنی ده لکه چې د شپې په انفلاق سره سبا پیدا

(۱) تفسیر المظهري ج۱۰ ص۲۷۶؛ تفسیر الخازن ج۶ ص۶۰۶
(۲) تفسیر القرطبي ج۲۰ ص۲۵۳
(۳) لسان العرب ج۴ ص۳۴۹
(۴) روح المعاني ج۳۰ ص۲۸۳
(۵) تفسیر نمونه ج۲۷ ص۴۵۴

(۳۰) کېږي او د زړې په انفلاق سره نبات څرګندېږي او داسې نور.
نو ذکره شوې کلمه په دې مقام کښې د "خَلق" د کلمې سره مرادفه ده، ته به وايې چې "قُلْ اَعُوْذُ بِرَبِّ الْخَلَقِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ" نازل شوی وي.
يعنې ووايه چې زه د مخلوق په رب ﷻ سره د هغه شي د شر څخه پنا غواړم کوم چې همده ﷻ خلق کړی او پيدا کړی دی، او دا څکه چې هيڅ مخلوق دخالق ﷻ د ارادې څخه په غير مضر او ضرري نه شي واقع ګرځېدلی.
دا د يو پلوه، او د بله پلوه که څه هم د ﴿ مَا خَلَقَ ﴾ کلمات ټولو مخلوقاتو ته شموليت لري مګر د کثرت د واقع کېدلو د کبله د زيات اهتمام دپاره د دريوو مخلوقاتو د شر څخه په پنا غوښتلو باندې صراحت نازل شو. هغه دا:

د "غَسَق" او "وَقَب" معناوې

۴ـ په ﴿ وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴾ کښې د ﴿ غَاسِقٍ ﴾ کلمې د "غَسَق" ـلکه "شَرَف"ـ څخه اشتقاق موندلی دی او مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الإسراء:۷۸] ايت لاندې ليکلي دي چې دا د شپې صفت دی چې د ډېر توروالي څخه عبارت دی.
او د ﴿ وَقَبَ ﴾ کلمه د "وَقب" ـلکه "ضَرْب"ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د داخلېدلو په معنی ده[۱].
يعنې ووايه چې: زه د "فَلَق" په رب ﷻ سره د شپې د شر څخه پنا غواړم البته کله چې شروع شي او په هر شي کښې سرايت وکړي (بنه تياره شي او بنه پخه شي).

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: يو ځل نبي کريم ﷺ سپوږمۍ ته وکتل او بيا يې عائشه رضي الله عنها مخاطبه کړه چې: «اسْتَعِيذِي بِاللهِ مِنْ شَرِّ هَذَا فَإِنَّ هَذَا هُوَ الْغَاسِقُ إِذَا وَقَبَ»[۲] يعنې د دغې د شر څخه په الله ﷻ سره پنا وغواړه چې يقيناً همدا "الْغَاسِقُ إِذَا وَقَبَ" دی (چې په ايت کښې ورته اشاره شوې ده).
نو پوښتنه دا ده چې ايا د "غَاسِق" کلمې تفسير په شپې سره صحت لري حال دا چې په حديث کښې په سپوږمۍ سره تفسيره شوې ده؟
مونږ وايو چې: د سپوږمۍ د شر څخه استعاذه په حقيقت کښې د شپې د شر څخه استعاذه ده چې سپوږمۍ په شپه باندې دلالت کوي[۳]، نو ذکر شوي دواړه تفسيرونه په مصداق کښې متحد دي او څه منافات سره نه لري.
په دغه مضمون باندې په يوه بل حديث کښې نبي کريم ﷺ صراحت کړی دی چې فرمايلي يې دي:

(۱) لسان العرب ج۱ ص۸۰۱؛ القاموس المحيط ج۴ ص۶۳۹
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۴
(۳) تفسير القاسمي ج۱۷ ص۳۰۲

«إِذَا كَانَ جُنْحُ اللَّيْلِ أَوْ أَمْسَيْتُمْ فَكُفُّوا صِبْيَانَكُمْ فَإِنَّ الشَّيَاطِينَ تَنْتَشِرُ حِينَئِذٍ فَإِذَا ذَهَبَتْ سَاعَةٌ مِنَ اللَّيْلِ فَخَلُّوهُمْ وَأَغْلِقُوا الْأَبْوَابَ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللهِ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَفْتَحُ بَابًا مُغْلَقًا»[۱] یعني کله چې د شپې راتلل شروع شي او یا چې کله تاسو په ببګاه کښې داخل شئ نو خپل ماشومان د بهر وتلو څخه ایسار کړئ چې په دغه وخت کښې شیطانان خورېږي، نو چې کله د شپې څه برخه تېره شي نو ماشومان پرېږدئ خو ورونه (دروازې) بندې او قلف کړئ او د الله ﷻ نوم ورباندې یاد کړئ (د همده ﷻ په نامه سره پنا وغواړئ) چې یقیناً شیطان قلف کړی (بند کړی) ور نه بېرته کوي.

"نَفث" څه معنی؟

۶ـ په ﴿ وَمِن شَرِّ ٱلنَّفَّٰثَٰتِ فِى ٱلْعُقَدِ ﴾ کښې د "نفّاثات" کلمه د "نفّاثة" کلمې روغه جمعه ده او د مبالغې معنی پکښې پرته ده، او موصوف یې مقدر دی چې "الْجَمَاعَات" سره ترې تعبیر کېدلی شي، ته به وایې چې "وَمِنْ شَرِّ الْجَمَاعَاتِ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ" نازل شوی وي.

د "نفّاثة" کلمه د "نَفْث" ـلکه "ضَرْب"ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د پوکولو (چوف کولو) معنی ورکوي[۲]. یعنې ته د داسې ټولګیو د شر څخه په "رَبِّ الْفَلَق" باندې پنا وغواړه کوم چې په غوټو (ګنډو) کښې چوف کوونکې دي، البته یا د جادو (کوډو) دپاره او یا د اغفال او اوده کولو دپاره.

چوف کوونکې ډلې څوک دي؟

۷ـ کومو چوف کوونکو ډلو ته چې په ایت شریف کښې اشاره شوې ده هغه د لاندې ډلو څخه عبارت دي:

الف: انساني چوف کوونکې ډلې چې د جادو او کوډو په غرض مزو او تارونو ته د وینتانو په موجودیت کښې غوټې او ګنډې وراچوي. د دغو ډلو یوه مثال ته د دې سورت د شان نزول په ارتباط په اولنی توضیح کښې اشاره شوې ده، والحمد لله ﷻ.

ب: د شیطانانو چوف کوونکې ډلې چې د اغفال او اوده کولو دپاره د بنیادمانو کوپړیو ته غوټې او ګنډې وراچوي، لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلَى قَافِيَةِ رَأْسِ أَحَدِكُمْ ثَلَاثَ عُقَدٍ إِذَا نَامَ بِكُلِّ عُقْدَةٍ يَضْرِبُ عَلَيْكَ لَيْلًا طَوِيلًا فَإِذَا اسْتَيْقَظَ فَذَكَرَ اللهَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ وَإِذَا تَوَضَّأَ انْحَلَّتْ عَنْهُ عُقْدَتَانِ فَإِذَا صَلَّى انْحَلَّتِ الْعُقَدُ فَأَصْبَحَ نَشِيطًا طَيِّبَ النَّفْسِ وَإِلَّا أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسْلَانَ»[۳] یعنې ستاسو یو کس چې اوده شي نو شیطان یې د سر د پاسه په کوپړۍ باندې درې غوټې غوټه کوي، په هره غوټه باندې وهي (چوف کوي) چې په تا باندې شپه اوږده ده (شپه دې درباندې اوږده شي).

نو څوک چې راویښ شي او د الله ﷻ نوم یاد کړي نو یوه غوټه (ګنډه) پرانستله شي، او چې اودس

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۴۶۶

(۲) مفردات الراغب ص۵۲۱؛ لسان العرب ج۳ ص۱۹۵

(۳) صحیح مسلم ج۱ ص۲۶۵؛ مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۲۴۳

وکړي نو (د اولنۍ غوټې په شمول) دوه غوټې پرانستلې شي، او کله چې لمونځ وکړي (د تهجد لمونځ یا د سهار لمونځ) نو تولې (درېواړه) غوټې پرانستلې شي.
نو ذکر شوی کس نشیط پاک نفسی وګرځي او که نه نو پلیت نفسی سست جوړ شي (چې نیکو کارونو ته یې رغبت او میلان نه وي).

د "حُسَدَ" معنی

۸ـ په ﴿ وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴾ کښې د ﴿ حَاسِدٍ ﴾ او ﴿ حَسَدَ ﴾ دواړه کلمې د "حَسَد" ـلکه "شَرَف" ـ څخه اشتقاقي شوې دي. د "حَسَد" کلمه دې ته وضعه شوې ده چې څوک د هغه چا د نعمت د زوال آرزو وکړي او لا په زوال کښې یې هڅه وکړي کوم چې د نعمت مستحق وي[۱].
هو! که څوک د نعمت درلودونکی کس د نعمت په شان نعمت د خپل ځان دپاره وغواړي پرته د دې چې د نوموړي د نعمت د زوال آرزو وکړي، نو دغه کار ته "غِبْطَة" لکه: "نِعْمَة" ویل کېږي[۲] او دا کار جائز دی.
اما حسد ناجائز کار دی. د ښه څرګندوالي دپاره یې لاندې وضاحتونه ولولی:
الف: نبي کریم ﷺ په یو حدیث کښې فرمایلي دي چې: «الْحَسَدُ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ»[۳] یعنې حسد نیکۍ داسې خوري (د منځه وړي) لکه چې اور د سون خاشاک خوري (سوزي).
ب: دنیاوي فسادونه د حسد څخه پیل شوي دي[۴] چې ابلیس د ادم ﷺ سره حسد وکړ او د کفر ډبره یې کېښوده، او قابیل د خپلو ورور (هابیل) سره د حسد څخه کار واخست چې د قتل بنیاد یې وضعه کړ.

په همدې ځای د "الْفَلَق" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق بشپړ شو.
اللَّهُمَّ إِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ مَا خَلَقَ، مِنَ اللَّيْلِ وَالنَّفَّاثَاتِ وَالْحَاسِدِ.
۱۴۲۶/۴/۱۰ هـ ق - ۱۳۸۴/۱/۲۹ هـ ش.

---
(۱) مفردات الراغب ص۱۱۶
(۲) لسان العرب ج۷ ص۳۵۹
(۳) سنن ابن ماجه ص۳۱۰
(۴) تفسیر القرطبي ج۲۰ ص۲۵۹؛ اضواء البیان ج۹ ص۶۴۴

الناس(١١٤)

سريزه

۱_ د دې سورت نوم (النّاس) په همدې سورت کښې پنځه کرته نازل شوی دی او د همدې سورت پنځو ایتونو وروباندې اختتام موندلی دی.

۲_ په دې سورت کښې د "الْفَلَق" سورت غوندې اختلاف دی چې مکي دی او که مدني؟، خو لکه هلته چې د مدنیتوب قول راجح وه دلته هم همدغه قول راجح برېښي.

۳_ د دې سورت ټول ایتونه فقط شپږ (۶) دي[۱].

۴_ ټولې کلمې یې فقط شل (۲۰) دي[۲].

۵_ ټول حرفونه یې فقط نهه نوي (۹۹) دي[۳].

۶_ دا سورت (النّاس) د وړاندېنې سورت (الْفَلَق) سره ډېرې نژدې اړیکې لري، د مثال په توګه:

الف: دواړه سورتونه په یو ځل نازل شوي دي[۴].

ب: په دواړو سورتونو کښې د استعاذې د ښوداني طریقې بیانې شوې دي، خو هلته د ټولو مخلوقاتو د شر څخه او خصوصاً د شپې، جادو او حسد د شرونو څخه د پنا غوښتلو په هکله ارشادات نازل شوي دي، او دلته د یوه خاص شي د شر څخه د پنا غوښتلو توصیه شوې ده کوم چې د انسان په زړه کښې ځای نیولی شي چې هغه د انسي یا جني شیطان د وسوسې څخه عبارت دی.

ج: په دواړو سورتونو کښې ډېر زیات احادیث روایت شوي دي چې ښه غټه مجموعه ترې جوړه شوې ده[۵]، چې مونږ یې د لاندې مثالونو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

اول: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «قَدْ أُنْزِلَ اللهُ عَلَيَّ آيَاتٍ لَمْ يُرَ مِثْلُهُنَّ ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ إِلَى آخِرِ السُّورَةِ وَ ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ إِلَى آخِرِ السُّورَةِ»[۶] یعني په ما باندې الله ﷻ داسې ایتونه نازل کړه چې ساری یې نه دی لیدلی شوی چې هغه ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ﴾ تر آخره پورې او ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلْفَلَقِ﴾ تر آخره پورې دواړه سورتونه دي.

دوهم: ابو سعید الخدري رضی الله عنه وایي چې: «كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَتَعَوَّذُ مِنْ عَيْنِ الْجَانِّ وَعَيْنِ الْإِنْسِ فَلَمَّا نَزَلَتْ الْمُعَوِّذَتَانِ أَخَذَ بِهِمَا وَتَرَكَ مَا سِوَى ذَلِكَ»[۷] یعني د الله ﷻ پیغمبر ﷺ وه چې د پیریو د سترګو او د انسان د سترګو څخه به یې پنا غوښتله، خو کله چې معوذتان (الْفَلَق، النّاس) دواړه سورتونه نازل شوه نو همدا دواړه یې ونیول او د دې دواړو څخه په غیر (نورې استعاذې) یې پرېښودلې.

---

(۱) البحر المحیط ج۱۰ ص۵۷۸
(۲) تفسیر الخازن ج۶ ص۶۰۹
(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۵۷۶
(۴) البحر المحیط ج۱۰ ص۵۷۸
(۵) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۷۱
(۶) جامع الترمذي ج۲ ص۱۱۸
(۷) سنن النسائي ج۲ ص۳۱۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۞ مَلِكِ النَّاسِ ۞ إِلَٰهِ النَّاسِ ۞ مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ۞ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ۞ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ۞ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] (ای پیغمبره!) ووایه چې: زه د خلکو په پالونکي (کارسازوونکي) سره پنا غواړم.

[۲] د خلکو په واک درلودونکي سره (پنا غواړم).

[۳] د خلکو په حقیقي معبود سره (پنا غواړم).

[۴] (البته) د داسې وسوسه اچوونکي د شر څخه چې (د الله ﷻ په ذکر سره) بېرته ستنېدونکی (او) پټېدونکی دی.

[۵] هغه وسوسه اچوونکی چې د خلکو په سینو (زړونو) کښې وسوسې اچوي.

[۶] چې دغه وسوسه اچوونکي د پیریانو څخه او (هم) د بنیادمانو څخه دي.

توضیحات

۱ـ دا سورت (النّاس) او وړاندېنی سورت (الْفَلَق) هر یو د "الْمُعَوِّذَة" په نامه سره هم نومولی شوی دی. "الْمُعَوِّذَة" د "و" په زېر سره د اسم فاعل مؤنث صیغه ده[۱]، یعنې هغه سورت کوم چې د پنا غوښتلو د طریقې ښودونکی دی.

سوالونه او جوابونه

۲ـ د دې سورت په ارتباط د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې راپورته کېږي:

الف: که څوک وایي چې: د څه حکمت په بنیاد په وړاندېني سورت (الْفَلَق) کښې الله ﷻ فقط په یوه صفت "رَبِّ الْفَلَق" سره یاد شوی وه او دلته په درېوو صفتونو "رَبِّ النّاسِ، مَلِكِ النّاسِ، إِلٰهِ النّاسِ" سره یاد شوی دی، حال دا چې هلته د درېوو شیانو (شپې، جادوګرو، حاسد) د شرونو څخه د پنا غوښتلو طریقه ښودلې شوې وه او دلته فقط د یوه شي (شیطان) د شر څخه د پنا غوښتلو طریقه ښودله کېږي؟

مونږ وایو چې: هغه درېواړه شرونه د بدن پورې اړه لري او دغه یو شر د دین په ضرر تمامېږي، او پوره واضحه ده چې دیني ضرر د بدني ضرر څخه درونډ دی.

نو دلته خکه د الله ﷻ درې صفات تعلیم کړی شوه چې: ای بنیادمانو! په دغو-دغو صفاتو سره ورته سوال وکړئ، کېدی شي چې سوال او استغفار مو قبول کړي.

ب: که څوک وایي چې: د څه حکمت په بنیاد د ﴿ مَلِكِ النَّاسِ ۞ إِلَٰهِ النَّاسِ ﴾ کلمات په ضمیرونو (مَلِكِهِمْ، إِلٰهِهِمْ) سره نازل نه شوه حال دا چې مقام د ضمیرونو دی؟

(۱) روح المعاني ج ۳۰ ص ۲۸۵

مونږ وايو چې: دغه دواړه صفتونه د ﴿ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ ﴾ دپاره عطف بيان واقع شوي دي چې وضاحتونه پکښې مطلب دي[۱] او په ضمائرو کښې دومره وضاحت موجوديت نه لري څومره چې په اسماء ظواهرو کښې موجوديت لري.

ج: که څوک وايي چې: په ﴿ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ ﴾ کښې څه ابهام وه چې په ذکرو شوو دوه وو صفتونو سره توضيح شو؟

مونږ وايو چې: په ﴿ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ ﴾ کښې د "رَبّ" اطلاق په پلار باندې هم کېدلی شي چې په ﴿ مَلِكِ ٱلنَّاسِ ﴾ کښې په "مَلِكْ" سره توضيح شو چې د "واکدار" معنی ورکوي. او د "واکدار" اطلاق په مجازي پاچا او مجازي واکدار باندې هم کېږي چې په ﴿ إِلَٰهِ ٱلنَّاسِ ﴾ کښې په "إِلَه" سره توضيح شو چې د معبود معنی ورکوي، او معبوديت په الله ﷻ پورې اختصاص لري.

د: که څوک و ايي چې: د څه حکمت په بنياد "قُلْ أَعُوذُ بِإِلَهِ النَّاسِ" نازل نه شو چې نه توضيح ته حاجت وی او نه عطف بيان ته ضرورت پېښ شوی وی؟

مونږ وايو چې: په ﴿ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ ﴾ کښې د "رَبّ" کلمه په "ربوبيت" دلالت کوي او په ﴿ مَلِكِ ٱلنَّاسِ ﴾ کښې د "مَلِكْ" کلمه په واکدارۍ باندې ښودانه کوي او بالآخره په ﴿ إِلَٰهِ ٱلنَّاسِ ﴾ کښې د "إِلَه" کلمه په معبوديت باندې ارشاد کوي.

نو په دغو درېواړو کلمو کښې د استعاذې ترغيب ته اشاره ده، که بالفرض "قُلْ أَعُوذُ بِإِلَهِ النَّاسِ" نازل شوی وی نو د استعاذې ترغيب ته به په کامله توګه اشاره نه وی شوې.

ه: که څوک وايي چې: په ﴿ مِن شَرِّ ٱلْوَسْوَاسِ ٱلْخَنَّاسِ ﴾ کښې د "وَسْوَاس" کلمه څه صيغه ده؟ او د څه شي څخه عبارت ده؟

مونږ وايو چې: دغه کلمه د "وَسْوَسَة" دپاره اسم مصدر ده او پخپله مصدر نه ده، که نه نو د "ف" توري به يې زبر درلودلی وی لکه چې په "زِلْزَال" کښې زبر لري[۲]. خو په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه د مبالغې په توګه د شيطان څخه عبارت ده برابره خبره ده چې انسي وي او که جني وي[۳].

و: که څوک وايي چې: ايا په انسانانو کښې هم شيطان شته؟

مونږ وايو چې: هو، انسي شيطان هم موجوديت لري لکه چې د ډېر نصوص ورباندې دلالت کوي، د مثال په توګه:

اول: الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَٰطِينَ ٱلْإِنسِ وَٱلْجِنِّ ﴾ [الأنعام: ۱۱۲] يعني او همدارنګه مونږ د هر پيغمبر دپاره دښمنان ګرځولي (پيدا کړي) وه چې هغوی د انسي شيطانانو او جني شيطانانو څخه عبارت وه.

---

(۱) تفسير الكشاف ج۴ ص۸۲۲

(۲) روح المعاني ج ۳۰ ص۲۸۶؛ لسان العرب ج ۶ ص۲۵۴

(۳) القاموس المحيط ج۴ ص۶۰۹

دوهم: ابو ذر ﷛ وايي چې يو ځل ماته نبي كريم ﷺ ارشاد وكړ چې: «يَا أَبَا ذَرٍّ تَعَوَّذْ بِاللهِ مِنْ شَرِّ شَيَاطِينِ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ» يعنې اى ابا ذره! په الله ﷻ سره د پيريانو او انسانانو د شيطانانو څخه پنا وغواړه. ما ورېلي چې: «أَوَ لِلْإِنْسِ شَيَاطِينُ» يعنې ايا انسانانو ته هم شيطانان شته؟ (په دوى كښې هم شيطانان موجوديت لري؟). نبي كريم ﷺ په «نَعَمْ»[1] يعنې "هو" سره جواب راكړ.

ز: كه څوک وايي چې: "وَسْوَسَة" څه معنى؟

مونږ وايو چې: په پټه سره په زړه كښې د يوه شي اچولو ته "وَسْوَسَة" وايي، برابره خبره ده چې وراچول په اواز سره صورت ونيسي او يا بدون د اوازه[2].

ح: كه څوک وايي چې: د "وَسْوَسَة" او "إِلْهَام" څه فرق دى؟

مونږ وايو چې: كه وراچولى شوى شى خير وه نو دا "إِلْهَام" دى او كه شر (غير شرعي) وه نو دا "وَسْوَسَة" ده[3].

ط: كه څوک وايي چې: ايا "وَسْوَسَة" د گناه سبب جوړېدلى شي؟

مونږ وايو چې: ترڅو پورې چې "وَسْوَسَة" د عزم يا عمل مقام ته ونه رسېږي، د عصيان او گناه سبب نه جوړېږي. د ښه وضاحت دپاره لاندې يو حديث قرائت كړئ:

نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ لِأُمَّتِي عَمَّا وَسْوَسَتْ أَوْ حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ بِهِ أَوْ تَكَلَّمْ»[4] يعنې يقيناً الله ﷻ زما دأمت دپاره د هغه شي څخه تېر شوى دى چې نفس يې ورباندې وسوسه وكړي يا يې په نفسونو (زړونو) كښې وگرځي ترڅو چې ورباندې عمل ونه كړي (كه څه هم قلبي عمل وي چې عزم دى) او ترڅو چې ورباندې په قوليانو كښې تكلم (قول) ونه كړي.

ي: كه څوک وايي چې: د شر وسوسه خو كله د نفس د پلوه هم صورت نيسي لكه چې نبي كريم ﷺ په يوه اوږده حديث كښې فرمايلي دي چې: «وَنَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا»[5] يعنې او مونږ په الله ﷻ سره د خپلو نفسونو د شرونو څخه پنا غواړو. نو پوښتنه دا ده چې د شيطاني وسوسې او د نفسي وسوسې څه فرق دى؟

مونږ وايو چې: هر ډول وسوسه اصلا د شيطان د پلوه صورت نيسي خو په هغې وسوسه كښې ورسره نفس هم مداخله لري كومه چې د نفسي تلذذ سبب جوړېدلى شي.

نو په همدې بنياد د هر ناجائز كار وسوسه شيطاني وسوسه ده خو د فحاشى په وسوسه كښې ورسره نفس هم اشتراک لري.

---

(۱) سنن النسائي ج۲ ص۲۱۸
(۲) تفسير القاسمي ج۱۷ ص۳۰۷
(۳) روح المعاني ج۳۰ ص۲۱۰
(۴) صحيح البخاري ج۲ ص۹۸۶
(۵) سنن ابن ماجه ص۱۳۶

یا: که څوک وایي چې: په ﴿ ٱلْوَسْوَاسِ ٱلْخَنَّاسِ ﴾ کښې د "خنّاس" کلمه څه معنی؟
مونږ وایو چې: دغه کلمه د "خُنُوس" ـ لکه "قُتُول" ـ څخه اشتقاقه شوې ده او مونږ د الله ﷻ په توفیق د [التکویر:۱۵] ایت لاندې لیکلي دي چې "خُنُوس" بېرته ستنېدلو او پټېدلو ته ویل کېږي.
شیطان ته ځکه دغه لقب (خنّاس) ورکړی شوی دی چې نوموړی د الله ﷻ په ذکر سره بېرته ستنېدونکی او پټېدونکی دی.
همدغه مطلب په لاندې احادیثو کښې ښه واضحه شوی دی:
اول: نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې یو صحابي مخاطب کړ او ارشاد یې ورته وکړ چې: «فَإِذَا قُلْتَ بِسْمِ اللهِ تَصَاغَرَتْ إِلَيْهِ نَفْسُهُ حَتَّى يَكُونَ أَصْغَرَ مِنْ ذُبَابٍ»[۱] یعني کله چې ته بسم الله ووایې (او د الله ﷻ نوم یاد کړې) نو شیطان ته خپل ځان دومره وړوکی او ذلیل ښي آن تردې چې د مچ څخه هم ورته خپل ځان وړوکی او ذلیل ښکاره شي.
دوهم: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا كَانَ فِي الْمَسْجِدِ جَاءَهُ الشَّيْطَانُ فَأَبَسَّ بِهِ كَمَا يَبُسُّ الرَّجُلُ بِدَابَّتِهِ فَإِذَا سَكَنَ لَهُ زَنَقَهُ أَوْ أَلْجَمَهُ»[۲] یعني یقیناً کله چې ستاسو یو کس په جومات کښې وي نو شیطان ورته ورشي نو د خپل ځان دپاره د ایل کولو غږ ورباندې وکړي (چې ارام شه) لکه چې سړی په خپل څاروي باندې دغسې اواز کوي، نو کله چې همدغه کس شیطان ته ارام شي (او ورته ایل شي چې د الله ﷻ نوم یاد نه کړي) نو سمدستي ورته د اوښ په شان په غاړه کښې پړی (تېرسری) اچوي او یا یې د اس غونډې قبضه کوي (نو بیا یې چې څه خوښه وي هغه ورباندې اجراء کوي).
دریم: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما ویلي دي چې: «الشَّيْطَانُ جَاثِمٌ عَلَى قَلْبِ ابْنِ آدَمَ، فَإِذَا سَهَا وَغَفَلَ وَسْوَسَ، وَإِذَا ذَكَرَ اللهَ خَنَسَ»[۳] یعني شیطان د بنیادم په زړه باندې په زنګنو (پرمخ) پروت وي نو کله چې بنیادم سهوه شي او د الله ﷻ د ذکر څخه په غفلت کښې واقع شي نو وسوسه وراچوي او چې کله الله ﷻ یاد کړي نو بېرته ګرځي او پټېږي.
یب: که څوک وایي چې: دغه کلمه ﴿ ٱلْخَنَّاسِ ﴾ خو د ﴿ ٱلْوَسْوَاسِ ﴾ دپاره صفت واقع شوې ده کوم چې انسي شیطان ته هم شمولیت لري، نو ایا انسي شیطان هم د الله ﷻ په ذکر سره تښتي او پټېږي؟
مونږ وایو چې: هو، انسي شیطان هم د الله ﷻ په ذکر سره د وسوسې اچولو د حیثه تښتي او پټېږي اګر که جسماً نه تښتي او نه پټېږي.
یج: که څوک وایي چې: جني شیطان د انسان په زړه کښې په څه ډول وسوسه اچوي او څنګه ورته لار پیدا کوي؟
مونږ وایو چې: د جني شیطان وسوسې اچولو ته نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې داسې اشاره کړې

[۱] مسند احمد بن حنبل ج۷ ص۳۴۹
[۲] مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۲۲۴
[۳] مصنف ابن ابي شيبه ج۷ ص ۱۳۵

ده چې: «فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنِ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ»[1] يعنې نو د بنيادم په بدن کښې شيطان داسې چلېږي لکه چې وينه پکښې چلېږي (نو زړه ته يې هم په اسانۍ سره لاره پيدا کوي).

يد: که څوک وايي چې: ايا جنيانو ته هم جني شيطان شته؟

مونږ وايو چې: هو، هغوی ته هم د ابليس لښکرې وسوسې اچوي، او د وسوسې اچولو دپاره غياب ضرور نه دی[2]. يا په بل عبارت: لکه څنګه چې انسانان انسي شيطان لري همدارنګه جنيان هم د جني شيطانانو درلودونکي دي، چې ابليس او د ابليس اولاده ده.

يه: که څوک وايي چې: د ﴿ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ ﴾ ايت په اعراب کښې څه شی واقع شوی دی؟

مونږ وايو چې: د دغه ايت په اعراب کښې علماوو کرامو متعدد احتمالات ليکلي دي چې تقريباً اتو (۸) احتمالونو ته رسېږي[3] خو کوم احتمال چې مونږ ته بهتر برېښي هغه دا دی چې:

دغه ايت شريف د "مِن" په توري سره د ﴿ ٱلَّذِى يُوَسْوِسُ فِى صُدُورِ ٱلنَّاسِ ﴾ دپاره بيان واقع شوی دی[4] او د خپل "مُبَيَّن" غوندې محلا مجرور دی. يعنې کوم کسان چې د خلکو په زړونو او سينو کښې وسوسې اچوي هغوی د پېريانو او انسانانو څخه عبارت دي.

په همدې ځای د "النَّاس" سورت بلکې د ټول قرآن کريم پښتو ترجمه او تفسير د الله ﷻ په لوی فضل او عظيم الشان توفيق ختم شو.

اللَّهُمَّ يَا رَبَّ النَّاسِ وَيَا مَلِكَ النَّاسِ وَيَا إِلٰهَ النَّاسِ! قِنَا مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ. اللَّهُمَّ يَا رَبَّ الْفَلَقِ! قِنَا مِنْ شَرِّ مَا خَلَقْتَ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ وَقِنَا مِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ.

اللَّهُمَّ إِنِّي عَنْ شُكْرِ مَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ عَاجِزٌ فَاجْعَلْ عَجْزِي عَنِ الشُّكْرِ عِنْدَكَ شُكْرًا.

اللَّهُمَّ كَمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ بِالتَّوْفِيقِ فَأَنْعِمْ عَلَيَّ بِحُسْنِ الْقَبُولِ وَبِحُسْنِ الْأَجْرِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ.

اللَّهُمَّ كَمَا جَعَلْتَ خَتْمَ هٰذَا الْكِتَابِ (عزيز التفاسير) مُوَافِقًا لِمِيلَادِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي التَّارِيْخِ فَاجْعَلْهُ مُوَافِقًا لِمَا جَاءَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي النَّفْعِ.

اللَّهُمَّ اجْعَلْ هٰذَا الْكِتَابَ نَافِعًا لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ عُمُومًا وَلِأَوْلَادِي خُصُوصًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ.

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ. وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ. وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

۱۴۲۶/۴/۱۲ هـ ق - ۱۳۸۴/۱/۳۱ هـ ش.

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۲۷۳

(۲) تفسير ابن کثير ج۴ ص۵۷۵

(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۵۷۸

(۴) تفسير ابي السعود ج۹ ص۲۱۷؛ روح المعاني ج۳۰ ص۲۸۷؛ الکشاف ج۴ ص۸۲۴

د عزیز التفاسیر موضوعي محتویات

یوه سریزه

د موضوعي محتویاتو په هکله باید محترم لوستونکي لاندې مطالب په نظر کښې ولري:

۱_ مونږ دغو محتویاتو ته د کلمو د لومړني توري په ملحوظ ترتیب ورکړی دی نو په کار دي چې هره یوه کلمه د خپلو تورو د لومړي توري په ردیف کښې وکتله شي.

۲_ مونږ د هرې کلمې اصلي حرف په لحاظ کښې نیولی دی.

د ښه وضاحت دپاره لاندې مثالونه ولولئ:

الف: د "ارشاد" کلمه مو د "ر" په ردیف کښې ذکره کړې ده چې د دغې کلمې اصلي حرفونه "ر، ش، د" دي چې د "ر" توری پکښې اولنی توری دی.

ب: د "ایفاء" کلمه مو د "و" په ردیف کښې لیکلي ده چې په اصل کښې "اوفاء" وه او اصلي حرفونه یې "و، ف، ي" دي.

ج: د "تقوی، تراث، ایراث" دریواړه کلمې مو هم د "و" په ردیف کښې ذکرې کړي دي چې په دریواړو کښې اولني توری (ت، ت، ي) هر یو د "و" ځخه بدل دئ چې په اصل کښې بالترتیب "وقوی، وراث، اِوْراث" وه چې اصلي توري یې "و، ر، ث" دي.

د: د "ایواء" کلمه د الف "ء" په ردیف کښې ذکره شوې ده چې "ي" پکښې د "ء" ځخه بدله راغلې ده چې په اصل کښې "اءواء" وه او اصلي حرفونه یې "ء، و، ي" دي.

ه: د "سنة" کلمه هم د "و" په ردیف کښې ذکره ده چې په اصل کښې "وسنة" وه چې د "و" توری یې حذف شوی دی.

۳_ د کومې کلمې چې اصلي توری ځرګند نه وي هغه مو د خپل اولني توري په ردیف کښې لیکلي دي. نو د "إبراهیم، آدم، إسماعیل" کلمات مو د "الف" په ردیف کښې ذکر کړي دي. او د "یعقوب، یوسف" کلمو ته مو د "ي" په ردیف کښې ځای ورکړی دی.

۴_ د دوه وو یا ځو کلمو ترمنځ فرق موضوع دې د "ف" په ردیف کښې وکتل شي.

۵_ د یو زیات شمېر کلمو معناوې دې د "ل" په ردیف کښې ولټول شي، ان شاء الله ﷻ چې مطلوبه کلمه به ومومئ.

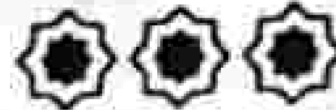
۶_ په موضوعي فهرست کښې زیات وخت د یوې موضوع دپاره هاغه عنوان غوره شوی دی کوم چې په کتاب ذکر شوی دی.

۷_ کوم عبارت چې د متعددو کلمو ځخه مرکب وي هلته د قصدي کلمې اولنی توری په نظر کښې نیولی شوی دی.

د مثال په توګه دا عنوان "عجيبه قيصه" مونږ د "ق" په رديف کښې ذکر کړی دی، چې په دغه عبارت کښې قصدي لفظ "قيصه" ده، او د "عجيبه" لفظ يې د صفاتو څخه دی.

۸_ که چرته په محترمو لوستونکو باندې په مرکب عنوان کښې قصدي لفظ او غير قصدي لفظ پېژاندل مشکل وګرځي نو په کار دي چې د همغه عنوان د هر يوه لفظ د اولني توري رديف ولټوي. نو څه لرې نه ده چې دغه عنوان "د قرآن کريم د اثراتو مثال" کښې "ق، ث، م" درېواړو تورو په رديفونو کښې ولټول شي.

۹_ په خينو مرکبو عناوينو کښې مو د اهتمام د کبله د عظيم الشاني کلمې اولني توري ته کتلي دي که څه هم دغه کلمه په عنوان کښې قصدي نه وي بلکې د صفاتو څخه وي لکه چې ذکر شوی عنوان (د قرآن کريم د اثراتو مثال) د "ق" په رديف کښې ذکر شوی دی چې د "قرآن" د کلمې اولني توری دی حال دا چې په دغه عنوان کښې د "مثال" لفظ قصدي دی نو بايد چې د "م" په درديف کښې ليکلی شوی وی.

الف (۶)

ت

ح

خ

د

ز

س

ش

ص

ض

ط

غ

ف

ف، ق

ق

ف

هـ

ي

په عزیز التفاسیر کښې د احادیثو او آثارو فهرست

الف (ء)

ت

خ

ز

س

ش

ص

ط

ظ

ع

غ

ف

ق

ك

ن

هـ

و

ي

په عزيز التفاسير كښې د پښتو، عربي او دري شعرونو فهرست

د پښتو شعرونه

په پای کښې د عبدالرحمن مؤمند یو بل شعر هم ولولئ:

څوک دې راکاندې قسم په کردګار :: که درم لرم په کور کښې یا دینار
زه دینار او درم نه لرم په کور کښې :: ولې نور عالم مې بولي دنیا دار
نه مې ښکته ملک لېدلی نه مې پورته :: خبر نه یم په یمین او په یسار
آب و خور لکه آسیا په خای رارسي :: په خپل کور کښې مې سکون دی هم رفتار
لکه ونه مستقیم په خپل مکان یم :: که خزان راباندې راشي که بهار
توکل مې لاس پښې سره کړل په نکرېزو :: چې په خای یې کېنولی یم قرار
زما په باب چې ښکلي دې رارسي :: که راحت دی که زحمت دی وار په وار
چې هژده هزار قومونه یې پیدا کړل :: مربي دی هغه پروردګار
کار همه په اراده د رب موقوف دی :: موقوف نه دی د هېچا په اختیار ....(۱)

د عربي شعرونه

(۱) د عبدالرحمن مؤمند دیوان ص۵۳

د دري شعرونه

په عزيز التفاسير کښې د مصادرو او مراجعو فهرست

تفسیرونه او د تفسیر علوم

۱. تفسير الطبري، للعلامة أبي جعفر ابن جرير الطبري
۲. تفسير ابن كثير، لإسماعيل بن كثير الدمشقي
۳. روح المعاني، للألوسي البغدادي الحنفي
٤. تفسير القرطبي، لأبي عبد الله القرطبي
٥. تفسير البغوي، للإمام البغوي
٦. تفسير جلالين، للإمامين جلال الدين السيوطي وجلال الدين المحلي
۷. الدر المنثور، للإمام جلال الدين السيوطي
٨ تفسير أبي السعود، لقاضي القضاة أبي السعود
۹. المحرر الوجيز في تفسير الكتاب العزيز لابن عطيه
۱۰. التفسير الكبير، للإمام فخر الرازي
۱۱. البحر المحيط، لمحمد بن يوسف أبي حيان
۱۲. لباب التأويل في معاني التنزيل، للإمام علاء الدين علي بن محمد بن إبراهيم البغدادي، المعروف بالخازن
۱۳. تنوير المقياس من تفسير ابن عباس، لأبي طاهرمحمد بن يعقوب الفيروز آبادي
١٤. أنوار التنزيل وأسرار التأويل، للقاضي أبي سعيد عبد الله بن عمرو البيضاوي
١٥. حاشية الشيخ زاده علي تفسير البيضاوي
١٦. مدارك التنزيل وحقائق التأويل، لأبي البركات عبدالله بن أحمد النسفي
۱۷. زاد المسير في علم التفسير، للإمام جلال الدين الجوزي
۱۸. فتح القدير الجامع بين فني الرواية والدراية من علم التفسير، لمحمد بن علي الشوكاني
۱۹. نظم الدرر في تناسب الآيات والسور، للإمام أبي الحسن إبراهيم بن عمر البقاعي
۲۰. أضواء البيان في إيضاح القرآن بالقرآن، لمحمد الأمين بن محمد المختار
۲۱. اللباب في علوم الكتاب، لأبي حفص عمر بن علي ابن عادل الدمشقي
۲۲. الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل وعيون الأقاويل في وجوه التأويل، للزمخشري المعتزلي
۲۳. التحرير والتنوير،للشيخ عبدالطاهر بن عاشور
٢٤. تفسير القاسمي، لمحمد جمال الدين القاسمي
٢٥. تفسير المراغي، لأحمد مصطفي المراغي
٢٦. تفسير المظهري، لمحمد ثناء الله الحنفي
۲۷. في ظلال القران، للشهيد سيد قطب
۲۸. تفسير المنار، لمحمد رشيد رضا
۲۹. تفسير تبصير الرحمن، للمخدوم علي المهايمي
۳۰. صفوة التفاسير، لمحمد علي الصابوني
۳۱. روائع البيان (تفسير آيات الأحكام)، لمحمد علي الصابوني
۳۲. الجواهر في تفسير القرآن الكريم، للشيخ الطنطاوي الجواهري
۳۳. أسباب النزول، لأبي الحسن علي بن احمد الواحدي
٣٤. أسباب النزول، للسيوطي
۳۵. تفسير القيم، للإمام ابن قيم الجوزية
٣٦. التفسيرات الأحمدية في بيان الآيات الشرعية، للشيخ أحمدي الحنفي

۳۷. موضح القرآن
۳۸. تفسير نمونه، لأهل التشيع
۳۹. تفسير تدبر القرآن
۴۰. تفهيم القرآن، لمولانا المودودي
۴۱. الإتقان في علوم القرآن، لجلال الدين السيوطي
۴۲. احكام القرآن، لأبي بكر بن احمد الجصاص
۴۳. احكام القرآن، لابن العربي
۴۴. البرهان في علوم القرآن، لبدر الدين الزركشي
۴۵. مناهل العرفان في علوم القرآن، لمحمد عظيم الزرقاني
۴۶. نثر المرجان من مشكلات القرآن، لمحمد أفضل

د احاديثو كتابونه او شروح يې

۴۷. صحيح البخاري، للإمام محمد بن إسماعيل البخاري
۴۸. صحيح مسلم، لأبي مسلم النسابوري
۴۹. جامع الترمذي، لأبي عيسى الترمذي
۵۰. سنن أبي داوٗد، لسليمان أبي داوٗد السجستاني
۵۱. سنن النسائي، لعبد الرحمن النسائي
۵۲. سنن ابن ماجه، لأبي عبد الله ابن ماجه
۵۳. المسند للإمام أحمد بن حنبل
۵۴. سنن الدارمي، لمحمد بن عبدالله الدارمي
۵۵. الموطأ، للإمام مالك
۵۶. سنن الكبرى للإمام النسائي
۵۷. سنن الكبرى، للإمام البيهقي
۵۸. شعب الإيمان، للإمام البيهقي
۵۹. سنن الدار قطني، لعلي بن عمر الدارقطني
۶۰. المعجم الكبير، للطبراني
۶۱. المعجم الأوسط، للطبراني
۶۲. المعجم الصغير، للطبراني
۶۳. مسند الشامين للطبراني
۶۴. مصنف ابن أبي شيبة
۶۵. مصنف عبد الرزاق
۶۶. صحيح ابن حبان
۶۷. المستدرك على الصحيحين للحاكم
۶۸. شرح معاني الآثار، للطحاوي
۶۹. شمائل الترمذي لأبي عيسى الترمذي
۷۰. كتاب المراسيل، لأبي داوٗد السجستاني
۷۱. مسند عبد الحميد
۷۲. مسند أبي يعلى
۷۳. حلية الأولياء، للأصفهاني
۷۴. مشكوة المصابيح
۷۵. عمدة القاري شرح صحيح البخاري، للعيني
۷۶. فتح الباري شرح صحيح البخاري
۷۷. شرح النووي على مسلم
۷۸. تحفة الأحوذي شرح جامع الترمذي للمبار كفوري
۷۹. بذل المجهود في حل أبي داوٗد للشيخ خليل أحمد السُهارنفوري
۸۰. مرقاة المفاتيح شرح مشكوة المصابيح، للعلامة ملا علي قاري
۸۱. جمع الوسائل في شرح الشمائل، للعلامة ملا علي قاري
۸۲. كشف الخفاء ومزيل الإلباس عما اشتهر من الأحاديث على ألسنة الناس، للشيخ إسماعيل بن محمد العجوني الجراحي

٨٣ إعلاء السنن، للعلامة ظفراحمد العثماني التهانوي

٨٤ زاد المعاد في هدي خير العباد لابن قيم الجوزية

فقه او اصول فقه

٨٥ الهدايه في الفقه

٨٦ شرح فتح القدير على الهدايه، للشيخ كمال الدين بن الهمام الحنفي

٨٧ رد المختار على در المختار، لابن عابدين الشامي

٨٨ بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، لعلاء الدين الكاساني الحنفي

٨٩ الفتاوى الخيرية لنفع البرية، لخير الدين الرملي

٩٠. شرح المجلة، للعلامة محمد بن خالد الأتاسي

٩١. الفقه على المذاهب الأربعة، للشيخ عبد الرحمن الجزيري

٩٢. الفقه الإسلامي وأدلته، للدكتور وهبة الزهيلي

٩٣. الرسالة السراجية، لسراج الدين

٩٤. نور الأنوار، للعلامه الشيخ احمد الحنفي

٩٥. الحسامي، لحسام الدين محمد بن محمد عمر

٩٦. الوجيز في أصول الفقه، لعبدالكريم زيدان

د عقائدو كتابونه

٩٧. شرح العقيدة الطحاوية، لابن أبي العز الدمشقي

٩٨. شرح فقه أكبر، للعلامة ملا علي قاري

٩٩. شرح العقائد النسفيه، للإمام عمر النسفي

١٠٠. النبراس شرح شرح العقائد، للعلامة محمد عبد العزيز الفرهاري

١٠١. شرح المقاصد في علم الكلام، للعلامة سعد الدين مسعود بن عمر بن عبد الله التفتازاني

١٠٢. كتاب الملل والنحل، للامام الشهرستاني

د سيرت كتابونه

١٠٣. سيرة النبي ﷺ، لابن هشام

١٠٤. الإصابة في تميز الصحابة، لابن حجرالعسقلاني

١٠٥. طبقات الكبرى، لابن سعد

١٠٦. الاستيعاب في معرفة الأصحاب، لابن عبد البر

١٠٧. حيات الصحابة ﷺ، لمحمد يوسف الكاندهلوي

اعلام او تاريخ

١٠٨. سير أعلام النبلاء، للذهبي

١٠٩. مناقب الإمام أبي حنيفة رحمه الله

١١٠. وفيات الأعيان وأنباء أبناء الزمان، لأبي العباس شمس الدين أحمد بن محمد بن أبي بكر بن خلكان

١١١. تاريخ الأمم والملوك، للإمام ابن جرير الطبري

١١٢. تاريخ الإسلام، للدكتور حسن إبراهيم حسن

١١٣. تاريخ ابن خلدون، للعلامة عبدالرحمن بن محمد بن خلدون الحضرمي المغربي

د نحو او صرف كتابونه

١١٤. الكافية، لابن حاجب

١١٥. شرح ملا جامي على الكافية للشيخ عبد الرحمن الجامي

١١٦. شرح ابن عقيل علي الألفية لابن مالك

١١٧. هداية النحو، لأبي حيان النحوي

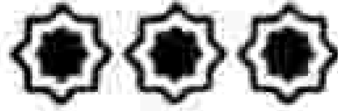
١١٨. صرف العزيز، لمولوي سلطان عزيز (عزيز)

د لغت کتابونه

۱۱۹. لسان العرب، للعلامه ابن منظور
۱۲۰. ترتیب القاموس المحیط، للطاهر أحمد الزاوي
۱۲۱. معجم مفردات الفاظ القرآن، للعلامه الراغب الأصفهاني
۱۲۲. النهاية في غريب الحديث والأثر، لمجد الدين ابن الأثير
۱۲۳. المعجم الوسيط
۱۲۴. منتخب اللغات
۱۲۵. غياث اللغات

متفرقه کتابونه

۱۲۶. المعجم المفهرس لألفاظ القرآن الكريم، لمحمد فؤاد عبد الباقي
۱۲۷. مفتاح كنوز السنة، لمحمد فؤاد عبد الباقي افندي
۱۲۸. المعجم المفهرس لالفاظ الاحاديث النبوية، لـ ای – ونسك – وي
۱۲۹. موسوعة أطراف الحديث النبوي الشريف، لأبي هاجر محمد السعيد بن بسيوني زغلون
۱۳۰. المفصل في أحكام المرأة والبيت المسلم، للدكتور عبد الكريم زيدان
۱۳۱. التذكرة في أحوال الموتى وأمور الآخرة، للقرطبي
۱۳۲. حجة البالغة، لشاه ولي الله الدهلوي
۱۳۳. إحياء علوم الدين، للغزالي
۱۳۴. حادي الأرواح إلى بلاد الأفراح، لابن قيم الجوزية
۱۳۵. الإمامة العظمى عند أهل السنة والجماعة، لعبد الله بن عمر بن سليمان الدميجي
۱۳۶. المعجزة الخالدة، لحسن ضياء الدين
۱۳۷. البصائر، للشيخ حمد الله الباكستاني
۱۳۸. الإسرائيليات والموضوعات في كتب التفسير، لمحمد أبي شهبه
۱۳۹. مسؤلية المرأة المسلمة، لعبدالله بن جار الله
۱۴۰. رسالة الحجاب، لمحمد بن صالح بن عثيمين
۱۴۱. مختصر المعاني في علم البلاغة، للعلامه سعد الدين التفتازاني
۱۴۲. ډیموکراسي واکيز كفر دی، د مفتي علامه عبد المجيد زرعي تصنيف او د پوهنمل أحمد جان زاهدي أحمدزی ژباړه
۱۴۳. هندو کيا هی، د پوهنمل زاهدي أحمدزي ژباړه
۱۴۴. كتاب تيمور لنگ، لمحمد بناهي ايراني
۱۴۵. تاريكيهای سرخ، لأحمد حامي
۱۴۶. د عبد الرحمن مومند ديوان

د دیاړلسم ټوک محتویات

النبأ (۷۸)

النازعات (۷۹)

عبس (۸۰)

التکویر (۸۱)

الانفطار (۸۲)

المطففین (۸۳)

الانشقاق (۸٤)

البروج (۸۵)

الطارق (۸٦)

الأعلى (۸۷)

الغاشية (۸۸)

الفجر (۸۹)

❁❁❁

په پای کښې یوه هیله

محترمو لوستونکو!

السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته. اما بعد!

که څه هم مونږ د بشري توان په اندازه د الله ﷻ په توفیق د دې کتاب (عزیز التفاسیر) په تصحیح او تنظیم کښې زیار ویستلی دی (چې د الله ﷻ څخه یې په دوارو دارینو کښې اجر غوارو).

مګر د دې سره-سره مونږ یقین لرو چې اوس به هم پکښې ډېرې غلطیاوې او ډېرې بې نظمۍ شتون لري چې خاې په خاې به محترمو لوستونکو ته ورڅرګندې شي.

نو هرچا ته چې څه غلطیاوې او څه بې نظمیۍ ورڅرګندې شوې د هغوی څخه احترامانه هیله کوو چې مونږ ته پرې په هغې پته باندې اطلاع راکړي کومه چې د دې کتاب د هر مجلد (ټوک) په دوهم مخ کښې لیکلې شوې ده، ترڅو په بیا چاپونه کښې مراعات کړی شي.

د الله ﷻ څخه د اطلاع راکوونکو کسانو دپاره په دنیا او آخرت کښې عظیم اجر غوارو.

په دې باندې علاوه، د محترمو لوستونکو څخه دا هیله هم لرو چې مونږ ته اصلاحي نظریات هم په ذکره شوې پته باندې راواستوي ترڅو په بیا چاپونه کښې د نظر لاندې ونیول شي.

مونږ د دغو کسانو دپاره هم د الله ﷻ څخه په دوارو دارینو کښې لوی اجر غوارو.

والسلام علیکم ورحمة الله وبرکاته

أخوکم في الله أبو حذیفه سلطان عزیز (عزیز) عفی الله عنه

۱۴۲۹/۱/۱ ه ق = ۱۳۸۶/۱۰/۲۰ ه ش.

له لومړي چاپ څخه وروسته اضافه شوي توضیحات

لومړی توضیح

په ۱۳ توک ۱۴۸ مخ کښې د سوال دپاره یو هغه جواب دی کوم چې په ذکره شوې صفحه کښې لیکلی شوی دی. والحمد لله. خو څه لړې نه ده چې د همدغه ذکر شوې سوال دپاره داسې جواب هم ورکړی شي چې «أولئك» مستقله جمله ونه ګڼله شي بلکې دغه اشاره د وړاندېنې منفي کلام پورې تعلق ونیسي نو حاصل به یې داسې راوخیژي چې

ذکر شوی ناشکره انسان نه په سخت غاښې باندې وخوت چې هغه کارونه یې کړي وي کوم چې په ایتونو کښې ذکر دي. نه یې ایمان راووړ. نه یې په صبر سره تواصې وکړه او نه په مرحمت او زړه سوې باندې وصیت کوونکی جوړ شو د دغو کارونو کسب کوونکي کسان همدوی اصحاب المیمنه کسان دي. خو نوموړی ناشکره انسان د دغې ډلې د شمول څخه محروم وګرځید که بالفرض ناشکره انسانانو وړاندې کارونه کړي وی او په سخت غاښې باندې ختلي وی او خپله عقیده او عمل یې دواړه سم کړي وی نو دوی به د ښي لاس د ملګرو څخه ګرځیدلي وی او د چپ لاس ملګري به تري نه وی جوړ شوي کوم چې د اور دروازې به وربانديٰ قلفي کړی شوي وي

دویمه توضیح

که څوک وایي چې د ۱۲ توک ۳۷۱ صفحې سوال څو په هغه جواب سره نه جوابیږي کوم چې ورته ذکر شوی دی؟

موږ وایو چې «مَن فِي ٱلسَّمَآءِ» د «استوی علی العرش» سره څه منافات نه لري. دا ځکه چې «ٱلسَّمَآءِ» کلمه په لغوي معنی سره العرش العظیم ته هم شامله ده، لکه چې عرب وایي «کل ما علاك فهو سماء» یعني هرشی چې ستا د سر دپاسه وي هغه اسمان دی. دا هم څه لړې نه ده چې دلته د «ٱلسَّمَآءِ» کلمه د حصر په توګه نه وي نازله شوې ترڅو اعتراض وارد شي. بلکې د مقام د غوښتنې په بنیاد یې نزول موندلی وي. دا ځکه چې دلته د هغو مشرکانو تخویف او تعجیز مطلب دی د کومو بوتان چې د داسې موادو څخه جوړ وه چې د ځمکې د جنس څخه دي لکه لرګي. خته. ډبره. سره زر. سپین زر او داسې نور

په همدې جواب باندې هغه حدیث شریف ډیر ښه دلالت کوي کوم چې په ذکره شوې صفحه کښې په پښتو ژباړل شوی دی که بالفرض حصر مطلب وی نو څینو مشرکانو خو د هغو مخلوقاتو عبادت هم کاوه کوم چې په اسمان کښې دي. لکه لمر. ستوري او داسې نور. نو حصر به څنګه صحت ومومي؟

دريمه توضيح

که څوک وايي چې ذکر شوی حديث شريف خو د ۸ توک په ۱۱۲ مخ کښې هم زيارل شوی دی او بيا مو هلته ليکلي دي چې الله ﷻ «لامکان» دی. نو پوښتنه دا ده چې ايا د «في السماء» کلمات د «لامکانيت» سره څه منافات نه لري؟

مونږ وايو چې د «في» توري په مخلوقاتو کښې په ظرفيت او مکانيت باندې دلالت کوي چې مدخول يې د متعلق دپاره ظرف او مکان وي اما ذکر شوی توری (في) د الله ﷻ په ارتباط په ظرفيت او مکانيت باندې دلالت نه کوي بلکې په دې تقدير دغه توری د متشابهاتو څخه ګرځي نو په کار دی چې مونږ پکښې سکوت وکړو او د مکانيت معنی ترې وانخلو د کومې څخه چې د احتياج ويره او جنبېږي

مونږ بايد د «في السماء» په معنی کښې فقط همدومره ووايو چې الله ﷻ په هغه شان سره په اسمان کښې دی کوم چې د ده ﷻ سره مناسبت لري که څه هم مونږ ورباندې نه پوهيږو اما دا راته جواز نه لري چې مونږ د ذکرو شوو کلماتو څخه دا معنی واخلو چې اسمان د الله ﷻ مکان دی. دا ځکه چې د اسمان مکانيت د الله ﷻ دپاره نه په ايتونو کښې ثابت دی او نه يې په احاديثو کښې روايت موندل کيږي

څلورمه توضيح

په ۱۳ توک ۱۷۳ مخ کې د ذکر شوي سوال دپاره د ليکلی شوي جواب څه زيات وضاحت دا دی.

۱ د نبي کريم ﷺ د جوصلي غټولو او د سينې پراخولو ته په «أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ» کښې اشاره شوې ده. همدغه شرح الصدر موسی ﷺ د الله ﷻ څخه د خپل رسالت په ابتداء کښې غوښتی وه چې «رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي» [طه: ۲۵] يعنې: اې زما ربه! زما دپاره زما سينه پراخه کړه (حوصله مې غټه کړه).

۲ اما د نبي کريم ﷺ شق الصدر (داسې معلومېږي چې دا به د ده ﷺ خاصه وي) د انس بن مالک ﷺ په حديث کښې بنه مشرحه روايت شوی دی چې پښتو ژباړه يې په لاندې کرښو کښې لوستلی شئ:

يوه ورځې نبي کريم ﷺ ته جبرائيل ﷺ يا دوه ملکي عليهما السلام په داسې حال کښې ورغلي چې هغه ﷺ د نورو ماشومانو سره لوبې کولې. نبي کريم ﷺ يې راونيو او د زمزم کوهي ته يې بوت او هلته يې په

خمکه باندې څملاوه او سینه مبارکه یې ورته شق کړله وڅیرله، او د هغه مبارک زړه یې ترې راڼهر کړ بیا یې هم دغه مبارک زړه څیري کړ او څه منجمده وینه یې ترې راوویستله، او په عوض یې د علم او حکمت څخه ډک کړ بیا یې نبي کریم ﷺ مخاطب کړ چې «هذه حظ الشیطان منك» یعنې دغه منجمده وینه ستا څخه د شیطان برخه ده، چې په آینده کښې د تشویش او وسواس سبب جوړیده. بیا یې دغه مبارک زړه د سرو زرو په لوښي (ښانک) کښې د زمزم په اوبو سره وویناخه او بیرته یې بند کړ او په خپل ځای باندې یې په خپل لومړني شکل کیښود (سینه یې ورباندې وربنده کړه) او ویې ګنډله څه وخت چې ذکره شوې عملیه پیل شوه نو ماشومانو د نبي کریم ﷺ رضعي مور حلیمې ﷺ ته ور وخغاستل او اطلاع یې ورکړه چې یقینا محمد ﷺ ووژل شو کله چې د نبي کریم ﷺ سره د ذکر شوي بې بې رضی الله عنها ور استولي کسان ملاقي شوه نو په داسې حال کښې یې وموند چې مبارکه څیره یې زیړه کرځیدلې وه او تغیر پکې وه.

انس ﷺ د ذکر شوي حدیث راوي وایي چې «کنت أری أثر المخیط في صدره»[۱] یعنې ما به د نبي کریم ﷺ په مبارکه سینه کښې د ګنډلو نښې لیدلې (سرې یوهید چې دا ګنډله شوې ده).

(۱) سنن النسائي ج۱ ص۷۹، مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۲۹۹، ۵۷۴

د عزیز التفاسیر د مؤلف

لنډه پېژندنه

د مؤلف لنډه پېژندنه

- مولوي سلطان عزيز (عزيز)، د افغانستان د ننګرهار ولايت د غني خېلو د ولسوالي د ګلايي د مجاهد اباد د کلي اوسېدونکی، په قوم حسن خېل، دوی زی، مومند دی.

- نوموړی په ۱۳۱۵ هـ ش کال زېږېدلی دی، د طفوليت د دورې څخه وروسته يې تر ۱۳۳۱ هـ ش کال پورې په خپل کور کښې ځه ابتدائي زده کړه وکړه، بيا يې تر ۱۳۳۲ هـ ش کال پورې د افغانستان په مختلفو ځايو کښې لکه لغمان، تګاب، لوګر، شمالي او د کابل ښار په شاوخوا کښې شپږ کاله خپلې زده کړې ته ادامه ورکړه.

- په ۱۳۳۲ هـ ش کال د ننګرهار ولايت د نجم المدارس د مدرسې په اووم ټولګي کښې شامل شو. وروسته يې بيا د نهم ټولګي لپاره د ترفيه امتحان ورکړ. په دې توګه يې په يو کال کښې دوه ټولګي پاس کړه. نو پنځه کاله وروسته په ۱۳۴۱ هـ ش کال د همدې مدرسې د دولسم ټولګي څخه په اعلی درجه فارغ شو. نو په دې بنياد يې خپل ټول تحصيل په يوولس (۱۱) کاله کښې انجام کړ.

- د فراغت څخه وروسته په همدغه کال (۱۳۴۱ هـ ش) په ذکر شوي مدرسه کښې د استاذ په حيث مقرر کړی شو چې تر ۱۳۵۵ هـ ش کال پورې يې څوارلس کاله په دغې مدرسه کښې د تدريس دنده ترسره کړه. او د تدريس په جريان کښې يې په ۱۳۴۳ هـ ش کال قران کريم حفظ کړ.

- په ۱۳۵۶ هـ ش کال د تخارستان ديني مدرسې ته تبديل کړی شو چې تقريباً دوه کاله په دغې مدرسه کښې استاذ وه.

- په ۱۳۵۷ هـ ش کال د ګرديز ولايت روحاني دار العلوم ته تبديل شو. په دغې مدرسه کښې يې څو شپې ورځې تېرې کړې خو بالاخره د همدغه کال (۱۳۵۷ هـ ش) په وروستۍ شپه يعنې د کب د مياشتې په اخرنۍ شپه پاکستان ته په هجرت کولو کامياب شو.

- د جهاد تر ختمېدو يې د يو کال دپاره د پاکستان د پېښور ښار د مالګې منډيې په ديني مدرسه کښې د استاذۍ وظيفه ترسره کړه او د احاديثو او فقهې کتابونه يې تدريس کړل.

- کله چې د جهادي قوت د يووالي خبرې پيل شوې، مولوي عزيز ورته تدريس پرېښود او په دغه اهم کار کښې يې ګډون وکړ، نو د الله ﷻ په فضل جهادي قوتونه سره متحد شول، او

دافغانستان د مجاهدینو اسلامي اتحاد تر نامه لاندي سره راټول شول. شپېته کسیزه شوری جوړه شوه او په ۳۱ ۵ ۱۳۶۰هـ ش نېټه یې خپل اولنی اجلاس پیل کړ. چې مسلمانان بې اندازې خوشاله او دښمنان بې اندازې خپه شول. په دغې شوری کښې مولوي عزیز د یوه غړي په حیث شامل شو

- تر یوه وخته پورې یې د نوموړې شوری د منشي (د عبوري دار التحریر د رئیس) په توګه وظیفه اجراء کړه. بیا په انتخاباتو کښې د اجرائیه شوری غړی وګرځولی شو چې سمدستي د پلان د کمیټې د رئیس په صفت انتخاب شو او بیا څه وخت وروسته د دعوت او تنظیم کمیټې ته د رئیس په توګه تبدیل شو

- کله چې ذکر شوی اتحاد خلکو پرېښود او هر څوك خپل پخواني تنظیم ته ورستون شو. نو مولوي عزیز (چې د مرحوم مولوي خالص د اسلامي حزب غړی وه) بېرته نوموړي تنظیم ته ورستون نه شو. دلیل یې دا وه چې

الف اتحاد شرعا متحقق شوی دی چې ټولو مشرانو استعفاګانې کړي او خپل خپل تنظیمونه یې منحل اعلان کړي دي

ب دغه تنظیمونه چې اوس بیا فعال شول په زړو نومونو باندې نوي جوړ شوي دي. پخواني تنظیمونه له منځه تللي دي

ج باید ټول مجاهدین په خپل خپل عهد ودرېږي او مړه شوي تنظیمونه بېرته راژوندي نه کړي

افسوس چې د شوری د شپېتو (۶۰) غړو څخه یوازې مولوي عزیز خپل عهد ته وفادار پاتې شو او نورو ټولو د څرمي په سوګند سره تائید شوي عهدونه مات کړه. فإنا لله و إنا إلیه راجعون نو مولوي عزیز ټولو نوو جوړو شوو تنظیمونو ته (چې فقط نومونه یې زاړه وه) شا کړه او د یوه مجاهد او یوه فرد په حیث یې د کمونستانو سره په جهاد کښې په عملي توګه لویه ونډه واخستله او هم یې د شهیدانو د کونډو او یتیمانو سره او هم د جهاد د زخمیانو سره خدمتونو ته اوږه ورکړه. الله ﷻ دې د خپلې رضامندۍ اسباب وګرځوي. اللهم تقبله منه.

- کله چې د روسانو سره جهاد پای ته ورسید او د منافقانو په لمسون د مجاهدینو تر منځ جنګونه پیل شول. مولوي عزیز په خپل دریځ کلك ودرېد او د یوې ډلې سره هم ملګری نه شو. اما د بې اتفاقۍ د منځه وړلو او د اصلاح دپاره یې ډېرې هلې ځلې وکړې او په همدې ترڅ کښې حتی الوسع غلی پاتې نه شو

- علمي آثار یې
  - د عقایدو په ارتباط کتاب، چې لا چاپ شوی نه دی
  - د میراث کتاب، چې دا هم لا چاپ شوی نه دی
  - صرف العزیز، چې تر اوسه پورې درې خلې چاپ شوی دی او په لومړي خل په ۱۳۴۳ ورته کال چاپ شو
  - عزیز التفاسیر، چې په لومړي خل په ۱۴۲۹ هـ ق ۱۳۸۷ هـ ش کال په پشپړه توګه چاپ شو
- مولوي عزیز د تفسیر لیکنې ترڅنګ په یوه مدرسه کښې د احادیثو په تدریس هم بوخت وو. برسېره پر دې له اوږدې مودې راهیسې دخیل هرېوه استوګنځي په مربوط جوماتو کې د الله په مرسته د قران کریم د ترجمې او تفسیر په تدریس باندې په دوامداره توګه مشغول دی

وفي الأخير: اللّٰهمّ أره الحق حقًا و ارزقه اتباعه

و أره الباطلَ باطلاً و ارزقه اجتنابَه؛ آمين.